

४२६

MAHARASHTRA ACT No. XLV OF 1961.

AN ACT TO RE-ENACT THE HYDERABAD TENANCY AND AGRICULTURAL LANDS ACT, 1950 AND ALL LAWS AMENDING THAT ACT; TO VALIDATE ACTION TAKEN THEREUNDER; AND ALSO FURTHER TO AMEND, FOR THE PURPOSES HERINAFTER APPEARING, THAT ACT AS SO RE-ENACTED AND AMENDED.

सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४५.

[राष्ट्रपति यांची संमति मिळाल्यानंतर, "महाराष्ट्र सरकारच्या राजपत्रांत" दिनांक ७ नोव्हेंबर १९६१ रोजी प्रथम (इंग्रजीत) प्रसिद्ध केलेला.]

हेदरेबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० व त्यांत सुधारणा करणारे इतर सर्व विधि पुन्हां अधिनियमित करणे; त्यान्वये केलेल्या उपाययोजना वैध ठरविणे; आणि अशा शीतीने पुन्हां अधिनियमित केलेल्या आणि सुधारणा केलेल्या त्या अधिनियमांत या ठिकाणी पुढे दिलेल्या कारणांसाठी आणखी सुधारणा करणे, (याबाबत अधिनियम

ज्याअर्थी, दिनांक १६ मार्च १९६१ रोजी हेदरेबाद येथील आंध्र प्रदेश राज्यपाल्याने वेळोवेळी सुधारणात आलेला हेदरेबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० हा निष्फळ आणि अपरिणामकारी असल्याचा आणि तदन्वये चालविलेले कामकाज तिरस्कृत असल्याचा निकाल दिला आहे;

आणि ज्याअर्थी, महाराष्ट्र राज्यास लागू असलेल्या व वेळोवेळी सुधारणा करण्यांत आलेल्या सदरहू अधिनियमांच्या वैधतेसंबंधी शंका उपस्थित झाल्या आहेत;

आणि ज्याअर्थी, अशा शंकांचे निरसन करण्यासाठी सदरहू अधिनियमांतील आणि त्यांत वेळोवेळी सुधारणा करणारे इतर सर्व विधि यांतील उपबंध पुन्हा अधिनियमित करणे, आणि सदरहू अधिनियम किंवा त्यांत वेळोवेळी सुधारणा करणारे इतर अधिनियम यांन्वये किंवा तदनुसार प्रदान केलेल्या किंवा प्रदान करण्यांत आले आहेत असे गृहीत धरून चालविलेल्या अधिकारांत केलेल्या गोष्टी किंवा उपाययोजना किंवा पार पाडलेली कामे किंवा जी तदन्वये पार पाडण्यांत आली आहेत असे गृहीत धरण्यांत येत आहेत अशी सर्व कामे वैध ठरविणे इष्ट आहे;

आणि ज्याअर्थी, अशा रीतीने पुन्हा अधिनियमित केलेल्या व सुधारणा केलेल्या त्या अधिनियमांत आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे ;

त्याअर्थी, भारतीय गणराज्याच्या बाराव्या वर्षी याद्वारे पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यांत येत आहे :—

लघु संज्ञा व प्रारंभ.

१. (१) या अधिनियमास, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (पुन्हा अधिनियमित करणे, वैधकरण व आणखी सुधारणा यांबाबत) अधिनियम, १९६१, असे म्हणावे.

(२) तो, राज्य सरकार, राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे जी तारीख नेमून देईल त्या तारखेस अमलांत येईल.

हैदराबाद कुळवहिवाट-विषयक विधि रद्द करणे व ते पुन्हा अधिनियमित करणे.

२. (१) पहिल्या अनुसूचीत नमूद केलेला हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० हा याद्वारे रद्द करण्यांत व पुन्हा अधिनियमित करण्यांत येत आहे आणि अशा रीतीने पुन्हा अधिनियमित केलेला अधिनियम हा, दिनांक १० जून १९५० रोजी अंमलांत आला असल्याचे समजण्यांत आले पाहिजे.

(२) दुसऱ्या अनुसूचीत नमूद केलेल्या विधीपैकी प्रत्येक विधि (ज्यांना या ठिकाणी पुढे "सुधारणा विधि" असे म्हटले आहे) हा याद्वारे रद्द करण्यांत येत आहे आणि तो (पूर्वीच रद्द करण्यांत आला नसेल किंवा निरुपयोगी झाला नसेल तर) पुन्हा अधिनियमित करण्यांत येत आहे आणि अशा रीतीने पुन्हा अधिनियमित केलेला विधि हा, पुढील तक्त्यांत त्याजपुढे जी तारीख निर्दिष्ट केली आहे त्या तारखेपासून अमलांत आला असे समजण्यांत आले पाहिजे.

तक्ता.

अधिनियमाचे नांव (१)	अंमलांत येण्याची तारीख (२)
सन १९५१ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक १३.	(अ) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५१. ३१ मार्च १९५१.
सन १९५१ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २३.	(ब) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (द्वितीय सुधारणा) अधिनियम, १९५१. ३० जून १९५१.
सन १९५४ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक ३.	(क) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५४. ४ फेब्रुवारी १९५४.
सन १९५६ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक ३.	(ड) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५५. १२ मार्च १९५६.
सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१.	(इ) मुंबई (हैदराबाद क्षेत्र) विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९५६ यांतील ज्या उपबंधान्वये हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, हा अनुकूल करून घेतला किंवा त्यांत फेरफार करण्यांत आले ते उपबंध. १ नोव्हेंबर १९५६.
सन १९५६ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक ४०.	(फ) हैदराबादचा जमिनीचे तुकडे पाडण्यास प्रतिबंध करणे व त्यांचे एकत्रीकरण करणे यांबाबत अधिनियम, १९५६ यांतील कलम ४८. १० डिसेंबर १९५७.

तक्ता—चालू

अधिनियमाचें नांव (१)	अंमलांत येण्याची तारीख (२)
सन १९५८ चा मुंबई अधिनियम क्रमांक ३२.	(ग) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७. ८ जून १९५८.
सन १९५९ चा मुंबई अधिनियम क्रमांक ३२.	(ह) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५९. २१ मे १९५९.
सन १९६० चा मुंबई अधिनियम क्रमांक २०.	(आय) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० याच्याशी, मुंबई सहकारी संस्था (व्याप्त वाढविणे) अधिनियम, १९६० याचें कलम २२, व द्वितीय अनुसूचीचा जेथवर संबंध असेल तेथवर त्याचें कलम २२ व द्वितीय अनुसूचि. ११ एप्रिल १९६०.
सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१.	(जे) महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६० यातील ज्या उपबंधान्वये हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० हा अनुकूल करून घेतला किंवा त्यांत फेरफार करण्यांत आले ते उपबंध. १ मे १९६०.
सन १९६० चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक ४.	(के) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अध्यादेश, १९६० यांत समाविष्ट असलेले उपबंध. १८ ऑक्टोबर १९६०.
सन १९६० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २८.	(एल्) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९६०. १९ डिसेंबर १९६०.

३. (१) कोणत्याही न्यायालयाचें निकालपत्र, हुकूमनामा किंवा आदेश यांत कांहींही वैधकरण व असलें तरी, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० किंवा त्यांत वेळोवेळी उल्लेखांचा सुधारणा करणारे इतर अधिनियम यांन्वये किंवा तदनुसार प्रदान केलेल्या किंवा प्रदान अर्थ लावणें करण्यांत आले आहेत असे गृहीत धरून चालविलेल्या अधिकारांत केलेल्या गोष्टी किंवा उपाययोजना किंवा पार पाडलेली कामे किंवा जी तदन्वये पार पाडण्यांत आली आहेत असे गृहीत धरण्यांत येत आहेत अशी कोणतीही कामे (यांत काढलेली कोणतीही अधिसूचना किंवा आदेश, केलेले कोणतेही नियम, नेमणुका किंवा कायम केलेल्या कोणत्याही गोष्टी जाहीरनामा, दिलेला निर्णय, अधिग्रहण केलेली किंवा विल्हेवाट लावलेली कोणतीही जमीन, वर्ग केलेली कोणतीही अपिले किंवा कायदेशीर कामकाज, कोणतेही न्यायालय, न्यायाधिकरण, सरकार किंवा इतर प्राधिकारी यांनी केलेला कोणताही आदेश किंवा दिलेला कोणताही निर्णय, दिलेली कोणतीही मंजूरी किंवा परवानगी, प्रदान केलेले कोणतेही अधिकार किंवा विशेषाधिकार, लादलेली कोणतीही कर्तव्ये, निर्बंध, प्रतिषेध, जबाबदाऱ्या, दायित्व किंवा शास्ती, निश्चित केलेला कोणताही खंड किंवा वाजवी किंमत, मंजूर केलेला पट्टा, अनिर्णित कामकाजाबाबत दिलेली तहकुबी किंवा मनाई हुकूम, दिलेली माफी किंवा परतीच्या रकमा, वसूल केलेले कोणतेही अंशदान, ताब्यांत घेतलेल्या जमिनीची व्यवस्था कोणतेही मालकी हक्काचे हस्तांतरण किंवा देवघर

करण्याबाबतच्या किंवा तांबा परत दिल्याबाबतच्या गोष्टी, वैध किंवा अवैध ठरविण्यात आलेली अभिहस्तांकने, दिलेली किंवा काढून घेतलेली कोणतीही भाफी, प्रदान केलेले कोणतेही अधिकार, आणि जे कोणतेही खटले किंवा कायदेशीर कामकाज चालविण्यास प्रतिबंध केला असेल असे कोणतेही खटले किंवा कामकाज यांचा समावेश होतो) ही पुन्हा अधिनियमित केलेल्या हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० यान्वये किंवा पुन्हा अधिनियमित केलेल्या सुधारणा विधि अन्वये वेळोवेळी सुधारणा केलेल्या व अशा गोष्टी व उपाययोजना ज्या तारखेस करण्यांत आल्या त्या तारखेस अंमलांत असलेल्या सदरहू अधिनियमान्वये वैध व कार्यक्षम रीतीने करण्यांत किंवा पाडण्यांत आल्या होत्या असे समजले पाहिजे, आणि उक्त अधिनियमाचे उपबंध किंवा त्यांत वेळोवेळी सुधारणा करणाऱ्या अधिनियमाचे उपबंध हे अशी गोष्ट किंवा उपाययोजना ज्यावेळी करण्यांत किंवा घेण्यांत आली त्या तारखेस वैध रीत्या अंमलांत नव्हते केवळ याच कारणावरून त्याबाबत कोणत्याही न्यायालयांत किंवा न्यायाधिकरणांत किंवा राज्य सरकारपुढे किंवा कोणत्याही प्राधिकार्यापुढे कोणताही दावा किंवा इतर वैध कारवाई दाखल करता कामा नये. किंवा चालू ठेवता कामा नये.

(२) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० यांत किंवा त्या अधिनियमांत केलेल्या कोणत्याही सुधारणांत किंवा अंमलांत असलेल्या ज्या कोणत्याही विधि अन्वये त्यांत वेळोवेळी सुधारणा करण्यांत आल्या असतील त्या अधिनियमांत (किंवा राज्य विधानमंडळाने संमत केलेला किंवा केलेला परंतु अंमलांत नसेल असा) किंवा कोणत्याही लेखांत किंवा दस्तऐवांत असलेल्या उल्लेखांचा अर्थ, त्या अधिनियमांतील, किंवा सुधारणा विधि अन्वये ज्यांत सुधारणा करण्यांत आली किंवा ह्या अधिनियमान्वये जो पुन्हा अधिनियमित करण्यांत आला त्या अधिनियमांतील उल्लेखांकडे आहे असे समजले पाहिजे.

सन १९५० चा ४. सुधारणा विधि अन्वये सुधारणांत आलेला व ज्यास यांत यापुढे मुख्य अधिनियम हैदराबाद असे म्हटले आहे असा हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० अधिनियम (पूर्वोक्तप्रमाणे पुन्हा अधिनियमित करण्यांत आलेला तो अधिनियम व सुधारणा क्रमांक २१, विधि) याच्या कलम ५ च्या तिसऱ्या परंतुकामुळे पुढील परंतुक दाखल करावे:—
याच्या कलम ५ ची सुधारणा.
“आणखी असे की, जर कोणताही इसध, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७ याच्या प्रारंभाच्या तारखेस (म्हणजे दिनांक ८ जून १९५८ रोजी) दुसऱ्या इसधाच्या मालकीची कोणतीही जमीन जातीने कशीत असेल, आणि—

(अ) अशी जमीन हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अध्यादेश, १९६० याच्या प्रारंभाच्या तारखेस (म्हणजे दिनांक १८ ऑक्टोबर १९६० रोजी) त्याच्या ताब्यांत असेल, किंवा

(ब) त्याचा त्या जमिनीतील कबजा (कलम ३२ मध्ये तरतूद करण्यांत आलेल्या रीतिव्यतिरिक्त व तहसीलदाराच्या आदेशाव्यतिरिक्त इतर रीतीने) काढून घेण्यांत आला असेल आणि ती जमीन, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम (पुन्हा अधिनियमित करणे, वैधकरण, सुधारणा याबाबत), १९६१ याच्या प्रारंभाच्या तारखेस, भूमिदाकाच्या किंवा त्याच्या उत्तरस्वत्वाधिकाऱ्याच्या प्रत्यक्ष कबजांत असेल तर, दिनांक ८ जून १९५८ च्या निकटपूर्वी कलमे ६, ७, ८ किंवा ९ ही ज्या स्वरूपांत होती त्या स्वरूपांतील त्या कलमांच्या उपबंधानुसार तो पट्टा धारण करीत नसला तरीही, तो ह्या कलमांच्या कारणाकरिता अशा प्रारंभाच्या वेळी कूळ म्हणून जमीन धारण करीत असल्याचे समजण्यांत आले पाहिजे.”

५. मुख्य अधिनियमाचें कलम ३२, पोट-कलम (१) मध्ये पुढील परंतुक दाखल सन १९५० चा
करावें :—

“परंतु, कलम ५ च्या तिसऱ्या परंतुकाची कडिका (ब) च्या कक्षेंत येणाऱ्या अश्या कुळास, हैदराबाद कुळबहिवाट व शेतजमीन (पुन्हां अधिनियमित करणे, वैधकरण व आणखी सुधारणा करणे याबाबत) अधिनियम, १९६१ च्या प्रारंभाच्या तारखेपासून दोन वर्षांच्या मुदतीत कबजासाठी तहसीलदाराकडे अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.”

हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
३२ ची
सुधारणा.

६. मुख्य अधिनियमाचें कलम ३७-अ च्या पोट-कलम (१) ला पुढील स्पष्टीकरण सन १९५० चा
जोडण्यांत यावें व तें नेहमीच जोडण्यांत आल्याचें समजलें पाहिजे :—

“स्पष्टीकरण.—अशा प्रारंभाच्या निकटपूर्वी एखाद्या इसमाच्या कबजांत जमीन असेल तर, कोणत्याहि न्यायालयाचें निकालपत्र, हुकूमनामा किंवा आदेश, किंवा महसूल मंडळाचा किंवा महसूल न्यायाधिकरणाचा किंवा इतर प्राधिकाऱ्याचा आदेश यांत काहीहि असलें तरी आणि दिनांक ८ जून १९५८ च्या निकटपूर्वी कलम ६, ७, ८ किंवा ९ ही ज्या स्वरूपांत होती त्या स्वरूपांतिल त्या कलमांच्या उपबंधानुसार तो पट्टा धारण करीत नसला तरीहि, तो ह्या पोट-कलमाच्या कारणांकरिता, अशा प्रारंभाच्या वेळी कूळ म्हणून जमीन धारण करीत असल्याचें समजण्यांत आलें पाहिजे.”

हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
३७-अ ची
सुधारणा.

७. मुख्य अधिनियमाचें कलम ३८-इ, पोट-कलम (१) मध्ये पुढील स्पष्टीकरण सन १९५० चा
दाखल करावें :—

“स्पष्टीकरण.—कलम ३२ मध्ये तरतूद करण्यांत आलेल्या रीतिव्यतिरिक्त व तहसीलदाराच्या आदेशाव्यतिरिक्त इतर रीतीने एखाद्या संरक्षित कुळाकडून जमिनीचा कबजा काढून घेण्यांत आल्यामुळे, यान्वये काढण्यांत आलेल्या अधिसूचनेच्या तारखेस, ती जमीन त्याच्या कबजांत नसली तरीहि, या पोट-कलमाच्या कारणांकरिता असे संरक्षित कूळ हें, कोणत्याहि न्यायालयाचें निकालपत्र, हुकूमनामा, किंवा आदेश, किंवा महसूल मंडळाचा किंवा महसूल न्यायाधिकरणाचा किंवा इतर प्राधिकाऱ्याचा आदेश यांत काहीहि असलें तरी अशा अधिसूचनेच्या तारखेस ती जमीन धारण करीत असल्याचें समजण्यांत येईल आणि तदनुसार, उक्त कलम ३२ मध्ये काहीहि असलें तरीहि, तहसीलदाराने, संरक्षित कुळानें अर्ज केल्यानंतर किंवा स्वतः होऊन चौकशी केली पाहिजे, आणि भूमि-धारकाच्या किंवा त्याच्यातर्फे किंवा त्याच्या वतीने हक्क सांगणाऱ्या त्या क्षेत्रातील कोणत्याहि इसमाच्या कबजांत असलेली अशी जमीन, यथास्थिति, अशा भूमिधारकाच्या किंवा अशा इसमाच्या कबजांतून काढून घेण्यांत येईल आणि संरक्षित कुळास परत देण्यांत येईल असा निदेश दिला पाहिजे आणि जणू काही संरक्षित कुळानें अशा अधिसूचनेच्या तारखेपासून ती जमीन धारण केली होती असे समजून आणि पोट-कलम (३) यातील “पोट-कलम (१) अन्वयेच्या अधिसूचनेत निर्दिष्ट केलेल्या तारखेपासून ९० दिवसांचे आत” या शब्दाऐवजी, “पोट-कलम (१) च्या स्पष्टीकरणान्वये कबजा परत देण्यांत आल्याच्या तारखेपासून ९० दिवसांचे आत” हे शब्द दाखल करून होणाऱ्या फेरफारास अधीन राहून या कलमाचे उपबंध त्या जमिनीस प्रत्येक बाबतीत लागू होतील.”

हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
३८-इ ची
सुधारणा.

८. मुख्य अधिनियमाचें कलम ९५-ब वगळण्यांत यावें.

सन १९५० चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याचें कलम
९५-ब
वगळणें.

पहिली अनुसूचि.

(सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१).

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०.

ज्याअर्थी, शेतजमिनीचे भूमिधारक व कुळें यांजमधील संबंध व अशा जमिनीचें अन्य संक्रामण यांचें नियमन करणारा विधि सुधारणें इष्ट आहे ;

आणि ज्याअर्थी, शेतजमिनीचे बेसुमार तुकडे होण्यास प्रतिबंध करणें भूमिधारकांस शक्य होणें, विवक्षित परिस्थितींत शेतजमिनीची व्यवस्था स्वतःकडे घेण्याचा सरकारला अधिकार देणें, सहकारी कृषि संस्थांच्या नोंदणीची तरतूद करणें आणि उपरोक्त कारणास आनुषंगिक असलेल्या बाबींसाठी आणखी तरतूद करणे इष्ट आहे ;

त्याअर्थी, याद्वारे पुढीलप्रमाणें अधिनियम करण्यांत आला आहे :—

विभाग १.

प्रारंभिक.

लघु संज्ञा,
व्याप्ति व
प्रारंभ.

१. (१) या अधिनियमास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, असें म्हणावें.

(२) तो संबंध हैदराबाद राज्यास लागू आहे.

(३) तो ताबडतोब अंमलांत येईल.

व्याख्या.

२. (१) विषयांत किंवा संदर्भांत एतद्विरुद्ध कांहीं नसल्यास, ह्या अधिनियमांत,—
(अ) “शेतकी” या संज्ञेत तिचे व्याकरण दृष्ट्या होणारे फेरफार आणि तत्सम शब्दप्रयोग धरून, पुढील गोष्टींचा समावेश होतो :—

(१) बागायत,

(२) पिकें, गवत किंवा बागायतीचें उत्पन्न काढणें,

(३) दुयदुभत्याचा धंदा करणें, आणि

(४) कोंबड्याचा पाळण्याचा धंदा करणें आणि गुराढोरांची निपज करणें ;
परंतु, तींत फक्त लांकडे तोडण्याचा समावेश होत नाही ;

(ब) “शेतकरी” या संज्ञेचा अर्थ, जातीनें जमीन कसणारा इसम, असा समजावा ;

(क) “शेतजमीन” या संज्ञेचा अर्थ, शेतकीसाठीं वापरण्यांत येणारी किंवा वापरतां येईल अशी जमीन, असा समजावा आणि तींत पुढील जमिनींचा समावेश होतो :—

(१) पडित जमीन,

(२) शेतजमिनीस लागून असलेल्या शेतवाडीतील इमारतींच्या जागा ; आणि

(३) शेतकरी, शेतमजूर किंवा कारागीर यांच्या भोगवट्यांत असलेल्या राहत्या घरांच्या जागा व अशा राहत्या घरांस लागून असलेली जमीन ;

(ड) “सहकारी संस्था” या संज्ञेचा अर्थ, हैदराबाद सहकारी पतपेढ्या अधिनियम (१३२३ फसलीचा अधिनियम २) याच्या उपबंधान्वये नोंदलेली संस्था किंवा उक्त अधिनियमान्वये नोंदण्यांत आली आहे असें समजण्यांत येणारी संस्था, असा समजावा ;

(इ) "सहकारी कृषि संस्था" या संज्ञेचा अर्थ, हैदराबाद सहकारी पतपेढ्या अधिनियम (१३२३ फसलीचा अधिनियम २) अन्वये "सहकारी कृषि संस्था" म्हणून नोंदलेली संस्था, असा समजावा ;

(फ) "कसणें" या संज्ञेचा अर्थ, कोणतेहि शेतीचें काम करणें, असा समजावा ;

(ग) "जातीनें जमीन कसणें" या संज्ञेचा अर्थ, स्वतःसाठीं—

(१) स्वतःच्या अंगमेहनतीनें, अथवा

(२) स्वतःच्या कुटुंबातील कोणत्याहि इसमाच्या अंगमेहनतीनें, अथवा

(३) स्वतःच्या किंवा स्वतःच्या कुटुंबातील कोणत्याहि इसमाच्या प्रत्यक्ष देखरेखीखालीं मजुरीनें कामावर लावलेल्या मजुरांकरवीं अथवा रोख रकमेत किंवा मालाच्या रूपांत द्यावयाच्या वेतनावर ठेवलेल्या नोकरांकरवीं,

जमीन कसणें, असा समजावा.

स्पष्टीकरण.—अविभक्त हिंदु कुटुंबाच्या बाबतीत, जर अशी जमीन अशा कुटुंबातील कोणत्याहि इसमाकडून कसण्यांत येत असेल तर, ती जातीनें कसण्यांत येत आहे असें समजलें पाहिजे ;

(ह) "परिपोषण भूमि" या संज्ञेचा अर्थ, ज्या जमिनीचें क्षेत्र जमीन ज्या स्थानिक क्षेत्रांत असेल त्या क्षेत्रांत, व ज्या प्रकारची असेल त्या प्रकाराकरितां परिपोषण भूमीचें किमान क्षेत्र म्हणून किलो ४ अन्वये ठरविलेल्या क्षेत्राहून कमी नसेल ती जमीन, असा समजावा ;

(आय) कोणत्याहि जमिनीच्या संबंधांत "सुधारणा" या संज्ञेचा अर्थ, ज्या कामाच्या योगानें जमिनीची किंमत वाढते व जें अशा जमिनीवर करणें योग्य आहे, तसेंच ज्या कारणाकरितां जमीन धारण करण्यांत आली असेल त्या कारणाशीं जें सुसंगत आहे, असें कोणतेहि काम, असा समजावा, आणि त्या संज्ञेत पुढील गोष्टींचा समावेश होतो :—

(१) शेतकीच्या कारणांसाठीं पाण्याचा साठा, पुरवठा किंवा वांटप करण्याकरितां तलाव, विहिरी, पाण्याचे पाट, बंधारे व इतर कामे बांधणें ;

(२) जमिनीवरील जलनिस्सारणासाठीं किंवा पुरामुळें, धूपून जाण्यामुळें किंवा पाण्यामुळें होणाऱ्या इतर नुकसानीपासून जमिनीचे संरक्षण करण्यासाठीं बांधकामे बांधणें ;

(३) जमीन नवसाध्य करणें, साफ करणें, जमिनीला कुंपण घालणें, जमीन सपाट करणें किंवा एकाखालीं एक अशा निरनिराळ्या सपाटीवर जमिनी तयार करणें ;

(४) अशा जमिनीवर शेतकीसाठीं तिचा सोयीस्कर रीत्या किंवा फायदेशीर रीत्या उपयोग करतां यावा म्हणून आवश्यक असलेल्या इमारती बांधणें ; आणि

(५) वरीलपैकी कोणतेहि बांधकाम पुन्हा नव्यानें बांधणें किंवा त्याची पुन्हा बांधणी करणें किंवा त्यांत फेरबदल करणें किंवा वाढ करणें ;

परंतु, त्या संज्ञेत कुळाकडून, शेतीच्या नित्य व्यवसायांत सामान्यतः करण्यांत येणारी साफसफाई, बांध बांधणें, जमीन सपाट करणें, कुंपण घालणें, तात्पुरत्या विहिरी बांधणें, पाण्याचे पाट काढणें व इतर कामे करणें यांचा समावेश होत नाहीं ;

(जे) "जमीन" या संज्ञेचा अर्थ दुमाला किंवा विनदुमाला शेतजमीन, असा समजावा आणि तींत, शेतीस साहाय्यभूत असलेल्या कारणांसाठीं वापरण्यांत येणाऱ्या जमिनीचा आणि अशा जमिनीमधून उद्भवणारे सर्व फायदे आणि जमिनीस लागून

असलेल्या वस्तू किंवा जमिनीस लागून असलेल्या कोणत्याही वस्तूस कायसच्या जोडलेल्या सर्व वस्तू यांचा समावेश होतो ;

(के) "जमीन महसूल अधिनियम" या संज्ञेचा अर्थ, हैदराबाद जमीन महसूल अधिनियम (सन १३१७ फसलीचा अधिनियम ८), असा समजावा ;

(ल) "पट्टा" या संज्ञेत पट्ट्यांच्या प्रतिरूपाचा व पोट-पट्ट्यांचा समावेश होतो ;

(म) "स्थानिक क्षेत्र" या संज्ञेचा अर्थ, कलम ३ अन्वये काढलेल्या अधिसूचनेत स्थानिक क्षेत्र म्हणून निर्दिष्ट केलेले क्षेत्र, असा समजावा ;

(न) "इसम" या संज्ञेत अविभक्त हिंदु कुटुंबाचा समावेश होतो ;

(ओ) "कायमचे अन्य सक्तासंग" या संज्ञेत जमिनीची कोणतीही विक्री, अदलाबदल, द्रवणी किंवा मृत्युपत्रान्वये लावलेली व्यवस्था आणि धारण केलेल्या जमिनीच्या भोगवट्यांच्या अधिकाराचे किंवा पट्ट्यांचे केलेले कोणतेही हस्तांतरण यांचा समावेश होतो ;

(प) "विहित केलेले" म्हणजे या अधिनियमान्वये केलेल्या नियमांनीं विहित केलेले ;

(क्यू) कोणत्याही जमिनीच्या संबंधांत "शेतीपासून झालेला नफा" या संज्ञेचा अर्थ एकूण उत्पन्नातून जमिनीवर लागवड करण्याचे काढ करणाऱ्या इसमाची मजुरी धरून लागवडीचा खर्च वजा केल्यानंतर लागवड करणाऱ्या इसमाजवळ राहिलेली शिल्लक रक्कम, असा समजावा ;

(र) "संरक्षित कूळ" या संज्ञेचा अर्थ, कलम ३४ ते ३७ यांच्या उपबंधान्वये संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत येणारा इसम, असा समजावा ;

(स) "वाजवी खंड" या संज्ञेचा अर्थ, कलम १७ अन्वये ठरविलेला खंड, असा समजावा ;

(ट) "खंड" या संज्ञेचा अर्थ, कुळाने धारण केलेल्या जमिनीच्या उपयोगाबद्दल किंवा भोगवट्याबद्दल पैशांच्या रूपांत किंवा मालाच्या रूपांत किंवा या दोन्ही रूपांत त्याने दिलेला किंवा द्यावयाचा कोणताही मोबदला असा समजावा ; परंतु तीत जातीने केलेल्या चाकरीचा किंवा मेहनतीचा समावेश होत नाही ;

(यू) "कुळवहिवाट" म्हणजे जमीन धारण करणारा व कूळ यांचे परस्पर संबंध ;

(व्ही) "कूळ" या संज्ञेचा अर्थ, पट्ट्याने जमीन धारण करणारा आसामी शिकमी, असा समजावा व तीत, या अधिनियमाच्या उपबंधान्वये कूळ म्हणून समजण्यांत येणाऱ्या इसमाचा समावेश होतो ;

(इन्ल्यू) "न्यायाधिकरण" म्हणजे—

(१) कलम ८७, पोट-कलम (१) अन्वये संबंधित क्षेत्रासाठी रचना केलेले शेतजमीन न्यायाधिकरण ;

(२) अशा कोणत्याही न्यायाधिकरणाची रचना करण्यांत आली नसेल तेथे, उक्त कलमाचे पोट-कलम (४) अन्वये अधिकृत केलेला दुय्यम तालुकदार किंवा इतर अधिकारी ;

(एक्स) "अपरिपोषण भूमि" या संज्ञेचा अर्थ, जी परिपोषण भूमि नाही अशी जमीन, असा समजावा ;

(य) "वर्ष" या संज्ञेचा अर्थ, ३० जून रोजी किंवा सरकार "जरिदातील" अधिसूचनेद्वारे कोणत्याही क्षेत्राकरिता नेमिल अशा इतर तारखेस संपणारे कोणतेही वर्ष, असा समजावा ;

(झ) ह्या अधिनियमांत वापरण्यांत आलेले परंतु व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांचा अर्थ, हैदराबाद जमीन महसूल अधिनियम (सन १३१७ फसलीचा अधिनियम ८) यांत त्यांचा जो अर्थ दिलेला असेल तोच असेल.

(२) इतर कोणत्याही विधीत कांहीही असले तरी, या अधिनियमाचा जो कोणताही उपबंध परिणामक्षम असल्याचे कोणत्याही शब्दांत व्यक्त केले असेल त्या उपबंधांतील इतर कोणत्याही विधीसंबंधीच्या उल्लेखांत भारताच्या संविधानाच्या सप्तम अनुसूचीतील सूचि २ मध्ये दिलेल्या गोष्टीसंबंधीच्या विधीच्याच उल्लेखाचा समावेश होतो असे समजले पाहिजे.

विभाग २.

परिपोषण भूमि.

३. सरकारला, जरिचांतील अधिसूचनेद्वारे क्षेत्रे निर्दिष्ट करण्याचा व त्यांच्या स्थानिक क्षेत्र हद्दी ठरविण्याचा अधिकार आहे, आणि त्यांपैकी प्रत्येक क्षेत्र हे या विभागाच्या कारणांकरिता निर्दिष्ट स्थानिक क्षेत्र म्हणून असेल.

४. (१) सरकारला या कलमाच्या उपबंधांस अधीन राहून व त्यानुसार कोणत्याही परिपोषण स्थानिक क्षेत्रातील सर्व किंवा कोणत्याही प्रकारच्या जमिनीसाठी परिपोषण भूमीचे किमान क्षेत्र भूमीचे ठरविण्याचा अधिकार आहे. असे किमान क्षेत्र हे सरकारच्या मते ते धारण करणाऱ्या किमान इसमास आवश्यक तो सर्व खर्च भागविल्यानंतर व अपवादात्मक परिस्थितीत असेल त्या क्षेत्र ठरविणे व्यतिरिक्त, कर्ज न काढता त्यास विद्यमान प्रमाणानुसार वाजवी सुखसोयीने सर्वसाधारण कुटुंबाचे (म्हणजे स्वतः जमीन धारण करणारा इसम धरून पांच इसमांच्या कुटुंबाचे) पालनपोषण करणे शक्य होण्याइतके पुरेसे उत्पन्न देणारे क्षेत्र असले पाहिजे.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये दिलेले अधिकार चालविण्यापूर्वी सरकारने—

(अ) जरिचांतील अधिसूचनेद्वारे व विहित करण्यांत येईल अशा अन्य साधनाद्वारे त्याने त्याची जी किमान क्षेत्रे ठरविण्याचे योजिले असेल ती किमान क्षेत्रे प्रसिद्ध केली पाहिजेत, आणि

(ब) त्या सूचनेबाबतच्या ज्या हरकती अगर सूचना अशा रीतीने प्रसिद्धीच्या तारखेपासून दोन महिन्यांच्या मुदतीच्या आंत आल्या असतील त्यांचा विचार केला पाहिजे.

(३) पोट-कलम (२) चे पालन केल्यानंतर ठरविलेली किमान क्षेत्रे त्या पोट-कलमाची कंडिका (अ) मध्य निर्दिष्ट केलेल्या रीतीने प्रसिद्ध करण्यांत आली पाहिजेत.

(४) पोट-कलम (३) अन्वये प्रसिद्ध केलेली क्षेत्रे वेळोवेळी पुन्हा ठरविता येतील व या कलमाचे सर्व उपबंध ज्याप्रमाणे किमान क्षेत्रे प्रथम ठरविण्याच्या बाबतीत लागू होतात त्याच रीतीने ते अशा पुन्हा ठरविण्याच्या बाबतीत लागू होतील.

विभाग ३.

कुळें.

साधारण उपबंध.

५. दुसऱ्याच्या मालकीची कोणतीही जमीन वैध रीत्या कसणारा इसम हा, जर अशी कुळें म्हणून जमीन भूमिधारकाकडून जातीने कसण्यांत येत नसेल आणि जर असा इसम—

समजण्यांत येणारे इसम.

(अ) भूमिधारकाच्या कुटुंबांतील इसम नसेल, किंवा

(ब) रोख रकमेत किंवा मालाच्या रूपांत बांध्याच्या वेतनावर ठेवलेला नोकर नसेल किंवा भूमिधारकाच्या किंवा भूमिधारकाच्या कुटुंबांतील कोणत्याही इसमाच्या पत्न्यास देखरेखीखाली मजरी घेतून जमीन कमीत नसेल, अथवा

(क) ताबे-गहाण घेणारा इसम नसेल,

तर, तो कूळ म्हणून समजण्यांत येईल :

परंतु, जर भूमिधारकानें ह्या अधिनियमाच्या प्रारंभापासून एक वर्षाच्या आंत जमीन ज्याच्या अधिकारक्षेत्रांत असेल अशा तहसीलदाराकड अर्ज केला असतां,—

(अ) असा इसम कूळ नाही, असें तहसीलदारानें जाहीर केलें असेल व त्याचा निर्णय अपिलांत किंवा फेरतपासणींत फिरविण्यांत आला नसेल तर, किंवा

(ब) तहसीलदारानें तसें जाहीर करण्याचें नाकारलें असेल परंतु त्याचा निर्णय अपिलांत किंवा फेरतपासणींत फिरविण्यांत आला असेल तर,

असा इसम कूळ म्हणून समजतां कामा नये.

अधिनियमा-
च्या
प्रारंभापासून
३ वर्षांनंतर
पट्ट्यानें
देण्यास
सर्वसाधारण
प्रतिबंध.

६. या अधिनियमाच्या प्रारंभापासून तीन वर्षे संपल्यानंतर, कलम ७ मध्ये जी तरतूद केली असेल त्याव्यतिरिक्त, कोणतीहि जमीन कोणत्याहि मुदतीसाठी पट्ट्यानें देतां कामा नये आणि उपरोक्तप्रमाणें असेल त्याव्यतिरिक्त कोणत्याहि जमिनीच्या बाबतींत कुळवहि-
घाट निर्माण करतां कामा नये.

पट्ट्याची
देण्याची
परवानगी
असलेल्या
खास बाबी.

७. कलम ६ मध्ये कांहींहि असलें तरी, जो भूमिधारक,—

(अ) अवयस्क किंवा स्त्री असेल,

(ब) कोणतेंहि शारीरिक किंवा मानसिक दौर्बल्य जडल्यामुळें जमीन कसण्यास कायमचा असमर्थ झाला असेल,

(क) भारताच्या नौदलांत, सैनिक दलांत किंवा हवाई दलांत नोकरी करीत असेल,

(ड) कोणत्याहि पुरेशा कारणामुळें तात्पुरता जमीन कसू शकत नसेल,

तर त्यास, तालुकदाराच्या परवानगीनें, त्यानें धारण केलेली जमीन, तालुकदार ठरवील अशा मुदतीसाठी, पट्ट्यानें देण्याचा अधिकार आहे :

परंतु, जर जमीन एकाहून अधिक इसमांनीं संयुक्तपणें धारण केली असेल आणि अशा सर्व इसमांस कडिका (अ), (ब), (क) किंवा (ड) मध्ये निर्दिष्ट केलेलें दौर्बल्य प्राप्त झालें नसेल तर या कलमाचे उपबंध लागू होणार नाहीत :

तसेंच तालुकदारानें ठरविलेली पट्ट्याची मुदत संपण्यापूर्वी भूमिधारकाच्या मृत्युमुळें किंवा अन्य कारणामुळें असें दौर्बल्य असण्याचें बंद झाल्यास, तालुकदार नमन देईल अशा मुदतीच्या आंत पट्टा रद्द केला जाहिजे.

अधि-
नियमाच्या
प्रारंभापासून
३ वर्षांच्या
आंत केलेल्या
पट्ट्याची
मुदत.

८. अधिनियमाच्या प्रारंभापासून तीन वर्षांच्या आंत केलेला प्रत्येक पट्टा दहा वर्षां-
करितां असेल, आणि तो अधिक किंवा कमी मुदतीकरितां आहे असें निर्दिष्ट केलें असलें तरी तो दहा वर्षांकरितां असलेला पट्टा म्हणून समजण्यांत येईल. आणि त्याप्रमाणें तो परिणामक्षम राहील.

पट्ट्याची
नोंदणी
करणें.

९. कलम ७ किंवा ८ अन्वये केलेंला प्रत्येक पट्टा नोंदलेल्या लेखाद्वारे किंवा विहित
करण्यांत येईल अशा इतर रीतीने केला पाहिजे.

१०. (१) कलम ६ चें उल्लंघन करून किंवा कलम ९ च्या उपबंधानुसार असेल अघिनियमाचें त्याव्यतिरिक्त अन्य रीत्या केलेला प्रत्येक पट्टा अवैध असेल.
 (२) पोट-कलम (१) अन्वये अवैध असलेल्या पट्ट्यांस अनुसरून कोणत्याहि जमिनीवरून उल्लंघन नीचा कबजा हस्तांतरित करण्यांत येईल तर, पट्टेदार किंवा जमीन कबजांत असलेला इसम पट्टे अवैध तालुकदारानें स्वतः होऊन किंवा भूमिधारकानें अर्ज केला असतां संक्षिप्त रीतीतें काम चालवून असणें तालुकदाराकडून काढून लावला जाण्यास पात्र असेल.

११. कोणतीहि कबुलायत किंवा वहिवाट, किंवा न्यायालयाचा कोणताहि हुकूमनामा कमाल खंड किंवा आदेश किंवा कोणताहि विधि एतद्विरुद्ध असला तरी, कोणत्याहि जमिनीच्या पट्ट्याबाबत कुळानें द्यावयाचा कमाल खंड हा, विहिरीचें पाणी मिळणाऱ्या जमिनीव्यतिरिक्त, पाणी मिळणाऱ्या जमिनीच्या बाबतींत, विहित करण्यांत येईल अशा रीतीतें ठरविलेल्या अशा जमिनीच्या पिकाच्या किंवा पिकाच्या किमतीच्या एक-तृतीयांशाहून आणि पाणी न मिळणाऱ्या किंवा विहिरीचें पाणी मिळणाऱ्या जमिनीच्या बाबतींत, विहित करण्यांत येईल अशा रीतीतें ठरविलेल्या अशा जमिनीच्या पिकाच्या किंवा पिकाच्या किमतीच्या एक-चतुर्थांशाहून अधिक असतां कामा नये.

१२. कुळानें द्यावयाचा खंड हा, कलम ११ अन्वये ठरवून दिलेल्या कमाल मर्यादेस अधीन खंड राहून, असे कूळ व त्याचा भूमिधारक यांच्यामध्ये कबूल करण्यांत आलेला खंड किंवा अशी कबुलायत करण्यांत आली नसेल तर, त्या विभागातील वहिवाटीप्रमाणें द्यावयाचा खंड असेल किंवा जर अशी कोणतीहि कबुलायत किंवा वहिवाट नसेल किंवा अशा कबुलायतीप्रमाणें अगर वहिवाटीप्रमाणें द्यावयाच्या खंडाच्या वाजवीपणासंबंधी वाद असेल तर, वाजवी खंड असेल.

१३. (१) सरकारला, वेळोवेळीं, जरिदांत अधिसूचना प्रसिद्ध करून, कोणत्याहि पिकाच्या निदिष्ट क्षेत्रांत सर्वस्वी किंवा अंशतः पिकाच्या हिश्याच्या स्वरूपांत द्यावयाच्या खंडाचें, हिश्यांच्या अधिसूचनेत निदिष्ट केलेल्या तारखेपासून—अशी तारीख अधिसूचनेच्या तारखेपासून सहा स्वरूपांतील महिन्यांपेक्षां आधींची असणार नाही—रोख रकमेच्या स्वरूपांतील खंडांत रूपांतर करण्यांत खंडाचें येईल असे जाहीर करण्याचा अधिकार आहे.

(२) सरकारला, तशाच अधिसूचनेद्वारे, कोणत्याहि निदिष्ट क्षेत्रांच्या बाबतींत रूपांतराचा दर ठरविण्याचा अधिकार आहे.

(३) ज्या क्षेत्राच्या बाबतींत पोट-कलम (२) अन्वये रूपांतराचा दर ठरविण्यांत आला नसेल अशा कोणत्याहि क्षेत्रांत, रूपांतराची रक्कम ही, कलम ११ अन्वये ठरवून दिलेल्या कमाल मर्यादेस अधीन राहून, विहित केलेल्या रीतीतें न्यायाधिकरणानें ठरविली पाहिजे व ज्या तारखेस ती ठरविण्यांत येईल त्या तारखेपासून पांच वर्षे मुदतीपर्यंत ती बदलतां कामा नये :

परंतु, न्यायाधिकरणास उक्त पांच वर्षांच्या मुदतींत, कुळानें अर्ज केल्यावर, पुरामुळें किंवा कुळाच्या आवाक्याबाहेरील इतर कारणांमुळें जमिनीची खराबी झाल्याकारणानें ती लागवडीसाठी पूर्णपणें किंवा अंशतः अयोग्य झाली आहे अशी त्याची खात्री झाल्यास खंड कमी करण्याचा अधिकार आहे.

(४) कोणतीहि कबुलायत किंवा वहिवाट, किंवा न्यायालयाचा कोणताहि हुकूमनामा किंवा आदेश एतद्विरुद्ध असला तरी, ज्या क्षेत्राच्या बाबतींत पोट-कलम (१) अन्वये अधिसूचना काढण्यांत आली असेल अशा कोणत्याहि क्षेत्रांतील कोणत्याहि भूमिधारकान अशा अधिसूचनेत निदिष्ट केलेल्या तारखेनंतर, पिकाच्या हिश्याच्या स्वरूपांतील कोणताहि खंड किंवा रूपांतरित रोख रकमेच्या स्वरूपांतील खंडापेक्षां अधिक खंड वसूल करतां कामा नये.

१४. (१) कोणत्याहि कुळाकडून चाकरीच्या किंवा मजुरीच्या स्वरूपांत खंड स्वीकार- मजुरीच्या पाण्या कोणत्याहि भूमिधारकानें, हा अधिनियम अंमलांत आल्यापासून बारा महिन्यांच्या स्वरूपांत खंड आंत, अशा खंडाचें रोख रकमेच्या स्वरूपांतील खंडांत रूपांतर करण्यासाठी तहसीलदाराकडे स्वीकारण्यास अर्ज केला पाहिजे. असा अर्ज विहित करण्यांत येईल अशा नमुन्यांत केला पाहिजे. मनाई.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये केलेला अर्ज मिळाल्यावर, तहसीलदाराने चौकशी करून, लेखी आदेशाद्वारे अशा खंडाचे रोख रकमेच्या स्वरूपातील खंडात रूपांतर केले पाहिजे.

(३) कोणतीही कबुलायत किंवा वहिवाट किंवा न्यायालयाचा कोणताही हुकूमनामा किंवा आदेश किंवा कोणताही विधि एतद्विरुद्ध असला तरी, कोणत्याही भूमिधारकाने हा अधिनियम अंमलात आल्यापासून बारा महिन्यांच्या मुदतीनंतर चाकरीच्या किंवा भजुरीच्या स्वरूपात खंड वसूल करता किंवा स्वीकारता कामा नये.

ह्या अधिनियमाच्या उपबंधांचे उल्लंघन करून वसूल केलेला खंड परत करणे व इतर शास्ति.

१५. जर कोणताही भूमिधारक कलम ११, १२, १३ किंवा १४ यांच्या उपबंधांचे उल्लंघन करून कोणत्याही कुळाकडून खंड वसूल करील तर, वसूल केलेली जादा रक्कम त्याने कुळास ताबडतोब परत दिली पाहिजे. तसेच तो याबाबत तहसीलदार ठरवील अशी नुकसानभरपाई कुळास देण्यास पात्र असेल. त्याशिवाय तो विहित केलेल्या शास्तीसहि पात्र असेल.

सर्व उपकर, वगैरे, नाहीसे करणे.

१६. कोणतीही कबुलायत, वहिवाट किंवा विधि असला तरी, कोणत्याही भूमिधारकाने कोणत्याही कुळाकडून, त्याने कूळ म्हणून धारण केलेल्या जमिनीच्या बाबतीत अशा जमिनीबद्दल वैध रीत्या घेणे असलेल्या खंडाव्यतिरिक्त कोणताही उपकर, पट्टी किंवा कर वसूल करणे किंवा कोणत्याही वर्णनाची किंवा नांवाची चाकरी घेणे हे विधिसंमत असणार नाही.

वाजवी खंडासंबंधी चौकशी.

१७. (१) कोणत्याही जमिनीचा वाजवी खंड ठरविण्यासाठी कुळास किंवा त्याच्या भूमिधारकास विहित केलेल्या नमुन्यात न्यायाधिकरणाकडे लेखी अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये केलेला अर्ज मिळाल्यावर, न्यायाधिकरणाने यथास्थिति भूमिधारकास किंवा कुळास नोटीस दिली पाहिजे व चौकशी केल्यानंतर, जमिनीचा वाजवी खंड ठरविला पाहिजे.

(३) असा वाजवी खंड ठरविताना, कलम ११ च्या उपबंधास अधीन राहून, पुढील गोष्टी विचारात घेतल्या पाहिजेत :-

(अ) त्या विभागांत तशाच कारणांसाठी उपयोग करण्यांत येणाऱ्या जमिनीच्या खंडांची किंमत ;

(ब) त्या विभागांतील तशाच प्रकारच्या जमिनीच्या शेतीपासून झालेला नफा ;

(क) त्या विभागांतील पिके व वस्तु यांच्या किंमती ;

(ड) भूमिधारकाने किंवा कुळाने अशा जमिनीत केलेल्या सुधारणा ;

(ई) अशा जमिनीच्या बाबतीत द्यावयाची आकारणी ; आणि

(फ) विहित करण्यांत येतील अशा इतर गोष्टी.

(४) कुळास, ह्या कलमाखालील कामकाज अर्जाने असता कोणत्याही वेळी, न्यायाधिकरणाकडे किंवा न्यायाधिकरणाच्या आदेशावर कलम १०, पोट-कलम (१) अन्वये अपील दाखल करण्यांत आले असेल तर तालुकदारकडे, ज्या जमिनीचा वाजवी खंड ठरवावयाचा असेल त्या जमिनीच्या संबंधांत असे कूळ ह्या कलमान्वये कोणतेही कायक दाखल करण्यांत आले नसते तर खंडाची जी रक्कम देण्यास पात्र झाले असते त्या रकमेइतकी रक्कम अनामत ठेवण्याचा अधिकार आहे. कामकाज पूर्ण झाल्यावर, यथास्थिति, न्यायाधिकरणाने किंवा तालुकदाराने अशा रीतीने अनामत ठेवलेली रक्कम किंवा या कलमान्वये वाजवी खंड म्हणून ठरविलेल्या रकमेइतका तिचा भाग भूमिधारकास देण्यांत यावा किंवा निवेश दिला पाहिजे आणि आवश्यक असतील असे इतर आदेश दिले पाहिजेत.

(५) या कलमान्वये वाजवी खंडासंबंधी दिलेला प्रत्येक निर्णय पोस्ट-कलम (२) अन्वये दिलेल्या तहसीलदाराच्या आदेशाच्या तारखेपासून किंवा त्यावर अपील दाखल केले असल्यास, अशा अपिलावर तालुकदाराने दिलेल्या आदेशाच्या तारखेपासून पांच वर्षांच्या मुदतीसाठी अमलात राहिल व त्या मुदतीत अशा निर्णयास हरकत घेता कामा नये.

परंतु यथास्थिति तहसीलदार किंवा तालुकदार यास, उक्त मुदतीत—

(अ) कुळाने अर्ज केल्यावर न्यायाधिकरणाची किंवा तालुकदाराची अशी खानी झाली असेल की पुरामुळे किंवा कुळाच्या आवाक्याबाहेरील इतर कारणांमुळे जमिनीची खराबी झाल्याकारणाने, ती लागवडीसाठी सर्वस्वी किंवा अंशतः अयोग्य झाली आहे तर, खंड कमी करण्याचा अधिकार आहे; किंवा

(ब) जर भूमिधारकाने अर्ज केल्यावर न्यायाधिकरणाची किंवा कलेक्टरची अशी खानी झाली असेल की भूमिधारकाने किंवा भूमिधारकाच्या खर्चाने जमिनीत केलेल्या कोणत्याहि सुधारणेमुळे जमिनीचे उत्पन्न वाढले आहे, तर, खंड वाढविण्याचा अधिकार आहे.

१८. (१) जमीन महसूल अधिनियमाचे कलम ७३ यांत काहीहि असले तरी जेव्हा खंड तहकूब जेव्हा कोणत्याहि कारणामुळे कोणत्याहि जमिनीच्या बाबतीत भूमिधारकाने सरकारास करणे किंवा द्यावयाचा सबंध जमीनमहसूल भरणे तहकूब करण्यांत येईल किंवा त्याची सूट देण्यांत येईल त्याची सूट तेव्हा भूमिधारकाने अशा जमिनीबद्दल कुळाने त्यास द्यावयाच्या खंडाची यथास्थिति तहकुबी देणे किंवा सूट दिली पाहिजे. अशा जमिनीच्या बाबतीत जमीन महसूलाची अंशतः तहकुबी किंवा सूट देण्यांत आली असेल तर, भूमिधारकाने, अशा जमिनीबद्दल कुळाने त्यास द्यावयाच्या खंडाची त्याच प्रमाणात तहकुबी किंवा सूट दिली पाहिजे.

(२) जर अशा जमिनीबद्दल सरकारास कोणताहि जमीन महसूल द्यावयाचा नसेल आणि जर कोणत्याहि कारणामुळे अशा जमिनीच्या शेजारच्या दुसऱ्या कोणत्याहि जमिनीबद्दल सरकारास द्यावयाचा सर्व जमीनमहसूल किंवा त्याचा कोणताहि भाग भरणे तहकूब करण्यांत आले असेल किंवा त्याची सूट देण्यांत आली असेल तर, तालुकदार यास, सरकारच्या सामान्य किंवा विशेष आदेशास अधीन राहून, प्रथम उल्लेखिलेल्या अशा जमिनीबद्दल भूमिधारकास द्यावयाच्या खंडाची किंवा त्याच्या भागाची यथास्थिति तहकुबी किंवा सूट देण्याचा अधिकार आहे.

(३) ज्याच्या बाबतीत सूट देण्यांत आली असेल असा किंवा जो भरण्याबाबत ह्या कलमान्वये, वेळोवेळी तहकुबी देण्यांत आली असेल असा कोणताहि खंड भूमिधारकाने वसूल करण्याकरिता जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम ७२ अन्वये साहाय्य मिळण्यासाठी केलेला कोणताहि अर्ज स्वीकारता कामा नये, कोणताहि दावा दाखल करता कामा नये व दिवाणी न्यायालयाच्या कोणत्याहि हुकूमनाम्याची बजावणी करता कामा नये. आणि ज्या मुदतीत खंड भरणे ह्या कलमान्वये तहकूब करण्यांत आले असेल ती मुदत, असा खंड वसूल करण्यासाठी केलेला कोणताहि दावा किंवा कारवाई यासाठी विहित केलेली मुदत मोजताना वगळण्यांत आली पाहिजे.

(४) जमीन महसूल अधिनियमाचे कलम ७२ यांत काहीहि असले तरी, तालुकदाराने भूमिधारकास साहाय्य देण्यासाठी उक्त कलमान्वये आदेश देते वेळी, ह्या कलमान्वये पोस्ट-कलम (१) किंवा पोस्ट-कलम (२) अन्वये किंवा उक्त अधिनियमाचे कलम ७३ अन्वये ज्या रकमेची सूट द्यावयाची असेल ती रक्कम वजा केल्यानंतर कुळाकडून भूमिधारकास येणे असलेल्या खंडाच्या रकमेपेक्षा जी कोणतीहि अधिक रक्कम अशा कुळाने भूमिधारकास दिली असेल त्या रकमेची कुळास वजावट करून दिली पाहिजे.

परंतु अशी वजावट उक्त अधिनियमाच्या कलम ७२ अन्वये केलेल्या अर्जाच्या तारखेच्या तिकादपूर्वीच्या तीन वर्षांच्या मुदतीत कुळाने भूमिधारकास दिलेल्या रकमेच्या संबंधातच करून देता येईल.

(५) कोणताहि भूमिधारक ह्या कलमांत तरतूद केलेल्या रीतीने खंड भरण्याची तहकुबी देण्यांत किंवा त्याची सूट देण्यांत कसूर करील तर, ह्या कलमाचें उल्लंघन करून त्यानें वसूल केलेली रक्कम कुळास परत देण्यास तो जबाबदार असेल आणि कुळानें अर्ज केल्यावर आणि चौकशी केल्यानंतर तहसीलदारास अशी रक्कम परत देण्याविषयी आदेश देण्याचा अधिकार आहे.

कुळवहिवाट
रद्द करणे.

१९. (१) कोणतीहि कबुलायत किंवा वहिवाट किंवा न्यायालयाचा कोणताहि हुकूमनामा किंवा आदेश असला तरी, परंतु पोट-कलम (३) च्या उपबंधास अधीन राहून, ज्या मुदतीसाठी जमीन पट्ट्यानें दिली असेल किंवा दिली आहे असें समजण्यांत येत असेल ती मुदत संपण्यापूर्वी, पुढील गोष्टींव्यतिरिक्त अन्य प्रकारें कोणतीहि कुळवहिवाट रद्द करतां कामा नये म्हणजे :—

(अ) कुळानें आपले हक्क भूमिधारकाच्या स्वाधीन करून दिले असतील तर; किंवा

(ब) भूमिधारकानें, पोट-कलम (२) मध्ये निर्दिष्ट करण्यांत आलेल्या गोष्टींच्या आधारे असेल तर.

(२) कुळानें—

(अ) (१) कोणत्याहि वर्षांत, जमीन महसूल अधिनियमान्वये त्या वर्षांत देणें असलेल्या जमीन महसुलाचा शेवटचा हप्ता देण्यासाठीं ठरविलेल्या दिवसापासून पंधरा दिवसांच्या आंत, अशा जमिनीचा त्या वर्षाचा खंड देण्यांत कसूर केली आहे; किंवा

(२) कलम १७ अन्वये न्यायाधिकरणापुढें किंवा तालुकदारापुढें, वाजवी खंड ठरविण्यासाठीं केलेला अर्ज अनिर्णीत असेल तर, उपरोक्त तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आंत यथास्थिति न्यायाधिकरण किंवा तालुकदार यांजकडे, जर असा कोणताहि अर्ज करण्यांत आला नसता तर त्या वर्षासाठीं जो खंड देण्यास तो पात्र झाला असता त्या खंडाच्या रकमेइतकी रक्कम अनामत ठेवण्यांत कसूर केली आहे; किंवा

(३) कलम १७ अन्वये ठरविलेला वाजवी खंड त्यानें अनामत ठेवलेल्या रकमेपेक्षा अधिक असलेल्या बाबतींत, त्याजकडून येणें असलेली बाकी रक्कम यथास्थिति न्यायाधिकरणाच्या किंवा तालुकदारांच्या आदेशाच्या तारखेपासून दोन महिन्यांच्या आंत देण्यांत कसूर केली आहे; किंवा

(ब) ज्यायोगें जमिनीची खराबी किंवा कायमची नुकसानी होईल असें कोणतेंहि कृत्य केलें आहे; किंवा

(क) जमिनीची पोट-विभागणी केली आहे; किंवा

(ड) जमीन पोट-पट्ट्यानें दिली आहे किंवा ती जातीनें कसण्यांत कसूर केली आहे; किंवा जमिनीतील कोणताहि हितसंबंध अभिहस्तांकित केला आहे; किंवा

(इ) अशा जमिनीचा उपयोग शेतीव्यतिरिक्त इतर कारणासाठीं केला आहे;

या कारणांवरून कुळवहिवाट रद्द करण्याचा भूमिधारकास अधिकार आहे.

परंतु जें कुळ—

(अ) स्त्री किंवा अवयस्क असेल; किंवा

(ब) शारीरिक किंवा मानसिक दौर्बल्य जडलेला इसम असेल; किंवा

(क) भारताच्या नौदलांत, सैनिक दलांत किंवा हवाई दलांत नोकरी करित असेल;

त्या कुळाची कुळवहिवाट, तीत ज्या जमिनीचा अंतर्भाव असेल ती जमीन अशा कुळाकडून किंवा त्याच्या घतीनें पोट-पट्ट्यानें देण्यांत आली आहे याच कारणावरून रद्द करण्यांत येतां कामा नये.

(३) कलम ८ लागू असलेला पट्टा धारण करणाऱ्या कुळाची कुळवहिवाट—

(अ) तें कूळ किंवा भूमिधारक मरण पावल्यावर रद्द होईल ;

(ब) जर भूमिधारक हा, भारताच्या नौदलांत, लष्करांत किंवा हवाई दलांत नोकरी केलेला इसम असून अशी नोकरी संपल्यावर जातीने कसण्यासाठी त्यास खरोखरच जमीन आवश्यक असेल तर, ज्या वर्षी असा इसम, कुळवहिवाट रद्द करण्यांत आली आहे अशी कुळास लेखी नोटीस देईल तें वर्षे संपल्यावर रद्द होईल ; किंवा

(क) कलम ३४ अन्वये संरक्षित कूळ म्हणून समजल्या जाणाऱ्या इसमास कलम ३६ अन्वये दिनांक १ मार्च १९५१ रोजी जमिनीचा कबजा परत घेण्याचा अधिकार असेल तर अशा इसमाच्या बाबतींत त्या दिवशी रद्द होईल.

२०. (१) कोणत्याहि गांवांत जर एखादें कूळ आपल्या भूमिधारकाच्या मालकीच्या राहत्या जागेवरील राहत्या घराचा भोगवटा करीत असेल तर—

(अ) राहते घर अशा कुळाच्या किंवा त्याच्या पूर्वस्वत्वाधिकाऱ्याच्या खर्चाने बांधले नव्हतें असे भूमिधारकानें सिद्ध न केल्यास, आणि घरांतून काढून टाकण्यास मनाई.

(ब) असे कूळ अशा जागेचा उपयोग व भोगवटा करण्याबद्दल जो कोणताहि खंड देत असेल तो देण्यांत त्याने कसूर न केल्यास,

त्यास, अशा राहत्या घरांतून (अशा घराचें सामानसुमान व जागा यांसह व त्यास लागून असलेली जमीन व त्याच्या उपभोगाकरिता आवश्यक असलेली जमीन यांसह) काढून टाकता कामा नये.

(२) कलम ४४, पोट-कलम (१) अन्वये ज्या जमिनीची कुळवहिवाट रद्द करण्यांत आली असेल अशा शेतीच्या कारणासाठी वापरण्यांत येत असलेल्या कोणत्याहि जमिनीवर असलेल्या राहत्या घरास पोट-कलम (१) चे उपबंध लागू होणार नाहीत.

२१. (१) कलम २० मध्ये उल्लेख केलेली जागा ज्या भूमिधारकाच्या मालकीच्या ज्या जागेवर असेल त्या भूमिधारकाचा अशी जागा विकण्याचा इरादा असल्यास, अशा जागेवर ज्या कुळानें राहते कुळाच्या किंवा ज्या कुळाच्या पूर्वस्वत्वाधिकाऱ्याच्या खर्चानें राहते घर बांधण्यांत आले असेल घर बांधले त्या कुळास न्यायाधिकरणानें ठरविलेल्या किमतीस पोट-कलम (२) मध्ये तरतूद केलेल्या असेल ती रीतीने अशी जागा खरेदी करण्याचा अग्रवरणाधिकार देण्यांत आला पाहिजे. जागा खरेदी करण्याचा

(२) अशी जागा विकण्याचा इरादा असलेल्या भूमिधारकानें, कुळास लेखी नोटीस देऊन, अशी जागा खरेदी करण्यास ती तयार आहे किंवा कसे हें, अशी नोटीस बजाविल्याच्या कुळाचा अग्र-वरणाधिकार तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आंत कळविण्यास त्यास सांगितले पाहिजे.

(३) जर उक्त मुदतीच्या आंत कुळानें भूमिधारकास आपण अशी जागा खरेदी करण्यास तयार असल्याचें लेखी कळविलें तर, भूमिधारकानें त्या जागेची किमत ठरविण्यासाठी न्यायाधिकरणाकडे अर्ज केला पाहिजे. असा अर्ज मिळाल्यावर, न्यायाधिकरणानें, कुळास नोटीस दिल्यानंतर व चौकशी केल्यानंतर अशा जागेची किमत ठरविली पाहिजे व लेखी आदेशाद्वारे, अशा आदेशाच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आंत अशा जागेच्या किमतीची रक्कम अनामत ठेवण्याविषयी कुळास फर्माविलें पाहिजे. अशी रक्कम अनामत ठेवल्यानंतर अशी जागा कुळाकडे हस्तांतरित झाली आहे असे समजण्यांत येईल आणि अनामत ठेवलेली रक्कम भूमिधारकास देण्यांत आली पाहिजे आणि विहित केलेली फी देण्यांत आल्यानंतर, न्यायाधिकरणानें अशा कुळास विहित केलेल्या नमुन्याप्रमाणें, प्रमाणपत्र दिलें पाहिजे व त्यांत त्याने अशा रीतीने हस्तांतरित झालेली जागा व अशा कुळाचें नांव निदिष्ट केले पाहिजे.

(४) पोट-कलम (२) मध्ये निदिष्ट केलेल्या मुदतीच्या आंत अशी जागा खरेदी करण्यास आपण तयार आहोत असे कळविण्यांत कूळ कसूर करील किंवा पोट-कलम (३) मध्ये निदिष्ट केलेल्या मुदतीच्या आंत किमतीची रक्कम अनामत ठेवण्यांत कूळ कसूर करील तर, कुळानें, अशी जागा खरेदी करण्याचा आपला अग्रवरणाधिकार सोडून दिला आहे असे समजण्यांत

येईल आणि त्यानंतर भूमिधारकास अशा राहत्या घराच्या बांधकामाच्या किमतीबद्दल न्यायाधिकरणाकडून ठरविण्यांत येईल अशी नुकसानभरपाई कुळास दिल्यानंतर किंवा कुळाला त्याच्या मर्जेनुसार बांधकामाचें सामान काढून नेण्याची परवानगी दिल्यानंतर, कुळास काढून टाकण्याचा हक्क असेल.

(५) ह्या कलमाचें उल्लंघन करून एखाद्या जागेची केलेली विक्री अवैध असेल.

शेतमजूर व कारागीर यांची राहती घरे.

२२. सरकारला, जरिचांतील अधिसूचनेद्वारे असा निदेश देण्याचा अधिकार आहे की, कलमें २० व २१ यांचे उपबंध अधिसूचनेत निर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याहि क्षेत्रांत शेतमजूर किंवा कारागीर यांच्या भोगवट्यांत असलेलीं घरे व त्यांच्या जागा यांच्या बाबतींतहि लागू होतील.

कुळानें लावलेल्या झाडांवर त्याचा हक्क.

२३. कुळानें त्याला पट्ट्याने दिलेल्या कोणत्याहि जमिनींत कोणतीहि झाडे लावलीं असतील किंवा तें कूळ झाडे लाविल तर, त्यास, त्याची कुळवहिवाट चालू असेतोपर्यंत अशा झाडांचें उत्पन्न व लांकूड घेण्याचा हक्क असेल आणि त्यास, अशी कुळवहिवाट रद्द झाल्यानंतर, अशा झाडांबद्दल तहसीलदार ठरवील अशी नुकसानभरपाई मिळण्याचा हक्क असेल :

परंतु कुळवहिवाट कुळानें स्वाधीन केल्यामुळे रद्द झाली असेल तर, त्यास ह्या कलमान्वये नुकसानभरपाई मिळण्याचा हक्क असणार नाही :

तसेंच, कुळवहिवाट चालू असेतोपर्यंत, भूमिधारकास जणू अशीं झाडे लावण्यांत आलीं नव्हतीं असें समजून, अशा जमिनीचा खंड मिळण्याचा हक्क असेल.

नैसर्गिक रीत्या वाढणाऱ्या झाडांच्या उत्पन्नावरील हक्क.

२४. (१) कुळास, त्याची कुळवहिवाट चालू असेतोपर्यंत, त्याच्या जमिनीवर नैसर्गिक रीत्या वाढणाऱ्या झाडांच्या एकूण उत्पन्नाचा दोन-तृतीयांश भाग घेण्याचा हक्क असेल व भूमिधारकास अशा झाडांच्या उत्पन्नाचा एक-तृतीयांश भाग घेण्याचा हक्क असेल.

(२) अशा झाडांच्या उत्पन्नाच्या हक्कासंबंधी किंवा पोट-कलम (१) मध्य तरतूद केल्याप्रमाणे अशा उत्पन्नाच्या विभागणीसंबंधी कोणताहि वाद निर्माण झाल्यास, कुळास किंवा भूमिधारकास तहसीलदाराकडे अर्ज करण्याचा अधिकार आहे. असा अर्ज विहित करण्यांत येईल अशा नमुन्याप्रमाणे केला पाहिजे.

(३) असा अर्ज मिळाल्यावर, तहसीलदारानें चौकशी केल्यानंतर, त्यावर त्यास योग्य वाटेल त्याप्रमाणे आदेश दिला पाहिजे.

हद्दीच्या निशाण्या सुस्थितीत राखण्यास कुळें जबाबदार असणें.

२५. जमीन महसूल अधिनियमांत काहीहि असले तरी, कुळानें धारण केलेल्या जमिनीच्या हद्दीच्या निशाण्या सुस्थितीत राखणें व त्या चांगल्या स्थितीत ठेवणें याबद्दलची जबाबदारी तसेच अशा हद्दीच्या निशाण्यांत फेरबदल झाल्याच्या, त्या काढून टाकल्याच्या किंवा त्या नादुरुस्त झाल्याच्या बाबतींत महसूल अधिकाऱ्यानें केलेल्या कामगिरीबद्दल वाजवी रीतीनें झालेला कोणताहि खर्च देण्याची जबाबदारी कुळावर राहिल.

जमिनीचें संरक्षण करणाऱ्या बांधांच्या दुरुस्त्या.

२६. (१) तद्विरुद्ध कोणताहि कबुलायत, वहिवाट किंवा रूढि असली तरी, कुळानें धारण केलेल्या कोणत्याहि जमिनीचें संरक्षण करणारे कोणतेहि बांध बांधणें, ते सुस्थितीत राखणें किंवा त्याची दुरुस्ती करणें या कामाकडे भूमिधारक व कूळ यांमधील विवादामुळे किंवा कोणत्याहि इतर कारणांमुळे दुर्लक्ष होत आहे असें राज्य सरकारास दिसून येईल तर, त्यास लेखी आदेश देऊन, अशा आदेशांत निर्दिष्ट करण्यांत येतील अशा इसमांनीं बांध बांधणें, तो सुस्थितीत राखणें किंवा त्याची दुरुस्ती करणें हे काम पार पाडलें पाहिजे असा निदेश देण्याचा अधिकार आहे आणि त्याबाबत झालेला खर्च अशी जमीन ज्याच्या प्रत्यक्ष कब्जांत आहे त्या इसमाकडून जमीनमहसुलाची थकबाकी वसूल्याप्रमाणे वसूल करता येईल.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये ज्या इसमाकडून असा खर्च वसूल करण्यांत आला असेल त्या इसमास, असा बांध बांधण्याबद्दल, तो सुस्थितीत राखण्याबद्दल किंवा त्याची दुरुस्ती करण्याबद्दल जो कोणताहि इसम कोणत्याहि कबुलायती अन्वये, वहिवाटी अन्वये किंवा रूढि अन्वये सर्वस्वी किंवा अंशतः जबाबदार असेल त्या इसमाकडून असा खर्च किंवा त्याचा कोणताहि भाग वसूल करण्याचा हक्क असेल.

(३) पोट-कलम (१) मध्ये कांहीहि असले तरी, ज्या कोणत्याहि जमिनीचे संरक्षण करणाऱ्या बांधकडे दुर्लक्ष करण्यांत आले असेल त्या जमिनीच्या कुळास स्वतःच्या खर्चाचे असे बांध बांधता येतील, ते सुस्थितीत राखता येतील, किंवा दुरुस्त करता येतील व त्याने तसे करणे हे विधिसंमत असेल आणि त्यास, अशा रीतीने आलेला खर्च, त्याने तहसीलदाराकडे अर्ज केल्यावर, भूमिधारकाकडून कबुलायतीअन्वये, वहिवाटीअन्वये किंवा रूढीअन्वये असलेल्या भूमिधारकाच्या जबाबदारीप्रमाणे वसूल करता येईल. बांध बांधण्यासाठी, ते सुस्थितीत राखण्यासाठी किंवा दुरुस्त करण्यासाठी कुळाला आलेला खर्च देण्यास भूमिधारक. सर्व्वी किंवा अंशतः जबाबदार धरला जाईल त्या बाबतीत, कुळाने केलेल्या अर्जावरून चालविलेल्या कामांत झालेला खर्चसुद्धा अशा, भूमिधारकाकडून वसूल करता येईल.

२७. कुळाने धारण केलेल्या कोणत्याहि जमिनीची कुळवहिवाट अशा कुळाने ज्यायोगे विवक्षित जमिनीची खराबी होईल किंवा कायमची नुकसानी होईल असे कोणतेहि कृत्य केले आहे बाबतीत या कारणावरून रद्द करण्यांत येईल तेव्हा, भूमिधारकाने तक्रारीचा विषय असलेल्या ज्या कुळवहिवाट कृत्यामुळे खराबी किंवा नुकसानी झाली असेल ते कृत्य निदिष्ट करून, कुळावर लेखी नोटीस रद्द करण्याबजाविली नसल्यास व बजावीपर्यंत आणि अशी नोटीस बजावल्याच्या तारखेपासून एक विरुद्ध दाद. वर्षाच्या मुदतीच्या आंत अशा रीतीने खराबी किंवा नुकसानी होण्यापूर्वी जमीन ज्या स्थितीत होती त्या स्थितीत ती परत आणण्यांत कुळाने कसूर केली नसल्यास व करीपर्यंत, अशा कुळाविरुद्ध त्यास जमिनीतून काढून टाकण्यासाठी कोणतेहि कामकाज चालविता कामा नये.

२८. कुळाने धारण केलेल्या कोणत्याहि जमिनीची कुळवहिवाट खंड न भरल्यामुळे खंड न रद्द करण्यांत आली असेल व भूमिधारकाने कुळास जमिनीतून काढून टाकण्याबद्दल कोणतेहि भरल्यामुळे कामकाज दाखल केले असेल तेव्हा, तहसीलदाराने, अशा कुळास आदेश देऊन, अशा आदेशाच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आंत खंडाची थकबाकी व त्याच्याविरुद्ध चालविलेल्या कामकाजाचा खर्च भूमिधारकास देण्याविषयी त्यास फर्माविले पाहिजे ; आणि कूळ अशा विरुद्ध आदेशानुसार बर्तन करील तर, तहसीलदाराने, कुळास जमिनीतून काढून टाकण्याचा आदेश दाद. देण्याऐवजी कुळवहिवाट रद्द झाली नव्हती असा आदेश दिला पाहिजे आणि त्यानंतर कुळवहिवाट रद्द झाली नव्हती असे समजून कूळ अशी जमीन धारण करील :

परंतु, ह्या कलमातील कोणत्याहि उपबंध, कोणत्याहि तीन वर्षात, कलम १९, पोट-कलम (२) ची कंडिका (अ), उप-कंडिका (१) मध्ये निदिष्ट केलेल्या मुदतीत खंड भरण्यांत कसूर केल्यामुळे ज्या कोणत्याहि कुळाची कुळवहिवाट खंड न भरल्याबद्दल रद्द झाली असेल अशा कुळास लागू होणार नाही.

२९. (१) कुळाने स्पष्टपणे तद्विरुद्ध लेखी कळविले नसल्यास, त्याने भूमिधारकाकडे खंडाबद्दल भरलेली प्रत्येक रक्कम ही, ज्या वर्षात ती भरली असेल त्या वर्षाबाबत त्याजकडून भूमि- धारकास येणे असलेल्या खंडादाखल त्याने भरली आहे असे गृहीत धरण्यांत येईल.

(२) प्रत्येक भूमिधारकाने, कोणत्याहि जमिनीच्या संबंधांत त्याला मिळालेल्या खंडाच्या एकमेबद्दल, त्यास अशी रक्कम ज्या वेळी मिळेल त्या वेळी विहित करण्यांत येईल अशा नमुन्याप्रमाणे व अशा रीतीने एक लेखी पावती दिली पाहिजे.

३०. (१) कुळाने धारण केलेल्या जमिनीची पोट-विभागणी करणे, ती पोट-पट्ट्याने पोट- देणे किंवा अशा जमिनीतील कोणत्याहि हितसंबंधांचे अभिहस्तांकन करणे हे वैध असणार विभागणी, नाही. पोट-पट्ट्याने देणे व

(२) पोट-कलम (१) मध्ये कांहीहि असले तरी, कुळाने सहकारी कृषि संस्थेचा सदस्य होणे आणि असा सदस्य म्हणून, अशा संस्थेच्या नावाने जमिनीतील त्याचा हितसंबंध पोट- करणे यास पट्ट्याने देणे, अभिहस्तांकित करणे, गहाण ठेवणे किंवा त्यावर भार निर्माण करणे हे प्रतिबंध, विधिसंमत असेल.

न्यायालयाच्या ३१. कुळातून कूळ म्हणून धारण केलेल्या जमिनीतील त्याचा कोणताहि हितसंबंध आदेशिके दिवाणी न्यायालयाच्या हुकुमनाम्याची किंवा आदेशाची अंमलबजावणी करतांना जप्त केला अन्वयें जप्त जाण्यास किंवा विकला जाण्यास पात्र असणार नाही.

कबजा घेण्याची कार्यरीति.

३२. (१) ह्या अधिनियमाच्या कोणत्याहि उपबंधान्वयें कोणत्याहि जमिनीचा किंवा राहत्या घराचा कबजा मिळण्याचा हक्क असलेल्या कुळास, शेतमजुरास किंवा कारागिरास असा कबजा मिळण्यासाठी विहित करण्यांत येईल अशा नमुन्याप्रमाणे तहसीलदाराकडे लेखी अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.

(२) कोणत्याहि भूमिधारकानें तहसिलदाराच्या आदेशावांचून कुळातून धारण केलेल्या कोणत्याहि जमिनीचा किंवा राहत्या घराचा कबजा घेतां कामा नये. असा आदेश मिळण्यासाठी त्यानें विहित केलेल्या नमुन्याप्रमाणें अर्ज केला पाहिजे.

(३) पोट-कलम (१) किंवा (२) अन्वयें अर्ज मिळाल्यावर, तहसिलदारानें चौकशी केल्यानंतर, अशा अर्जावर त्यास योग्य वाटेल असा आदेश दिला पाहिजे.

(४) कोणत्याहि इसमानें, यथास्थिति, पोट-कलम (१) किंवा (२) च्या उपबंधानुसार असेल त्याव्यतिरिक्त इतर रीतीनें कोणत्याहि जमिनीचा किंवा राहत्या घराचा कबजा घेतला तर, कलम ९६ मध्ये तरतूद केलेल्या ज्या शास्तीस तो पात्र ठरेल त्या पात्रतेस कोणत्याहि प्रकारें बाध न आणतां, तहसीलदाराकडून किंवा तहसीलदाराविषद केलेल्या अपिलांत तालुकदाराकडून ठरविण्यांत येईल असा खर्च देण्यास तो पात्र होईल आणि अशा जमिनीत असलेले कोणतेहि पीक जप्त केले जाण्यास पात्र ठरेल.

इतर कोणत्याहि विधी अन्वयें कुळास असलेल्या हक्कांस व विशेष अधिकारास या अधिनियमानुसार बाध न येणें.

३३. कलम ३०, पोट-कलम (१) मध्ये जी तरतूद केली असेल ती खेरीज करून, त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेली कोणतीहि वहिवाट किंवा विधि या अन्वयें असलेले किंवा कोणताहि करार, अधिकारपत्र किंवा न्यायालयाचा हुकूमनामा किंवा आदेश यापासून किंवा अन्य प्रकारें उद्भवणारे कोणत्याहि कुळाचे हक्क किंवा विशेष अधिकार या अधिनियमातील कोणत्याहि मजकुरामुळे मर्यादित किंवा संक्षिप्त होतात असा त्याचा अर्थ लावतां कामा नये.

विभाग ४.

संरक्षित कुळे.

संरक्षित कुळे.

३४. (१) पोट-कलम (२) व (३) च्या उपबंधास अधीन राहून, ज्या कोणत्याहि इसमानें—

(अ) कूळ म्हणून जी कोणतीहि जमीन—

(१) सन १३४२ ते १३५२ फसली (दोन्ही धरून) या संपूर्ण कालावधीत समाविष्ट करण्यांत आलेल्या मुदतीत सहा वर्षांपेक्षां कमी नसेल अशा मुदतीसाठीं, किंवा

(२) तारीख १ जानेवारी १९४८ च्या निकटपूर्वी, सहा वर्षांपेक्षां कमी नसेल अशा मुदतीसाठीं, किंवा

(३) सन १३५३ च्या फसली १ त्या दिवसापूर्वी (६ ऑक्टोबर १९४३ पूर्वी) नाही अशा तारखेस सुखात होणाऱ्या आणि ह्या अधिनियमाच्या सुखातीपूर्वी पूर्ण झालेल्या सहा वर्षांपेक्षां कमी नसलेल्या मुदतीसाठीं—सतत धारण केली असेल; आणि

(ब) अशा मुदतीत तो अशी जमीन जातीचें कसत असेल;

जमिनीच्या बाबतीत तो संरक्षित कड आहे असें संसदजण्यांत आले पाहिजे.

स्पष्टीकरण १.—कंडिका (अ) मध्ये उल्लेख केलेली पात्रता प्राप्त होण्यासाठी आवश्यक असलेल्या तीन मुदतीपैकी कोणतीही मुदत संपण्याच्या तारखेस कूळ म्हणून ज्या इसमानें अशी जमीन धारण केली असेल असा इसम, ज्यानें अशा रीतीनें जमीन धारण केली असेल अशा दुसऱ्या इसमाकडून कुळकामाचें किंवा वारसा हक्काचें ती (उक्त जमीन) धारण करीत असेल किंवा जर त्यानें कूळ म्हणून अशी जमीन धारण केली असेल व तो अशा दुसऱ्या इसमाचा वारस असेल तर, अशा दुसऱ्या इसमानें कूळ म्हणून अशी जमीन ज्या मुदतीसाठी धारण केली असेल ती मुदत, अशी पात्रता प्राप्त होण्यासाठी आवश्यक असलेली मुदत मोजतांना समाविष्ट केली पाहिजे.

स्पष्टीकरण २.—कंडिका (अ) मध्ये उल्लेख केलेली पात्रता प्राप्त होण्यासाठी आवश्यक असलेल्या तीन मुदतीपैकी कोणतीही मुदत संपण्याच्या तारखेस, ज्या इसमानें कूळ म्हणून अशी जमीन धारण केली असेल असा इसमानें, उक्त तारखेपूर्वी सहा वर्षांच्या आंत, कोणत्याही वेळीं, जी जमीन तो जातीनें कशीत होता अशी इतर कोणतीही जमीन, त्याच गांवांत त्याच भूमिधारकाकडून धारण केली असेल तर, अशी इतर जमीन त्यानें ज्या मुदतीपर्यंत धारण केली असेल ती मुदत, पात्रता प्राप्त होण्यासाठी आवश्यक असलेली मुदत मोजतांना समाविष्ट केली पाहिजे.

स्पष्टीकरण ३.—जेव्हां दोन किंवा अधिक इसमांनी कूळ म्हणून संयुक्तपणे कोणतीही जमीन धारण केली असेल तेव्हां असे सर्व इसम, जर त्यांच्यापैकी कोणत्याही इसमानें अशी जमीन जातीनें कसली असेल व ती कशीत असेल आणि त्या कलमांत निर्दिष्ट केलेल्या इतर शर्ती पूर्ण केल्या असतील तर, अशा जमिनीच्या बाबतीत, अशा सर्व इसमांना संरक्षित कुळें म्हणून समजण्यांत आले पाहिजे.

(२) कोणत्याही जमिनीच्या बाबतीत पोट-कलम (१) अन्वये संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत येण्यास एकाहून अधिक इसमांस हक्क प्राप्त होत असेल तर, उक्त पोट-कलमांत कांहीही असले तरी (संरक्षित कूळ म्हणून), असे समजलें जाण्याचा हक्क असलेल्या अशा इसमांपैकी केवळ एकच इसम हा—

(अ) ज्याची पात्रता प्राप्त होण्यासाठी आवश्यक असलेली मुदत ही, उक्त पोट-कलमाची कंडिका (अ), उप-कंडिका (१) मध्ये निर्दिष्ट केलेली मुदत असेल तो इसम असेल; किंवा

(ब) असा इसम नसेल तर, ज्याची पात्रता प्राप्त होण्यासाठी आवश्यक असलेली मुदत ही उक्त कंडिकेच्या उप-कंडिका (२) मध्ये निर्दिष्ट केलेली मुदत असेल तो इसम असेल.

(३) ज्या जमिनीचें बाबतीत पोट-कलम (१) अन्वये त्याला संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत आले आहे अशी जमीन, ह्या अधिनियमाच्या सुरुवातीस ज्याच्या कबजांत नाहीं असा इसम, उक्त पोट-कलमांत कांहीही असलें तरी, जर—

(अ) त्यास सक्षम न्यायालयाच्या हुकुमनाम्यान्वये किंवा आदेशान्वये अशा जमिनीतून काढून लावण्यांत आले असेल; किंवा

(ब) भूमिधारक अशी जमीन जातीनें कसत असेल; किंवा

(क) भूमिधारकाचें अशा जमिनीवर कायम स्वरूपाचें बांधकाम केलें असेल; किंवा

(ड) भूमिधारकाचें अशी जमीन नेहमीसाठी अकृषिक उपयोगांत आणली असेल;

तर त्यास अशा जमिनीच्या बाबतीत संरक्षित कूळ म्हणून समजतां कामा नये.

स्पष्टीकरण.—ह्या कलमाची पोट-कलमें (२) आणि (३) मधील आणि कलमें ३५, ३६ व ३७ मधील इसमासंबंधीच्या उल्लेखांत, पोट-कलम (१) यास जोडलेलें स्पष्टीकरण ३ मध्ये उल्लेख केलेल्या दोन किंवा अधिक इसमासंबंधीच्या उल्लेखाचा समावेश होतो.

३५. (१) कोणत्याही इसमास कोणत्याही जमिनीच्या बाबतीत, कलम ३४ हक्काबाबत अन्वये संरक्षित कूळ समजण्यांत येत आहे किंवा कसे आणि येत असल्यास, कोणत्या निर्णय. इसमांस तसें समजण्यांत येत आहे याबद्दल कोणत्याही प्रश्न उद्भवल्यास, भूमिधारकास, किंवा संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत यावे असा हक्क सांगणाऱ्या कोणत्याही

इसमास, ह्या अधिनियमाच्या सुरुवातीपासून एक वर्षाच्या आंत अशा प्रश्नाचा निर्णय करण्यासाठी, तहसीलदाराकडे, विहित केलेल्या नमुन्यांत अर्ज करण्याचा अधिकार आहे, आणि तहसीलदाराने हक्काची किंवा हक्कांची विहित केलेल्या रीतीने चौकशी केल्यानंतर, यथास्थिति, संरक्षित कूळ आहे असे समजले जाण्यास कोणत्या इसमास हक्क आहे किंवा कोणत्याहि इसमास असा हक्क नाही तें जाहीर केले पाहिजे.

(२) एखाद्या इसमास संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत येण्याबद्दलची तहसीलदाराने केलेली घोषणा किंवा तहसीलदाराच्या निर्णयाविरुद्ध अपील केल्याचे बाबतीत पहिल्या अपिलावर तालुकदाराने किंवा दुसऱ्या अपिलावर महसूल मंडळाने केलेली घोषणा ही, असा इसम संरक्षित कूळ असल्याबद्दल निर्णायक असेल आणि संरक्षित कूळ म्हणून त्याचे हक्क, हक्कनोदणीपत्रकांत किंवा हक्कनोदणीपत्रक नसेल तर, विहित करण्यांत येईल अशा गांवच्या दप्तरांत नमूद करण्यांत आले पाहिजेत.

संरक्षित
कुळां
कबजा
परत घेणे.

३६. (१) कलम ३४ अन्वये ज्या कोणत्याहि जमिनीच्या बाबतीत संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत आलेल्या इसमाच्या ताब्यांत, त्या अधिनियमाच्या सुरुवातीस, उक्त जमीन नसेल तर असा इसम, उक्त जमिनीचा कबजा सुटण्यापूर्वी त्याने ती जमीन ज्या अटीवर व शर्तीवर धारण केली होती त्याच अटीवर व शर्तीवर जमीन धारण करण्यास तो तयार आहे असे जर त्याने, उक्त अधिनियमाच्या सुरुवातीपासून सहा महिन्यांच्या आंत भूमिधारकास कळविले तर, त्यास तारीख १ मार्च १९५१ पासून उक्त अटीवर व शर्तीवर अशा जमिनीचा कबजा पुन्हा मिळण्याचा हक्क असेल.

(२) जमिनीचा कबजा दुसऱ्या इसमाकडे असला तरीहि, पोट-कलम (१) हे परिणामक्षम असेल मग अशी जमीन ज्या पट्ट्यान्वये घेतली तो पट्टा १ मार्च १९५१ नंतरहि संपणार नसेल अशा पट्ट्यान्वये किंवा अन्यथा घेतलेला असो आणि जेव्हा अशा दुसऱ्या इसमाचा कबजा असेल तेव्हा, तो, ३२ व्या कलमानुसार तहसीलदाराकडे अर्ज केला असता, उक्त तारखेस काढून लावला जाण्यास पात्र असेल.

कलम ३४
अन्वये हक्क
नसलेले इसम
विवक्षित
परिस्थितीत
संरक्षित कूळ
म्हणून
समजणे.

३७. (१) कलम ३४ अन्वये ज्या जमिनीच्या बाबतीत कोणत्याहि इसमास संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत आले नसेल अशी कोणतीहि जमीन, ह्या अधिनियमाचे सुरुवातीस, जो कूळ म्हणून धारण करित असेल असा प्रत्येक इसम, अशा रीतीने (अधिनियमाच्या) प्रारंभापासून एक वर्षाची मुदत संपल्यानंतर किंवा अशा जमिनीच्या बाबतीत कलम ३४ अन्वये संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत येण्याबद्दल इतर कोणत्याहि इसमाचे हक्क अंतिमरीत्या नाकारण्यांत आल्यानंतर, —यापैकी जी तारीख नंतरची असेल त्या तारखेस, —वर निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे अशी मुदत संपण्यापूर्वी किंवा हक्क अंतिमरीत्या नाकारण्यापूर्वी, भूमिधारकाने, असा इसम संरक्षित कूळ नाही असे जाहीर करण्यासाठी विहित केलेल्या रीतीने तहसीलदाराकडे अर्ज केला नसेल तर, अशा जमिनीच्या बाबतीत संरक्षित कूळ आहे असे समजण्यांत आले पाहिजे.

(२) विहित केलेल्या रीतीने अशा अर्जाची चौकशी केल्यानंतर, अशा रीतीने जाहीर करण्यास तहसीलदाराने नकार दिला असेल आणि तालुकदाराने पहिल्या अपिलावर किंवा महसूल मंडळाने दुसऱ्या अपिलावर त्याचा निर्णय रद्द केला नसेल तर, कुळास संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत आले पाहिजे.

(३) पोट-कलम (१) किंवा पोट-कलम (२) अन्वये संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत आलेल्या इसमाचे संरक्षित कूळ म्हणून असलेले हक्क, हक्कनोदणीपत्रकांत, किंवा असे हक्कनोदणीपत्रक नसेल तर, विहित करण्यांत येईल अशा गांवच्या दप्तरांत नमूद केले पाहिजेत.

जमीन खरेदी
करण्याचा
संरक्षित
कुळाचा हक्क.

३८. (१) भूमिधारक म्हणून ज्या संरक्षित कुळाच्या मालकीची कोणतीहि जमीन नसेल किंवा संवर्धित स्थानिक क्षेत्रासाठी कलम ४ अन्वये ठरविलेल्या परिपोषण भूमीच्या किमान क्षेत्राहून कमी क्षेत्र असलेली जमीन त्याच्या मालकीची असेल तर, अशा संरक्षित कुळास, कुळाचा हक्क, कोणताहि विधि, वहिवाट किंवा करार यांत एतद्विरुद्ध काहीहि असले तरी, या अधिनियमाच्या

प्रारंभानंतर कोणत्याही वेळी; तो संरक्षित कूळ म्हणून धारण करित असलेल्या जमिनीच्या भूमिधारकाकडून—

(अ) अशी सर्व जमीन खरेदी करण्याचा हक्क असेल, किंवा

(ब) अशी सर्व जमीन खरेदी केल्यामुळे, भूमिधारक म्हणून त्याच्या मालकीची कोणतीही जमीन असल्यास, ती जमीन विचारांत घेऊन, त्याच्या मालकीची जमीन वर सांगितल्याप्रमाणे ठरविलेल्या किमान क्षेत्राहून अधिक होत असेल तर, अशा जमिनीपैकी जितक्या जमिनीचें असे क्षेत्र उक्त किमान क्षेत्राइतकें होईल तितकी जमीन खरेदी करण्याचा हक्क असेल.

(२) जें कूळ पोट-कलम (१) अन्वये मिळालेला हक्क बजावू इच्छित असेल अशा संरक्षित कुळानें या जमिनीबद्दल, आणि जर संपूर्ण जमीन खरेदी करण्याचा त्यास हक्क नसेल तर त्यास खरेदी करण्याचा हक्क असेल अशा जमिनीच्या भागाबद्दल, तो जी किंमत देण्यास तयार असेल ती किंमत नमूद करणारा प्रस्ताव भूमिधारकाकडे केला पाहिजे.

(३) जर भूमिधारक असा प्रस्ताव नाकारील किंवा तो स्वीकारण्यांत आणि प्रस्तावाच्या चारखापासून तीन महिन्यांच्या आंत विक्री-वत करण्यांत कसूर करील तर संरक्षित कुळास अशा जमिनीची वाजवी किंमत ठरविण्यासाठी न्यायाधिकरणाकडे अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.

(४) पोट-कलम (३) खालील अर्ज मिळाल्यानंतर, न्यायाधिकरणानें, अर्जाची चौकशी ज्या तारखेस, ज्यावेळी व ज्या ठिकाणी करण्यांत येईल ती तारीख, वेळ व तें ठिकाण घासबंधीची नोटीस अर्जदारास, भूमिधारकास आणि त्यांत ज्यांचा हितसंबंध आहे असे न्यायाधिकरणास वाटेल त्या सर्व इसमांस दिली पाहिजे आणि चौकशी पूर्ण झाल्यावर विहित करण्यांत येतील अशा गोष्टी विचारांत घेऊन त्या जमिनीची वाजवी किंमत म्हणून न्यायाधिकरणास योग्य वाटेल अशी रक्कम ठरविली पाहिजे :

परंतु अशा प्रकारें ठरविलेली रक्कम ही —

(अ) कलम ३ अन्वये, ज्या वर्षी अर्ज केला असेल त्याच्या निकटपूर्वीच्या वर्षी, किंवा

(ब) जर त्या वर्षी जमिनीची लागवड करण्यांत आली नसेल किंवा कोणत्याही कारणांमुळे संपूर्ण पीक किंवा त्याचा कांहीं भाग बुडाला असेल तर त्या बाबतीत न्यायाधिकरणाला त्यापूर्वीचें जें कोणतेंही वर्ष पिकाच्या दृष्टीनें सर्वसाधारण वर्ष वाटत असेल अशा मागील वर्षी जमिनीचें जें एकूण उत्पन्न आलें त्याच्या किंमतीच्या चौपटीहून अधिक असतां कामा नये.

(५) संरक्षित कुळानें वाजवी किंमत ठरविण्यांत आल्यापासून विहित केलेल्या मुदतील न्यायाधिकरणाकडे त्या बाबतची रक्कम अनामत ठेवली पाहिजे, आणि जर तो असे करण्यास कसूर करील तर, असे कूळ जमीन खरेदी करण्याच्या हक्कास मुकेल.

(६) अशी रक्कम अनामत ठेवल्यानंतर, न्यायाधिकरणानें संरक्षित कुळास विहित केलेल्या नमुन्यांत एक प्रमाणपत्र दिलें पाहिजे व तो अशा जमिनीचा खरेदीदार आहे असें जाहीर केलें पाहिजे आणि असें प्रमाणपत्र हे भूमिधारक आणि त्यामध्ये हितसंबंध असलेल्या सर्व इसमांविरुद्ध विक्रीचा निणयिक पुरावा असेल :

परंतु, संरक्षित कुळाचा अर्ज अविमुक्त इनामासंबंधांत असेल तर न्यायाधिकरणानें, त्याबद्दल सरकारची आगाऊ मंजूरी घेतल्याशिवाय, असें प्रमाणपत्र देतां कामा नये.

(७) ह्या कलमान्वये कोणतीही चौकशी चालू असतांना, भूमिधारक आणि जमीन खरेदी करण्याची इच्छा असलेले संरक्षित कूळ यांमध्ये किंवा संबंधित संपूर्ण जमीन किंवा तिचा भाग या संबंधांत भूमिधारक म्हणून किंवा संरक्षित कूळ म्हणून हक्क सांगणाऱ्या निरनिराळ्या इसमांमध्ये—

(अ) संरक्षित कुळास पोट-कलम (१) अन्वये खरेदी करण्याचा हक्क आहे अशा जमिनीचें क्षेत्र, किंवा

(ब) संरक्षित कूळ म्हणून त्याने धारण केलेली संपूर्ण जमीन खरेदी करण्याचा त्यास हक्क नसल्यास, उक्त जमिनीचा जो भाग खरेदी करण्याची त्यास परवानगी देण्यांत आली पाहिजे असा उक्त जमिनीचा विवक्षित भाग, किंवा

(क) निरनिराळ्या संरक्षित कुळांना पोट-कलम (१) अन्वये जे हक्क अंमलांत आणता येतील अशा हक्कांची अग्रता, किंवा

(ड) पोट-कलम (५) अन्वये जमा केलेली रक्कम मिळण्याचा हक्क असलेले इसम, या संबंधी कोणताहि प्रश्न उद्भवल्यास, न्यायाधिकरणाने विहित केलेल्या रीतीने, उक्त प्रश्नाचा निर्णय केला पाहिजे.

संरक्षित
कुळांचा
जमिनीची
अदलाबदल
करण्याचा
हक्क.

३९. (१) ह्या अधिनियमांत किंवा इतर कोणत्याहि विधींत आणि कोणतीहि कबुलायत किंवा वहिवाट यांत कांहींहि असले तरी, संरक्षित कुळें म्हणून जमीन धारण करणाऱ्या त्याच गांवातील सर्व किंवा कोणत्याहि इसमांस, संरक्षित कुळें म्हणून त्यांनी धारण केलेल्या जमिनीच्या संबंधातील त्यांच्या कुळवहिवाटीची अदलाबदल करण्यासाठी कबुलायत करण्याचा व विहित केलेल्या नमुन्यांत तहसीलदाराकडे अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.

(२) असा अर्ज मिळाल्यावर, तहसीलदारास, संबंध्यित भूमिधारकांस नोटीस दिल्या-नंतर व चौकशी केल्यानंतर विहित करण्यांत येतील अशा शर्तीवर व अटीवर अशी अदलाबदल मंजूर करण्याचा अधिकार आहे. तसेच त्यास विहित केलेल्या नमुन्याप्रमाणे अर्जदारास प्रमाणपत्र देण्याचा अधिकार आहे.

(३) अशा रीतीने दिलेली प्रमाणपत्रे ही, भूमिधारक व अदलाबदल करण्यांत आलेल्या जमिनींत हितसंबंध असलेले सर्व इसम यांजविरुद्ध अशी अदलाबदल करण्यांत आली याबद्दलचा निर्णायक पुरावा असेल.

(४) संरक्षित कुळांपैकी प्रत्येक संरक्षित कूळ अशा अदलाबदलीचा परिणाम म्हणून त्यास मिळालेली जमीन, अशी अदलाबदल करण्याच्या निकटपूर्वी मूळ कुळाने उक्त जमीन ज्या अटीवर व शर्तीवर धारण केली होती त्याच अटीवर व शर्तीवर, तहसीलदाराने जे फेरफार मंजूर केले असतील त्यास अधीन राहून, धारण केली पाहिजे.

संरक्षित
कुळांचे हक्क
वंशपरंपरेने
प्राप्त होण्या-
जोगे असणे.

४०. (१) संरक्षित कुळांचे सर्व हक्क वंशपरंपरेने प्राप्त होण्याजोगे असतील.

(२) संरक्षित कूळ मरण पावल्यास असे संरक्षित कूळ त्याच्या मृत्यूच्या वेळी ज्या अटीवर व शर्तीवर ती जमीन धारण करित होते त्याच अटीवर व शर्तीवर त्याच्या वारसास किंवा वारसांना ती जमीन धारण करण्याचा हक्क असेल.

(३) कोणताहि वारस मागे न ठेवतां जर संरक्षित कूळ मरण पावेल तर त्याचे सर्व हक्क नष्ट होतील.

स्वष्टीकरण.—या कलमाच्या कारणांकरितां फक्त पुढील इसम हे संरक्षित कुळांचे वारस आहेत असे समजले पाहिजे—

(अ) रक्तसंबंधाने किंवा दत्तविधानाने त्यांचे वंशपरंपरागत औरस वंशज ;

(ब) असे कोणतेहि वंशज नसतील तर, त्याची विधवा जोपर्यंत ती पुनर्विवाह करणार नाही तोपर्यंत.

संरक्षित
कुळाने
केलेल्या
सुधारणां-
बद्दल नुकसान-
भरपाई.

४१. (१) संरक्षित कुळाने आपण धारण केलेल्या जमिनीवर सुधारणा केली असेल तर, ह्या अधिनियमाच्या उपबंधान्वये त्याची कुळवहिवाट रद्द झाल्यास, त्यास अशा सुधारणेबद्दल नुकसानभरपाई मिळण्याचा हक्क असेल. विहित केलेल्या नमुन्यांत कुळाने अर्ज केल्यावर न्यायाधिकरणाने पोट-कलम (२) च्या उपबंधानुसार अशा नुकसानभरपाईची रक्कम ठरविली पाहिजे.

(२) न्यायाधिकरणाने ठरविलेली नुकसानभरपाईची रक्कम ही कुळवहिवाट रद्द करण्याच्या वेळी सुधारणेची अंदाजलेली किंमत असेल. अशा किंमतीचा अंदाज करतांना पुढील गोष्टी विचारांत घेतल्या पाहिजेत :—

(अ) अशा सुधारणेमुळे जितक्या रकमेने जमिनीची किंमत वाढली असेल ती

रक्कम :

(ब) सुधारणेची प्रस्तुत स्थिति व तिच्यापासून होणारे फायदे ज्या मुदतीपर्यंत टिकण्याचा संभव आहे ती मुदत ;

(क) सुधारणा करण्यासाठी कुळां पुरविलेली मजुरी व पुरविलेलं किंवा खर्च केलेलं भांडवल ; आणि

(ड) सुधारणेबद्दल भूमिधारकांनी कुळाचा जो कोणताहि खंड कमी केला असेल तो किंवा त्यास खंडांत जो कोणतीहि सूट दिली असेल ती किंवा त्यास जी इतर सवलत दिली असेल ती.

४२. संरक्षित कुळांस त्यानें संरक्षित कूळ म्हणून धारण केलेल्या जमिनीवर शेतघर बांधण्याचा हक्क असेल.

संरक्षित कुळांस शेतघर बांधण्याचा हक्क.

४३. कलम ३८ अन्वये संरक्षित कुळां खरेदी केलेली कोणतीहि जमीन तालुकदारांच्या पूर्वमंजूरीशिवाय विक्री करून, अवलाबदल करून, देणगी देऊन, पट्ट्यानें देऊन, गहाण देऊन किंवा अभिहस्तांकित करून हस्तांतरित करतां कामा नये.

संरक्षित कुळांच्या हस्तांतर करण्याच्या हक्कावर निर्बंध.

४४. (१) पोट-कलम (२) व पोट-कलम (४) च्या उपबंधांस अधीन राहून, जो संरक्षित भूमिधारक, ज्या जमिनीचें क्षेत्र संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठीं कलम ४ अन्वये ठरविलेल्या कुळवहिवाट परिपोषण भूमीच्या किमान क्षेत्राच्या दहा पटीइतकें किंवा त्यापेक्षा अधिक आहे अशी रद्द करण्याचा जमीन जातीनें कशीत नसेल, आणि संरक्षित कुळांस पट्ट्यानें दिलेली जमीन ज्यास ती भूमिधारकाचा जातीनें कसण्यासाठीं खरोखर आवश्यक असेल अशा भूमिधारकास, या अधिनियमाच्या प्रारंभानंतर कोणत्याहि वेळीं, कलम १९ मध्ये काहीहि असले तरी, संरक्षित कुळांस एक वर्षाची नोटीस देऊन तींत कुळवहिवाट रद्द करण्याची कारणे नमूद करून त्यांची कुळवहिवाट रद्द करण्याचा अधिकार आहे.

(२) संरक्षित कुळांस पट्ट्यानें दिलेल्या संबंध जमिनीच्या बाबतींत पोट-कलम (१) अन्वये दिलेला हक्क बजावल्यामुळें भूमिधारक जातीनें कशीत असलेल्या जमिनीचें एकूण क्षेत्र, संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठीं कलम ४ अन्वये ठरविलेल्या परिपोषण भूमीच्या किमान क्षेत्राच्या दहा पटींहून अधिक होत असेल तर, अशा जमिनीपैकी जितकी जमीन व ती आधीपासून जातीनें कशीत असलेली कोणतीहि जमीन मिळून भूमिधारक जातीनें कशीत असलेली जमीन ही वर सांगितल्याप्रमाणे किमान क्षेत्राच्या दहा पटीइतकी होईल तेवढ्याच जमिनीच्या बाबतींत उक्त हक्क बजावतां येईल.

(३) संरक्षित कुळांस पट्ट्यानें दिलेल्या जमिनीच्या भागाच्या बाबतींत फक्त या कलमान्वये त्याची कुळवहिवाट रद्द करण्यांत आली तर, त्यानें तिच्याबाबत झावयाच्या खंडाची रक्कम विहित केलेल्या रीतीनें प्रमाणशीररीत्या ठरविण्यांत आली पाहिजे.

(४) या कलमातील कोणत्याहि भजकुरामुळे, जें संरक्षित कूळ त्यावेळीं सहकारी कृषि संस्थेचा सदस्य असेल त्याची कुळवहिवाट रद्द करण्याचा भूमिधारकास हक्क असणार नाही.

४५. (१) जर कलम ४४ अन्वये कुळवहिवाट रद्द केल्यावर भूमिधारकांनी—

(अ) ज्या तारखेस त्यानें जमिनीचा कबजा घेतला त्या तारखेपासून एक वर्षाच्या आंत कलम ४४ च्या पोट-कलम (१) अन्वये दिलेल्या नोटीशीत निर्दिष्ट केलेल्या आंत जमीन कारणांपैकी कोणत्याहि कारणासाठीं त्या जमिनीचा उपयोग करण्यास सुरुवात केली नाही, किंवा

भूमिधारकांनी एक वर्षाच्या आंत जमीन कसली नाही तर त्यानें

(ब) असा उपयोग करण्यास सुरुवात केल्यानंतर उक्त तारखेपासून दहा वर्षांच्या आंत असा उपयोग बंद करील तर त्यानें ज्या कुळाची कुळवहिवाट रद्द केली त्या कुळास जमिनीचा कबजा ताबडतोब परत दिला पाहिजे ; मात्र त्यानें, कुळवहिवाट रद्द होण्यापूर्वीच्याच

तिचा कबजा परत देणें.

990

अटीवर व शर्तीवर कुळवहिवाट स्वीकारण्यासंबंधीचा लेखी नकार मिळविला असेल किंवा त्याने अशा कुळास उक्त अटीवर व शर्तीवर जमिनीचा कबजा देण्याचे लेखी देऊ केले असेल व कुळाने असा प्रस्ताव मिळाल्यापासून तीन महिन्यांच्या आत ती गोष्ट स्वीकारण्यात कसूर केली असेल तर त्यास अशा जमिनीचा कबजा देणे भाग पडणार नाही.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये कुळाने जमिनीचा कबजा मिळविल्यानंतर, त्याने ह्या अधिनियमाच्या उपबंधास अधीन राहून, त्याची कुळवहिवाट रद्द होण्याच्या लागतपूर्वी ते अशी जमीन ज्या अटीवर व शर्तीवर धारण करित होते त्याच अटीवर व शर्तीवर ती धारण केली पाहिजे.

(३) पोट-कलम (१) यात तरतूद केल्याप्रमाणे कुळास जमिनीचा कबजा परत देण्यात भूमिधारक कसूर करील तर, जमिनीतून काढून टाकल्यामुळे कुळाची जी नुकसानी झाली असेल तिच्याबद्दल तहसीलदाराकडून ठरविण्यात येईल अशी नुकसानभरपाई कुळास देण्यास तो पात्र होईल.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या कारणांकरिता संरक्षित कुळाच्या उल्लेखांत कलम ४० मध्ये नमूद केलेल्या वारसांच्या उल्लेखांचा समावेश असेल.

कबजा परत
मिळण्यासाठी
कुळाकडून
अर्ज.

४६. जर कोणत्याहि वेळी कुळ, तहसीलदाराकडे अर्ज करील व भूमिधारकाने वाजवी मुदतीत कलम ४५ च्या उपबंधाचे पालन करण्यात कसूर केली आहे अशी तहसीलदाराची खात्री करून देईल तर, संरक्षित कुळास तहसीलदाराच्या निदेशावरून जमिनीचा ताबडतोब कबजा मिळण्याचा हक्क असेल आणि त्यास जमिनीतून काढून टाकल्यामुळे व उक्त कलमा-अन्वये आवश्यक असल्याप्रमाणे जमीन परत देण्यास किंवा तिचा कबजा देण्यात भूमिधारकाने कसूर केल्यामुळे झालेल्या कोणत्याहि नुकसानीबद्दल तहसीलदार जी नुकसानभरपाई देण्याचा निणय देईल ती मिळण्याचा हक्क असेल.

विभाग ५.

शेतजमिनीच्या हस्तांतरणावर निर्बंध.

शेत-
जमिनीचीं
सर्वे अन्य-
संक्रामणे
आणि हस्तां-
तरणे यास
मंजूरी किंवा
मान्यता आव-
श्यक असणे.

४७. (१) त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याहि विधीत किंवा न्याया-
लयाच्या हुकुमनाम्यांत किंवा आदेशांत कांहींहि असले तरी, जमिनीचे कोणतेहि कायमचे
अन्यसंक्रामण व इतर कोणतेहि हस्तांतरण, ते तालुकदाराच्या आगाऊ मंजूरीने केले नसेल
किंवा मृत्युपत्रान्वये केलेल्या व्यवस्थेच्या बाबतीत, तालुकदाराने मान्यता दिली नसेल तर,
बंध असणार नाही.

(२) अशा आगाऊ मंजूरीसाठी, मान्यतेसाठी करावयाचे अर्ज विहित करण्यात येईल
अशा कार्यरीतीनुसार केले पाहिजेत व निकालांत काढले पाहिजेत.

मंजूरी किंवा
मान्यता
देण्यावर
सामान्य
निर्बंध.

४८. (१) कायमच्या अन्यसंक्रामणाच्या किंवा पट्ट्याच्या बाबतीत, तालुकदाराने त्यास
पुढील कारणांकरिता मंजूरी किंवा मान्यता देता कामा नये:—

(अ) दुसऱ्याच्या नावे करून देणारा किंवा हस्तांतरकर्ता याने अन्यसंक्रामणानंतर
किंवा हस्तांतरणानंतर धारण केलेल्या जमिनीचे क्षेत्र हें संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी
कलम ४ अन्वये ठरविलेल्या परिपोषण भूमीच्या किमान क्षेत्रापेक्षा कमी असेल तर, किंवा

(ब) अन्यसंक्रामणानंतर किंवा हस्तांतरणानंतर (जमीन) ज्याच्या नावे करून
दिली त्या इसमाने किंवा हस्तांतरितीने धारण केलेल्या जमिनीचे क्षेत्र हें अशा रीतीने
ठरविलेल्या किमान क्षेत्राच्या दहा पटींहून अधिक होईल तर.

(२) गहाणांच्या बाबतीत, आगाऊ दिलेल्या किंवा आगाऊ द्यावयाच्या पैशाकरिता
तारण म्हणून जमिनीचा कबजा, गहाण घेणाऱ्यास द्यावयाचा असेल किंवा देण्यात येईल अशा
गहाणाच्या शर्ती असतील तर, तालुकदाराने त्यास मंजूरी देता कामा नये.

४९. जेव्हां जमीन ज्याच्या नांवें करून दिली ती इसम किंवा हस्तांतरिती शेतकरी नसेल तेव्हां—

(अ) कायम अन्यसंक्रामणाच्या किंवा पट्ट्याच्या बाबतीत दुसऱ्याच्या नांवें करून दिलेल्या इसमाचा किंवा हस्तांतरितीचा शेतकऱ्याची वृत्ति स्वीकारण्याचा इरादा आहे अशी;

(ब) गहाणाच्या बाबतीत, व्यवहार सचोटीचा आहे अशी, तालुकदाराची खात्री झाल्याशिवाय त्यानें अशा अन्यसंक्रामणास किंवा हस्तांतरणास मंजुरी किंवा मान्यता देतां कामा नये.

(जमीन)
ज्याच्या नांवें करून दिली ती किंवा हस्तांतरिती हा शेतकरी नसेल तेव्हां जादा निर्बंध.

५०. मृत्युपत्रान्वये शेतजमिनीची व्यवस्था करण्यांत आली असेल तेव्हां, अशा व्यवस्थेच्या अभावी, जो इसम अशा रीतीनें व्यवस्था लावलेल्या जमिनीच्या भागाचा किंवा, तिच्यातील हिस्श्याचा वारस झाला असता तो इसम या विभागाच्या कारणांकरितां दुसऱ्याच्या नांवें अशी व्यवस्था करणारा आहे असें समजलें पाहिजे, आणि ज्याच्या नांवें अशा भागाची किंवा हिस्श्याची व्यवस्था करण्यांत आली असेल तो इसम उक्त कारणांकरितां असा भाग किंवा हिस्सा ज्याच्या नांवें केला तो इसम आहे असें समजलें पाहिजे.

मृत्युपत्रान्वये केलेल्या व्यवस्थेच्या संबंधांत दुसऱ्याच्या नांवें व्यवस्था करणारा व ज्याच्या नांवें व्यवस्था केली ती इसम पांचा अर्थ.

विभाग ६.

लागवडीस व आणलेल्या व अयोग्य रीत्या लागवड केलेल्या जमिनींची व्यवस्था.

५१. (१) त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेला कोणताहि विधि किंवा कोणतीहि जमिनीची बहिषाट किंवा रुढि किंवा कराराच्या किंवा अधिकारपत्राच्या अटी यांत कांहीहि असलें तरी, कोणत्याहि लागोपाठ दोन वर्षीं, कोणतीहि जमीन भूमिधोरकाच्या किंवा कुळाच्या कसुरीमुळे पडित राहिली आहे किंवा इतर कोणत्याहि कारणांमुळे कोणत्याहि जमिनीच्या लागवडीच्या बाबतीत मोठें नुकसान झालें आहे असें सरकारला दिसून येईल, तर सरकारास, विहित करण्यांत येईल अशी चौकशी केल्यानंतर अशा जमिनीची व्यवस्था स्वतःकडे घेण्याचा अधिकार असें जरिद्वारांतील अधिसूचनेद्वारे जाहीर करण्याचा अधिकार आहे आणि असा जाहीरनामा निर्णायक असेल.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये अधिसूचना प्रसिद्ध केल्यानंतर सरकार किंवा या बाबतीत सरकारनें अधिकृत केलेला कोणताहि अधिकारी, एक व्यवस्थापक नेमील व अशी जमीन त्याच्या ताब्यांत राहिल आणि अशा रीतीनें नेमलेला व्यवस्थापक हद्दराबाद दंड संहितेच्या अर्थानुसार लोकसेवक आहे, असें समजलें पाहिजे.

५२. व्यवस्थेच्या मुदतीत म्हणजेच कलम ५१, पोट-कलम (१) अन्वये अधिसूचना प्रसिद्ध झाल्यावर सुरू होणाऱ्या आणि कलम ५३ अन्वये व्यवस्था बंद केल्यावर संपणाऱ्या मुदतीत पुढील उपबंध अंमलांत येतील :—

(अ) अशी जमीन सरकारमध्ये निहित होईल ;

(ब) ज्या कर्जाच्या व देण्यांच्या बाबतीत जमिनीविरुद्ध उपाययोजना करतां येण्यासारखी असेल त्या कर्जाच्या व देण्यांच्या बाबतीत अनिर्णीत असलेले सर्व वैध कामकाज आणि अंमलांत असलेल्या सर्व आदेशिकांचीं, बजावण्यांचीं किंवा जप्तीचीं कामें तहकूब केलीं पाहिजेत आणि त्यांच्या बाबतीत कोणतीहि नवीन कामें दाखल करतां कामा नये, कोणतीहि आदेशिका देतां कामा नये, किंवा बजावणीचीं किंवा जप्तीचीं कामें पार पाडतां कामा नये ;

घेतल्याचे परिणाम.

(क) पुढील गोष्टी करण्यास भूमिधारक सक्षम असणार नाही व व्यवस्थापक सक्षम असेल :—

- (१) जमिनीच्या बाबतीत कोणताहि करार करणे ;
- (२) जमीन किंवा तिचा कोणताहि भाग गहाण ठेवणे, त्यावर भार निर्माण करणे, तो पट्ट्याने देणे किंवा तो दुसऱ्याच्या नांवें करून देणे ;
- (३) जमिनीपासून प्राप्त होणाऱ्या खंडीबद्दल किंवा फायद्याबद्दल वैध पावत्या देणे ;

(ड) जर जमिनीची व्यवस्था स्वतःकडे घेतली नसती तर भूमिधारकास जे अधिकार चालवितां आले असते ते सर्व अधिकार व्यवस्थापकास चालवितां येतील आणि व्यवस्थेखाली असलेल्या जमिनीच्या बाबतीत येणे असलेले सर्व खंड व फायदे त्याला स्वीकारतां येतील व वसूल करतां येतील आणि ते वसूल करण्याच्या कारणांकरितां भूमिधारकास चालवितां येण्याजोग्या अधिकाराशिवाय जमीन महसूल वसूल करण्याकरितां तालुकदार यास जे अधिकार चालवितां येतात असे अधिकार त्यास चालवितां येतील.

(इ) जमिनीबाबत मिळालेल्या रकमांतून व्यवस्थापकानें पुढील रकमा दिल्या पाहिजेत :—

- (१) आवश्यक दुरुस्त्यांचा खर्च धरून व्यवस्थेचा खर्च ;
- (२) व्यवस्थेखालील जमिनीच्या बाबतीत सरकारास देणे असलेला सरकारचा महसूल व सरकारास देणे असलेल्या सर्व रकमा ;
- (३) जमिनीच्या बाबतीत कोणत्याहि वरिष्ठ धारकास देणे असलेला खंड, कोणताहि असल्यास ;
- (४) भूमिधारकाच्या व तालुकदार निदिष्ट करील अशा त्याच्या कुटुंबातील इतरांच्या उदरनिर्वाहासाठी व इतर खर्चासाठी तालुकदार वेळोवेळीं ठरवील असे नियतकालिक भत्ता ; आणि
- (५) त्यास आवश्यक वाटतील व तालुकदार मंजूर करील अशा, उक्त जमिनीत केलेल्या सुधारणांचा खर्च.

(फ) व्यवस्थापकानें कलम (इ) मध्ये नमूद केलेला खर्च भागविल्यानंतर बाकी राहिलेली शिल्लक, कोणतीहि असल्यास, भूमिधारकास दिली पाहिजे :

परंतु कर्जे व देणी यांच्या बाबतीत जमिनीविषय दाखल करतां येण्याजोगे कोणतेहि कामकाज कंडिका (ब) अन्वये तहकूब केलें असेल तर व्यवस्थापकास अशीं कर्जे व देणीं भागविण्याकरितां आवश्यक असल्याबद्दल अंदाजलेल्या रकमेहून जास्त होणार नाहीत इतकी रक्कम ज्या न्यायालयांत कामकाज अनिर्णीत राहिले होते त्या न्यायालयांत अनामत ठवण्याचा अधिकार आहे.

व्यवस्था बंद
करणे.

५३. (१) जमिनीची व्यवस्था चालू ठेवणे अनावश्यक झालें आहे असें सरकारचें मत होईल तेव्हां सरकारास जरिदातील अधिसूचनेद्वारे तिकी व्यवस्था बंद करण्याचा अधिकार आहे.

(२) अशी व्यवस्था बंद करण्यांत आल्यावर जमीन (भूमिधारकाच्या नांवें जी बाकी जमा झाली असेल तिच्यासह) ज्याच्याकडे व्यवस्था स्वतःकडे घेतली होती त्या भूमिधारकाच्या किंवा तो मरण पावला असेल तर जमिनीवर ज्या इसमाचा हक्क आहे असें सरकारास वाटेल त्या इसमाच्या स्वाधीन करण्यांत आली पाहिजे.

(३) व्यवस्था चालू असतांना व्यवस्थापकानें केलेलीं सर्व कृत्यें भूमिधारकास किंवा पोट-कलम (२) अन्वये ती जमीन ज्याच्या स्वाधीन करण्यांत आली असेल त्या कोणत्याहि इसमास बंधनकारक असतील.

(४) ज्या मुदतींत कलम ५२, कंडिका (ब) अन्वये कोणतेहि कामकाज दाखल करण्यास प्रतिबंध करण्यांत आला असेल ती मुदत, असे कामकाज दाखल करण्यासाठी मुदत मोजतांना त्यांतून वगळण्यांत आली पाहिजे.

विभाग ७.

परिपोषण भूमीची पोट-विभागणी करण्यास प्रतिबंध.

५४. परिपोषण भूमीत हितसंबंध असलेल्या कोणत्याहि इसमास अशा जमिनीच्या परिपोषण नोंदणीसाठी व अशा जमिनीचा मालक म्हणून अर्जदाराच्या किंवा दुसऱ्या एका इसमाच्या भूमीच्या नोंदणीसाठी विहित केलेल्या नमुन्यांत तालुकदाराकडे अर्ज करण्याचा अधिकार आहे. नोंदणीसाठी स्वच्छीकरण.—“परिपोषण भूमीत हितसंबंध असलेले इसम” या शब्दप्रयोगाच्या अर्ज. सामान्यतेस बाध येऊ न देता, हिंदु कायदा लागू असलेला उत्तराधिकारी हा या विभागाच्या प्रयोजनासाठी, असा कायदा लागू असलेला जी स्त्री अशा जमिनीत संपूर्ण हितसंबंध धारण करित नाही अशा स्त्रीकडे निहित असलेल्या परिपोषण भूमीत हितसंबंध असलेला इसम आहे असे समजले पाहिजे.

५५. (१) कलम ५४ खालील अर्ज आल्यावर, कोणत्याहि पुरेशा कारणास्तव अशा अर्ज मिळाल्या- अर्जावर कोणतीहि कारवाई करू नये असे तालुकदाराचे मत नसेल तर त्याने,— मंतरची

(अ) जमिनीच्या नोंदणीसाठी व अशा जमिनीचा मालक म्हणून अर्जदाराच्या कार्यपद्धति.

किंवा दुसऱ्या एका इसमाच्या नोंदणीसाठी अर्ज करण्यांत आला आहे याबाबत व ज्या ठिकाणी, ज्या तारखेस व ज्यावेळी तो अशा अर्जासंबंधी चौकशी करणार असेल ते ठिकाण, ती तारीख व वेळ याबाबत विहित केलेल्या नमुन्यांत एक जाहीर नोटीस दिली पाहिजे ;

(ब) अशा जमिनीत समाविष्ट केलेली कोणतीहि जमीन भोगवट्यांत असलेल्या सर्व इसमांवर व अशा जमिनीत हितसंबंध असल्याचे किंवा ज्या जिल्ह्यांत अशी जमीन असलेल्या जिल्ह्यांत राहणाऱ्या इसमांच्या वतीने नोटीस स्वीकारण्याचा हक्क असल्याचे त्यास वाटत असेल अशा सर्व इसमांवर अशा नोटीशीची प्रत बजावण्याची व्यवस्था केली पाहिजे ;

(क) अशा जमिनीत हितसंबंध असलेला इसम त्या जिल्ह्यांत राहात नसेल व त्याच्या वतीने नोटीस स्वीकारण्याचा अधिकार असलेला त्याचा त्या जिल्ह्यांत कोणताहि अभिकर्ता नसेल तर, अशा नोटीशीची प्रत अशा इसमास त्याच्या रावटी माहीत असलेल्या पत्त्यावर पोस्टाने पाठविली पाहिजे.

(२) पोट-कलम (१) ची कंडिका (ब) अन्वये बजावलेल्या किंवा कंडिका (क) अन्वये पाठविलेल्या नोटीशीच्या प्रतीबरोबर तालुकदाराने आदेश बजावला किंवा पाठविला पाहिजे व त्याद्वारे ज्यावर तो बजावला किंवा ज्यास पाठविला असेल त्या इसमास, आदेशाच्या तारखेनंतर पंधरा दिवसांहून कमी नसलेल्या आणि अर्जाची चौकशी करण्यासाठी पोट-कलम (१) ची कंडिका (अ) अन्वये नेमलेल्या तारखेपूर्वी पंधरा दिवसांहून कमी नसलेल्या मुदतीच्या आंत विहित केलेल्या नमुन्यांत एक विवरणपत्रक सादर करण्यास सांगितले पाहिजे ; अशा विवरण-पत्रकांत अशा जमिनीत हितसंबंध असलेल्या सर्व इसमांची नावे व त्याच्या हितसंबंधांचे स्वरूप समाविष्ट केलेले असले पाहिजे.

(३) असे विवरणपत्रक आल्यावर, तालुकदाराने जाहीर नोटीशीची प्रत, ज्या इसमाचे नांव विवरणपत्रकांत समाविष्ट करण्यांत आले असेल किंवा ज्यावर किंवा ज्यास पोट-कलम (१) अन्वये जाहीर नोटीशीची प्रत बजावली नसेल किंवा पाठवली नसेल अशा कोणत्याहि इसमावर बजावण्याची किंवा त्यास पाठविण्याची व्यवस्था केली पाहिजे.

५६. (१) कलम ५५, पोट-कलम (१), कंडिका (अ) अन्वये चौकशी करण्यासाठी चौकशीत नेमलेल्या तारखेस किंवा ज्या कोणत्याहि तारखेपर्यंत चौकशीचे काम स्थगित करण्यांत कामकाज आले असेल अशा तारखेस, तालुकदाराने, अशा जमिनीत हितसंबंध असल्याचा हक्क सांगणारे चालविण्याची इसम धारण करित असलेल्या हितसंबंधाच्या कोणतेहि असल्यास, स्वरूपाबाबत आणि रीत. अशा कोणत्याहि इसमाने, अशा जमिनीच्या नोंदणीस किंवा तिचा मालक म्हणून ज्या इसमाचे

नांव नोंदविण्याचें योजिल्लें असेल त्या इसमाच्या नोंदणीस, कोणत्याहि हरकती घेतल्या असल्यास अशा हरकतीबाबत चौकशी केली पाहिजे व जे इसम उक्त जमिनींत हितसंबंध असलेले इसम असल्याचें त्यास दिसून येईल त्या सर्व इसमांनी त्या जमिनीचा मालक म्हणून कोणत्या तरी एका इसमाच्या नोंदणीस मान्यता दिल्याशिवाय त्यांनें अशा जमिनीची नोंदणी करतां कामा नये.

(२) अशी जमीन ही परिपोषण भूमि आहे अशी तालुकदाराची खात्री झाली तर व त्या जमिनींत ज्या इसमाचे हितसंबंध असल्याचें त्यास दिसून येईल अशी सर्व इसमांनी कोणत्या तरी एका इसमास त्या जमिनीचा मालक म्हणून नोंदणी करण्यास मान्यता दिली तर, तालुकदारानें त्या जमिनीची परिपोषण भूमि म्हणून व तो एक इसम तिचा मालक म्हणून नोंदणी केली पाहिजे.

(३) अशा जमिनीची व तिच्या मालकाची नोंदणी, विहित केलेल्या नमुन्यांत विहित केलेल्या नोंदणीपुस्तकांत नोंद करून करण्यांत आली पाहिजे.

जमिनीच्या
नोंदणीचा
अंमल.

५७. परिपोषण भूमि म्हणून जमिनीची व तिचा मालक म्हणून एखाद्या इसमाची केलेली नोंदणी ही,—

(अ) अशी जमीन ही परिपोषणभूमि असल्याबद्दल, आणि

(ब) नोंदणीच्या तारखेपासून, अशी जमीन तिचा मालक म्हणून नोंदलेल्या इसमाकडे निहित झाल्याबद्दल,

हदराबादचा पुराव्याबाबत अधिनियम (१३१३ फसलीचा २ रा) याच्या अर्थानुसार निर्णायक पुरावा असेल :

परंतु कंडिका (ब) मधील कोणत्याहि मजकुरामुळें जमीन महसूल अधिनियमाच्या उपबंधांस किंवा अशा जमिनींत समाविष्ट असलेल्या कोणत्याहि जमिनीच्या सत्ताप्रकारास सरकारनें किंवा सरकारच्या कोणत्याहि अधिकार्यानें वैध रीत्या जोडलेल्या कोणत्याहि अटींस बाध येणार नाही.

नोंदणी-
पुस्तक ठेवणें.

५८. तालुकदारानें, विहित केलेले नोंदणीपुस्तक ठेवलें पाहिजे व त्यानें त्यामध्ये नोंदलेल्या परिपोषण भूमीचा त्या त्या वेळीं हक्क असलेल्या इसमाचें नांव विहित करण्यांत येईल अशा रीतीनें व अशा पद्धतीनुसार नमूद केलें पाहिजे.

परिपोषण
भूमि अवि-
भाज्य असणें.

५९. परिपोषण भूमि व तीमधील प्रत्येक हितसंबंध हा कोणताहि विधि किंवा रूढि तद्विरुद्ध असली तरी, अविभाज्य आहे असें समजलें पाहिजे व त्याची पोट-विभागणी करतां येणार नाही.

विभाजनास
प्रतिबंध.

६०. (१) ज्या लेखाचा व कबुलायतीचा आशय पुढीलप्रमाणें असेल किंवा जो अंमलांत आणल्यास त्यामुळें,—

(अ) नोंदलेल्या परिपोषण भूमीची किंवा तीमधील हितसंबंधाची विभागणी होईल ; किंवा

(ब) अशा भूमीतील फक्त एखादा भाग किंवा अशा भागातील हितसंबंध हस्तांतरित होईल किंवा त्याची विल्हेवाट लावण्यांत येईल ; किंवा

(क) अशी भूमि किंवा तिचा भाग दोन किंवा अधिक इसमांकडे किंवा त्यांच्या फायद्यासाठीं—मग तें संयुक्तपणें, पृथक्पणें किंवा समाईक असो—हस्तांतरित होईल,

असा प्रत्येक लेख किंवा प्रत्येक कबुलायत ही, पोट-कलम (२) मध्ये जी तरतूद केली असेल ती खेरीज करून, ज्या मर्यादेपर्यंत अशा रीतीनें त्यांचा आशय असेल किंवा अशा रीतीनें अंमल चालेल त्या मर्यादेपर्यंत अवैध असतील.

(२) पोट-कलम (१) मधील कोणत्याहि मजकुरामुळें नोंदलेल्या परिपोषण भूमीच्या भागाच्या एक वर्षांहून अधिक नसलेल्या मुदतीसाठींच्या पट्ट्यांच्या वैधतेस बाध येणार

६१. ज्या लेखांत व कबुलायतीत,—

(अ) दोन किंवा अधिक इसमानांनीं परिपोषण भूमीची लागवड करण्यासाठीं किंवा तिचा भोगवटा करण्यासाठीं ; किंवा

(ब) कोणत्याहि इसमानें परिपोषण भूमीच्या फक्त एखाद्या भागाची लागवड करण्यासाठीं किंवा त्याचा भोगवटा करण्यासाठीं ;

तरतूद करणें अभिप्रेत असेल, असा प्रत्येक लेख व प्रत्येक कबुलायत, मग अशा लेखामुळे किंवा कबुलायतानुळे अशा जमिनींत हितसंबंधास बाध आणणें अभिप्रेत असो वा नसो—

अवयव असेल.

परिपोषण
भूमीची
दोन किंवा
अधिक
इसमानांनीं
किंवा पोषण
भूमीच्या
फक्त एखाद्या
भागाची
लागवड
करण्यास
किंवा भोगवटा
करण्यास
प्रतिबंध.

६२. (१) नोंदलेल्या मालकाच्या मृत्युनंतर, नोंदलेल्या मालकानें परिपोषण भूमीच्या नोंदणीच्या वेळीं त्या कारणासाठीं ज्यास नामनिर्दिष्ट केले असेल किंवा ज्यास नोंदलेल्या मालकानें मृत्युपत्रान्वये परिपोषण भूमि मृत्युपत्रदानानें दिली असेल असा एक इसम त्या परिपोषण भूमीचा उत्तराधिकारी होईल.

(२) अशा नामनिर्देशनाच्या किंवा मृत्युपत्रदानाच्या अभावीं, सरकार विहित केलेल्या रीतीने निवड करील असा एक इसम त्या परिपोषण भूमीचा उत्तराधिकारी होईल.

६३. कोणत्याहि न्यायालयाचा हुकूमनामा किंवा अशा हुकूमनाम्याची अंमलबजावणी न्यायालयाकडे करताना दिलेला आदेश किंवा न्यायालयानें, किंवा न्यायालयाच्या नियंत्रणाखाली काम प्रमाणपत्रे करणाऱ्या राजघारकासारख्या इसमानें दिलेला इतर कोणताहि आदेश अंमलांत आणल्यास पाठविणें या विभागातील कोणत्याहि उपबंधांचें उल्लंघन होईल असे तालुकदाराला वाटत असेल तर तालुकदारला परिस्थिति स्पष्ट करणारें प्रमाणपत्र न्यायालयाकडे पाठविण्याचा अधिकार आहे, आणि असें केल्यावर न्यायालयानें असा हुकूमनामा किंवा आदेश रद्द करून किंवा त्यांत फेरफार करून किंवा अन्य प्रकारें ज्या योगें असें टाळतां येईल असा आदेश दिला पाहिजे.

६४. तालुकदार यास या विभागान्वये नोंदलेल्या परिपोषण भूमीचा कोणताहि भाग काढून अवैध रीतीने कबजांत असलेल्या कोणत्याहि इसमास संक्षिप्त रीत्या काम चालवून काढून टाकणें टाकण्याचा अधिकार आहे.

६५. या विभागातील कोणत्याहि मजकुरामुळे, त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेल्या कोण- जमीन महसूल त्याहि विधि अन्वये जमीन महसूल किंवा जमीन महसुलाची थकवाकी असल्याप्रमाणें वसूल वसूल करण्याजोगी कोणतीहि रक्कम वसूल करण्यासाठीं सरकारला दिलेल्या कोणत्याहि अधिकारांस बाध येणार नाही.

करण्याच्या
सरकारच्या
अधिकारांचा
बाध.

विभाग ८.

सहकारी कृषि संस्था.

६६. एखाद्या गांवातील किंवा दोन किंवा अधिक सलग गांवातील पन्नास एकर किंवा सहकारी स्थापन अधिक जमिनीवर भूमिधारक स्हणून सालकी हक्क आपापसांत धारण करणाऱ्या कृषि संस्था आणि सहकारी कृषि संस्था सुरू करण्याची इच्छा असलेल्या अशा गांवातील किंवा सलग स्थापन करणें गांवातील कोणत्याहि दहा अगर अधिक इसमाना हेदराबाद सहकारी पतपेढ्या अधिनियम

५९६

(सन १३२३ फसलीचा २ रा) यान्वयें त्यांच्या नोंदणीकरितां नेमलेल्या रजिस्ट्रारकडे (ज्याचा यांत यापुढे रजिस्ट्रार म्हणून उल्लेख केला आहे) विहित केलेल्या नमुन्यांत लेखी अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.

नोंदणीसाठीं
करावयाचा
अर्ज.

६७. सहकारी कृषि संस्थेच्या नोंदणीसाठीं करावयाच्या अर्जाबरोबर गांवांतील किंवा सलग गांवांतील अर्जदारांपैकीं प्रत्येक अर्जदारानें धारण केलेल्या सर्व शेतांचें भूमापन क्रमांकासह त्यांचें एकूण क्षेत्रफळ दाखविणारे हक्कनोंदणीपत्रकांतील किंवा इतर दप्तरांतील उतारे असले पाहिजेत आणि त्यांत विहित करण्यांत येईल असा आणखी तपचील असला पाहिजे.

सहकारी
कृषि संस्थेची
नोंदणी.

६८. (१) विहित करण्यांत येईल अशी चौकशी केल्यानंतर, अर्ज योग्य रीत्या केला आहे याविषयीं खात्री झाली तर रजिस्ट्रारनें हद्दराबाद सहकारी पतपेढ्या अधिनियम (सन १३२३ फसलीचा २ रा) यान्वयें अशा सहकारी कृषि संस्थेची नोंदणी केली पाहिजे व नोंदणीचें प्रमाणपत्र दिलें पाहिजे.

(२) रजिस्ट्रारनें विहित करण्यांत येईल अशी उपाययोजना करण्यासाठीं प्रमाणपत्राची एक प्रत तालुकदाराकडे पाठविण्याची व्यवस्था केली पाहिजे.

कुळानें धारण
केलेली जमीन
संस्थेकडे
हस्तांतरित
करणे.

६९. जेव्हां कलम ६८ अन्वयें एखादी सहकारी कृषि संस्था नोंदण्यांत आली असेल तेव्हां केलेली जमीन एखाद्या सदस्यानें धारण केलेल्या, ज्या गांवांतील किंवा सलग गांवांतील सर्व जमिनी जोपर्यंत सहकारी कृषि संस्थेची नोंदणी रद्द करण्यांत येणार नाही तोंपर्यंत सहकारी कृषि संस्थेकडे हस्तांतरित करण्यांत आल्या आहेत व तिनें धारण केल्या आहेत असें समजलें पाहिजे आणि तिनें त्यानंतर अशी जमीन धारण केली पाहिजे व तिला अशा जमिनीचा शेतीच्या कारणांकरितां किंवा गृहोद्योगाच्या विकासाच्या कारणांकरितां उपयोग करतां येईल.

परिपोषण
भूमीहून
कमी जमिनीची
सहकारी
संस्था स्थापन
करणे.

७०. एखाद्या गांवांतील किंवा सलग गांवांतील परिपोषण भूमीहून कमी जमिनीत हक्क धारण करणाऱ्या आणि अशा गांवांतील किंवा सलग गांवांतील परिपोषण भूमीहून कमी असलेल्या अशा सर्व जमिनीच्या एकूण क्षेत्राच्या दोन-तृतीयांशाहून कमी नसलेले क्षेत्र धारण करणाऱ्या भूमिधाराकांच्या एकूण संख्येच्या दोन-तृतीयांशाहून कमी नसलेल्या भूमिधारकांनीं सहकारी कृषि संस्था स्थापन करण्यासाठीं तालुकदाराकडे विहित नमुन्यांत संयुक्तपणे अर्ज केला तर तालुकदारानें त्या गांवांतील किंवा सलग गांवांतील परिपोषण भूमीइतक्या नसलेल्या जमिनीचा उरलेला भाग धारण करणाऱ्या सर्व भूमिधारकांस नोटीस दिली पाहिजे व सदरहू गांवांतील किंवा सलग गांवांतील परिपोषण भूमिइतक्या नसलेल्या सर्व जमिनीत समाविष्ट असलेल्या सर्व जमिनींची सहकारी कृषि संस्था कां स्थापन करूं नये व बनविण्यांत येऊं नये याचें कारण दाखविण्यास फर्माविलें पाहिजे.

हरकती
निकालांत
काढणे.

७१. तालुकदारानें विहित केलेल्या कार्यपद्धतीनुसार आपली बाजू मांडू इच्छिणाऱ्या भूमिधारकांच्या हरकतीची किंवा हरकतीची चौकशी केली पाहिजे आणि त्यांची सुनावणी केल्यानंतर, त्यानें हितसंबंधास बाध आलेल्या इसमांच्या हिताच्या दृष्टीनें योग्य आहे याबद्दल त्याची खात्री झाली तर, अशा गांवांतील किंवा सलग गांवांतील परिपोषणभूमीइतक्या नसलेल्या जमिनीत समाविष्ट असलेल्या सर्व जमिनींची एक सहकारी कृषि संस्था स्थापन करण्यांत यावी असा आदेश दिला पाहिजे.

कलम ७१
अन्वयेंच्या
आदेशाची
बजावणी.

७२. सहकारी कृषि संस्था स्थापन करण्यासंबंधीं निदेश देणाऱ्या कलम ७१ अन्वयें दिलेल्या आदेशाची नोटीस हितसंबंधास बाध येणाऱ्या प्रत्येक इसमावर बजावली पाहिजे आणि अशा गांवांत किंवा सलग गांवांत विहित केलेल्या रीतीनें घोषित केली पाहिजे.

परिपोषण
भूमीहून कमी
असलेल्या
जमिनीच्या
सहकारी कृषि
संस्थेची
नोंदणी.

७३. (१) तालुकदारानें सहकारी कृषि संस्था स्थापण्यांत यावी असा निदेश देणाऱ्या कलम ७१ अन्वयें दिलेल्या कोणत्याहि आदेशाची किंवा अशा रीतीनें दिलेल्या आदेशाविरुद्ध कलम ९० अन्वयें केलेल्या अपिलावर दिलेल्या आदेशाची प्रत सहकारी अधिकाऱ्याकडे पाठविण्याची व्यवस्था केली पाहिजे आणि त्यानंतर रजिस्ट्रारनें हद्दराबाद सहकारी पत-सहकारी कृषि पेढ्या अधिनियम (१३२३ फसलीचा २ रा) यान्वयें अशा कृषि संस्थेची नोंदणी केली पाहिजे व नोंदणीचें प्रमाणपत्र दिलें पाहिजे.

(२) रजिस्ट्रारने विहित करण्यांत येईल अशी उपाययोजना करण्यासाठी प्रमाणपत्राची प्रत तालुकदाराकडे पाठविण्याची व्यवस्था केली पाहिजे.

७४. जेव्हा कलम ७३ अन्वये एखादी सहकारी कृषि संस्था नोंदण्यांत आली असेल परिपोषण तेव्हा गांवातील किंवा सलग गांवातील परिपोषण भूमीइतक्या नसलेल्या जमिनीत भूमीइतक्या समाविष्ट असलेल्या कोणत्याही भूमिधारकाने धारण केलेल्या सर्व जमिनी, जोपर्यंत सहकारी नसलेल्या कृषि संस्थेची नोंदणी रद्द करण्यांत येणार नाही तोपर्यंत, सहकारी कृषि संस्थेकडे हस्तांतरित जमिनी करण्यांत आल्या आहेत व तिने धारण केल्या आहेत असे समजले पाहिजे व त्यानंतर अशा कृषि संस्थेकडे सहकारी कृषि संस्थेने अशी जमीन शेतीच्या कारणासाठी किंवा गृहोद्योगाच्या विकासासाठी हस्तांतरित धारण केली पाहिजे.

७५. जेथे सहकारी कृषि संस्था नोंदण्यांत आलेली आहे त्या गांवात किंवा सलग गांवात संस्थेत परिपोषण भूमीइतकी नसलेली जमीन धारण करणारा कोणताही भूमिधारक कृषि सामील न संस्थेत सामील होण्यास तयार नसेल, तर नोंदणीचे प्रमाणपत्र दिल्यापासून तीन महिन्यांच्या होणाऱ्या आंत त्या बाबतीत तालुकदाराकडे, अर्ज केल्यावर, त्यास कलम ७४ मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या भूमिधारक जमिनीतील त्याच्या हितसंबंधाबद्दल विहित केलेल्या तत्त्वानुसार व विहित केलेल्या रीतीने काच्या नुकसानभरपाई मिळण्याचा हक्क असेल आणि त्यानंतर अशा जमिनीतील त्याचे सर्व हितसंबंध जमिनीचे सहकारी कृषि संस्थेकडे हस्तांतरित झाले आहेत व तिच्यांत निहित झाले आहेत असे समजले संपादन पाहिजे आणि तो अशा कृषि संस्थेचा सदस्य असण्याचे बंद होईल.

७६. कलम ६८ किंवा ७३ अन्वये सहकारी कृषि संस्थेच्या बाबतीत नोंदणीचे नोंदणीचे प्रमाणपत्र देण्यांत आले असेल तेव्हा हद्दराबाद सहकारी पतपेढ्या अधिनियम (१३२३ परिणाम फसलीचा २ रा) याचे उपबंध, ते जेथवर या अधिनियमाच्या किंवा त्यान्वये केलेल्या नियमांच्या उपबंधाशी विसंगत नसतील तेथवर, त्यास लागू होतील.

७७. कलम ६७ किंवा कलम ७० अन्वये केलेल्या प्रत्येक अर्जासोबत, सहकारी कृषि कृषि संस्थेचे संस्थेच्या नियोजित उपविधीची एक प्रत असली पाहिजे आणि असे उपविधि हे, हद्दराबाद उपविधि. सहकारी पत पेढ्या अधिनियम (१३२३ फसलीचा २ रा) याच्या उपबंधांन्वये दाखल करणे आवश्यक असलेले उपविधि आहेत असे समजले पाहिजे.

७८. रजिस्ट्रार यास, सहकारी कृषि संस्थेच्या बहुसंख्य सदस्यांनी अर्ज केला असता, रजिस्ट्रारने किंवा विहित करण्यांत येईल अशा रीतीने संस्थेस नोटीस दिल्यानंतर स्वतः होऊन, उपविधीत सुधारणा करणे.

७९. ह्या विभागातील कोणत्याही मजकुरामुळे, भूमिधारकाने किंवा त्याच्या वतीने अंशदान सहकारी कृषि संस्थेस अंशदाने म्हणून दिलेल्या जमिनीत त्याचा हितसंबंध असण्याचे बंद म्हणून कृषि संस्थेस दिलेली जमीन भूमिधारकांमध्ये निहित असण्याचे चालू राहणे.

८०. सहकारी कृषि संस्थेच्या प्रत्येक सदस्यास, विहित करण्यांत येतील असे हक्क सदस्यांचे आणि विशेष अधिकार मिळण्याचा हक्क असेल व ते विहित करण्यांत येतील अशा बंधनांस हक्क, विशेष आणि जबाबदाऱ्यांस अधीन असेल व विहित करण्यांत येतील अशी कर्तव्ये पार पाडणे त्यास अधिकार, त्यांजवरील बंधने व त्यांच्या जबाबदाऱ्या.

सदस्यानें
दावयाचे
अंशदान.

८१. विहित करण्यांत येतील अशा अपवादांस अधीन राहून, प्रत्येक सदस्यानें विहित करण्यांत येईल अशा मर्यादेपर्यंत व अशा रीतीनें कृषि संस्थेस—

- (१) निधि देणे,
- (२) स्वतः काम करणे,
- (३) शेेतकीचीं अवजारे, शेतीची सामग्री व विहित करण्यांत येतील अशा इतर वस्तु देणे त्यास बंधनकारक असेल.

जमीन
महसूल व
देणे असलेल्या
इतर रकमा
देण्याची
कृषि संस्थेची
जबाबदारी.

८२. ज्या तारखेस सहकारी कृषि संस्था स्थापन करण्यांत आली असेल त्या तारखेपासून, तिनें कलम ६९ किंवा ७४ अन्वये धारण केलेल्या जमिनीच्या संबंधांत, भूमिधारकांनै जो जमीन महसूल, उपकर व स्थानिक कर देण्याजोगे असतील तो सर्व जमीन महसूल, उपकर व स्थानिक कर देण्यास ती पात्र होईल.

नवीन
सदस्यांस
प्रवेश देणे.

८३. ज्या गांवांत सहकारी कृषि संस्था असेल त्या गांवांत किंवा त्या गांवास लागून असलेल्या गांवांत राहणाऱ्या कोणत्याहि इसमांस, विहित करण्यांत येतील अशा अटीवर व शर्तीवर संस्थेचा सदस्य म्हणून दाखल करून घेण्याचा अधिकार आहे.

वारसांना
कृषि संस्थेचा
सदस्य
होण्याचा
हक्क असणे.

८४. ज्या सदस्याची जमीन सहकारी कृषि संस्थेनें धारण केली असेल तो सदस्य मरण पावेल तेव्हां, त्याचे वारस सहकारी कृषि संस्थेचे सदस्य होतील.

सहकारी
कृषि संस्थेस
कर्ज देणे.

८५. (१) सरकारास, त्याबाबत सहकारी कृषि संस्थेनें अर्ज केल्यावर, कलम ७५ अन्वये नुकसानभरपाई देण्याच्या कारणासाठीं विहित करण्यांत येईल अशा मर्यादेपर्यंत व अशा रीतीनें संस्थेस कर्ज देण्याचा अधिकार आहे.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये दिलेल्या कोणत्याहि कर्जाची, विहित करण्यांत येईल अशा रीतीनें व अशा हप्त्यांनीं परतफेड केली पाहिजे आणि त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेल्या कोणत्याहि विधीत कांहींहि असले तरी, तें कर्ज, कृषि संस्थेंत समाविष्ट असलेल्या सर्व जमिनींवरील प्रथम भार असेल.

सहकारी
कृषि संस्थेस
दावयाच्या
सवलती व
सोयी.

८६. (१) सहकारी कृषि संस्थेस, विहित करण्यांत येतील अशा सवलती व सोयी मिळण्याचा हक्क असेल.

(२) पूर्ववर्ती उपबंधाच्या सामान्यतेस बाध येऊ न देतां, विहित करावयाच्या सवलतींत व सोयींत पुढील गोष्टींचा समावेश करतां येईल :—

- (अ) जमीन महसूल कमी करणे ;
- (ब) शेतीच्या उत्पन्नावरील कर कमी करणे किंवा माफ करणे ;
- (क) सरकारच्या नोकरीत असलेल्या तज्ञांचा मोफत तांत्रिक सल्ला देणे ;
- (ड) व्याजानें किंवा व्याज न घेतां आर्थिक मदत आणि अर्थसहाय्य व कर्ज देणे ; आणि
- (इ) राज्याच्या पाटबंधाऱ्याच्या कामांत त्यांच्या पाटबंधाऱ्याच्या कामांना अग्रता देणे.

विभाग ९.

न्यायाधिकरणाची स्थापना, कार्यरिती व प्राधिकार्यांचे अधिकार, अपिले वगैरे.

८७. (१) सरकारला, जरिदातील अधिसूचनेद्वारे, अधिसूचनेत निर्दिष्ट केलेल्या न्यायाधिकोणत्याहि क्षेत्रासाठी शेतजमीन न्यायाधिकरण या नावाचे एक न्यायाधिकरण स्थापन करणाऱ्याची करण्याचा अधिकार आहे.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये स्थापन केलेल्या न्यायाधिकरणांत तीन किंवा अधिक सदस्य असतील. त्यापैकी एकास न्यायाधिकरण स्थापन करण्याबाबतच्या अधिसूचनेत अशा न्यायाधिकरणाचा अध्यक्ष म्हणून नेमले पाहिजे.

(३) पोट-कलम (१) अन्वये स्थापन केलेल्या प्रत्येक न्यायाधिकरणाच्या सदस्यांपैकी निदान एक सदस्य हा ज्याने मुनसिफच्या दर्जाहून कमी दर्जा नसलेले न्यायिक पद तीन वर्षाहून कमी नसलेल्या मुदतीसाठी धारण केले आहे असा इसम असला पाहिजे, किंवा असा कोणताहि इसम मिळण्यासारखा नसेल तर, ज्याने तहसिलदाराच्या दर्जाहून कमी दर्जा नसलेले जमीन महसूलासंबंधीचे पद तितक्याच मुदतीसाठी धारण केले आहे असा इसम असला पाहिजे.

(४) ज्या क्षेत्रासाठी पोट-कलम (१) अन्वये न्यायाधिकरण स्थापन करण्यांत आले नसेल अशा कोणत्याहि क्षेत्रांत, या अधिनियमान्वये किंवा तदनुसार न्यायाधिकरणास जे अधिकार दिले असतील किंवा त्याजवर जी कर्तव्ये लादली असतील असे सर्व अधिकार दुय्यम तालुकदाराने किंवा सरकार या बाबतीत अधिकृत करील अशा इतर अधिकार्याने चालविले पाहिजेत व अशीं सर्व कर्तव्ये त्याने पार पाडलीं पाहिजेत.

८८. तहसिलदार, न्यायाधिकरण व तालुकदार यांनी, ह्या अधिनियमाच्या कोणत्याहि तहसिलदार, उपबंधान्वये त्यांना दिलेले अधिकार चालविण्याखेरीज व कर्तव्ये बजावण्याखेरीज आणखी न्यायाधिकरण व ह्या अधिनियमाच्या संबंधांत विहित करण्यांत येतील अशीं इतर कामे पार पाडलीं पाहिजेत करण व व सरकारने त्यांच्याकडे निर्णयासाठी पाठविले असतील अशा इतर प्रश्नांचा निर्णय केला तालुकदार याची जादा पाहिजे. कामे.

८९. (१) जमीन महसूल अधिनियमाची कलमे १४९ व १५० चे उपबंध या अधिनियमान्वये करावयाच्या चौकशीत पुरावा व निर्णय नमूद करण्याच्या बाबतीत लागू होतील. चौकशीच्या वेळची कार्ये पद्धत व अधिकार.

(२) हैदराबाद व्यवहार प्रक्रिया संहिता (१३२३ फसलीचा ३ रा) अन्वये दिवाणी न्यायालयांना खर्च देण्याबाबतचा अधिकार धरून जे अधिकार दिले असतील असे सर्व किंवा कोणतेहि अधिकार अशा कोणत्याहि चौकशीच्या कारणासाठी तहसिलदार, न्यायाधिकरण व तालुकदार यांस चालविता येतील.

९०. (१) या अधिनियमान्वये तहसिलदाराने किंवा न्यायाधिकरणाने दिलेल्या प्रत्येक अपिले मळ आदेशाविरुद्ध तालुकदाराकडे अपिल करता येईल, आणि अशा अपिलावर तालुकदाराने दिलेल्या आदेशाविरुद्ध महसूल मंडळाकडे दुसरें अपिल करता येईल :

परंतु कलम १७ अन्वये वाजवी खंड ठरविण्यासाठी न्यायाधिकरणाने दिलेल्या आदेशाविरुद्ध केलेल्या अपिलावर तालुकदाराने दिलेल्या आदेशाविरुद्ध दुसरें अपिल करता येणार नाही.

(२) या अधिनियमान्वये तालुकदाराने दिलेल्या मूळ आदेशाविरुद्ध महसूल मंडळाकडे अपिल करता येईल, आणि अशा अपिलावर महसूल मंडळाने दिलेल्या आदेशाविरुद्ध सरकारकडे दुसरें अपिल करता येईल.

(३) या कलमान्वयें करावयाचे प्रत्येक अपिल विहित केलेल्या नमुन्यांत दाखल केले पाहिजे.

फेरतपासणी.

११. त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेल्या इतर कोणत्याहि विधीत कांहींहि असलें तरी, या अधिनियमान्वयें दुसऱ्या अपिलावर महसूल मंडळाने दिलेल्या कोणत्याहि आदेशाविरुद्ध सरकारकडे पुढील मुद्यावर फेरतपासणी अर्ज करतां येईल :—

(अ) असा आदेश विधिविरुद्ध होता,

(ब) महसूल मंडळानें विधिसंबंधी महत्त्वाचे वादविषय ठरविण्यांत कसूर केली होती,

(क) या अधिनियमान्वयें तरतूद केलेली कार्यरीति अनुसरतांना महत्त्वाची कसूर केली व त्यामुळें न्यायदानाचें काम बरोबर झालें नाहीं.

अपिले किंवा फेरतपासणी साठीं केलेले अर्ज यांत चालवावयाचे अधिकार.

१२. ह्या अधिनियमान्वयें अपिल किंवा फेरतपासणी क्षेत्राधिकार चालविणाऱ्या प्राधिकाऱ्यानें, त्यास न्याय्य वाटेल असा ह्या अधिनियमाशीं सुसंगत असलेला आदेश दिला पाहिजे मग तो, ज्या आदेशाविरुद्ध अपील किंवा फेरतपासणी अर्ज केला असेल तो आदेश कायम करून, रद्द करून किंवा दुरुस्त करून दिलेला असो, आणि त्यास कलम ८९ चें पोटकलम (२) अन्वयें मूळ प्राधिकाऱ्यास दिलेले अधिकार असतील.

मुदत.

१३. ह्या अधिनियमान्वयें करावयाचे प्रत्येक अपील आणि फेरतपासणीसाठीं करावयाचा प्रत्येक अर्ज हा ज्या आदेशाविरुद्ध अपील किंवा अर्ज दाखल केला असेल त्या आदेशाच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या आंत दाखल केला पाहिजे ; आणि हैदराबादचा मुदतीबाबत अधिनियम (१३२२ फसलीचा २ रा) याचें उपबंध उक्त मुदत मोजण्याच्या कारणासाठीं लागू होतील.

आदेशांची अंमलबजावणी.

१४. जेव्हां ह्या अधिनियमाखालील प्रारंभिक, अपील किंवा फेरतपासणी आदेशांत कोणत्याहि इसमानें द्यावयाच्या रकमेचा अंतर्भाव होत असेल तेव्हां, अशा इसमाकडून येणें असलेली रक्कम, जणू कांहीं ती जमीन महसूलाची थकबाकी असल्याप्रमाणें वसूल करतां येईल आणि जेव्हां अशा आदेशांत, कोणत्याहि इसमास जमिनीचा कबजा देणें अंतर्भूत असेल तेव्हां, त्याची, जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम ७४ मध्यें तरतूद केलेल्या रीतीनें अंमलबजावणी केली पाहिजे.

न्यायालय शुल्क.

१५. हैदराबाद न्यायालय शुल्क अधिनियम (१३२४ फसलीचा अधिनियम ६) यांत कांहींहि असलें तरी, ह्या अधिनियमान्वयें दाखल केलेल्या प्रत्येक मूळ अर्जावर, प्रत्येक अपिलावर आणि फेरतपासणीसाठीं केलेल्या प्रत्येक अर्जावर, विहित करण्यांत येईल अशा किमतीचा न्यायालय शुल्क मुद्रांक लावला पाहिजे.

विभाग १०.

अपराध व शास्ति.

अपराध व शास्ति.

१६. (१) जो कोणताहि इसम, पुढील तरक्याच्या पहिल्या स्तंभांत निर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याहि कलमांच्या किंवा पोट-कलमांच्या कोणत्याहि उपबंधांचे उल्लंघन करील, तो दोषी ठरविण्यांत आला असतां, उक्त तरक्याच्या तिसऱ्या स्तंभांत त्याबाबत निर्दिष्ट केलेल्या रकमेपर्यंतच्या दंडाच्या शिक्षेस पात्र होईल.

स्पष्टीकरण.—“विषय” ह्या सदराखाली असलेल्या उक्त तक्त्याच्या दुसऱ्या स्तंभातील नोंदीचा उद्देश, पहिल्या स्तंभात निदिष्ट केलेल्या कलमांत किंवा पोट-कलमांत वर्णन केलेल्या अपराधांची व्याख्या देण्याचा नाही किंवा त्यांचा उद्देश त्या कलमांचा व पोट-कलमांचा गोपवारा म्हणून देण्याचाहि नाही तर त्या, पहिल्या स्तंभात ज्यांचे क्रमांक दिले आहेत अशा कलमांत किंवा पोट-कलमांत असलेल्या विषयांचे केवळ उल्लेख म्हणून दाखल करण्यांत आल्या आहेत :—

कलम, पोट-कलम किंवा कंडिका १	विषय २	करता येईल असा दंड ३
		रुपये
कलम ६	अधिनियमाच्या प्रारंभापासून तीन वर्षांनंतर पट्ट्याने देणे किंवा घेणे.	१,०००
कलम ८	दहा वर्षांपेक्षा अधिक किंवा कमी मुदतीसाठी कुळवहिवाट देणे किंवा स्वीकारणे.	१,०००
कलम १३ (४)	पिकाच्या हिश्याच्या स्वरूपात किंवा रकमेच्या स्वरूपातील खंडापेक्षा अधिक खंड वसूल करणे.	१,०००
कलम १४ (३)	मजुरीच्या किंवा चाकरीच्या स्वरूपात खंड घेणे.	१,०००
कलम १६	रद्द केलेला उपकर, पट्टी, किंवा कर बसविणे किंवा चाकरी घेणे.	१,०००
कलम १९ (१)	कुळवहिवाट अवैध रीतीने रद्द करणे	१,०००
कलम २९ (२)	मिळालेल्या खंडाच्या रकमेबद्दल लेखी पावती देण्यांत कसूर.	१००
कलम ३८ (२)	जमिनीचा किंवा राहत्या घराचा कबजा घेणे	१,०००

(२) हैदराबाद दंड प्रक्रिया संहिता, यांत कोणताहि मजकूर असला तरी, कलम १४ किंवा कलम १६ यांच्या उपबंधांचे उल्लंघन झाल्यामुळे घडलेला अपराध संज्ञेय असेल.

922

विभाग ११.

संकीर्ण.

नियम.

१७. (१) सरकारास, अधिनियमाचे उद्देश पार पाडण्याकरिता जरिदांतील अधि-सूचनेद्वारे नियम करण्याचा अधिकार आहे.

(२) विशेषकरून व पूर्ववर्ती उपबंधांच्या सामान्यतेस बाध येऊ न देता, अशा नियमांत पुढील गोष्टींबाबत तरतूद करता येईल :—

(अ) विभाग ८ अन्वये नोंदलेल्या सहकारी कृषि संस्थेच्या सदस्यांस दाखल करून घेणे, त्यांचे राजीनामे, किंवा त्यांना काढून टाकणे ;

(ब) असा राजीनामा दिल्यामुळे किंवा त्यास काढून टाकल्यामुळे होणारे परिणाम आणि राजीनामा देणाऱ्या किंवा काढून टाकण्यांत आलेल्या सदस्याने अशा सहकारी कृषि संस्थेस दिलेली जमीन, पसा, शेतकीची सामग्री किंवा अवजारे यांच्या संबंधांत त्याने केलेली सागणी मान्य करणे ;

(क) अशा सहकारी कृषि संस्थेत काम करणाऱ्या सदस्यांना द्यावयाचे पारिश्रमिक व वेतन ;

(ड) अशा सहकारी कृषि संस्थेने देणे असलेला खर्च व इतर देणी देणे ; आणि तिला मिळालेल्या उत्पाद्याची आणि नफ्याची वांटणी ;

(इ) अशा सहकारी कृषि संस्थेने किंवा तिच्या वतीने दाखल करावयाचे किंवा चालवावयाचे दावे, व कराऱ्यांच्या व इतर दस्तऐवजांच्या अंमलबजावणीची रीत ;

(फ) अशा सहकारी कृषि संस्थेच्या सदस्याच्या खाजगी कर्जाची फेड करणे व त्यांच्या ऋणपात्रतेचे नियमन करणे ;

(ग) अशा सहकारी कृषि संस्थेला, शेतीचा विकास व नियंत्रित किंवा योजनाबद्ध रीतीने शेतीचे उत्पादन करण्याच्या बाबतीत सरकारने द्यावयाचे निदेश ;

(ह) सामान्यतः अशा सहकारी कृषि संस्थेचे कामकाज चालविणे ; आणि

(आय) विहित करावयाची किंवा करता येईल अशी इतर कोणतीही गोष्ट.

संक्षिप्तपणे
काम चालवून
काढून टाकणे.

१८. जर कोणताहि इसम—

(अ) ज्या जमिनीचे हस्तांतरण हे पक्षकारांचे कृत्य किंवा विधीचा अंमल यामुळे ह्या अधिनियमाच्या उपबंधानुसार अवैध असेल ;

(ब) ज्या जमिनीची व्यवस्था राज्य सरकारने उक्त उपबंधान्वये स्वतःकडे घेतली असेल ; अथवा

(क) ज्या जमिनीचा उपयोग व भोगवटा करण्याचा उक्त उपबंधान्वये त्यास हक्क नसेल व उक्त उपबंधांत त्यास काढून टाकण्याबद्दल तरतूद करण्यांत आली नसेल, अशा कोणत्याहि जमिनीचा अनधिकृतपणे भोगवटा करित असेल तर, किंवा अशी कोणतीही जमीन अवैधरीत्या त्याच्या कबजात असेल तर, त्यास अशा जमिनीतून संक्षिप्तपणे काम चालवून काढून टाकण्याचा तालुकदार यास अधिकार आहे.

क्षेत्राधिकारास
प्रतिबंध.

१९. (१) ह्या अधिनियमान्वये किंवा तदनुसार तहसिलदाराने किंवा न्यायाधिकरणाने किंवा तालुकदाराने किंवा महसूल मंडळाने किंवा सरकारने जे कोणतेहि प्रश्न ठरवावयाचे, निर्णित करावयाचे किंवा विचारांत घ्यावयाचे ते ठरविण्याचा, त्यावर निर्णय देण्याचा किंवा त्यांचा विचार करण्याचा कोणत्याहि दिवाणी न्यायालयास क्षेत्राधिकार असणार नाही.

(२) तहसिलदार, न्यायाधिकरण, तालुकदार किंवा महसूल मंडळ किंवा सरकार यांनी ह्या अधिनियमान्वये दिलेल्या कोणत्याहि आदेशावर कोणत्याहि दिवाणी किंवा फौजदारी न्यायालयांत आक्षेप घेता येणार नाही.

१००. सरकारास सामान्य महसूल कारभारांत तहसिलदार, तालुकदार व महसूल नियंत्रण मंडळ यांजवर जे अधिकार असतात व जे नियंत्रण चालवितां येते तेच अधिकार ह्या अधिनियमान्वये काम करणाऱ्या तहसिलदारांवर, तालुकदारांवर व महसूल मंडळावर असतील व तेच नियंत्रण त्यांजवर चालवितां येईल.

१०१. ह्या अधिनियमान्वये सद्भावनापूर्वक केलेल्या किंवा जे करण्याचा इरादा निस्तारण आहे अशा कोणत्याहि कृत्याबद्दल कोणत्याहि इसमाविरुद्ध कोणताहि दावा किंवा इतर वैध कारवाई चालणार नाही.

१०२. या अधिनियमांतील कोणताहि मजकूर पुढील जमिनींना लागू असणार विवक्षित नाही :-

- (अ) सरकारकडून, स्थानिक प्राधिकारी संस्थेकडून किंवा सहकारी संस्थेकडून पट्ट्याने धारण केलेल्या जमिनी ;
- (ब) औद्योगिक किंवा व्यापारविषयक उपक्रमाच्या फायद्यासाठी पट्ट्याने धारण केलेल्या जमिनी ;
- (क) चाकरी इनाम जमिनी ;
- (ड) धार्मिक किंवा धर्मादाय संस्थांनी धारण केलेल्या जमिनी ; किंवा
- (इ) सरकार वेळोवेळीं जरिदांतील अधिसूचनेद्वारे नागरी, अकृषिक किंवा औद्योगिक विकासासाठी राखून ठेवलेले क्षेत्र म्हणून निदिष्ट करील असे कोणतेहि क्षेत्र.

१०३. शेतजमिनीचे अन्वयसंक्रामण करण्यास प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम रद्द करणे व (१३४९ फसलीचा अधिनियम ३) व हैदराबाद असामी शिकमी अधिनियम (१३५४ बनाव. फसलीचा अधिनियम १) हे याद्वारे रद्द करण्यांत येत आहेत :

परंतु रद्द केलेल्या अधिनियमांपैकी कोणत्याहि अधिनियमान्वये केलेली कोणतीहि नेमणूक, केलेला नियम किंवा काढलेली कोणतीहि अधिसूचना किंवा जाहीरनामा किंवा दिलेला कोणताहि आदेश किंवा दिलेला, ठरविलेला, संपादन केलेला कोणताहि पट्टा किंवा हक्क किंवा पत्करलेली जबाबदारी व केलेली कोणतीहि इतर गोष्ट ह्या अधिनियमाच्या उपबंधांशी विसंगत नसेल तेथवर, ती ह्या अधिनियमान्वये अनुक्रमेण केलेली-नेमणूक, केलेला नियम किंवा काढलेली अधिसूचना किंवा जाहीरनामा किंवा दिलेला आदेश किंवा दिलेला, ठरविलेला, संपादन केलेला कोणताहि पट्टा किंवा हक्क किंवा पत्करलेली जबाबदारी आहे किंवा केलेली गोष्ट आहे असे समजले पाहिजे, आणि त्याअन्वये निष्प्रभावित करण्यांत येईपर्यंत ती अंमलांत असण्याचे चालू राहिल ;

१०४. हा अधिनियम व तदन्वये केलेला कोणताहि नियम, दिलेला कोणताहि आदेश किंवा काढलेली कोणतीहि अधिसूचना भारताच्या संविधानाच्या सप्तम अनुसूचीतील नियमाचा सूचि २ मध्ये दिलेल्या गोष्टींच्या सबंधांत इतर कोणत्याहि अधिनियमांत किंवा अशा कोणत्याहि इतर अधिनियमाच्या आधारे अंमलांत असलेल्या कोणत्याहि लेखांत त्यासंबंधी नियमांवर प्रभाव बांधणें.

दुसरी अनुसूची

१

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५१.

(सन १९५१ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक १३.)

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, यांत सुधारणा करण्याबाबत अधिनियम.

प्रस्तावना.

ज्याअर्थी, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, यांत यापुढे दिलेल्या कारणांसाठी सुधारणा करणे इष्ट आहे ;

त्याअर्थी, याद्वारे, पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यांत आला आहे :—

लघुसंज्ञा व प्रारंभ.

१. (१) या अधिनियमास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५१, असे म्हणावे.

(२) हा अधिनियम ज्या तारखेस जरिदांत प्रसिद्ध करण्यांत येईल त्या तारखेपासून तो अंमलांत येईल.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम १७ ची सुधारणा.

२. हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० (ज्याचा यांत यापुढे "उक्त अधिनियम" असा उल्लेख करण्यांत आला आहे) याचे कलम १७, पोट-कलम (५) यांत, "तहसिलदाराच्या आदेशाच्या" या शब्दाऐवजी, "न्यायाधिकरणाच्या आदेशाच्या" हे शब्द दाखल करण्यांत यावेत.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ४८ ची सुधारणा.

३. उक्त अधिनियमाचे कलम ४८, पोट-कलम (१) मध्ये,—

(१) "कायमचे अन्यसंक्रामण किंवा एखादा पट्टा यांच्या बाबतीत," या शब्दाऐवजी, "कायमचे अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण यांच्या बाबतीत," हे शब्द दाखल करण्यांत यावेत ; आणि

(२) कंडिका (अ) मधील, शेवटी येणारा "किंवा" हा शब्द वगळण्यांत यावा आणि त्या कंडिकेत पुढील पंक्ती जादा दाखल करण्यांत यावे :—

"परंतु, दुसऱ्याच्या नावे करून देणारा किंवा यथास्थिति हस्तांतरणकर्ता हा शेतकरी नाही किंवा शेतकऱ्याचा व्यवसाय सोडून देण्याचा त्याचा इरादा आहे अशी उक्त अधिकाऱ्याची खात्री झाल्यास उक्त अधिकाऱ्यास या कंडिकेअन्वये आवश्यक असलेल्या गोष्टींचे पालन करणे आवश्यक नाही, असे ठरविण्याचा अधिकार आहे, किंवा".

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ४९ ची सुधारणा.

४. उक्त अधिनियमाचे कलम ४९ यांत कंडिका (अ) मधील, "पट्ट्याच्या" या शब्दाऐवजी, "हस्तांतरणाच्या" हा शब्द दाखल करण्यांत यावा.

५. उक्त अधिनियमाचें कलम १६, याच्या पोट-कलम (१) मधील तक्त्याच्या स्तंभ सन १९५०
(१) मधील, "३८ (२)" या मजकुराऐवजी, "३२ (२)" हा मजकूर दाखल करण्यांत चा हेंदराबाद
यावा. अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
१६ ची
सुधारणा.

६. उक्त अधिनियमाचें कलम १०२, याची कंडिका (अ) ऐवजी, पुढील कंडिका सन १९५०
दाखल करण्यांत यावी :— चा हेंदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
१०२ ची
सुधारणा.

"(अ) सरकार, स्थानिक प्राधिकारी संस्था किंवा एखादी सहकारी संस्था यांनी
किंवा त्यांच्या वतीने पट्ट्याने दिलेल्या, देऊन टाकलेल्या, अन्यसंक्रामण केलेल्या किंवा
संपादन केलेल्या जमिनी".

७. (१) उक्त अधिनियमाचें कलम १०३ यास त्या कलमाचें पोट-कलम (१) असा सन १९५० चा
नवीन क्रमांक देण्यांत यावा आणि अशा रीतीने नवीन क्रमांक देण्यांत आलेल्या पोट-कलम हेंदराबाद
(१) मधील विद्यमान परंतुकांतर, पुढील परंतुक जादा दाखल करण्यांत यावें :— अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम
१०३ ची
सुधारणा.

"तसेंच उक्त अधिनियम रद्द केल्यामुळे—

(अ) याद्वारे रद्द केलेल्या अधिनियमांच्या पूर्वीच्या अंमलांस किंवा त्याअन्वये
केलेल्या किंवा करून दिलेल्या कोणत्याहि गोष्टीस ;

(ब) अशा रीतीने रद्द केलेल्या अधिनियमान्वये संपादन केलेला, प्राप्त झालेला
किंवा पत्करलेला कोणताहि हक्क, विशेष अधिकार, बंधन किंवा जबाबदारी यांस ;

(क) अशा रीतीने रद्द केलेल्या अधिनियमाविरुद्ध केलेल्या कोणत्याहि
अपराधाच्या संबंधांत झालेला कोणताहि दंड, जप्ती किंवा शिक्षा यांस ;

(ड) उपरिनिर्दिष्ट कोणताहि असा हक्क, विशेष अधिकार, बंधन, जबाबदारी,
दंड, जप्ती किंवा शिक्षा यांच्या संबंधांतील कोणत्याहि चौकशीस, वैध कारवाईस
किंवा उपाययोजनेस ;

बाध येणार नाही आणि जणू उक्त अधिनियम रद्द करण्यांत आले नव्हते असें समजून
अशी कोणतीहि चौकशी, वैध कारवाई किंवा उपाययोजना दाखल करता, चालविता किंवा
अंमलांत आणता येईल, किंवा असा कोणताहि दंड, जप्ती किंवा शिक्षा करता येईल." आणि

(२) अशा रीतीने नवीन क्रमांक दिलेल्या पोट-कलम (१) नंतर, पुढील पोट-कलम
जादा दाखल करण्यांत यावें :—

"(२) पोट-कलम (१) च्या दुसऱ्या परंतुकांत कांहीहि असले तरी, शेतजमिनींचे
अन्यसंक्रामण करण्यास प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियमाचें (१३४९ फसलीचा अधि-
नियम ३), कलम १०, पोट-कलम (२), कंडिका (क) ही उक्त परंतुकाच्या कारणां-
करिता, जणू कांही उक्त कंडिकेऐवजी पुढील कंडिका दाखल करण्यांत आली होती असें
समजून परिणामक्षम असेल :—

"(क) साध्या गहाणाच्या बाबतीत गहाण घेणारास गहाण देणाऱ्याकडून
मिळालेली रक्कम किंवा फलोपभोग गहाणाच्या बाबतीत गहाण देणारानें दिलेल्या
रकमा गहाण घेणारानें जमिनीच्या कबजांपासून मिळविलेल्या फायद्यांची किंमत जर
येणें असलेल्या रकमेपेक्षा कमी असेल तर कलेक्टरने, गहाण देणारानें येणें असलेली
रक्कम रोख दिल्यावर, लेखी आदेशाद्वारे गहाण रद्द केलें पाहिजे व जर जमीन, गहाण
घेणाराच्या कबजांत असेल तर, त्याने तिचा कबजा गहाण देणाराला दिला पाहिजे. जर
गहाण देणारा येणें असलेली रक्कम देण्यांत कसूर करील तर कलेक्टरने, त्यास वाजवी
वाटेल अशा परंतु जी दहा वर्षांहून अधिक नसेल अशा मुदतीपर्यंत, येणें असलेल्या
रकमेसाठी, ती जमीन जर ती पूर्वीच गहाण घेणाराच्या कबजांत असेल तर, त्याच्या
कबजांत असण्याचें चालू राहिल असा आदेश दिला पाहिजे. अशी मुदत संपल्यानंतर
त्याने, त्या जमिनीचा कबजा, गहाण देणारास परत दिला पाहिजे".

५२३

२

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (द्वितीय सुधारणा) अधिनियम, १९५१.

(सन १९५१ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २३.)

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, यांत आणखी सुधारणा करण्याबाबत अधिनियम.

प्रस्तावना.

ज्याअर्थी, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, यांत यापुढे दिलेल्या कारणांसाठी आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे ;

त्याअर्थी, याद्वारे, पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यांत आला आहे :—

लघुसंज्ञा व प्रारंभ.

१. (१) या अधिनियमास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (द्वितीय सुधारणा) अधिनियम, १९५१, असे म्हणावे.

(२) हा अधिनियम ज्या तारखेस जर्जिझांत प्रसिद्ध करण्यांत येईल त्या तारखेपासून तो अंमलांत येईल.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
२ ची
सुधारणा.

२. हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० (ज्याचा यांत यापुढे "उक्त अधिनियम" असा उल्लेख करण्यांत आला आहे), याचे कलम २, पोट-कलम (१), यांतील कंडिका (ओ) ऐवजी, पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी :—

"(ओ) "कायमचे अन्यसंक्रामण" या संज्ञेत कोणतीहि विक्की, अदलाबदल किंवा देणगी आणि भोगवट्याच्या अधिकाराचे किंवा जमिनीच्या पट्ट्याचे कोणतेहि हस्तांतर याचा समावेश होतो, परंतु मृत्युपत्रान्वये लावलेल्या कोणत्याहि व्यवस्थेचा समावेश होत नाही ;"

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
४ ची
सुधारणा.

३. उक्त अधिनियमाचे कलम ४, पोट-कलम (४) यांतील, "पुन्हां ठरविण्याचा अधिकार असेल" या मजकुरानंतर पुढील मजकूर दाखल करावा :—

"परंतु अशा रीतीने क्षेत्र पहिल्यांदा पुन्हा ठरविण्यांत येईल ते खेरीज करून, अन्य बाबतीत असे क्षेत्र, पूर्वी तें ज्या तारखेस पुन्हां ठरविण्यांत आलें असेल त्या तारखेपासून १० वर्षांच्या मुदतीत पुन्हां ठरविता येणार नाही."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
५ ची
सुधारणा.

४. उक्त अधिनियमाचे कलम ५ यांत, परंतुकानंतर, पुढील आणखी परंतुक जादा दाखल करण्यांत यावे :—

"तसेच, ज्या दिवशी हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (द्वितीय सुधारणा) अधिनियम, १९५१, हा अंमलांत आला त्यादिवशी दुसऱ्या इसमाच्या मालकीची कोणतीहि जमीन कसणारे पोट-कूळ हे, पोट-कुळवहिवाट निर्माण करण्यास त्या त्यावेळीं अंमलांत असलेल्या कोणत्याहि विधिअन्वये प्रतिबंध केलेला असला तरी, ह्या कलमाच्या कारणांकरिता कूळ म्हणून वैधरीत्या उक्त जमीन कसत असल्याचे समजण्यांत येईल."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
८ ची
सुधारणा.

५. उक्त अधिनियमाचे कलम ८ यांत, पुढील परंतुक जादा दाखल करण्यांत यावे :—

"परंतु, एखादा भूमिधारक पुरेशा कारणांमुळे तात्पुरता जमीन कसू शकला नसेल तर त्या भूमिधारकास, कलेक्टरची परवानगी घेऊन, कलेक्टर निश्चित करील अशा १० वर्षांहून कमी असलेल्या मुदतीसाठी जमीन पट्ट्याने देण्याचा अधिकार असेल."

१२६

६. उक्त अधिनियमाचें कलम १० यांत,—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम

(अ) पोट-कलम (१) यांस पुढील परंतुक जादा दाखल करण्यांत यावें :—

“परंतु, कलम ८ अन्वयेच्या ज्या कोणत्याहि पट्ट्याच्या संबंधांत कलम ९ च्या उपबंधाचें पालन करण्यांत आलें नसेल त्या कोणत्याहि पट्ट्यास हें पोट-कलम लागू याच्या असणार नाहीं; मात्र अशा रीतीनें पालन न करणें हें पट्ट्याचें देणारा इसम व कलम १० ची पट्टेदार यांमधील कोणत्याहि कृत्यांमुळे, लबाडीमुळे किंवा गैरसमजूत करून सुधारणा दिल्यामुळे घडलें नसेल पाहिजे.” आणि

(ब) पोट-कलम (२) मधील, “किंवा भूमिधारकाचें अर्ज केल्यावरून” या शब्दां-
एवजी “किंवा अन्यथा” हे शब्द दाखल करण्यांत यावेत.

७. उक्त अधिनियमाचें कलम १९, याचें पोट-कलम (३) मधील कंडिका (अ) ही वगळण्यांत यावी.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या
कलम १९ ची
सुधारणा.

८. उक्त अधिनियमाचें कलम ३४, याचें पोट-कलम (३) ची कंडिका (ब) मध्ये, सन १९५०
“भूमिधारक अशी जमीन जातीनें कसत असेल;” या शब्दांपूर्वी, “ह्या अधिनियमाच्या
प्रारंभापूर्वी किंवा कुठानें भूमिधारकास जमीन स्वाधीन केल्यानंतर निदान एक वर्षपर्यंत” हे
शब्द जादा दाखल करण्यांत यावेत.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या
कलम ३४ ची
सुधारणा.

९. उक्त अधिनियमाचें कलम ३८ यांत,—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम

(अ) पोट-कलम (१) मधील, “एतद्विरुद्ध कांहींहि असलें तरी” या शब्दांनंतर
“आणि या विभागांत अन्यथा जी तरतूद करण्यांत आली असेल ती खेरीजकरून” हे
शब्द दाखल करण्यांत यावेत; आणि

क्रमांक २१,
याच्या
कलम ३८ ची
सुधारणा.

(ब) पोट-कलम (४) च्या परंतुकाएवजी पुढील परंतुक दाखल करण्यांत यावें :—

“परंतु, अशा रीतीनें ठरविण्यांत आलेली रक्कम ही, ज्या वर्षांत पोट-कलम (३)
अन्वये अर्ज करण्यांत आला असेल त्या वर्षाच्या निकटपूर्वीच्या तीन वर्षांत जमिनीपासून
मिळालेल्या सरासरी वार्षिक ठोक उत्पन्नाच्या मूल्याच्या तीन पटींइतकी असेल.”

१०. उक्त अधिनियमाच्या कलम ३८ नंतर, पुढील कलमे जादा दाखल करण्यांत
यावीत :—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
यांत नवीन
कलमे ३८-अ,
३८-ब, ३८-क
व ३८-ड हीं
जादा दाखल
करणा.

भूमिधारक
व संरक्षित
कुळा यांच्यांत
वाजवी किंमत
कबूल झाली
असेल तर
कार्यरीति.

जेव्हा
भूमिधारकानें
संरक्षित
कुळाच्या
नांवें आपले
हक्क सोडून
दिले
असतील
तेव्हां
कार्यरीति.

संरक्षित
कुळास
जमीन विकली
असता
भूमिधारका-
जवळ
परिपोषण
भूमिपेक्षा
कमी जमीन
राहत असेल
तर
त्याबाबतीत
कार्यरीति.

संरक्षित
कुळास
जमीन
विकण्याचा
भूमिधार-
काचा इरादा
असेल
त्याबाबतीत
कार्यरीति.

३८-अ. कलम ३८, पोट-कलम (१) च्या उपबंधान्वये जी जमीन भूमिधारका-
कडून खरेदी करण्याचा संरक्षित कुळास हक्क असेल त्या जमिनीच्या संबंधांत, जर भूमि-
धारकानें ती जमीन अशा संरक्षित कुळास विकण्याबद्दल संमति दिली असेल आणि त्या
जमिनीबद्दल कुळानें द्यावयाची वाजवी किंमत त्यांनीं आपापसांत कबूल केली असेल तर,
भूमिधारकास किंवा संरक्षित कुळास किंवा संयुक्तपणे त्या दोघांनाहि न्यायाधिकरणाकडे
अर्ज करण्याचा अधिकार असेल आणि तदनंतर, कलम ३८ ची पोट-कलमें (५) ते (७)
यांचे सर्व उपबंध, योग्य त्या फेरफारांनिशीं, अशा अर्जांना लागू होतील :

परंतु, पक्षकारांनीं आपापसांत अशा रीतीनें कबूल केलेली वाजवी किंमत ही, उक्त
पोट-कलमाच्या कारणांकरितां, न्यायाधिकरणानें ठरविलेली वाजवी किंमत आहे असें
समजलें जाईल.

३८-ब. कलम ३८ चें पोट-कलम (१) याच्या उपबंधान्वये जी जमीन खरेदी
करण्याचा संरक्षित कुळास हक्क असेल त्या जमिनीच्या संबंधांत, जर अशा जमिनीबाबत
संबंधित भूमिधारकाकडे निहित झालेले सर्व हक्क त्याबाबत कोणताहि मोबदला न घेतां
अशी जमीन धारण करणाऱ्या संरक्षित कुळाच्या नांवें सोडून देण्याचा त्या भूमिधारकाचा
इरादा असेल तर, अशा भूमिधारकास न्यायाधिकरणाकडे अर्ज करण्याचा अधिकार
असेल आणि तदनंतर न्यायाधिकरणानें अशा संरक्षित कुळास, शक्य असेल तेथवर,
कलम ३८, पोट-कलम (६) यांत तरतूद करण्यांत आल्याप्रमाणें असेल असें प्रमाणपत्र
दिलें पाहिजे.

३८-क. (१) कलम ३८ च्या उपबंधानुसार संरक्षित कुळास जमिनीची विक्री
करण्यांत आल्यामुळे भूमिधारकानें धारण केलेल्या जमिनीचे उरलेले क्षेत्र हें, कलम ४
अन्वये संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठीं ठरविण्यांत आलेल्या परिपोषण भूमीच्या किमान
क्षेत्राहून कमी होत असेल तर, अशा बाबतीत भूमिधारकानें, संरक्षित कुळाकडून ती जमीन
विकण्याबद्दल लेखी नोटीस मिळाल्यावर, अशी नोटीस मिळाल्याच्या तारखेपासून दोन
वर्षांच्या आंत अशी जमीन जातीनें कसणें सुरू केलें पाहिजे किंवा त्या मुदतीनंतर अशी
जमीन संरक्षित कुळास विकली पाहिजे.

(२) पोट-कलम (१) यांत निर्दिष्ट केलेल्या तारखेपासून दोन वर्षांची मुदत संपण्या-
पूर्वी आणि अशा जमिनीवर कोणतेंहि उभें पीक असेल तर त्याची संरक्षित कुळाकडून
नापणीं करण्यांत आल्यावर जर भूमिधारकानें अशी जमीन जातीनें कसण्यास सुरुवात
केली नाही तर संरक्षित कुळास, कलम ३८ च्या उपबंधानुसार अशी जमीन खरेदी करण्याचा
हक्क प्राप्त होईल.

३८-ड. (१) संरक्षित कुळानें धारण केलेली जमीन कोणत्याहि वेळीं विकण्याचा
भूमिधारकाचा इरादा असेल तर त्यानें अशा संरक्षित कुळास आपल्या इरादाची लेखी
नोटीस दिली पाहिजे आणि जमीन विकण्यास तयार असल्याचें त्यास सांगितलें पाहिजे.
संरक्षित कुळाचा अशी जमीन खरेदी करण्याचा इरादा असल्यास अशा बाबतीत, त्यानें,
अशी नोटीस मिळाल्याच्या तारखेपासून दोन वर्षांच्या आंत तसें करण्याची त्याची तयारी
असल्याबद्दल लेखी कळविलें पाहिजे. संरक्षित कुळानें जमिनीबद्दल द्यावयाच्या वाजवी
किंमतीबद्दल जर कोणताहि वाद असेल तर कलम ३८ ची पोट-कलमें (३) ते (७) चे
उपबंध, आवश्यक त्या फेरफारांसहित, लागू होतील.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये संरक्षित कुळानें द्यावयाची वाजवी किंमत ही, न्याया-
धिकरण निश्चित करील त्या आणि पक्षकारांत कबूल होईल त्याप्रमाणें ३ हप्त्यांहून अधिक
होणार नाही अशा हप्त्या हप्त्यानें दिली पाहिजे. अशा जमिनीवरील महसूल, सरकारकडून
तहकूब करण्यांत किंवा लांबणीवर टाकण्यांत आला असेल तर अशा जमिनीबाबत संरक्षित

कुळानें चावयाचा कोणताहि हप्ता त्याचप्रमाणें तहकब केला पाहिजे किंवा लांबणीवर टाकला पाहिजे. आणि कोणत्याहि हप्त्याच्या बाबतीत संरक्षित कूळ कसूर करील तर तो हप्ता सरकारनें जमीन महसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणें वसूल केला पाहिजे व भूमिधारकास दिला पाहिजे.

(३) जर, संरक्षित कुळानें पोट-कलम (१) अन्वये भूमिधारकानें त्यास दिलेल्या नोटिशीस अनुसरून खरेदीचा हक्क बजावला नाही तर, संरक्षित कूळ अशी जमीन खरेदी करण्याच्या हक्कास मुकेल आणि भूमिधारकास अशी जमीन इतर कोणत्याहि इसमास विकण्याचा हक्क असेल. दुसऱ्या इसमानें अशी खरेदी केल्यानंतर, संरक्षित कूळ कलम ४१ मध्ये ज्या हक्कांची तरतूद करण्यांत आली असेल तें खेरीजकरून अशा जमिनीवरील सर्व हक्कांस मुकेल.

११. उक्त अधिनियमाचें कलम ४४ याची पोट-कलमे (१) व (२) यांतील, "दहा सन १९५० पटींइतकी" हे शब्द जेथें जेथें येतील तेथें तेथें त्याऐवजीं "पांच पटींइतकी" हे शब्द दाखल चा हेंदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ४४ ची सुधारणा.

१२. उक्त अधिनियमाचें कलम ४७ यांत,—

(अ) पोट-कलम (१) मधील, "तें कलेक्टरच्या आगाऊ मंजूरीनें केले नसेल, किंवा मृत्युपत्रान्वये केलेल्या व्यवस्थेच्या बाबतीत तें तालुकदाराकडून कायम करण्यांत आले नसेल तर" या शब्दाऐवजीं, "तें कलेक्टरच्या आगाऊ मंजूरीनें केले नसेल तर" हे शब्द दाखल करावेत.

(ब) पोट-कलम (२) मधील, "किंवा कायम करण्यासाठी" हे शब्द वगळण्यांत यावेत.

१३. उक्त अधिनियमाचें कलम ४८ यांत,—

(अ) पोट-कलम (१) मधील, "किंवा मान्यता" हे शब्द वगळण्यांत यावेत ;

(ब) पोट-कलम (१) ची कडिका (ब) मध्ये,—

(१) "दहा पटींहून" या शब्दाऐवजीं, "पांच पटींहून" हे शब्द दाखल करण्यांत यावेत ;

(२) "धारण केलेल्या जमिनीचें क्षेत्र हें" या शब्दानंतर,—

"संरक्षित कुळाच्या किंवा संरक्षित कुळांच्या कबजांत असलेल्या ज्या जमिनीच्या बाबतीत ज्याच्या नांवें जमीन करून दिली त्या इसमानें किंवा हस्तांतरितीनें कलम ४४ अन्वये जातीनें जमीन कसण्याकरितां जमीन परत घेण्याचा हक्क अशा संरक्षित कुळाच्या किंवा संरक्षित कुळांच्या विरुद्ध कायमचा सोडून दिला असेल अशा ज्याच्या नांवें जमीन करून दिली त्या इसमानें किंवा हस्तांतरितीनें धारण केलेल्या जमिनीचें कोणतेंहि क्षेत्र त्यामधून वगळल्यानंतर" हा मजकूर जादा दाखल करण्यांत यावा ; आणि

(३) शेवटीं पुढील परंतुक जादा दाखल करण्यांत यावें :—

"परंतु, सरकारास विहित केलेल्या कारणांकरितां ज्याच्या नांवें जमीन करून दिली त्या इसमानें किंवा हस्तांतरितीनें अन्यसंक्रामणानंतर किंवा हस्तांतरणानंतर धारण केलेल्या जमिनीचें क्षेत्र ज्यामूळ ह्या कडिकेन्वये अशा प्रकारें धारण करतां येईल अशा कमाल क्षेत्राहून अधिक होईल अशा कायम अन्यसंक्रामणास किंवा हस्तांतरणास परवानगी देण्याचा अधिकार आहे."

सन १९५०

चा हेंदराबाद

अधिनियम

क्रमांक २१

याच्या कलम

४७ ची

सुधारणा.

सन १९५०

चा हेंदराबाद

अधिनियम

क्रमांक २१

याच्या कलम

४८ ची

सुधारणा.

५३०

46

MAHARASHTRA GOVT. GAZ., JAN. 4, 1962/PAUSA 14, 1883. [PART VIII

सन १९५० १४. उक्त अधिनियमाच्या कलम ४९ मधील, "किंवा मान्यता" हे शब्द चा हैदराबाद वगळण्यांत यावेत.
अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ४९ ची सुधारणा.

सन १९५० १५. उक्त अधिनियमाच्या कलम ५० ऐवजी, पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—
चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ५० ऐवजी नवीन कलम दाखल करणे.

विभाग ४ अन्वये संरक्षित कुळाच्या नावे केलेल्या जमिनीच्या विक्रीस विभाग ५ लागू नसणे.
"५०. या विभागातील कोणतेहि उपबंध, विभाग ४च्या उपबंधानुसार केलेल्या शेतजमिनीच्या विक्रीस लागू होणार नाहीत."

सन १९५० १६. उक्त अधिनियमाच्या कलम ५१, पोट-कलम (१) ऐवजी, पुढील पोट-कलम दाखल चा हैदराबाद करण्यांत यावे :—

अधिनियम क्रमांक २१, याच्या कलम ५१ ची सुधारणा.
"५१. (१) त्या त्या वेळीं अमलांत असलेला कोणताहि विधि किंवा कोणतीहि वहिवाट किंवा रूढि किंवा कराराच्या किंवा अधिकारपत्राच्या अटी यांत कांहींहि असले तरी, या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वीची कोणतीहि मुदत धरून कोणत्याहि लागोपाठ दोन वर्षी, कोणतीहि जमीन भूमिधारकाच्या किंवा कुळाच्या कसुरीमुळे पडित राहिली आहे किंवा इतर कोणत्याहि कारणामुळे कोणत्याहि जमिनीच्या लागवडीच्या बाबतींत मोठे नुकसान झाले आहे किंवा नवसाध्य केली असता किंवा अन्यथा सुधारली असता उपयोगांत आणता येण्याजोगी असलेली कोणतीहि जमीन अशा प्रकारे नवसाध्य केली नाही किंवा अन्यथा सुधारली नाही आणि लागवडीस आणली नाही किंवा जमिनीवर गुरांना चारण्याचा हक्क असलेल्या इसमांच्या गुरांच्या चरण्यास आवश्यक असलेल्या सर्वसाधारण जमिनीहून अधिक जमीन कुरणाची जमीन म्हणून राहिली आहे असे सरकारला दिसून येईल, तर सरकारास, विहित करण्यांत येईल अशी चौकशी केल्यानंतर अशा जमिनीची व्यवस्था स्वतःकडे घेण्यांत येईल असे जिरद्यांतील अधिसूचनेद्वारे जाहीर करणाऱ्या अधिकार आहे आणि असा जाहीरनामा निर्णायक असेल."

१७. उक्त अधिनियमाच्या कलम ५२ मधील, कडिका (अ) ही वगळण्यांत यावी.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
५२ ची
सुधारणा.

१८. उक्त अधिनियमाच्या कलम ६० मधील, पोट-कलम (२) वगळण्यांत यावे.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
६० ची
सुधारणा.

१९. उक्त अधिनियमाच्या कलम ६६ ऐवजी, पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
६६ ऐवजी
नवीन कलम
दाखल करणे.

“६६. एखाद्या गांवातील किंवा दोन किंवा अधिक सलग गांवांतील ५० एकर सहकारी कृषि किंवा त्याहून अधिक जमिनीवर भूमिधारक किंवा संरक्षित कुळें म्हणून हक्क व त्यांच्या संस्था स्थापन करवजा आपापसांत धारण करणाऱ्या आणि अशा रीतीने धारण केलेली व क्वजांत असलेली जमीन समाविष्ट असलेली सहकारी कृषि संस्था सुरू करण्याची इच्छा असलेल्या अशा गांवांतील किंवा सलग गांवांतील कोणत्याहि दहा अगर अधिक इसमांना हैदराबाद सहकारी पतपेढ्या अधिनियम (१३२३ फसलीचा अधिनियम क्रमांक २) अन्वये त्यांच्या नोंदणीकरितां नमलेल्या सहकारी रजिस्ट्रारकडे (ज्याचा यांत यापुढे रजिस्ट्रार म्हणून उल्लेख केला आहे) विहित केलेल्या नमुन्यांत लेखी अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.”

२०. उक्त अधिनियमाचे कलम ६८ याच्या पोट-कलम (१) ऐवजी, पुढील पोट-कलम सन १९५०

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
६८ ची
सुधारणा.

“(१) विहित करण्यांत येईल अशी चौकशी केल्यानंतर, तसें करणे सर्व संबंधित इसमांस हितावह आहे याविषयी त्याची खात्री झाली तर रजिस्ट्रारने हैदराबाद सहकारी पतपेढ्या अधिनियम (१३२३ फसलीचा अधिनियम क्रमांक २) यान्वये अशा सहकारी कृषि संस्थेची नोंदणी केली पाहिजे व नोंदणीचे प्रमाणपत्र दिले पाहिजे.”

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
यांत नवीन
कलम १००-
अ जादा
दाखल करणें.

२१. उक्त अधिनियमाच्या कलम १०० नंतर, पुढील कलम जादा दाखल करण्यांत

महसूल
मंडळाकडे
अधिकार
सोंपवून देणें.

“१००-अ. सरकारास, जरिद्यांत प्रसिद्ध केलेल्या अधिसूचनेद्वारे, ह्या अधिनियमान्वये त्यास दिलेले सर्व किंवा कोणतेहि अधिकार, अधिसूचनेंत निर्दिष्ट करण्यांत येतील अशा निर्बंधास व शर्तीस अधीन ठेवून, महसूल मंडळाकडे सोंपवून देण्याचा अधिकार आहे.”

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
१०२ ची
सुधारणा.

२२. उक्त अधिनियमाचें कलम १०२ यांतील कडिका (अ) हीस पुढील परंतुक जोडण्यांत यावें :—

“परंतु, या कलमांतील कोणताहि मजकूर इनामें व विहित करण्यांत येतील अशा इतर जमिनी यांना लागू असणार नाही ;”

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५४.

(सन १९५४ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक ३).

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० यांत सुधारणा करण्याबाबत अधिनियम.

ज्याअर्थी, यांत यानंतर दिलेल्या कारणांसाठीं हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन प्रस्तावना अधिनियम, १९५० यांत सुधारणा करणे इष्ट आहे; त्याअर्थी, याद्वारे पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यांत येत आहे:—

१. (१) या अधिनियमास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) लघु संज्ञा व अधिनियम, १९५४ असे म्हणावे. सुरवात.

(२) तो ताबडतोब अमलांत येईल.

२. हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० (यांत यानंतर ज्याचा सन १९५० उक्त अधिनियम म्हणून उल्लेख करण्यांत आलेला आहे) याच्या कलम २, पोट-कलम (१) चा हैदराबाद अधिनियम मध्ये:—

(एक) कंडिका (अ), उप-कंडिका (३) मधील "आणि" हा शब्द गाळण्यांत २१ याच्या यावा आणि उप-कंडिका (४) मध्ये "आणि" हा शब्द अखेरीस दाखल करण्यांत यावा कलम २ ची आणि त्यानंतर पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी:— सुधारणा.

"(५) गुरें चारणें."

(दोन) कंडिका (क) मध्ये "वापरतां येईल" या मजकुरानंतर "किंवा जंगलें वाढविण्यासाठीं राखून ठेवली असेल" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

(तीन) कंडिका (क) नंतर पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी:—

"(कक) 'मूल भूमि' या संज्ञेचा अर्थ, ज्या जमिनीचे क्षेत्र, संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठीं कलम ४ अन्वये ठरविलेल्या कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या क्षेत्राच्या एक-तृतीयांशाइतके असेल ती जमीन असा समजावा."

(चार) कंडिका (ड) ला कंडिका "(डड)" असा नवीन क्रमांक देण्यांत यावा.

(पाच) कंडिका (कक) नंतर पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी:—

"(ड) 'जमिनीचे एकत्रीकरण' या शब्दप्रयोगाचा अर्थ, जमिनीचे किंवा त्याच्या भागांचे गांवांत किंवा गांवांच्या गटांत पुन्हा वांटप करून आणि अदलाबदल करून, विखुरलेल्या जमिनीच्या तुकड्यांसाठीं सलग गट तयार करणे असा समजावा;"

(सहा) "हैदराबाद सहकारी पतपेढ्या अधिनियम (१३२३ फसलीचा अधिनियम क्रमांक २)" हा मजकूर जेथे जेथे येईल तेथे तेथे त्याऐवजी "हैदराबाद सहकारी संस्था अधिनियम, १९५२" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

(सात) कंडिका (ग) ची उप-कंडिका (३) ऐवजी पुढील उप-कंडिका दाखल करण्यांत यावी:—

"(तीन) स्वतःच्या किंवा स्वतःच्या कुटुंबातील कोणत्याहि इसमाच्या प्रत्यक्ष देखरेखीखाली मजुरीने कामावर लावलेल्या मजुरांकरवी अथवा रोख रकमेत किंवा मालाच्या रूपांत, परंतु पिकाच्या हिश्याच्या रूपांत नव्हे, चावयाच्या वेतनावर ठेवलेल्या नोकरांकरवी".

(आठ) कंडिका (ह) ऐवजीं पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी :—

“(ह) ‘कुटुंबास धारण करतां येईल इतकी जमीन’ या संज्ञेचा अर्थ, ज्या जमिनीचे क्षेत्र, ती जमीन ज्या स्थानिक क्षेत्रांत असेल त्या क्षेत्रांत व ज्या प्रकारची असेल त्या प्रकाराकरितां कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीचे क्षेत्र म्हणून कलम ४ अन्वये कोणत्याहि प्रकारच्या जमिनीबाबत ठरविलेल्या क्षेत्राद्वारे असेल ती जमीन असा समजावा ;”

(नऊ) कंडिका (ह) नंतर पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी :—

“(हह) ‘तुकडा’ म्हणजे ज्या कोणत्याहि वर्गातील जमिनीच्या तुकड्याचे क्षेत्रफळ हे, संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठीं त्या जमिनीच्या वर्गासाठीं ठरविण्यांत आलेल्या मूल भूमिच्या क्षेत्रांहून कमी असेल असा कोणत्याहि वर्गाच्या जमिनीचा तुकडा असे समजावा ;”

(दहा) कंडिका (क्यू) गाळण्यांत यावी ; आणि

(अकरा) कंडिका (क्ष) ऐवजीं पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी :—

“(क्ष) ‘ग्राम पंचायत’ या संज्ञेचा अर्थ, हैदराबाद ग्राम पंचायत अधिनियम, १९५१ अन्वये रचना केलेली पंचायत असा समजावा”

परिणामभूत
सुधारणा.

३. या अधिनियमांत अन्यथा जी तरतूद करण्यांत आली असेल ती खेरीज करून उक्त अधिनियमांत ‘परिपोषण भूमि’ हे शब्द जेथे जेथे येतात तेथे तेथे त्याऐवजीं “कुटुंबास धारण करतां येईल तेवढी जमीन” हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या
कलम ४
ऐवजीं नवीन
कलम दाखल
करणे.

४. उक्त अधिनियमाच्या कलम ४ ऐवजीं पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

कुटुंबास
धारण करतां
येईल इतक्या
जमिनीचे
क्षेत्र ठरविणे.

“४. (१) या कलमाच्या उपबंधास अधीन राहून व त्यानुसार सरकारने विहित केलेल्या रीतीने कोणत्याहि स्थानिक क्षेत्रातील सर्व किंवा कोणत्याहि प्रकारच्या जमिनीसाठीं, शेतकरी धरून, पांच इसमांच्या कुटुंबास स्थानिक परिस्थिति व प्रघात यानुसार व शेतीच्या कामांत रूढ असेल अशा सहाय्याने जितकी जमीन जातीने कसता येऊ शकत असेल आणि प्रतिवर्षी ज्या क्षेत्राचे त्यामधून लागवडीचा खर्च म्हणून पन्नास टक्के रक्कम वजा केल्यानंतर क्षेत्र ठरविण्याच्या वेळीं चालू असलेल्या किमतीच्या पातळीप्रमाणे ८०० रुपये असेल इतके उत्पन्न निघू शकेल असे एका कुटुंबास धारण करतां येण्याजोगे क्षेत्र ठरविले पाहिजे.

(२) सरकारने पुढे निर्दिष्ट केलेल्या मर्यादांस अधीन राहून, जी स्थानिक क्षेत्रे ठरविण्यांत येतील त्या सर्व स्थानिक क्षेत्रातील जमिनीच्या प्रत्येक प्रकारातील प्रत्येक वर्गासाठीं जितकी जमीन कुटुंबास धारण करतां येईल त्या जमिनीची मर्यादा ठरविली पाहिजे, अशा रीतीने ठरविण्यांत आलेली “स्थानिक क्षेत्रे” व मर्यादा ज्या तारखेस हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५४, अंमलांत येईल त्या तारखेपासून सहा महिन्यांहून अधिक नसेल अशा मुदतीच्या आंत जरिदांत अधिसूचित केल्या पाहिजेत.

आणि अधिसूचनेची प्रत, विधानमंडळाच्या सभागृहाचे अधिवेशन चालू असल्यास, त्यापुढे आणि त्यांचे अधिवेशन चालू नसल्यास, नंतर त्यांचे अधिवेशन भरेल तेव्हा त्यापुढे मांडण्यांत आली पाहिजे.

मर्यादा—(१) पाणभरीत जमीन—प्रतिवर्षी एक पीक, सर्व प्रकारची जमीन—

(अ) ८ आणे किंवा अधिक वर्गवारीची ... .. ६ एकर.

(ब) इतर सर्व वर्ग ... .. ९ एकर.

(२) कोरडवाहू जमीन—

(अ) काळी कपाशीची जमीन किंवा जांभा दगडाची जमीन—

(१) ८ आणे किंवा अधिक वर्गवारी असलेली पहिल्या वर्गाची. २४ एकर.

(२) इतर सर्व वर्ग ... .. ३६ एकर.

(ब) चाळका जमीन—

(१) ८ आणे किंवा अधिक वर्गवारी असलेली पहिल्या वर्गाची. ४८ एकर.

(२) इतर सर्व वर्ग ... .. ७२ एकर.

परंतु, सरकारला सामान्य किंवा विशेष आदेशाद्वारे, लागवडीचा खर्च म्हणून पन्नास टक्के रक्कम उत्पन्नाच्या किमतीतून वजा केल्यानंतर, अशा उत्पन्नाची किंमत ८०० रुपये राहिल हें साध्य करण्यासाठी, या पोट-कलमांत निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे, कुटुंबास धारण करता येईल इतक्या जमिनीच्या मर्यादांत फेरबदल करणे आवश्यक किंवा इष्ट आहे अशी सरकारची खात्री पटल्यास कोणत्याहि स्थानिक क्षेत्रासाठी अशा मर्यादा बदलण्यांत येतील असा निदेश देण्याचा अधिकार आहे."

५. उक्त अधिनियमाचे कलम ५, कंडिका (ब) ऐवजी पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी :—

"(ब) रोख रकमेत किंवा मालाच्या रूपांत परंतु पिकाच्या हिश्यांत नव्हे, द्यावयाच्या वेतनावर ठेवलेला नोकर नसेल किंवा भूमिधारकाच्या किंवा त्याच्या कुटुंबातील कोणत्याहि इसमाच्या प्रत्यक्ष देखरेखीखाली मजुरी घेऊन जमीन कसीत नसेल, अथवा."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
च्या कलम ५
ची सुधारणा.

६. उक्त अधिनियमाच्या कलम ७ ऐवजी पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम ७ ऐवजी
नवीन कलम
दाखल करणे.

"७. (१) (अ) कलम ६ मध्ये कांहीहि असले तरी, ज्या जमिनीचे क्षेत्र हें पट्ट्यांस संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी एका कुटुंबाने धारण करावयाच्या क्षेत्राबरोबरीचे असेल किंवा अशा क्षेत्राच्या तिप्पटीपेक्षा कमी असेल अशी जमीन धारण करणाऱ्या देण्यांत येईल भूमिधारकास त्याने धारण केलेली जमीन पट्ट्याने देण्याचा अधिकार असेल :—

परंतु, असा प्रत्येक पट्टा हा, तद्विरोध कोणतीहि कबुलायत असली तरीहि, पांच वर्षे मुदतीपर्यंत असेल आणि उक्त मुदतीच्या अखेरीस आणि लागोपाठच्या प्रत्येक पांच वर्षे मुदतीच्या अखेरीस, कूळबहिवाट ही, कंडिका (ब) आणि (क) च्या उपबंधांस अधीन राहून, या अधिनियमाचीं मुसगत असेल असा फेरफार दोन्ही पक्षकारांकडून कबूल करण्यांत

अशा विशेष
बाबी.

येईल त्या मर्यादितपर्यंत असेल त्याशिवाय, त्याच अटीवर व शर्तीवर आणखी पांच वर्षे मुदतीपर्यंत अंमलांत असल्याचे समजले पाहिजे.

(ब) भूमिश्वारकास, जर जमीन जातीने कसण्यासाठी त्यास आवश्यक असेल तर, कडिका (अ) मध्ये निदिष्ट करण्यांत आलेली प्रत्येक मुदत संपण्यापूर्वी, कुळास एक वर्षाची लेखी नोटीस देऊन कलम ४५ च्या उपबंधास अधीन राहून, प्रत्येक उक्त मुदतीच्या अखेरच्या वर्षात कूळवहिवाट रद्द करण्याचा अधिकार असेल :

परंतु, ज्या जमिनीची कूळवहिवाट अशा रीतीने रद्द करता येऊ शकत असेल त्या जमिनीचे क्षेत्र हे, कुटुंबातील प्रत्येक बयस्क कामगारासाठी एका कुटुंबास धारण करता येईल एवढ्या जमिनीपेक्षा अधिक असता कामा नये.

(क) कडिका (अ) मध्ये कांहीही असले तरी अशा कूळवहिवाट ही, कलम २७ व २८ च्या उपबंधास अधीन राहून, भूमिश्वारक किंवा कूळ यांजकडून, कलम १९ मध्ये तरतूद करण्यांत येईल अशा कारणांपैकी कोणत्याही कारणावरून आणि अशा रीतीने रद्द केली जाण्यास पात्र असेल.

(२) पोट-कलम (१) आणि कलम ६ मध्ये कांहीही असले तरी, जो भूमिश्वारक—

(अ) अवयस्क किंवा स्त्री असेल ;

(ब) कोणत्याही शारीरिक किंवा मानसिक दौर्बल्यामुळे जमीन कसण्यास कायमचा असमर्थ झाला असेल ;

(क) भारताच्या नाविक, सैनिक किंवा हवाई दलांत नोकरी करित असेल ;

(ड) ज्यास कोणत्याही वाजवी कारणावरून जमीन कसण्यास तात्पुरता प्रतिबंध झाला असेल ;

अशा जमीनमालकास, या अधिनियमाची सुरुवात झाल्यापासून तीन वर्षांनंतर कलेक्टरच्या प्रवानगीने, कलेक्टर ठरविलेला अशा मुदतीपर्यंत, त्याने धारण केलेली जमीन पट्ट्याने देण्याचा अधिकार असेल :

परंतु, एक किंवा अधिक इसमांकडून जमीन संयुक्तपणे धारण करण्यांत येत असेल त्याबाबतीत ह्या पोट-कलमाचे उपबंध हे असे सर्व इसम हे कडिका (अ), (ब), (क) किंवा (ड) मध्ये निदिष्ट करण्यांत आलेल्या असमर्थतेपैकी कोणत्याही असमर्थतेच्या अधीन असल्याशिवाय, लागू होणार नाहीत :

तसेच, भूमिश्वारकाच्या मृत्युमुळे किंवा अन्यथा अशी असमर्थता कलेक्टरने ठरविलेल्या पट्ट्याची मुदत संपण्यापूर्वी संपुष्टांत येईल त्याबाबतीत, कलेक्टर नेमील अशा मुदतीत पट्टा रद्द होईल."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ च्या कलम
९ ऐवजीं
नवीन कलम
दाखल करणे.

पट्ट्याची प्रत
तहसिलदारास
देणे.

७. उक्त अधिनियमाच्या कलम ९ ऐवजीं पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

"९. कलम ७ किंवा ८ अन्वये केलेला प्रत्येक पट्टा हा लेखी असला पाहिजे आणि भूमिश्वारकाने ज्या तारखेस पट्टा करण्यांत येईल त्या तारखेपासून तीस दिवसांचे आंत तहसिलदाराच्या कार्यालयांत त्याची एक प्रत बिली पाहिजे व कुळासहि तहसिलदारास अशी प्रत देण्याचा अधिकार असेल."

८. उक्त अधिनियमाच्या कलम १० ऐवजी पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा :— सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम १०
ऐवजी नवीन
कलम दाखल
करणे.

“ १०. जर कोणत्याहि जमिनीच्या संबंधांत, कलम ६ किंवा कलम ९ च्या रद्द झालेल्या
उपबंधांशीं विसंगत असेल अशा रीतीने पट्टा करण्यांत येईल तर, कलेक्टरास, जर त्याच्या पट्ट्यान्वये
मते, ज्याने पूर्वी जमीन धारण केली असेल अशा कोणत्याहि कुळाच्या हितसंबंधांचे रक्षण जमीन
करण्यासाठी तसे करणे आवश्यक असेल तर, अशा पट्ट्यान्वये जमीन कबजात कबजात
असलेल्या कोणत्याहि इसमास संक्षिप्तपणे चौकशी करून जागेंतून काढून लावण्याचा ठेवणाऱ्या
अधिकार असेल.”

इसमास
संक्षिप्तपणे
चौकशी
करून जागेंतून
काढून लावणे.

९. उक्त अधिनियमाच्या कलम ११ ऐवजी पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा :— सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
११ ऐवजी
नवीन
कलम दाखल
करणे.

“ ११. (१) कोणतीहि कबुलायत किंवा बहिष्कृत किंवा न्यायालयाचा कोणताहि हुकूमनामा किंवा आदेश किंवा कोणताहि विधि एतद्विरुद्ध असला तरी, पुढे दिलेल्या
वर्गाच्या जमिनीच्या संबंधातील पट्ट्याबाबत कुळांने घावयाचा कमाल खंड हा, त्या त्या
वेळीं अंमलांत असलेल्या जमीन महसुलाच्या किंवा कोणताहि जमीन महसूल अंमलांत
नसल्यास, तिच्यावर जो जमीन महसूल आकारण्यांत येईल अशा जमीन महसुलाचे जें
गुणांक याखाली अशा वर्गाच्या समोर दर्शविण्यांत आलेल्या आहेत त्यांच्याइतका असेल :—

(अ) कोरडवाहू बाळका जमीन ... जमीन महसुलाच्या चार पट.

(ब) कोरडवाहू कळी कपाशीची जमीन ... जमीन महसुलाच्या पांच पट.

(क) बागायत ... जमीन महसुलाच्या पांच पट.

(ड) पाणभरीत जमीन—

(१) विहिरीचे पाणी मिळणारी ... जमीन महसुलाच्या तीन पट.

(२) इतर साधनांनी पाणी मिळणारी ... जमीन महसुलाच्या चार पट.

(इ) कडिका (अ), (ब), (क) किंवा (ड) यांत न येणारे जमिनीचे वर्ग. जमिनीचे वर्ग व उक्त प्रकारा-
साठी ठरविलेला खंड लक्षांत
घेऊन ठरविलेला बाजरी खंड.

स्पष्टीकरण १.—विहिरीचे पाणी मिळणाऱ्या ज्या जमिनीवर कोरडवाहू जमीन म्हणून आकारणी करण्यांत येत असेल त्या जमिनी, या कलमाच्या कारणासाठी पाणभरीत जमिनी असल्याचे समजण्यांत येईल.

स्पष्टीकरण २.—पूर्वीच्या ज्या विंगर दिवाणी प्रदेशांत जमीनधाऱ्याची पद्धति अद्याप ठरविण्यांत किंवा पुन्हा ठरविण्यांत आली नसेल अशा प्रदेशांत, खंड म्हणून द्यावयाच्या जमीन महसुलाच्या पटीचा हिशोब संलग्न दिवाणी प्रदेशांत प्रचलित असलेल्या जमीनमहसुलावर केला पाहिजे :

परंतु, फक्त भूमिधारकच, सरकारला जमीनमहसूल देण्यास जबाबदार असेल आणि कुळाने तो सरकारला दिल्यास, त्याने द्यावयाच्या खंडांतून जमीनमहसूल वजा करण्याचा त्यास हक्क असेल ;

तसेच, कोणत्याहि जमिनीवर भूमिधारकाने विहीर खणण्यासारख्या विशिष्ट सुधारणा केल्या असतील तर त्या बाबतीत, न्यायाधिकरणास जमीनमहसुलाच्या कोणत्याहि अधिक गुणांकांत अशा जमिनीच्या संबंधांत द्यावयाचा खंड ठरविण्याचा अधिकार आहे.

(२) कोणत्याहि जमिनीचा जमीन महसूल सुधारून ठरविण्यांत येईल तेव्हां, पोट-कलम (१) अन्वये खंड म्हणून द्यावयाच्या जमीन महसुलाच्या गुणांकांत भूमिधारकाने किंवा कुळाने अर्ज केल्यावर किंवा सरकारला स्वतः होऊन, योग्य असे फेरबदल करण्याचाहि अधिकार आहे."

सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१, याच्या
कलम १२
ऐवजी नवीन
कलम दाखल
करणे.
खंड.

१०. उक्त अधिनियमाच्या कलम १२ ऐवजी पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

"१२. कुळाने द्यावयाचा खंड हा, कलमे ११ व १३ यांच्या उपबंधांस अधीन राहून, असे कुळ व त्याचा भूमिधारक यांच्यांमध्ये कबूल करण्यांत आल्याप्रमाणे ठरविलेला खंड असेल किंवा अशी कबुलायत करण्यांत आली नसेल तर, त्या विभागातील वहिवाटीप्रमाणे जो खंड देण्यांत येत असेल त्याच्या अितका असेल किंवा जर अशी कोणतीहि कबुलायत किंवा वहिवाट नसेल किंवा अशा कबुलायतीप्रमाणे अगर वहिवाटीप्रमाणे द्यावयाच्या खंडाच्या वाजवीपणासंबंधी वाद असेल तर, वाजवी खंड असेल :

परंतु, असा वाजवी खंड हा, कोणत्याहि बाबतीत, ज्या वर्षांत वाद उदभवला असेल त्या वर्षाच्या लगत सागील तीन वर्षांतील, जमिनीच्या सरासरी वार्षिक उत्पन्नाच्या मूल्याच्या, वैरण खेरीजकरून, विहिरीचे पाणी मिळणाऱ्या जमिनीशिवाय पाणी मिळणाऱ्या जमिनीच्या बाबतीत एक चतुर्थांशापेक्षा आणि इतर वर्षांच्या जमिनीच्या बाबतीत एक-पंचमांशापेक्षा अधिक असतां कासा नये."

सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम १३
ऐवजी नवीन
कलम दाखल
करणे.

११. उक्त अधिनियमाच्या कलम १३ ऐवजी पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

१३. (१) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, खंड भरण्याची १९५४, याच्या प्रारंभाच्या तारखेपासून कूळ, कलम १२ अन्वये बावयाच्या खंडाची जबाबदारी आकारणी करण्याविषयी न्यायाधिकरणाकड करण्यांत आलेल्या कोणत्याहि अर्जास अधीन राहून, कलम ११ मध्ये निर्दिष्ट करण्यांत आलेल्या दरापेक्षा अधिक अशा कोणत्याहि दराने खंड देण्यास जबाबदार असणार नाही.

(२) देणे असलेला खंड कुळाने कलम ११ व १२ यांच्या उपबंधानुसार ठरविलेल्या दराने दिला पाहिजे. तसेच कुळस असा खंड, अशा रीतीने ठरविलेल्या रोक, रकमेच्या स्वरूपांत किंवा जमिनीच्या उत्पन्नाच्या बाजार किमतीनुसार अंदाज केलेल्या त्याच किमतीच्या उत्पन्नाच्या स्वरूपांत देता येईल."

१२. उक्त अधिनियमाच्या कलम १८ मध्ये:—

(१) पोट-कलम (३) मधील, "जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम ७२ अन्वयेच्या साहाय्यासाठी" या मजकुराऐवजी "कलम २८, पोट-कलम (२) अन्वये", हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा ;

(२) पोट-कलम (४) मध्ये:—

(१) "जमीन महसूल अधिनियमाचे कलम ७२" या मजकुराऐवजी "कलम २८ चे पोट-कलम (२)" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा ;

(२) "उक्त कलम" या मजकुराऐवजी, "उक्त पोट-कलम" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा ;

(३) "तालुकदार" या शब्दाऐवजी "तहसीलदार" हा शब्द दाखल करण्यांत यावा ;

(४) पोट-कलम (१) किंवा पोट-कलम (२) किंवा या मजकुरांनंतरच्या "उक्त अधिनियमाचे" या मजकुराऐवजी "जमीन महसूल अधिनियमाचे" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा ;

(५) परंतुकांतील "उक्त अधिनियमाच्या कलम ७२ अन्वये" या मजकुराऐवजी "कलम २८, पोट-कलम (२) अन्वये" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

१३. उक्त अधिनियमाच्या कलम १९ मध्ये:—

(१) पोट-कलम (१) कंडिका (अ) ऐवजी पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी:—
" (अ) कुळाने आपले हक्क वर्षाच्या प्रारंभापूर्वी निदान एक महिना आधी भूमिधारकाच्या स्वाधीन करून :

परंतु, अशा हक्क स्वाधीन करणे हे, कुळाने लेखी स्वरूपांत केले पाहिजे आणि त्याने ती गोष्ट तहसीलदारापुढे कबूल केली पाहिजे आणि त्याची खात्री होईल अशा रीतीने ते सद्भावनापूर्वक केले असले पाहिजे :

तसेच, संयुक्त कुळे किंवा अविभक्त हिंदु कुटुंबांतील इसम जमीन संयुक्तपणे कसत असतील त्या बाबतीत, अशा रीतीने हक्क स्वाधीन करणे हे त्या सर्वांनी केले नसल्यास, हक्क स्वाधीन करून देण्यांत जी कुळे अर्ज करण्यांत सामील झाली नसतील अशा कुळांच्या संबंधांत परिणामकारक असणार नाही. मग अशा कुळांची नावे प्रमाणपत्रांत नमूद केली नाहीत ही वस्तुस्थिति लक्षात घेण्याची आवश्यकता नाही " ;

(२) पोट-कलम (२) मध्ये:—

(अ) कंडिका (अ) उप-कंडिका (१) मधील, "त्या वर्षातील जमीनमहसूलाचा" या मजकुराऐवजी, "त्या वर्षातील संबंधित जमिनीबद्दल देणे असलेल्या जमीनमहसूलाचा शब्दचा" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५० चा

हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक

२१ याच्या
कलम १८ ची

सुधारणा.

सन १९५० चा

हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक

२१ याच्या
कलम १९ ची

सुधारणा.

(ब) विद्यमान परतुकापूर्वी पुढील परतुक दाखल करण्यांत यावे :—

“परंतु, भूमिधारकानें कुळवहिवाट रद्द करण्याचा आपला निर्णय व कुळवहिवाट अशा-रीतीने रद्द करण्याची कारणे याबद्दल सहा महिन्यांची लेखी नोटीस दिल्याशिवाय, कुळानें धारण केलेल्या कोणत्याहि जमिनीची कोणतीहि कुळवहिवाट ह्या पोट-कलमांत उल्लेख केलेल्या कोणत्याहि कारणांवरून रद्द करण्यांत येता कामा नये : आणि”

(क) विद्यमान परतुकांतील “परंतु” या शब्दाऐवजी, “तसेच” हा शब्द दाखल करण्यांत यावा.

(३) पोट-कलम (३) मधील, “कलम ८” वा मजकुराऐवजी “कलम ७ किंवा ८” हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या
कलम २१ ची
सुधारणा.

१४. कलम २१ मध्ये पोट-कलम (३) नंतर पुढील मजकूर पोट-कलम (४) म्हणून दाखल करण्यांत यावा आणि विद्यमान पोट-कलम (४) व (५) यांना पोट-कलम (५) व (६) असा नवीन क्रमांक देण्यांत यावा :—

“(४) भूमिधारकानें जी जागा पोट-कलम (१) च्या उपबंधान्वये कुळास विकण्याची तयारी दर्शविली असेल अशा जागेच्या संबंधांत त्या जागेसाठी कुळानें द्यावयाच्या किमतीसंबंधी कुळ व भूमिधारक यांच्यामध्ये कबूलायत झाली तर, भूमिधारकास किंवा कुळास किंवा संयुक्तपणे दोघांस न्यायाधिकरणकडे अर्ज करण्याचा अधिकार आहे आणि त्यानंतर विहित करण्यांत आलेली फी देण्यांत आल्यानंतर न्यायाधिकरणानें, विहित करण्यांत आलेल्या नमुन्याप्रमाणे प्रमाणपत्र दिलें पाहिजे. अशा-रीतीने कबूल करण्यांत आलेली किंमत ही, न्यायाधिकरणानें पोट-कलम (३) च्या कारणांसाठी ठरविलेली किंमत असल्याचें समजण्यांत आलें पाहिजे”.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ यांत
नवीन कलम
२६-अ दाखल
करणे.

१५. उक्त अधिनियमाच्या कलम २६ नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

“२६-अ. जर कोणत्याहि वेळी कुळानें धारण केलेल्या जमिनीवर सरकारकडून हैदराबाद पाटबंधारे (सुधारणा अंशदान व समावेश शुल्क) अधिनियम, १९५२, याच्या उपबंधान्वये सुधारणा अंशदान म्हणून कोणतीहि रक्कम आकारण्यांत किंवा लादण्यांत आली तर, कुळ व भूमिधारक हे सरकारला अशी रक्कम देण्याच्या कारणांकरितां ते दोघेहि मालक असल्याप्रमाणे, त्या अधिनियमान्वये सरकारकडून सामान्य किंवा विशेष आदेशाद्वारे ठरविण्यांत येईल अशा प्रमाणांत देण्यास पात्र असतील :

परंतु, अशा-रीतीने दिलेले सामान्य किंवा विशेष आदेश विधानमंडळापुढे ठेवण्यांत आले पाहिजेत.”

सन १९५० चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम २८ ची
सुधारणा.

१६. (१) उक्त अधिनियमाच्या कलम २८ मध्ये :—

(१) “पंधरा” या शब्दाऐवजी “नव्वद” हा शब्द दाखल करण्यांत यावा ; आणि

(२) परतुकांतील, “तीन वर्षांत” या मजकुराऐवजी, “तीन वर्षांचा” हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

(२) उक्त अधिनियमाच्या कलम २८ ला त्याचें पोट-कलम (१) असा नवीन क्रमांक देण्यांत यावा आणि अशा रीतीनें नवीन क्रमांक दिलेल्या पोट-कलमानंतर पुढील पोट-कलमों दाखल करण्यांत यावीत :—

“(२) भूमिधारकास तीन वर्षांपेक्षा अधिक नाही अशा कोणत्याहि मुदतीच्या खंडाची थकबाकी वसूल करण्यासाठी तहसीलदाराकडे विहित केलेल्या नमुन्यांत अर्ज करण्याचा अधिकार आहे. तहसीलदारास, त्यास आवश्यक वाटेल अशी चौकशी केल्यानंतर, त्यास योग्य वाटेल असा आदेश देण्याचा अधिकार आहे. तहसीलदारानें आदेश देताना, पोट-कलम (१) अन्वये केलेल्या अर्जाच्या तारखेच्या निकटपूर्वी तीन वर्षांच्या मुदतीत कुठानें भूमिधारकास, त्याजकडून येणें असलेल्या खंडापेक्षा जी कोणतीहि अधिक रक्कम दिली असेल तितकी रक्कम वजा करून दिली पाहिजे :

परंतु, पिकें पूर्णतः किंवा अंशतः बुडाल्यामुळे किंवा तत्सम आपत्तिमुळे व्हेणें असलेला खंड कूळ देऊं शकले नाही अशी तहसीलदाराची खात्री झाली तर, त्यास लेखी नमूद करावयाच्या कारणासाठी खंडाची थकबाजी व कामकाजाचा जो खर्च मंजूर करण्यांत येईल तो खर्च अशा आदेशाच्या तारखेपासून एक वर्षाच्या आत भरण्यांत आला पाहिजे असा निदेश देण्याचा अधिकार आहे आणि अशी मुदत संपण्यापूर्वी कुठानें खंडाची थकबाकी व खर्च दिला नाही तर कुळवहिवाट रद्द झाली आहे असे समजण्यांत येईल आणि कुळास जमिनीतून काढून टाकता येईल.

(३) कुठानें भूमिधारकास कोणत्याहि मुदतीच्या खंडाबद्दल एखादी रक्कम देऊ केली असेल आणि भूमिधारकानें ती स्वीकारण्याचें नाकारलें असेल किंवा रकमेची पावती देण्याचें नाकारलें असेल तर, कुळास तहसीलदाराकडे, खंडाची पूर्ण रक्कम त्याच्या कार्यालयांत अनामत ठेवण्याची परवानगी मिळण्यासाठी लेखी अर्ज करण्याचा अधिकार आहे. तहसीलदारास उक्त रक्कम अनामत म्हणून स्वीकारण्याचा व रकमेची पावती देण्याचा अधिकार आहे व अशा पावतीमुळे कूळ हे अशा मुदतीबद्दलच्या खंडासंबंधीच्या जबाबदारीतून मुक्त होईल आणि भूमिधारकानें खंडासंबंधी सांगितलेला कोणताहि दावा किंवा केलेला कोणताहि अर्ज ज्या मुदतीचा खंड कुळाकडून अशा रीतीनें अनामत ठेवण्यांत येईल अशा मुदतीच्या संबंधांत चालणार नाही. अशा रीतीनें अनामत ठेवलेल्या रकमेची नोटीस भूमिधारकास देण्यांत आली पाहिजे व उक्त रक्कम, भूमिधारकानें अर्ज केल्यावर, त्यास देण्यांत आली पाहिजे.”

१७. उक्त अधिनियमाचें कलम ३४, पोट-कलम (१) कंडिका (ब) नंतर पुढील सन १९५० परंतुक दाखल करण्यांत यावें :—

“परंतु, भूमिधारक अवयस्क असेल किंवा भारतांतील नाविक, सैनिक किंवा हवाई दलांत नोकरी करीत असेल तर तो ज्या तारखेस अवयस्क वयस्क होईल किंवा भूमिधारक उक्त दलांत नोकरी करण्याचें बंद होईल त्या तारखेपासून एक वर्षाची मुदत संपण्यापूर्वी, भूमिधारक, खरीखरीच जमीन जातीनें कसण्यासाठी त्यास आवश्यक आहे म्हणून कुळवहिवाट रद्द करण्याचा आपला निर्णय कळविणारी तीन महिन्यांची लेखी नोटीस देईल तर कूळ संरक्षित कूळ आहे, असे समजतां कामा नये :

तसेंच भूमिधारक हा मानसिक दौर्बल्यामुळे जमीन कसण्यास नेहमीकरितां असमर्थ असलेला इसम असेल, व भूमिधारकाच्या मृत्युपासून एक वर्षाची मुदत संपण्यापूर्वी, जमिनीचा वारसा घेणारा इसम, हा, त्यास वस्तुतः जमीन जातीनें कसण्यासाठी आवश्यक आहे म्हणून कुळवहिवाट रद्द करण्याचा आपला निर्णय कळविणारी तीन महिन्यांची लेखी नोटीस देईल तर कूळ हे संरक्षित कूळ आहे असे समजतां कामा नये.

स्पष्टीकरण.—जर जमीन एकापेक्षा अधिक संयुक्त भूमिधारकांनी धारण केली असेल तर शेवटची दोन परंतुके ही, असे सर्व भूमिधारक उक्त परंतुकांत निर्दिष्ट केलेले दौर्बल्य जडलेले इसम नसतील तर लागू असणार नाहीत.”

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम ३४ ची
सुधारणा.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१, कलम ३७ ची सुधारणा.

१८. उक्त अधिनियमाच्या कलम ३७, पोट-कलम (१) ला पुढील परंतुके जोडण्यांत

यावीत :—

“परंतु, जर भूमिधारक हा अवयस्क असेल किंवा भारताच्या नाविक, सैनिक किंवा हवाई दलांत नोकरी करणारा इसम असेल तर त्याने, तो ज्या तारखेस अवयस्क वयस्क होईल किंवा भूमिधारक भारताच्या नाविक, सैनिक किंवा हवाई दलांत नोकरी करण्याचे बंद होईल त्या तारखेपासून एक वर्षाची मुदत संपण्यापूर्वी, अशा रीतीने जाहीर करण्यासाठी अर्ज केला पाहिजे.

तसेच, जर भूमिधारक हा मानसिक दौर्बल्य जडल्याच्या कारणामुळे जमीन कसण्यास कायमचा असमर्थ असलेला इसम असेल तर उक्त भूमिधारकाच्या मृत्युनंतर जमिनीचा वारसा ज्या इसमाकडे जाईल अशा इसमाने, अशी जमीन वारसा हक्काने त्याचेकडे ज्या तारखेस जाईल त्या तारखेपासून एक वर्षाचे आंत, असा अर्ज केला पाहिजे.

स्पष्टीकरण.—जर जमीन एकाहून अधिक संयुक्त भूमिधारकांनी धारण केली असेल तर शेवटची दोन परंतुके ही, असे भूमिधारक उक्त परंतुकांमध्ये निदिष्ट केलेले दौर्बल्य जडलेले इसम नसतील तर, लागू असणार नाहीत.”

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ३८ ची सुधारणा.

१९. उक्त अधिनियमाच्या कलम ३८ मध्ये :—

(१) पोट-कलम (१) ऐवजी पुढील पोट-कलम दाखल करण्यांत यावे :—

“(१) कोणत्याही विधीत, वहिवाटीत किंवा करारांत एतद्विरुद्ध काहीही असले तरी आणि पोट-कलम (७) च्या उपबंधास अधीन राहून, संरक्षित कुळास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५४, याच्या प्रारंभानंतर कोणत्याही वेळी, संरक्षित कुळ म्हणून त्याने धारण केलेल्या जमिनीतील भूमिधारकाचा हितसंबंध खरेदी करण्याचा अधिकार आहे.”

(२) पोट-कलम (२) ऐवजी, पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा :—

“जे कुळ पोट-कलम (१) अन्वये मिळालेला हक्क बजावू इच्छित असेल अशा संरक्षित कुळाने जमिनीतील भूमिधारकाच्या हितसंबंधाबद्दल, आणि जर संपूर्ण जमीन खरेदी करण्याचा त्यास हक्क नसेल तर त्यास जमिनीचा जो भाग खरेदी करण्याचा हक्क असेल अशा भागाबद्दल, तो जो किंमत देण्यास तयार असेल ती किंमत नमूद करणारा प्रस्ताव भूमिधारकाकडे केला पाहिजे ; अशी किंमत ही, त्याने छावण्याच्या खंडाच्या रकमेच्या, जिराईत जमिनीच्या बाबतीत, १५ पट किंवा विहिरीचे पाणी मिळणाऱ्या बागायत जमिनीच्या बाबतीत ८ पट आणि इतर साधनांपासून पाणी मिळणाऱ्या जमिनीच्या बाबतीत ६ पट रकमेपर्यंत असेल.”

(३) पोट-कलम (४) ऐवजी पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा :—

“(४) पोट-कलम (२) खालील अर्ज मिळाल्यानंतर, न्यायाधिकरणाने, अर्जाची चौकशी ज्या तारखेस, ज्यावेळी व ज्या ठिकाणी करण्यांत येईल ती तारीख, वेळ व ते ठिकाण यासंबंधीची नोटीस अर्जदारास, भूमिधारकास आणि त्यांत ज्यांचा हितसंबंध आहे असे न्यायाधिकरणास वाटेल त्या सर्व इसमांस, दिली पाहिजे आणि विहित करण्यांत येतील अशा नियमांस अनुसरून पोट-कलम (२) मध्ये तरतूद केलेल्या खंडाच्या जास्तीत जास्त पटीपेक्षा अधिक नसेल अशी जमिनीतील भूमिधारकाच्या हितसंबंधाची वाजवी किंमत ठरविली पाहिजे :

परंतु, जर न्यायाधिकरणाच्या मते, हा पोट-कलम अन्वये ठरविलेली वाजवी किंमत ही, भूमिधारकाने, विहीर खणणे यासारख्या, केलेल्या सुधारणांबद्दलच्या खर्चाची पुरेशी भरपाई करित नसेल तर त्या बाबतीत, न्यायाधिकरणाने कोणत्याही सुधारणा करण्यासाठी संरक्षित कुळाने केलेल्या अंशदानाची किंमत विचारांत घेतल्यानंतर, अशा रीतीने ठरविलेल्या किंमतीत, त्यास पुरेशी वाटेल अशा आणखी रकमेची भर घालणे हे विधिसंमत असेल.”

(४) पोट-कलम (५) ऐवजीं, पुढील पोट-कलम दाखल करण्यांत यावें:—

“(५) संरक्षित कुळानें न्यायाधिकरणाकडे पोट-कलम (४) अन्वये ठरविलेल्या किमतीची रक्कम—

(अ) न्यायाधिकरणानें ठरविलेल्या मुदतीच्या आंत ठोक रक्कम देऊन; किंवा

(ब) न्यायाधिकरण प्रत्येक बाबतींत ठरवील अशा तारखेस किंवा अशा तारखेपूर्वी, सोळापेक्षा अधिक हप्ते होणार नाहीत अशा हप्त्यांत आणि आठ वर्षांपेक्षा अधिक असणार नाहीत अशा मुदतींत व अशा कालांतरानें अनामत ठेवली पाहिजे :

परंतु, जमिनीवर देणें असलेला जमीन महसूल सरकारतर्फे तहकूब किंवा परत देण्यांत येईल तेव्हां, अशा जमिनीवर संरक्षित कुळानें देणें असलेला वाजवी किमतीचा कोणताहि हप्ता हा तशाच रीतीने कालांतरानें दिला पाहिजे :

तसेंच, न्यायाधिकरणानें ठरविलेली वाजवी किमत हप्त्यानें घावयाची असेल तेव्हां, संरक्षित कूळ हें अशा हप्त्याशिवाय सरकारला देणें असलेला अशा जमिनीवरील जमीन महसूल, सर्व हप्ते देण्यांत येईपर्यंत, देण्यास जबाबदार असेल.

(५) पोट-कलम (६) ऐवजीं पुढील पोट-कलम दाखल करण्यांत यावें:—

“(६) (अ) वाजवी किमतीची संपूर्ण रक्कम अनामत ठेवल्यानंतर किंवा वसूल केल्यानंतर, न्यायाधिकरणानें संरक्षित कुळास विहित केलेल्या नमुन्यांत एक प्रमाणपत्र दिलें पाहिजे व तो अशा जमिनीचा खरेदीदार आहे असें जाहीर केलें पाहिजे आणि असें प्रमाणपत्र हें भूमिधारक आणि त्यामध्ये हितसंबंध असलेल्या सर्व इसमांविरुद्ध विक्रीचा निर्णायक पुरावा असेल; आणि अनामत ठेवण्यांत आलेली किंवा वसूल करण्यांत आलेली वाजवी किमत ही भूमिधारकास देण्यांत यावी असा न्यायाधिकरणानें निदेश दिला पाहिजे:—

परंतु, संरक्षित कुळाचा अर्ज इनामासंबंधांत असेल तर न्यायाधिकरणानें, त्याबद्दल सरकारची आगाऊ मंजूरी घेतल्याशिवाय, असें प्रमाणपत्र देतां कामा नये.

(ब) पोट-कलम (५) च्या उपबंधान्वये संरक्षित कुळास वाजवी किमत, हप्त्यानें देण्याची परवानगी देण्यांत आली असेल तर, ती, देणें असलेल्या किमतीच्या उरलेल्या रकमेच्या संबंधांत दरसाल तीन टक्के या दरानें व्याज देण्यास पात्र होईल आणि कोणताहि हप्ता देण्यांत त्यानें कसूर केल्यास तो जमीन महसूलाच्या थकबाकीप्रमाणें वसूल करण्याचा सरकारास अधिकार आहे.

(क) संरक्षित कुळाकडून अनामत ठेवण्यांत किंवा वसूल करण्यांत आलेला प्रत्येक हप्ता हा न्यायाधिकरणानें भूमिधारकास दिला पाहिजे.

(ड) जर, संरक्षित कूळ पोट-कलम (५) अन्वये ठरविण्यांत आलेल्या मुदतींत, वाजवी किमतीची संपूर्ण रक्कम देण्यांत कसूर करील किंवा ती त्याचेकडून वसूल करण्यांत आली नसेल तर, संरक्षित कुळानें केलेली खरेदी परिणामक्षम असणार नाही आणि जमीन खरेदी करण्याच्या त्याच्या हक्कास तो मुकेल आणि वाजवी किमत म्हणून त्यानें दिलेली रक्कम दरसाल दर बँकडा तीन या दरानें व्याजासहित परत दिली पाहिजे. तसेंच त्यानें जमीन महसूल दिला असल्यास त्याच्याकडून देणें असलेला उक्त मुदतीचा खंड त्यामधून वजा केल्यानंतर अशा जमीन महसूलाची रक्कम त्यास परत दिली पाहिजे :

परंतु, ज्या वाजवी किमतीच्या बाबतींत संरक्षित कुळानें कसूर केली आहे अशी वाजवी किमत, न्यायाधिकरणानें पोट-कलम (५) अन्वये ठरविलेल्या किमतीच्या एक-चतुर्थांश रकमेहून अधिक नसेल तर संरक्षित कुळाचा खरेदी करण्याचा हक्क जप्त केला जाणार नाही आणि न्यायाधिकरणानें वाजवी किमतीची उरलेली रक्कम जमीन महसूलाच्या थकबाकीप्रमाणें वसूल करण्याची व भूमिधारकास देण्याची व्यवस्था केली पाहिजे.”

(६) पोट-कलम (७) यास पोट-कलम (८) हा नवीन क्रमांक देण्यांत यावा ;

(७) पोट-कलम (६) नंतर पुढील पोट-कलम दाखल करण्यांत यावे :—

“(७) ह्या कलमान्वयेचा, संरक्षित कुळाचा त्याने, संरक्षित कूळ म्हणून, धारण केलेली जमीन भूमिधारकाकडून, खरेदी करण्याचा हक्क, पुढील शर्तीच्या अधीन असेल :—

(अ) जर, संरक्षित कूळ कोणतीही जमीन भूमिधारक म्हणून धारण करित नसेल तर त्याने संरक्षित कूळ म्हणून धारण केलेल्या जमिनीची खरेदी ही, संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी ठरविलेल्या एका कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या क्षेत्रापुरती मर्यादित असेल.

(ब) जर, संरक्षित कूळ कोणतीही जमीन भूमिधारक म्हणून धारण करित असेल तर त्याने, संरक्षित कूळ म्हणून धारण केलेल्या जमिनीची खरेदी ही, त्याने भूमिधारक म्हणून धारण केलेल्या इतर जमिनीसहित भूमिधारक म्हणून तो जी जमीन धारण करील त्या जमिनीचे एकूण क्षेत्र हे संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी ठरविलेल्या एका कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या क्षेत्राइतके होईल अशा क्षेत्रापुरती मर्यादित असेल ;

परंतु, बाकी उरणारी जमीन ही, संरक्षित कुळास या कलमान्वये जितकी जमीन खरेदी करण्याचा अधिकार असेल अशा जमिनीपेक्षा अधिक असेल तर स्थानिक क्षेत्रातील बाजार किमतीला जमीन खरेदी करण्याची प्रथम अग्रमान्यता ही कुळाकडे निहित होईल :

तसेच, संरक्षित कुळाव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही इसमाने केलेल्या खरेदीच्या बाबतीत, उक्त कुळाचे पट्ट्याने धारण केलेल्या जमिनीतील हक्क व हितसंबंध हे पूर्वीप्रमाणे चालू राहतील.

(क) संरक्षित कुळाने जमीन खरेदी केल्यानंतर, मग ती त्याने जातीने कसण्यासाठी किंवा इतर रीतीने कसण्यासाठी खरेदी केलेली असो, भूमिधारकाजवळ राहिलेल्या जमिनीचे क्षेत्र संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी ठरविलेल्या एका कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या दुपटीपेक्षा कमी असतां कामा नये.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ३८-अ
ची
सुधारणा.

२०. उक्त अधिनियमाच्या कलम ३८-अ मध्ये,—

(१) “भूमिधारक जमीन विकण्यास” या मजकुराऐवजी, “भूमिधारक जमिनीतील त्याचा हितसंबंध” हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा ; आणि

(२) “(७)” या आंकडाऐवजी “(८)” हा आंकडा दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ३८-ब
ची सुधारणा.

२१. उक्त अधिनियमाच्या कलम ३८-ब मध्ये,—

(१) “जमिनीसंबंधांत त्याचेकडे निहित असलेले सर्व हक्क.” या मजकुराऐवजी, “जमिनीतील आपला हितसंबंध” हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

(२) “ती धारण करणाऱ्या संरक्षित कुळाचे वतीने” हा मजकूर गाळण्यांत यावा आणि पुढील परंतुक जादा दाखल करण्यांत यावे :—

“परंतु, संरक्षित कुळाचा हक्क आणि प्रमाणपत्राची मंजूरी ही, संरक्षित कुळाच्या मालकीची कोणतीही जमीन असल्यास, अशा जमिनीचा समावेश करून, संबंधित स्थानिक क्षेत्रातील तीन कुटुंबांना धारण करतां येईल इतक्या जमिनीपर्यंत मर्यादित असेल आणि अशा मर्यादित अधिक असलेली कोणतीही जमीन ही, उक्त संरक्षित कुळाच्या सर्व हक्कांतून मुक्त होऊन, सरकारकडे निहित होईल.”

२२. उक्त अधिनियमाच्या कलम ३८-क ऐवजी पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :— सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
३८-क ऐवजी
नवीन कलम
दाखल करणे.

“३८-क. (१) जर भूमिधारक, तीन कुटुंबांना धारण करतां येईल इतक्या जमिनी-विक्रीच्या
पक्षां अधिक जमीन धारण करीत नसेल तर, त्यास, संरक्षित कुळाकडून कलम ३८, पोट-
कलम (१) अन्वये त्यास जमीन विकण्याबद्दलची लेखी नोटीस मिळाल्याच्या तारखेपासून धारण
दोन वर्षांच्या आंत, कलम ४४ मध्ये निर्दिष्ट करण्यांत येईल अशा रीतीने व अशा मर्यादे-
पर्यंत उक्त संरक्षित कुळाची कुळबहिवाट रद्द करण्याचा किंवा त्यास जमीन विकण्याचा किमान
अधिकार असेल. जमीन.

(२) कुळबहिवाट रद्द केल्यानंतर भूमिधारक, जमिनीचा कबजा त्याने घेतल्याच्या
तारखेपासून एक वर्षाचे आंत जातीने जमीन कसणार नाही किंवा अशा रीतीने जमीन
कसण्यास सुरुवात केल्यानंतर उक्त तारखेपासून दहा वर्षांच्या आंत ती कसण्याचे बंद
करील तर, संरक्षित कुळास जमिनीचा कबजा परत मिळण्याचा आणि कलम ३८ च्या
उपबंधानुसार ती विकत घेण्याचा अधिकार असेल.”

२३. उक्त अधिनियमाच्या कलम ३८-ड मध्ये,—

(१) पोट-कलम (१) मधील “(७)” या आंकड्याऐवजी, “(८)” हा आंकडा
दाखल करण्यांत यावा आणि “दोन वर्षे” या मजकुराऐवजी “सहा महिने” हा मजकूर
दाखल करण्यांत यावा ;

(२) पोट-कलम (२) वगळण्यांत यावे आणि पोट-कलम (३) यास पोट-कलम (२)
असा नवीन क्रमांक देण्यांत यावा ;

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या
कलम ३८-ड
ची सुधारणा.

२४. उक्त अधिनियमाच्या कलम ३८-ड नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

“३८-ई. (१) हा विभाग किंवा त्यावेळीं अंमलांत असलेला कोणताहि विधि संरक्षित
किंवा कोणतीहि रुढि, वहिवाट, हुकूमनामा, करार किंवा अधिकारपत्र यांत एतद्विरुद्ध कुळांनीं
कांहींहि असले तरी, सरकारला जरिद्यांत अधिसूचना प्रसिद्ध करून कोणत्याहि क्षेत्राच्या धारण केलेल्या
बाबतीत व तीत निर्दिष्ट करण्यांत येईल अशा तारखेपासून, संरक्षित कुळांनीं धारण जमिनीची
केलेल्या ज्या जमिनी या विभागाच्या कोणत्याहि उपबंधान्वये अशा क्षेत्रातील त्यांच्या मालकी
भूमिधारकाकडून खरेदी करण्याचा त्यास हक्क आहे अशा सर्व जमिनीची मालकी, अधि-
नियमाच्या कलम ३८, पोट-कलम (७) च्या उपबंधांस अधीन राहून, त्या जमिनी धारण केलेल्या
करीत असलेल्या संरक्षित कुळांकडे हस्तांतरित झाली आहे व त्यांच्याकडे निहित तारखेपासून
असेल आणि अशा तारखेपासून अशी संरक्षित कुळे अशा जमिनीचे पूर्ण मालक असल्याचे त्यांच्याकडे
समजले पाहिजे असे जाहीर करण्याचा अधिकार आहे. हस्तांतरित

(२) न्यायाधिकरणाने अशा प्रत्येक संरक्षित कुळास, त्यास मालक म्हणून जाहीर
करणारे, विहित केलेल्या नमुन्यातील, प्रमाणपत्र दिले पाहिजे आणि त्याचबरोबर असे
झाली आहे असे समजणे.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
यांत नवीन
कलम ३८-इ
दाखल करणे.

प्रमाणपत्र दिल्याची नोटीस भूमिधारकास दिली पाहिजे. असें प्रमाणपत्र हें, प्रमाण-पत्राच्या तारखेपासून संरक्षित कूळ जमिनीचा मालक झाले असल्याबद्दल, भूमिधारक आणि तींत कोणताहि हितसंबंध असलेले इतर सर्व इसम याविरुद्ध, निर्णायक पुरावा असेल :

परंतु, संरक्षित कुळां धारण केलेली जमीन 'इनाम' असेल तेव्हां न्यायाधिकरणानें, सरकारची आगाऊ मंजूरी घेतल्याशिवाय, असें प्रमाणपत्र देतां कामा नये.

(३) पोट-कलम (१) खालील अधिसूचनेत निर्दिष्ट केलेल्या तारखेपासून ९० दिवसांच्या आंत, अशा अधिसूचनेत निर्दिष्ट केलेल्या क्षेत्रांत असलेल्या जमिनीच्या प्रत्येक भूमिधारकानें, पोट-कलम (१) अन्वये ज्या जमिनीची मालकी संरक्षित कुळाकडे हस्तांतरित करण्यांत आली आहे अशा जमिनीतील त्याच्या हितसंबंधाची वाजवी किंमत ठरविण्यासाठी न्यायाधिकरणाकडे अर्ज केला पाहिजे, आणि त्यानंतर कलम ३८, पोट-कलम ४ ते ८ चे सर्व उपबंध, आवश्यक त्या फेरफारांसह, अशा अर्जास लागू होतील :

परंतु जर संरक्षित कूळ कोणत्याहि हप्त्याच्या बाबतीत कसूर करील तर राज्य सरकारनें जमीन महसूलाची थकबाकी असल्याप्रमाणें तो वसूल केला पाहिजे व भूमिधारकास दिला पाहिजे

तसेच भूमिधारकास देणें असलेली संपूर्ण किंमत किंवा तिचा कोणताहि भाग जमीन महसूलाची थकबाकी असल्याप्रमाणें वसूल करतां येत नसेल तर असें हस्तांतरण परिणामक्षम असणार नाही आणि संरक्षित कुळां किंमत म्हणून कोणतीहि रक्कम पूर्वीच दिली असल्यास अशी रक्कम, दरसाल दररोकडा ३ या दरानें व्याजासह त्यास परत दिली पाहिजे. तसेच त्यानें जो कोणताहि जमीन महसूल दिला असल्यास, उक्त मुदतीचा खंड त्यामधून वजा केल्यानंतर, असा जमीन महसूल त्यास परत दिला पाहिजे.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम ४० ची
सुधारणा.

२५. उक्त अधिनियमाच्या कलम ४० मध्ये,—

(१) पोट-कलम (२) मध्ये पुढील मजकूर शेवटीं जोडण्यांत यावा :—

“आणि अशा वारसांस, या अधिनियमांत कांहींहि असलें तरी, ज्यावर त्यांना वारसा हक्क प्राप्त झाला असेल अशा कुळवहिवाटींतील जमिनीची, त्यांच्या हिश्यानुसार आपसांत पोट-विभागणी करण्याचा अधिकार असेल,” आणि

(२) पोट-कलम (३) नंतर पुढील मजकूर पोट-कलम (४) म्हणून जोडण्यांत यावा :—

“(४) संरक्षित कुळां, धारण केलेल्या जमिनीतील संरक्षित कूळ म्हणून असलेला त्याचा हितसंबंध हा, जमिनीतील सर्व हितसंबंधाच्या बाजारमूल्याच्या साठ टक्के असेल आणि भूमिधारक व त्याचे अधीन राहून हक्क सांगणारे इसम यांचा हितसंबंध हा बाकी राहिलेल्या चाळीस टक्क्यांपर्यंत मर्यादित असेल.”

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या
कलम ४३
ऐवजीं नवीन
कलम दाखल
करणे.

२६. उक्त अधिनियमाच्या कलम ४३ ऐवजीं पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा :—

“४३. त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेला कोणताहि विधि किंवा कोणतीहि रूढि कर्जासाठीं हुकूमनामा किंवा करार यांत एतद्विरुद्ध कांहींहि असले तरी, संरक्षित कुळानें हैदराबादचा तारण म्हणून शेतकऱ्यांना कर्ज घेण्याबाबत अधिनियम, १९५० अन्वये सरकारने त्यास दिलेल्या कर्जा-संरक्षित बदल जमिनीतील त्याचा हितसंबंध सरकारच्या नावे गहाण ठेवणें किंवा त्यावर बोजा कुळानें निर्माण करणें हे विधिसंमत असेल आणि असें कर्ज ज्या अटीवर मंजूर करण्यांत आलें आपला असेल त्या अटीस अनुसरून अशा कर्जाची फेड करण्यांत त्यानें कसूर केल्याचे बाबतींत हितसंबंध सरकारला जी इतर कोणतीहि उपाययोजना करतां येणें शक्य असेल त्या उपाययोजनेस गहाण ठेवणें कोणताहि बाध न आणतां, सरकारनें जमिनीतील त्याचा हितसंबंध विकण्याची व्यवस्था किंवा त्यावर करणें आणि अशा कर्जाच्या फेडीसाठीं अशा (विक्रीच्या) उत्पन्नाचा विनियोग करणें हे बोजा विधिसंमत असेल.”

२७. उक्त अधिनियमाच्या कलम ४४ मध्ये,—

(१) पोट-कलमें (१) व (२) ऐवजी पुढील पोट-कलमें दाखल करण्यांत यावीत :—

“(१) पोट-कलम (८) च्या उपबंधांस अधीन राहून, जो भूमिधारक हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५४ हा ज्या तारखेस अंमलांत येईल त्या तारखेस, संबंधित क्षेत्रासाठीं एका कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या तिप्पटीबरोबरीची जमीन पूर्वीच जातीनें कशीत नसेल आणि ज्यास संरक्षित कुळांस पट्ट्यानें दिलेली जमीन जातीनें कसण्यासाठीं खरोखरच पाहिजे असेल अशा भूमिधारकास, अधिनियमाच्या कलम १९ मध्ये कांहींहि असले तरी, कुळवट्टाकडे किंवा सरकार या बाबतींत वेळोवेळीं अधिकृत करील अशा इतर कोणत्याहि अधिकाऱ्याकडे विहित केलेल्या रीतीनें अर्ज करून, कुळवहिवाट रद्द करण्याचा आणि मालक म्हणून किंवा संरक्षित कुळ म्हणून जी जमीन तो पूर्वीच जातीनें कशीत असेल अशा जमिनीसहित जी एका कुटुंबास धारण करतां येईल अशा जमिनीच्या तिप्पटीइतकी जमीन होईल अशी जमीन किंवा अशा जमिनीचा भाग परत घेण्याचा अधिकार असेल.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये कोणत्याहि संरक्षित कुळाची कुळवहिवाट रद्द करण्याचा भूमिधारकाचा हक्क हा, अशा रीतीनें कुळवहिवाट रद्द केल्यानंतर संरक्षित कुळाच्या मालकीची किंवा संरक्षित कुळ म्हणून तो कशीत असेल अशा जमिनीसहित ज एकूण क्षेत्र संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठीच्या मूलभूमिबरोबरीचे होईल त्या क्षेत्रापर्यंतच मर्यादित असेल :

परंतु, अशा रीतीनें जमीन परत घेतल्यामुळे संरक्षित कुळाकडे राहणारी जमीन ही, त्याच्या मालकीची असलेली किंवा तो कशीत असेल अशा इतर जमिनीसहित मूलभूमिपेक्षां कमी होईल तर त्याबाबतींत, कुळवहिवाट रद्द करण्याचा भूमिधारकाचा हक्क हा, उक्त संरक्षित कुळास त्यानें पट्ट्यानें दिलेल्या जमिनीच्या क्षेत्राच्या अर्द्या क्षेत्रापर्यंत मर्यादित असेल :

तसेच, भूमिधारकाच्या मालकीची जमीन ही मूलभूमिपेक्षां अधिक होणार नाही तर त्याबाबतींत त्यास त्यानें पट्ट्यानें दिलेली संपूर्ण जमीन परत घेण्याचा अधिकार असेल.

(३) पोट-कलम (१) मधील कोणत्याहि मजकुरामुळे भूमिधारकास, अशी जमीन कसण्यामुळे मिळणारें उत्पन्न हे त्याच्या चरितार्थासाठीचें उत्पन्नाचें मुख्य साधन असल्याशिवाय, एका कुटुंबास धारण करतां येईल एवढ्या जमिनीपेक्षां अधिक जमीन परत घेण्याचा हक्क प्राप्त होणार नाही.

(४) सरकारनें, नियमांद्वारे पुढील गोष्टींची तरतूद केली पाहिजे :—

(१) जमीन परत मिळण्यासंबंधांतील अर्जांची चौकशी करण्याची रीत ;

(२) परत घेण्यासाठीच्या जमिनीची निवड ;

सन १९५०

चा हैदराबाद

अधिनियम

२१ याच्या

कलम ४४ ची

सुधारणा.

- (३) भूमिधारक किंवा संरक्षित कुळ यांस शक्य तेथवर सलग जमिनीचा भाग मिळण्यासाठी जमिनीच्या तुकड्यांची अदलाबदल व एकत्रीकरण करणे ;
- (४) ज्या मुदतीत जमीन परत देण्यात येईल ती मुदत ;
- (५) या कलमाचे उपबंध अंमलांत आणण्यासाठी आवश्यक असेल अशी कोणतीही इतर बाब.

(५) (अ) पोट-कलम (१), (२) व (३) अन्वये कोणत्याही संरक्षित कुळाची कुळवहिवाट रद्द करण्याचा हक्क हा, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५४ ज्या तारखेस सुरू होईल त्या तारखेपासून पांच वर्षांनंतर बंद होईल.

(ब) या कलमान्मध्ये कुळवहिवाट रद्द केल्यानंतर संरक्षित कुळाजवळ राहणाऱ्या जमिनीसंबंधातील कुळवहिवाट ही कोणत्याही वेळी भूमिधारकास उक्त जमीन पोट-कलम (१) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या कारणासाठी खरोखरीच पाहिजे आहे या कारणावरून, रद्द केली जाण्यास पात्र असणार नाही.

(६) या कलमांत कांहीही असले तरी, संरक्षित कुळास, उक्त पांच वर्षांच्या मुदतीत, भूमिधारकाने, दोन कुटुंबांस धारण करता येईल एवढ्या जमिनीपेक्षा अधिक प्रमाणात धारण केलेली जमीन कलम ३८ अन्वये खरेदी करण्याचा त्याच्या हक्काची अंमलबजावणी करण्याचा अधिकार असेल ; मात्र अशा भूमिधारकाने, कलम ३८, पोट-कलम (२) अन्वयेची नोटीस मिळाल्याच्या तारखेपासून तीन महिन्यांची मुदत संपण्यापूर्वी, तो जातीने कशीत असेल अशी कोणतीही जमीन असल्यास त्या जमिनीसहित जी जमीन, तीन कुटुंबांस धारण करता येईल एवढ्या जमिनीच्या क्षेत्राबरोबरीची होईल अशा जमिनीची निवड केली पाहिजे आणि तसेच त्याने ती परत मिळण्यासाठीच्या कामकाजास प्रथम सुरुवात केली पाहिजे."

(२) विद्यमान पोट-कलम (३) व (४) यांस पोट-कलम (७) व (८) असा नवीन क्रमांक देण्यांत यावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ४५ ची
सुधारणा.

२८. उक्त अधिनियमाच्या कलम ४५, पोट-कलम (१) मध्ये, —

(१) कडिका (अ) मधील, "कलम ४४ च्या पोट-कलम (१) अन्वये दिलेल्या नोटीसीत निर्दिष्ट करण्यांत आलेल्या कारणांपैकी कोणत्याही कारणासाठी जमिनीचा उपयोग करण्यास सुरुवात करणार नाही" या मजकुराऐवजी, "ती जातीने कसणार नाही" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा ;

(२) कडिका (ब) मध्ये, —

(अ) "असा उपयोग करण्यास" या मजकुराऐवजी, "अशा रीतीने कसण्यास" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा ;

(ब) पुढील परंतुक जादा दाखल करण्यांत यावे :—

"परंतु कुळवहिवाटीचा स्वीकार करण्याबद्दल संरक्षित कुळाने दिलेल्या नकाराची, तहसीलदारासमोर व त्याची खात्री होईल अशा रीतीने नोंद करण्यांत आली पाहिजे."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ४७ ची
सुधारणा.

२९. उक्त अधिनियमाच्या कलम ४७, पोट-कलम (१) नंतर पुढील परंतुक दाखल करण्यांत यावे :—

"परंतु, कलेक्टर यास, जर कायम अन्वयसंक्रामण किंवा हस्तांतरण, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५४ याच्या प्रारंभापूर्वी झाले असेल आणि हस्तांतरित जमिनीचा कबजा विकत घेण्यास अशा प्रारंभापूर्वी दिला असेल तर मंजूरीसाठी केलेला अर्ज अशा प्रारंभानंतर एक वर्षाच्या आत केला असल्यास ते शेतजमिनीचे कायम अन्वयसंक्रामण किंवा इतर कोणतेही हस्तांतरण वैध आहे असे जाहीर करण्याचा अधिकार आहे."

३०. उक्त अधिनियमाच्या कलम ४८, पोट-कलम (१) मध्ये,—

(अ) कंडिका (अ) मधील परंतुकांत "शेतीचा व्यवसाय सोडून देण्याचा हेतू आहे" या मजकुरानंतर पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा :—

"किंवा त्याच्या कबजांत असलेली संपूर्ण जमीन तो दुसऱ्याच्या नांवें करून देत आहे किंवा आपल्याजवळ मूलभूमि ठेवून घेतल्यानंतर शेतकऱ्याकडून असे हस्तांतरण चांगल्या व वाजवी कारणासाठी करण्यांत आले आहे."

(ब) कंडिका (ब) मधील, "पांच पटीपेक्षा" या मजकुराऐवजी, "तीन पटीपेक्षा" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

३१. उक्त अधिनियमाचे कलम ४९, कंडिका (१) नंतर पुढील परंतुक दाखल करण्यांत यावे :—

"परंतु, जमीन ज्याच्या नांवें करून दिली असेल अशा इसमानें किंवा हस्तांतरितीने ज्या तारखेस त्यास जमिनीचा कबजा मिळाला त्या तारखेपासून एक वर्षाच्या आंत शेतीचा व्यवसाय स्वीकारला नाही किंवा असा व्यवसाय स्वीकारल्यानंतर अशा तारखेपासून दहा वर्षांच्या आंत तो सोडून दिला तर, कलेक्टर यास स्वतः होऊन किंवा अन्यथा, असे अन्यसंक्रमण किंवा हस्तांतरण अवैध आहे असे जाहीर करतां येईल आणि कलम ४८ चें पोट-कलम (२) याच्या उपबंधास अधीन राहून ज्याने जमीन दुसऱ्याच्या नांवें करून दिली असेल त्या इसमास किंवा हस्तांतरकर्त्यास जमीन परत देण्याचा अधिकार आहे ;".

३२. उक्त अधिनियमाच्या कलम ४९ नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ यामध्ये
नवीन कलम
५० दाखल
करणे.

"५०. कलमें ४७, ४८ व ४९ यान्वये घालण्यांत आलेले निर्बंध पुढील बाबतींत लागू असणार नाहीत :—

- (अ) कलेक्टरची आगाऊ परवानगी घेऊन शेतीच्या उपयोगाखेरीज इतर कोणत्याही उपयोगाकरिता शेतजमिनीचे केलेले कायम अन्यसंक्रमण किंवा हस्तांतरण ;
(ब) ह्या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी शेतजमिनीची नोंदलेली विक्री ;
(क) या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी शेतजमिनी विकण्याकरिता केलेली कबुलायत जर अशा कबुलायतीनुसार जमिनीचा कबजा विकत घेणाऱ्याकडे अशा प्रारंभापूर्वी हस्तांतरित केला असेल तर."

३३. उक्त अधिनियमाच्या कलम ५० यास त्याचे कलम ५०-अ असा क्रमांक देण्यांत यावा आणि अशा रीतीने क्रमांक दिलेल्या कलम ५०-अ एवजी पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा :—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ यामध्ये
नवीन कलम
५०-अ दाखल
करणे.

"५०-अ. या विभागातील कोणताही मजकूर,—

- (अ) विभाग ४ च्या उपबंधांस अनुसरून केलेल्या शेतजमिनीच्या विक्रीस,
(ब) मूलभूमिहून अधिक नसेल अशी जमीन ज्याच्या मालकीची असेल अशा भूमिधारकास,

या विभागाचे
उपबंध लागू
नसणें.

लागू होणार नाही.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ यामध्ये
नवीन कलमें
५३-अ ते
५३-ग दाखल
करणे.

धारण
केलेल्या
जमिनीची
खानेसुमारी
आणि शेती-
विषयीचा
तपशील.

लागवडीची
आणि
व्यवस्थेची
प्रमाणे विहित
करणे.

कार्यक्षम
रीतीने
लागवड न
केलेल्या आणि
व्यवस्था न
ठेवलेल्या
जमिनीची
व्यवस्था
सार्वजनिक
कारणासाठी
हाती घेण्याचा
आणखी
अधिकार.

३४. कलम ५३ नंतर पुढील कलमें दाखल करण्यांत यावीत :—

“५३-अ. (१) सामान्यतः या अधिनियमाच्या कारणासाठी आणि विशेषेकरून या विभागाच्या अंमलबजावणीसाठी सरकारास विहित केलेल्या रीतीने धारण केलेल्या जमिनीची खानेसुमारी करण्याचा व शेतीचा तपशील घेण्याचा अधिकार आहे.

(२) शेतजमिनीत भूमिधारक म्हणून, गहाण घेणारा म्हणून, किंवा कूळ म्हणून किंवा अन्य प्रकारे हितसंबंध असलेल्या कोणत्याहि इसमानें त्यास फर्माविण्यांत आले असता उक्त खानेसुमारीच्या कारणाकरिता आवश्यक असलेली कोणतीहि माहिती संपूर्णपणे आणि बिनचूकपणे पुरविली पाहिजे.

५३-ब. (१) कृषिक अर्थव्यवस्था कार्यक्षमतेच्या उच्च पातळीवर आणण्याच्या दृष्टीने सरकारास नियमाद्वारे कार्यक्षम शेतीची व व्यवस्थेची प्रमाणे यांचे नियमन करण्याचा अधिकार आहे.

(२) अशा नियमांत शेतीसंबंधी स्वीकारावयाच्या पद्धति, सुधारलेल्या बियाण्याचा उपयोग करणे, अधिक अन्नधान्याची विक्री यासंबंधी आणि शेतमजुरांची योग्य मजुरी व त्यांच्या नोकरीच्या शर्ती ठरविणे, शेतीच्या बाबतीत नियमित व बिनचूक हिशोब ठेवणे यासाठी निदेश देण्याची आणि जमिनीचा कार्यक्षम रीत्या उपयोग करण्यासाठी आवश्यक व इष्ट असतील असे इतर निदेश देण्याची तरतूद करता येईल.

(३) जे शेतकरी कुटुंबास धारण करता येईल इतक्या जमिनीच्या तीन पट जमिनी-इतकी जमीन किंवा अधिक जमीन जातीने कसत असतील अशा शेतकऱ्यांना असे नियम लागू असतील.

(४) सरकारास, असे नियम ज्यांना लागू असतील अशा जमिनीची मर्यादा कमी करण्याचा अधिकार आहे.

५३-क. (१) त्या त्या वेळी अंमलांत असलेला कोणताहि विधि, किंवा कोणताहि बहिष्कार किंवा रूढि किंवा कोणत्याहि कराराच्या किंवा अधिकारपत्राच्या शर्ती यांत विरुद्ध अर्थाचा कोणताहि मजकूर असला तरी, सरकारला किंवा सरकारने अधिकृत केलेल्या कोणत्याहि अधिकाऱ्यास किंवा प्राधिकाऱ्यास, सार्वजनिक कारणासाठी, जरिघांत तिदिष्ट करण्यांत येईल अशा तारखेपासून आणि नुकसानभरपाई देण्यासंबंधातील पोट-कलम (७) च्या उपबंधांस अधीन राहून, संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी एका कुटुंबास धारण करता येईल अशा जमिनीच्या साडेचार पटीपेक्षा अधिक असेल अशी, भूमिधारकाने धारण केलेल्या आणि कुळांच्या भोगवट्यांत नसलेल्या जमिनीपैकी जमिनीची व्यवस्था, हाती घेण्याचा अधिकार आहे; मात्र कलम ५३-ब अन्वये विहित केलेल्या प्रमाणानुसार जमिनीची लागवड करण्यांत व तिची व्यवस्था ठेवण्यांत येत असेल व अशा जमिनीचे तुकडे पाडण्यांत आल्यामुळे जर उत्पादन कमी होईल असे राज्य सरकारचे किंवा असा अधिकारी किंवा प्राधिकारी याचे मत होईल त्या जमिनीची व्यवस्था हाती घेता येणार नाही.

स्पष्टीकरण १.—या पोट-कलमाच्या कारणासाठी कार्यक्षम रीतीने लागवड करण्याचे व व्यवस्था ठेवण्याचे प्रमाण हे ज्या जमिनी सलग गट वनतील केवळ अशाच जमिनींना लागू असेल.

सगुटीकरण २.—ह्या कलमांत "सार्वजनिक कारण" या संज्ञेत भूमिहीन शेतकऱ्यांची वसाहत स्थापन करणे, सहकारी संघटनांचा विकास करणे आणि व्यवस्थेतील कार्यक्षमता वाढविणे या गोष्टींचा समावेश होतो :

परंतु, संयुक्त कुटुंबाच्या मालकीच्या अधिक जमिनीची मोजणी करतांना, कुटुंबाचे विभाजन झाल्यानंतर कुटुंबाच्या मालकीच्या मालमत्तें हिंदु कायद्यान्वये हिस्सा मिळण्याचा अधिकार असलेल्या कुटुंबाच्या प्रत्येक शाखेस, अशा हिश्यांची एकूण बेरीज, कुटुंबास धारण करता येईल अशा जमिनीच्या साडेचारपटीहून अधिक होत असली तरीहि, एका कुटुंबास धारण करता येईल इतकीच जमीन देण्यांत आली पाहिजे :

तसेंच, सार्वजनिक कारणांसाठी जमीन आवश्यक असल्याबद्दल सरकारने केलेली उद्घोषणा ही उक्त जमीन अशा रीतीने आवश्यक असल्याबद्दलचा निर्णायक पुरावा असेल.

(२) जेव्हां सरकारच्या किंवा अशा अधिकाऱ्याच्या किंवा प्राधिकाऱ्याच्या मते भूमिधारकांनै केलेली कोणत्याहि जमिनीची लागवड, कलम ५३-ब अन्वये विहित केलेल्या दर्जाहून खालच्या दर्जाची असेल तर, सरकारास किंवा अशा अधिकाऱ्यास किंवा प्राधिकाऱ्यास नुकसानभरपाई देण्यासंबंधातील पोट-कलमें (७) व (८) च्या उपबंधांस अधीन राहून धारण केलेल्या सर्व जमिनीची किंवा संबंधित स्थानिक क्षेत्रातील कुटुंबास धारण करता येईल इतक्या जमिनीच्या तीन पटीहून अधिक असलेल्या तिच्या भागाची व्यवस्था हाती घेण्याचा अधिकार आहे :

परंतु, कुटुंबाचे विभाजन झाल्यानंतर हिंदु कायद्यान्वये कुटुंबाच्या मालकीच्या मालमत्तें हिस्सा मिळण्याचा अधिकार असलेल्या संयुक्त कुटुंबाच्या प्रत्येक शाखेस, अशा हिश्यांची एकूण बेरीज, कुटुंबास धारण करता येईल अशा जमिनीच्या तीन पटीपेक्षा अधिक होत असली तरीहि, एका कुटुंबास धारण करता येईल इतकी जमीन देण्यांत आली पाहिजे :

तसेंच, पोट-कलमें (१) व (२) चे उपबंध हे तारीख १ जानेवारी १९५२ पूर्वी अस्तित्वांत असलेल्या कायम फळबागा व फलोद्याने यांना लागू होणार नाहीत.

(३) संरक्षित कुळानें कळ म्हणून धारण केलेल्या जमिनीस पोट-कलमें (१) व (२) यांचे उपबंध आवश्यक त्या फेरफारांसह लागू होतील त्यांत त्यांनी भूमिधारक म्हणून धारण केलेल्या कोणत्याहि जमिनीचा समावेश होतो.

(४) व्यवस्था हाती घेण्यापूर्वी, सरकार किंवा असा अधिकारी किंवा प्राधिकारी यानें तसे करण्याबद्दलच्या आपल्या हेतूची तीन महिन्यांची लेखी नोटीस-भूमिधारकांस दिली पाहिजे आणि त्यांनी, नोटीशीत दिलेल्या मुदतीत तो देईल अशा कोणत्याहि अर्जाचा विचार केला पाहिजे.

(५) तक्रार-अर्ज कोणताहि असल्यास, त्याचा विचार केल्यानंतर, सरकार किंवा असा अधिकारी किंवा प्राधिकारी यानें, त्यावरील निर्णय लेखी स्वरूपांत भूमिधारकांस कळविला पाहिजे आणि विहित केलेल्या रीतीने तो प्रसिद्ध केला पाहिजे.

(६) व्यवस्था हाती घेण्याबद्दलचा निर्णय प्रसिद्ध झाल्यानंतर, सरकार किंवा असा अधिकारी किंवा प्राधिकारी यानें कलम ५३-ब च्या उपबंधांस अधीन राहून जमिनीचा ताबा घेण्यासाठी एखादा व्यवस्थापक नेमला पाहिजे आणि त्यानंतर कलम ५२ चे उपबंध अशा जमिनींना आवश्यक त्या फेरफारांसह लागू होतील.

(७) पुढील सर्व किंवा कोणत्याहि गोष्टीसाठी, व्यवस्था हाती घेतल्याबद्दल भूमिधारकांस नुकसानभरपाई म्हणून द्यावयाच्या रकमेत, कलम ११ व कलम १७, पोट-कलम (३) यांच्या उपबंधानुसार ठरविण्यांत आलेली आवर्तक रक्कम आणि भूमिधारकाची नुकसानभरपाई करण्यासाठी आवश्यक असल्याचें दिसून येईल अशा, कोणत्याहि असल्यास, इतर रकमा, यांचा समावेश होईल :—

(१) व्यवस्था हाती घेतल्यामुळे झालेले आर्थिक नुकसान ;

YJR

(२) ज्या जमिनीची व्यवस्था हातीं घेण्यांत आली असेल ती जमीन सोडून दिल्यामुळे झालेला खर्च ;

(३) व्यवस्था बंद करण्यांत आल्यावर जमिनीचा पुन्हां भोगवटा करण्यांत झालेला खर्च ;

(४) जमिनीची व्यवस्था हातीं घेण्याच्या वेळीं जमीन ज्या स्थितीत होती त्या स्थितीत ती परत देण्यासाठीं जो खर्च करावा लागेल तो खर्च धरून व्यवस्था हातीं घेतल्याच्या मुदतीत त्या जमिनीस कोणतींहि नुकसान झाले असल्यास तें नुकसान.

(८) (अ) पोट-कलम (७) मध्ये निर्दिष्ट केलेली नुकसानभरपाईची रक्कम ही कबुलायतीअन्वये ठरवितां येत असेल त्याबाबतीत, ती अशा कबुलायतीनुसार देण्यांत आली पाहिजे.

(ब) अशी कोणतींहि कबुलायत होऊं शकत नसेल त्याबाबतीत, सरकारनें, जिल्हा न्यायाधीश म्हणून नेमणूक होण्यासाठीं पात्र असलेल्या इसमाची लवाद म्हणून नेमणूक केली पाहिजे.

(क) लवादापुढील कामकाजास सुखात होण्याचें वेळीं सरकारनें व ज्यास नुकसान-भरपाई देण्यांत यावयाची अशा इसमानें, अनुक्रमें त्यांच्या मते नुकसानभरपाईची कोणती योग्य रक्कम असेल ती निर्दिष्ट केली पाहिजे.

(ड) लवादाने, निवाडा करतांना, हुंदराबाद भूमि संपादन अधिनियम, १३०९ फसली याच्या कलम १८ चे उपबंध, जेथवर ते लागू करतां येणें शक्य असेल तेथवर, विचारांत घेतले पाहिजेत.

(इ) लवादाच्या निवाडाविषय उच्च न्यायालयाकडे अपील करतां येईल.

(फ) सरकारास, या पोट-कलमाचे उपबंध अंमलांत आणण्यासाठीं नियम करण्याचा अधिकार असेल आणि उपरिनिर्दिष्ट अधिकारांच्या सामान्यतेस बाध न आणतां अशा नियमांत पुढील गोष्टींची तरतूद करतां येईल :—

(१) या पोट-कलमान्वये लवादासंबंधीं चालविलेल्या कामकाजांत अनुसारावयाची कार्यरिती ;

(२) लवादापुढील कामकाजाच्या आणि अपिलानंतरच्या खर्चाची वांटणी करतांना अनुसारावयाची तत्वे.

ग्रामपंचायतीची किंवा सहकारी कृषि संस्थांची व्यवस्थापक म्हणून नेमणूक.

५३-ड. सरकारास ह्या विभागाच्या कारणांकरिता ग्रामपंचायतीस किंवा एखाद्या सहकारी कृषि संस्थेस व्यवस्थापक म्हणून नेमण्याचा अधिकार आहे.

अधिक जमीन पट्ट्याने देण्यांत आग्रतेचा क्रम.

५३-ई. जेव्हां कलम ५१ किंवा कलम ५३-क अन्वये व्यवस्था हातीं घेतली असेल तेव्हां जमिनी पट्ट्याने देतांना त्या अग्रतेच्या पुढील क्रमानुसार दिल्या पाहिजेत :—

सहकारी कृषि संस्था, उक्त जमिनीवर काम करणारे शेतमजूर, एका कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीपेक्षां कमी जमीन जातीनें कसणारे भूमिधारक किंवा कुळें आणि गांवांत राहणारे इतर भूमिहीन इसम.

५३-क. (१) कलम ५१ किंवा कलम ५३-क अन्वये ज्यांची व्यवस्था हाती जमिनी खरेदी देण्यांत आली आहे, अशा जमिनी ज्या कोणत्याहि इसमास पट्ट्याने दिल्या असतील त्या करण्याचा इसमास पोट-कलम (२) च्या उपबंधास अधीन राहून, ज्याप्रमाणे संरक्षित कुळांना कलम पट्टेद्वाराचा ३८ अन्वये ज्या अटीवर जमिनी खरेदी करण्याचा हक्क आहे, त्याप्रमाणे त्याच हक्क अटीवर अशा जमिनी खरेदी करण्याचा हक्क असेल :

परंतु, भूमिधारकाकडे ठेवलेल्या जमिनीची मर्यादाहि, संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी ठरविलेल्या कुटुंबास धारण करता येईल इतक्या जमिनीच्या तीन पटींहून कमी असता कामा नये.

(२) एखाद्या इसमाने पोट-कलम (१) अन्वये भूमिधारकास द्यावयाची वाजवी किंमत ही, कलम ५३-क च्या पोट-कलम (७) अन्वये कोरडवाहू जमिनीच्या बाबतीत नुकसानभरपाई म्हणून द्यावयाच्या आवक रकमेच्या २० पटींहून, विहिरीचे पाणी मिळणाऱ्या जमिनीच्या बाबतीत १२ पटींहून आणि इतर साधनांपासून पाणी मिळणाऱ्या जमिनीच्या बाबतीत तऱ्हा पटींहून अधिक असता कामा नये, परंतु ती इतर कोणत्याहि बाबतीत त्या ठिकाणच्या जमिनीच्या बाजार मूल्यापेक्षा अधिक असता कामा नये.

५३-ग. (१) या विभागांत किंवा त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेला कोणताहि विधि, जमिनी कोणतीहि रूढी, वहिवाट, हुकूमनामा, करार किंवा अधिकारपत्र यांत तद्विरुद्ध कोणताहि संपादन मजकूर असला तरी, नुकसानभरपाई म्हणून कलम ५३-फ, पोट-कलम (२) च्या उपबंधांन्वये देण्याजोगी वाजवी किंमत देण्यास अधीन राहून, सरकारास कलम ५३-क च्या उपबंधांन्वये ज्या जमिनीची व्यवस्था हाती घेता येईल, अशी जमीन संपादन करण्याचा त्यास अधिकार आहे.

(२) पोट-कलम (१) च्या उपबंधांन्वये द्यावयाच्या नुकसानभरपाईची संपूर्ण रक्कम किंवा तिचा भाग देण्यासाठी सरकारास विहित केलेल्या शर्तीवर कर्जरोखे काढण्याचा अधिकार आहे.

(३) सरकारने अशा रीतीने संपादन केलेल्या जमिनी कलम ५३-ई मध्ये नमूद केलेल्या क्रमानुसार वांटल्या पाहिजेत व अशा रीतीने वांटलेल्या जमिनीची किंमत, ही ज्या इसमाने अशा जमिनी वांटण्यांत आल्या असतील त्या इसमाकडून विहित केलेल्या दरात ठोक रकमेत किंवा हप्त्याने वसूल करण्याचा त्यास अधिकार आहे."

३५. उक्त अधिनियमाच्या विभाग ७ ऐवजी पुढील विभाग दाखल करण्यांत यावा :—

सन १९५०
चा हदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
विभाग ७
ऐवजी नवीन
विभाग दाखल
करणे.

विभाग ७.

जमिनीचे तुकडे पाडण्यास प्रतिबंध व त्यांचे एकत्रीकरण करणे.

५४. या विभागाचे उपबंध किंवा त्यांचे कोणतेहि कलम किंवा कलमे ही, सरकार हा विभाग जरीघात अधिसूचना प्रसिद्ध करून वेळोवेळीं निदिष्ट करील अशा स्थानिक क्षेत्रास किंवा लागू करणे. क्षेत्रास लागू होतील.

५५. कोणतीहि जमीन, ज्यामुळे तुकडा निर्माण होईल अशा रीतीने कायम स्वरूपांत जमिनीचे दुभाला करता कामा नये, पट्ट्याने देता कामा नये किंवा तिची पोट-विभागणी करता तुकडे कामा नये आणि या उपबंधांची विसंगत असेल असे प्रत्येक कायम स्वरूपाचे दुभाला पाडण्यास करणे, पट्ट्याने देणे किंवा पोट-विभागणी करणे हे निरर्थक ठरेल.

प्रतिबंध.

विभाजना-
नंतर
जमिनीचे
तुकडे
पाडण्यास
प्रतिबंध.

५६. (१) हस्तांतरण, हुकूमनामा, वारसा यांमुळे किंवा अन्यथा दोन किंवा अधिक हिसमांस अविभक्त मालमत्तेत हिस्सा मिळण्याचा अधिकार असेल आणि अशी मालमत्ता ही त्यांच्यामध्ये विभागण्यांत यावयाची असेल त्याबाबतीत असे विभाजन हे अशा रीतीने करण्यांत आले पाहिजे की, त्यामुळे जमिनीचा तुकडा पडतां कामा नये आणि पोट-कलम (२) च्या उपबंधांस अधीन राहून, या उपबंधाची विसंगत असेल अशा रीतीने करण्यांत आलेले प्रत्येक विभाजन हे निरर्थक ठरेल.

(२) अशी, पोट-विभागणी किंवा विभाजन हे न्यायालय किंवा कलेक्टर यांजकडून करण्यांत येईल तर त्या बाबतीत पुढील कार्यरीतीचे पालन करण्यांत आले पाहिजे:—

(अ) जर, अनेक सह-हिस्सेदारांमध्ये मालमत्तेचे विभाजन करतांना असे आढळून येईल की, एखाद्या सह-हिस्सेदारास जमिनीतील विशिष्ट हिस्सा मिळण्याचा अधिकार आहे आणि तो, जमिनीचा तुकडा पाडण्यांत आल्याशिवाय देतां येणे शक्य नसेल तर, त्यास उक्त तुकड्याबद्दल पैशांच्या स्वरूपांत नुकसानभरपाई देण्यांत आली पाहिजे.

(ब) जर विभाजन करतांना असे आढळून येईल की, सर्व सह-हिस्सेदारांस मूळ भूमिची तरतूद करण्याइतकी भरपूर जमीन नाही तर, सह-हिस्सेदारांपैकी, ज्या कोणास मूळ भूमिची तरतूद करण्यांत यावी आणि कोणास पैशांच्या स्वरूपांत नुकसानभरपाई देण्यांत यावी त्या विवक्षित सह-हिस्सेदारासंबंधांत किंवा हिस्सेदारांसंबंधांत आपसांत कबुलायत करण्याचा अधिकार असेल अशा कोणत्याहि कबुलायतीच्या अभावी, ज्यास मूळ भूमि देतां येईल आणि ज्यांना पैशांच्या स्वरूपांत नुकसानभरपाई देण्यांत आली पाहिजे अशा सह-हिस्सेदारांची, विहित केलेल्या रीतीने चिठ्ठ्या टाकून निवड करण्यांत आली पाहिजे.

(क) ज्यास वैधरीत्या जमिनीचा हिस्सा मिळण्याचा अधिकार असेल अशा जमिनीच्या हिश्यापेक्षा अधिक प्रमाणांत जमीन मिळणाऱ्या प्रत्येक सह-हिस्सेदारानें नुकसानभरपाई दिली पाहिजे आणि अशा सह-हिस्सेदारानें, त्यास वांटून देण्यांत आलेल्या हिश्याचा कबजा घेण्यापूर्वी, विहित केलेल्या रीतीने अशी नुकसानभरपाईची रक्कम अनामत ठेविली पाहिजे. तसे करण्यांत त्याने कसूर केल्यास, त्याचा हिस्सा हा, ज्यास पूर्वी जमीन वांटून देण्यांत आली नसेल आणि ज्याची कंडिका (ब) मध्ये तरतूद केलेल्या रीतीने निवड करण्यांत आली असेल अशा इतर कोणत्याहि सह-हिस्सेदारांस, तशाच प्रकारची नुकसानभरपाई जमिनीचा हिस्सा न मिळणाऱ्या सह-हिस्सेदारांस देण्यांत येईल या शर्तीस अधीन राहून, वांटून देण्यांत आला पाहिजे.

(ड) कंडिका (क) अन्वये ज्यांना जमीन वांटून देण्यांत आली असेल अशा सह-हिस्सेदारांपैकी कोणीहि नुकसानभरपाई देणार नाही व हिस्सा घेईल तर, उक्त हिस्सा लिलाव करून सर्वांत जास्त बोली बोलणारांस विकण्यांत आला पाहिजे. आणि खरेदी किंमत ही, ज्यांना त्याच्या अनुक्रमे हिश्यानुसार जमीन मिळाली नसेल अशा सह-हिस्सेदारांस देण्यांत आली पाहिजे.

(इ) ज्यामुळे जमिनीचे तुकडे पडणार नाहीत अशा रीतीने विभाजनाच्या इतर कोणत्याहि पद्धतीस पक्षकार कबूल होतील तर, त्या बाबतीत, विभाजन करतांना त्या पद्धतीचे पालन करण्यांत आले पाहिजे.

(३) एखाद्या हुकूमनाम्याच्या अंमलबजावणीमुळे विभाजन करण्यांत येत असेल तर, त्या बाबतीत यथास्थिति हुकूमनाम्याची अंमलबजावणी करणारे न्यायालय किंवा विभाजन करणारा कलेक्टर यानें, पोट-कलम (२) च्या उपबंधानुसार जमिनीची विभागणी व नुकसानभरपाईचे वांटप या संबंधातील सर्व प्रश्नांचा निर्णय केला पाहिजे.

५७. सरकारास स्वतः होऊन किंवा गांवांतील किंवा सलग गांवांतील धारण सर्व तुकड्यांमध्ये असलेल्या क्षेत्राच्या निम्न्याहून कमी नसेल इतके क्षेत्र आपसामध्ये केलेल्या धारण करणाऱ्या गांवाच्या किंवा सलग गांवांच्या भूमिधारकांच्या व संरक्षित कुळांच्या जमिनींच्या एकूण संख्येपैकी दोन-तृतीयांश इसमांनीं या बाबतीत अर्ज केल्यावर, जरिछांत अधि- एकत्रीकरणा-सूचना प्रसिद्ध करून आणि संबंधित गांवात किंवा गांवांत विहित केलेल्या रीतीनें अधि- बद्दलची सूचना प्रसिद्ध करून, अशा गांवांतील किंवा विहित करण्यांत येईल अशा त्यांच्या भागांतील योजना तयार धारण केलेल्या जमिनींच्या एकत्रीकरणासाठीची योजना तयार करण्याचा आपला हेतु करण्याबद्दल- जाहीर करण्याचा अधिकार असेल. च्या हेतूची अधिसूचना.

५८. प्रति कलेक्टर हा त्याच्या अधिकारक्षेत्रांतील असलेल्या क्षेत्रासाठीचा एकत्री- एकत्रीकरण करण अधिकारी असेल, मात्र सरकारास, कोणत्याहि स्थानिक क्षेत्रासाठी इतर कोणत्याहि अधिकाऱ्यांची इसमाची एकत्रीकरण अधिकारी म्हणून नेमणूक करण्याचा अधिकार असेल. नेमणूक.

५९. एकत्रीकरण अधिकाऱ्यानें त्यास योग्य वाटेल अशी चौकशी केल्यानंतर, योजनेचा गांवांतील किंवा गांवांतील धारण केलेल्या जमिनींच्या एकत्रीकरणासंबंधीच्या योजनेचा मसुदा तयार मसुदा तयार केला पाहिजे; विहित केलेल्या रीतीनें तो प्रसिद्ध केला पाहिजे, त्यासंबंधांतील करणें. हरकतीची सुनावणी केली पाहिजे आणि त्यास योग्य वाटतील असे फेरफार आपल्या योजनेत केले पाहिजेत. त्यानंतर, त्यानें त्याच्या योजनेचा अखेरचा मसुदा कलेक्टरकडे तो कायम करण्यासाठी सादर केला पाहिजे.

६०. कोणत्याहि योजनेत जमिनीची पुन्हा वांटणी करतांना कोणत्याहि इसमास नुकसान- त्यानें मूलतः धारण केलेल्या जमिनीपेक्षा कमी बाजार मूल्य असलेली जमीन वांटून भरपाई देण देण्यांत येईल तर, एकत्रीकरण अधिकाऱ्यास अशा तुटीबद्दल त्यास नुकसानभरपाई देण्याबद्दल योजनेत तरतूद करण्याचा अधिकार असेल. तसेच त्यास, अशा रीतीनें पुनर्रचना केलेल्या धारण करण्यांत आलेल्या प्रत्येक जमिनीच्या संबंधांत देणें असलेली, कोणतीहि असल्यास पाणी-पट्टीसहित, आकारणीसुद्धां ठरविण्याचा अधिकार असेल.

६१. (१) एकत्रीकरण अधिकाऱ्यानें कलेक्टरकडे सादर केलेल्या योजनेचा योजनेच्या मसुदा संबंधित गांवात किंवा गांवांत, विहित केलेल्या रीतीनें प्रसिद्ध करण्यांत आला मसुद्यावर कलेक्टरनें पाहिजे. विचार करणें

(२) तो अशा रीतीनें प्रसिद्ध करण्यांत आल्यापासून तीस दिवसांचे आंत, अशा योजनेमुळे परिणाम होण्याचा संभव असणाऱ्या कोणत्याहि इसमास, योजनेसंबंधांतील, कोणत्याहि असल्यास, त्याच्या हरकती कलेक्टरकडे सादर करण्याचा अधिकार असेल.

(३) कलेक्टरनें, त्यास मिळालेल्या सर्व हरकतीचा विचार केला पाहिजे आणि त्यास योग्य वाटेल अशी कोणतीहि असल्यास, आणखी चौकशी केल्यानंतर, उक्त मसुदा, फेर-फारांसह किंवा त्याशिवाय कायम केला पाहिजे किंवा तो कायम करण्यास नकार दिला पाहिजे.

६२. (१) कलेक्टरनें कायम केल्याप्रमाणेची अंतिम योजना जरिछांत आणि अंतिम योजना विहित करण्यांत येईल अशा रीतीनें सुद्धा प्रसिद्ध केली पाहिजे आणि अशी प्रसिद्ध करणें योजना ही, ती प्रसिद्ध करण्यांत आलेल्या वर्षाच्या लागतपुढील वर्षाच्या सुरुवातीस व ती अंमलांत अंमलांत येईल आणि ती गांवांतील सर्व भूमिधारकांवर व कुळांवर बंधनकारक असेल. आणणें.

(२) योजनेमुळे परिणाम झालेल्या भूमिधारकांना व कुळांना, अशा तारखेपासून पुनर्वाटपामध्ये त्यांस अनुक्रमे वांटून देण्यांत आलेल्या जमिनी मिळण्याचा व त्यांचा कवजा घेण्याचा अधिकार असेल.

(३) एकत्रीकरण अधिकार्याने, आवश्यक असेल तर, त्यांना ज्या जमिनी मिळण्याचा अधिकार प्राप्त झाला असेल त्या धारण करावयाच्या जमिनी अधिपत्राद्वारे त्यांच्या कबजात दिल्या पाहिजेत :

परंतु, कोणत्याही भूमिधारकास किंवा कुळांस, योजनेअन्वये त्याने देणे असेल अशी, कोणतीही असल्यास, नुकसानभरपाईची रक्कम, विहित केलेल्या रीतीने त्याने पूर्वीच अनामत ठेविली असल्याशिवाय, पुनर्वाटपामध्ये त्यास वाटून देण्यांत आलेल्या जमिनीचा कबजा घेण्याचा अधिकार असणार नाही : तसेच जर कोणताही भूमिधारक किंवा कूळ अशा रीतीने रक्कम अनामत ठेवण्यांत कसूर करील तर, एकत्रीकरण अधिकार्यास त्याने धारण केलेली जमीन लिलावाने विकण्याचा आणि मिळालेली खरेदी किंमत, भूमिधारकास किंवा जमिनीत हितसंबंध असल्याचे दिसून येईल अशा इतर इसमांस देण्याचा अधिकार असेल.

नोंदणी
करण्यांत
आलेले
प्रमाणपत्र देणे.

६३. एकत्रीकरण अधिकार्याने, एकत्रीकरण योजनेस अनुसरून ज्यांना धारण करावयाची जमीन वाटून देण्यांत आली असेल अशा प्रत्येक भूमिधारकास, भारतीय नोंदणी अधिनियम, १९०८ अन्वये योग्यरीत्या नोंदणी करण्यांत आलेले विहित केलेल्या नमुन्यांतील एक प्रमाणपत्र दिले पाहिजे आणि एकत्रीकरणाच्या योजनेत अंतर्भूत असलेले कोणताही हस्तांतरण अमलांत आणण्यासाठी कोणत्याही आणखी लेखाची आवश्यकता असणार नाही.

खर्चाची
आकारणी
व तो वसूल
करणे.

६४. सरकारने यासंबंधी दिलेल्या कोणत्याही सामान्य किंवा विशेष आदेशास अधीन राहून, एकत्रीकरण योजना पार पाडण्यासाठीच्या खर्चाची, विहित करण्यांत आलेल्या रीतीने आकारणी करण्यांत आली पाहिजे आणि उक्त खर्च, एकत्रीकरण अधिकार्याकडून निश्चित करणं येईल अशा प्रमाणांत, त्यामुळे ज्यांच्या जमिनीवर परिणाम झाला असेल अशा भूमिधारकाकडून व कुळांकडून, वसूल करण्यांत आला पाहिजे.

ज्यांना, धारण
करतां येण्या-
जोगी जमीन,
वाटून देण्यांत
आली असेल
अशा इसमांचे
हक्क.

६५. (१) एकत्रीकरणाच्या योजनेस अनुसरून ज्यांस धारण करतां येण्याजोगी जमीन वाटून देण्यांत आली असेल अशा प्रत्येक इसमांस, मूळ धारण केलेल्या जमिनीत त्याचे जे हक्क होते तेच हक्क अशा धारण केलेल्या जमिनीत असतील.

(२) एकत्रीकरणाच्या योजनेत समाविष्ट केलेल्या कोणत्याही इसमाच्या धारण केलेल्या जमिनीवर पट्टा, गहाण किंवा इतर भार असतील तर असा पट्टा, गहाण किंवा इतर भार हे उक्त जमिनीपासून हस्तांतरित होतील व ते योजनेअन्वये त्यास वाटून देण्यांत आलेल्या धारण करावयाच्या जमिनीशी किंवा एकत्रीकरण अधिकारी ठरविले अशा तिच्या भागाशी संलग्न होतील आणि यथास्थिति पट्टेदार, गहाण घेणारा किंवा इतर भारधारकाने त्याप्रमाणे आपल्या हक्काची अंमलबजावणी केली पाहिजे.

(३) पट्टा, गहाण किंवा इतर भार हे ज्या धारण करावयाच्या जमिनीकडे पोट-कलम (२) अन्वये हस्तांतरित करण्यांत आले असतील ती जमीन, ज्या मूळ जमिनीपासून ते हस्तांतरित करण्यांत आले असतील त्या धारण करावयाच्या मूळ जमिनीच्या बाजार मूल्यापेक्षा कमी बाजार मूल्याची असेल तर यथास्थिति पट्टेदार, गहाण घेणारा किंवा इतर भारधारकास, एकत्रीकरण अधिकारी ठरविले अशी नुकसानभरपाईची रक्कम संबंधित इसमाकडून मिळण्याचा अधिकार असेल.

(४) एकत्रीकरण अधिकार्याने, कबजा मिळण्याचा अधिकार असेल अशा कोणत्याही पट्टेदारास, गहाण घेणारास किंवा इतर भारधारकास, पोट-कलम (२) अन्वये त्याचा पट्टा, गहाण किंवा इतर भार हे ज्या जमिनीवर हस्तांतरित करण्यांत आले असतील त्या जमिनीचा त्याचा कबजा देण्याची व्यवस्था केली पाहिजे.

६५-अ. या विभागाखालील एकत्रीकरणाचे कामकाज अनिर्णित असतांना, कामकाज संबंधित क्षेत्रांतील जमिनीच्या विभाजनावद्दलचे सर्व न्यायिक किंवा इतर कामकाज स्थगित करणे आणि महसूल हिशोबांतील नोंदणीच्या हस्तांतरणाबद्दलचे कामकाज हे स्थगित होईल."

३६. उक्त अधिनियमाची कलमें ७०, ७१ व ७४ मधील, "परिपोषण भूमिपेक्षा कमी सन १९५० भूमि" हे शब्द जेथे जेथे येतात तेथे तेथे त्याऐवजी, "एका कुटुंबास धारण करता येईल त्या चा हैदराबाद जमिनीपेक्षा कमी जमीन" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा; आणि कलम ७५ मधील, अधिनियम "परिपोषण भूमिपेक्षा कमी भूमि" या मजकुराऐवजी, "एका कुटुंबास धारण करता येईल २१ याच्या त्या जमिनीपेक्षा कमी जमीन" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

कलम ७०,
७१, ७४ व
७५ ची
सुधारणा.

३७. उक्त अधिनियमाच्या कलम ८७ नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावें:— सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम २१ यामध्ये कलम ८७ नंतर नवीन कलम दाखल करणें.

८७-अ. (१) सरकारने, हैदराबाद भूमिमंडळ या नांवाने ओळखल्या जाणाऱ्या भूमिमंडळाची रचना केली पाहिजे व ते सातत्याने अधिक नसतील इतक्या सदस्यांचे मिळून होईल. त्यापैकी—

भूमिमंडळाची (लंड कमिशन) रचना व त्याची कामे.

(अ) तीन सदस्य, विहित केलेल्या रीतीने विधानसभेने निवडले पाहिजेत;

(ब) एक सदस्य, सरकारने नियुक्त केलेला अधिकारी असेल; आणि

(क) बाकीचे सदस्य, ज्यांना शेतीची किंवा जमीनविषयक प्रश्नांची विशेष माहिती असेल किंवा प्रत्यक्ष अनुभव असेल अशा इसमांमधून सरकारने नेमले पाहिजेत.

(२) उक्त मंडळाचे सदस्य, तीन वर्षांच्या मुदतीपर्यंत पद धारण करतील.

(३) सरकारने सदस्यांपैकी एका सदस्यास अध्यक्ष म्हणून नियुक्त केले पाहिजे.

(४) ह्या अधिनियमाचे उपबंध आणि सरकार ह्याबाबत जे कोणतेही नियम करील त्यास अधीन राहून, उक्त मंडळाने, मूलभूमि व कुटुंबास धारण करता येईल अशा जमिनीची मर्यादा ठरविण्याच्या बाबतीत आणि सरकारने जमिनीची व्यवस्था स्वतःकडे घेण्यासंबंधी किंवा त्या संपादन करण्यासंबंधी गोष्टीत त्या ज्या क्षेत्रास लागू असतील ती क्षेत्रे ठरविण्याच्या बाबतीत, आणि जमिनीचे तुकडे पाडण्यास प्रतिबंध करणे व त्या एकत्रित करण्याच्या बाबतीत आणि सामान्यतः राज्यांत ह्या अधिनियमाची अंमलबजावणी करण्यासाठी, सरकार वेळोवेळी जे शेतीविषयक धोरण स्वीकारील त्या बाबतीत सरकारास सल्ला देणे, हे अशा मंडळाचे कर्तव्य असेल.

(५) उक्त मंडळाने सल्लागार मंडळ म्हणून काम केले पाहिजे व विहित करण्यांत येतील अशी इतर कामे व कर्तव्ये पार पाडली पाहिजेत:

परंतु, उक्त मंडळाने कोणत्याही विषयाबाबत दिलेला सल्ला स्वीकारण्यास आपण असमर्थ असल्याचे सरकारास दिसून येईल तर, त्याने, निर्णय घेण्यापूर्वी, उक्त मंडळास आपले विचार मांडण्याची संधि दिली पाहिजे.

(६) सरकारास, जिल्ह्यासाठी किंवा जिल्ह्याच्या भागासाठी, प्रादेशिक भूमि मंडळ स्थापन करण्याचा अधिकार आहे व त्याने, पोट-कलम (१) अन्वये स्थापन केलेल्या हैदराबाद भूमि मंडळाशी विचारविनिमय करून, जरीखातील अधिसूचनेद्वारे, प्रादेशिक भूमि मंडळाची रचना केली पाहिजे व त्याची कामे व अधिकार ठरवून दिले पाहिजेत :

परंतु ज्यांत वैयक्तिक हक्कांचा अंतर्भाव होतो अशा कोणत्याहि गोष्टीचा निर्णय करण्याचा प्रादेशिक भूमि मंडळास अधिकार देण्यांत आला असेल तेव्हा, अशा निर्णयावर, पोट-कलम (१) अन्वये स्थापन केलेल्या हैदराबाद भूमि मंडळाकडे विहित केलेल्या रीतीने अपील करता येईल.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ८८ ची
सुधारणा.

३८. उक्त अधिनियमाच्या कलम ८८ यास उक्त कलमाचा पोट-कलम (१) असा क्रमांक देण्यांत यावा आणि अशा रीतीने क्रमांक दिलेल्या पोट-कलम (१) नंतर पुढील पोट-कलम दाखल करण्यांत यावे :—

“(२) सरकारास जरीखातील अधिसूचनेद्वारे ह्या अधिनियमानुसार किंवा तदन्वये तहसीलदार, प्रतिकलेक्टर किंवा कलेक्टर यांच्याकडे जे अधिकार व जी कर्तव्ये सोंपविलेली असतील त्यांपैकी कोणतेहि अधिकार किंवा कोणतीहि कर्तव्ये, इतर कोणत्याहि अधिकाऱ्याकडे किंवा ग्रामपंचायत किंवा सहकारी कृषि संस्था यांसारख्या प्राधिकारी संस्थांकडे सोंपविण्याचा अधिकार आहे.”

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ८९ ची
सुधारणा.

३९. उक्त अधिनियमाच्या कलम ८९, पोट-कलम (२) मधील, “हैदराबाद व्यवहार प्रक्रिया संहिता (१३२३ फसली चा.क्रमांक ३)” या मजकुराऐवजी,

“व्यवहार प्रक्रिया संहिता, १९०८” हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ९०
ऐवजी
नवीन कलम
दाखल करणे.

४०. उक्त अधिनियमाच्या कलम ९० ऐवजी पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

अपिले व
फेरतपासणी.

“९०. (१) मध्यतरीय आदेशाव्यतिरिक्त ह्या अधिनियमान्वये तहसीलदाराने किंवा प्रतिकलेक्टराने किंवा न्यायाधिकरणाने दिलेल्या प्रत्येक आदेशावर, कलेक्टरकडे अपील करता येईल आणि अशा अपिलांवरील कलेक्टरचे आदेश अखेरचे असतील.

(२) मध्यतरीय आदेशाव्यतिरिक्त कलेक्टरने दिलेल्या, इतर प्रत्येक प्रारंभिक आदेशावर, महसूल मंडळाकडे अपील करता येईल आणि महसूल मंडळाचा अशा अपिलांवरील आदेश अखेरचा असेल.

(३) तहसीलदार किंवा प्रतिकलेक्टराने किंवा न्यायाधिकरण किंवा कलेक्टर याने दिलेल्या कोणत्याहि मध्यतरीय आदेशावर कोणत्याहि बाबतीत कोणतेहि अपील करता येणार नाही. परंतु तहसीलदाराने किंवा प्रतिकलेक्टराने दिलेल्या मध्यतरीय आदेशावर, कलम ९१ मध्ये नमूद केलेल्या मुद्यांवर, कलेक्टरकडे फेरतपासणीसाठी अर्ज करता येईल.”

४१. उक्त अधिनियमाच्या कलम ९० नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ यांमध्ये
नवीन कलम
९०-अ दाखल
करणे.

“ ९०-अ. कलेक्टर यांस, स्वतः होऊन किंवा कामकाजांतील कोणत्याहि पक्षकारानें अपिलें किंवा याबाबतींत अर्ज केल्यावर, लेखी आदेशाद्वारें पुढील गोष्टी करण्याचा अधिकार कामकाज आहे :—

पाठविणे.

(अ) तहसिलदार किंवा त्याचे अधीन असलेला इतर कोणताहि अधिकारी यांजपुढें अनिर्णित असलेले कोणतेहि कामकाज किंवा अपिल, सरकारनें याबाबतींत अधिकृत केलेल्या जिल्ह्यांतील इतर कोणत्याहि अधिकाऱ्याकडे पाठविणे ; आणि ज्याचेकडे अशा रीतीनें कामकाज किंवा अपिल पाठविण्यांत आलें असेल अशा अधिकाऱ्यानें अशा कोणत्याहि अपिलांत किंवा कामकाजांत ह्या अधिनियमान्वयेच्या क्षेत्राधिकाराची अंमलबजावणी केली पाहिजे ; किंवा

(ब) अशा अधिकाऱ्याकडून कोणतेहि कामकाज किंवा अपिल काढून घेणे आणि त्याची स्वतः सुनावणी करून निर्णय देणे किंवा उक्त कामकाज किंवा अपिल हें सरकारनें याबाबतींत अधिकृत केलेल्या जिल्ह्यांतील इतर कोणत्यातरी अधिकाऱ्याकडे निर्णयासाठीं पाठविणे. ”

४२. उक्त अधिनियमाच्या कलम ९१ ऐवजीं पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ९१
ऐवजीं नवीन
कलम दाखल
करणे.

“ ९१. या अधिनियमांत किंवा त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेल्या इतर कोणत्याहि विधीत कांहीहि असलें तरी, कलेक्टरानें किंवा महसूल मंडळानें अपिलावर दिलेल्या कोणत्याहि अंतिम आदेशावर उच्च न्यायालयाकडे पुढील मुद्यावर फेरतपासणीसाठीं अर्ज करतां येईल :—

फेरतपासणी.

(अ) प्रारंभिक किंवा अपील प्राधिकारी यांनी, विधीअन्वये त्यांजकडे निहित नसेल अशा क्षेत्राधिकाराची अंमलबजावणी केली आहे, किंवा

(ब) प्रारंभिक किंवा अपिल प्राधिकारी यांनी, अशा रीतीनें निहित असलेल्या क्षेत्राधिकाराची अंमलबजावणी करण्यांत कसूर केला आहे, किंवा

(क) कार्यरीतिचे पालन करतांना किंवा आदेश देतांना, प्रारंभिक किंवा अपिल प्राधिकार्यानें अवैधरीत्या काम केलें आहे किंवा काम करण्यांत महत्त्वाची नियम-बाह्यता केली आहे. ”

४३. उक्त अधिनियमाच्या कलम ९३ मधील, “ हैदराबादचा मुदतीबाबत अधिनियम (१३२२ फसलीचा क्रमांक २) ” या मजकुराऐवजी, “ भारताचा मुदतीबाबत अधिनियम, १९०८ ” हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ९३ ची
सुधारणा.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम २१ याच्या कलम ९४ ची सुधारणा. ४४. उक्त अधिनियमाच्या कलम ९४ मधील, "जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम ७४ मध्ये तरतूद केलेल्या रीतीने" या मजकुराऐवजी "विहित केलेल्या रीतीने" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम २१ याच्या कलम ९६ ची सुधारणा.

४५. उक्त अधिनियमाच्या कलम ९६ मध्ये,—

(१) पोट-कलम (१) यांस जोडलेल्या कोष्टकांत—

(अ) "स्तंभ (१) मधील कलम १३-(४)" हा मजकूर;

(ब) "स्तंभ (२) मधील पिकांतील हिश्याचे रुपाने खंड वसूल करणे किंवा रोख रकमेच्या स्वरूपांत रुपांतरित केलेल्या खंडाच्या रकमेहून अधिक प्रमाणांत खंड घेणे"; हा मजकूर आणि

(क) वरील कंडिका (ब) मध्ये उल्लेखिलेल्या मजकुरासमोरील स्तंभ (३) मधील '१,०००' हा आंकडा;

वगळण्यांत यावा.

(२) पोट-कलम (२) मधील, "हैदराबाद दंड प्रक्रिया संहिता" या मजकुरा-ऐवजी, "दंड प्रक्रिया संहिता, १८९८" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम २१ यांमध्ये नवीन कलम ९६-अ दाखल करणे.

४६. उक्त अधिनियमाच्या विभाग १० मध्ये कलम ९६ नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे:—

शास्ति-संबंधी सामान्य उपबंध.

"९६-अ. जो कोणताहि इसम, ह्या अधिनियमाच्या ज्या उपबंधाबाबत त्यांत अन्यथा शास्तीची तरतूद केलेली नसेल त्या उपबंधाचे उल्लंघन करील तर त्यास, पराकाष्ठा ५०० रुपये दंडाची शिक्षा होईल.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम २१ याच्या कलम ९९ ची सुधारणा.

४७. उक्त अधिनियमाच्या कलम ९९, पोट-कलम (१) च्या सुरवातीस पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा:—

"या अधिनियमांत जी कोणतीहि तरतूद करण्यांत आली असेल ती खेरीजकलून."

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम २१ याच्या कलम १०२ ची सुधारणा.

४८. (१) उक्त अधिनियमाच्या कलम १०२, कंडिका (अ) ला दिलेल्या परंतु-कांतील 'इनामे' आणि "आणि" या शब्दांमध्ये पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा:—

"विभाग ६ अन्वये व्यवस्था लावण्यांत आलेल्या जमिनी."

(२) उक्त अधिनियमाच्या कलम १०२, कंडिका (ब) मधील, "पट्ट्याने देणे" या मजकुराऐवजी,

"कलेक्टराचे परवानगीने पट्ट्याने देणे" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५५.

(सन १९५६ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक ३.)

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० यांत आणखी सुधारणा करण्याबाबत अधिनियम.

ज्याअर्थी, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम १९५० (सन १९५० चा प्रस्तावना. अधिनियम क्रमांक २१), यांत यापुढे दिलेल्या कारणांसाठी आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे ;

त्याअर्थी, आपल्या गणराज्याच्या सहाव्या वर्षी याद्वारे पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यांत येत आहे.

१. (१) ह्या अधिनियमास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) लघु संज्ञा अधिनियम, १९५५, असे म्हणावे. आणि प्रारंभ.

(२) तो ताबडतोब अंमलांत येईल.

२. हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० (सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१) (ज्याचा या ठिकाणी नंतर मुख्य अधिनियम असा उल्लेख केला आहे) चा हैदराबाद यांत ज्या ज्या ठिकाणी हैदराबाद, सहकारी पतपेढ्या अधिनियम (सन १३२३ फसलीचा अधिनियम क्रमांक २) या मजकुराचा उल्लेख येईल तेथे त्या मजकुराऐवजी, हैदराबाद सहकारी संस्था अधिनियम, १९५२ (सन १९५२ चा अधिनियम क्रमांक २६), हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ यांत परिणाम-भूत सुधारणा दाखल करणे.

३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ३७-नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ यांत कलम ३७-अ दाखल करणे.

“३७-अ. (१) ह्या अधिनियमांत कांहीहि असले तरी, जो कोणताहि इसम हैदराबाद कुळवहिवाट व शेत जमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५५ च्या सुरुवातीस, ह्या अधि- कुळवहिवाट नियमाअन्वये ज्या जमिनीच्या बाबतीत त्यास संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यांत आले नसेल, व शेतजमीन अशी कोणतीहि जमीन, कूळ म्हणून, धारण करीत असेल असा प्रत्येक इसम, जर भूमि- (सुधारणा) धारकाची, कुळ कसीत असलेल्या जमिनीचा समावेश करून, भूमिधारकाच्या मालकीच्या अधिनियम, जमिनीचे एकूण क्षेत्र संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी ठरविलेल्या एका कुटुंबाने धारण १९५५ च्या करावयाच्या जमिनीच्या क्षेत्राच्या तिप्पटीहून अधिक असेल तर, तो इसम संरक्षित कूळ सुरुवातीस आहे असे समजण्यांत आले पाहिजे:

कूळ म्हणून जमीन धारण करणारे इसम संरक्षित कुळ म्हणून समजणे.

परंतु, ह्या कलमातील कोणत्याहि मजकुरामुळे अशा जमिनीच्या बाबतीत जो इसम संरक्षित कुळवहिवाटीबाबतचे प्रमाणपत्र पूर्वीच धारण करीत असेल किंवा संरक्षित कूळ म्हणून त्याच्या हक्काची सक्षम प्राधिकाऱ्यापुढे चौकशी चालू असेल अशा इतर कोणत्याहि इसमाच्या हक्कांस, जर असा इतर इसम, त्याचे हक्क सुरक्षित ठेवण्यासाठी, हैदराबाद कुळ- वहिवाट व शेत जमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५५ च्या सुरुवातीपासून सहा महिन्या- च्या आंत, न्यायाधिकरणाकडे अर्ज करील तर, बाध यणार नाही.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये संरक्षित कूळ म्हणून समजण्यात येणाऱ्या इसभाचे संरक्षित कूळ म्हणून असलेल्या हक्कांची, हक्क नोंदणीपत्रकांत किंवा हक्क नोंदणीपत्रक नसेल त्याबाबतीत विहित करण्यांत येईल अशा गांवाच्या दप्तरांत नोंदणी करण्यांत आली पाहिजे.”

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
यांत, नवीन
कलम ३८-अ
व ३८-ब
दाखल करणें.

४. मुख्य अधिनियमाची कलमें ३८-अ आणि ३८-ब या कलमांऐवजी अनुक्रमे पुढील कलमें दाखल करण्यांत यावीत :—

भूमिधारक
आणि
संरक्षित कूळ
यांच्यामध्ये
वाजवी
किंमत ठरली
असेल त्या-
बाबतीत
कार्यरीति.

“३८-अ. संरक्षित कुळाने धारण केलेल्या जमिनीच्या बाबतीत, भूमिधारक, जमिनी-
तील त्याचा हितसंबंध, संरक्षित कुळांस विकण्यास संमति देईल आणि त्याबद्दल संरक्षित-
कुळानें घांवयाची वाजवी किंमत त्यांचेमध्ये ठरली असेल तर, कलम ३८, पोट-कलम
(७) चे उपबंध अशा विचोस लागू होणार नाहीत, आणि भूमिधारकास किंवा संरक्षित
कुळास किंवा संयुक्तपणे दोघांस न्यायाधिकरणाकडे अर्ज करण्याचा अधिकार आहे आणि
त्यानंतर उक्त कलमाची पोट-कलमें (५), (६), व (८) चे सर्व उपबंध, आवश्यक
त्या फेरफारांसह अशा अर्जास लागू होतील :

परंतु, पक्षकारांनी आपसांत अशा रीतीने कबूल केलेली वाजवी किंमत ही, उक्त
कलमाची पोट-कलमें (५), (६) आणि (८) च्या प्रयोजनांसाठी न्यायाधिकरणानें
ठरविलेली वाजवी किंमत असल्याचे समजण्यांत आले पाहिजे.

तसेच, जर भूमिधारकानें धारण केलेली संपूर्ण जमीन न विकतां कांही जमीन स्वतः जवळ
ठेवली असेल तर, संरक्षित कुळानें जमीन खरेदी केल्यानंतर, त्याचेजवळ राहणाऱ्या
जमिनीची मर्यादा, मग ती त्यानें जातीनें किंवा अन्यथा कसण्यासाठी ठेवली असो—
संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी ठरविलेल्या मूलभूमीच्या क्षेत्राहून कमी असणार नाही :

आणखी असें की, संरक्षित कुळांचा हक्क हा, संरक्षित कुळाच्या मालकीची कोणतीहि
जमीन असल्यास, अशा जमिनीचा समावेश करून, संबंधित स्थानिक क्षेत्रातील तीन
कुटंबांना धारण करतां येईल इतक्या जमिनीपुरता मर्यादित असेल.

३८-ब. संरक्षित कुळानें धारण केलेल्या जमिनीच्या बाबतीत, जर कोणत्याहि
सोबदल्याशिवाय जमिनीतील आपला हितसंबंध सोडून देण्याचा संबंधित भूमिधारकाचा
इरादा असेल, तर कलम ३८, पोट-कलम (७) चे उपबंध अशा प्रकरणास लागू होणार
नाहींत आणि भूमिधारकास न्यायाधिकरणाकडे अर्ज करण्याचा अधिकार आहे आणि
त्यानंतर न्यायाधिकरणानें, अशा संरक्षित कुळांस कलम ३८, पोट-कलम (६) मध्ये तरतूद
केलेल्या मर्यादित प्रमाणपत्र दिले पाहिजे :

परंतु, संरक्षित कुळाचा हक्क आणि प्रमाणपत्र देणें ही बाब, संरक्षित कुळाच्या
मालकीची, कोणतीहि जमीन असल्यास, अशा जमिनीचा समावेश करून, संबंधित स्थानिक
क्षेत्रातील तीन कुटंबांना धारण करतां येईल इतक्या जमिनीपर्यंत मर्यादित असेल आणि
अशा मर्यादेहून अधिक असलेली कोणतीहि जमीन ही, अशा संरक्षित कुळाच्या हक्कांतून
मुक्त होऊन, सरकारकडे निहित होईल :

तसेच जर भूमिधारकानें धारण केलेली संपूर्ण जमीन न सोडतां कांही जमीन स्वतःकडे
ठेवून घेतली असेल तर अशा रीतीने सोडून दिल्यानंतर त्याजकडे राहणाऱ्या जमिनीची
मर्यादा ही, मग ती त्यानें जातीनें किंवा अन्यथा कसण्यासाठी ठेवली असो—संबंधित
स्थानिक क्षेत्रासाठी ठरविलेल्या मूल भूमीच्या क्षेत्राहून कमी असणार नाही.”

संरक्षित
कुळाच्या
फायद्यासाठी
भूमिधारक
आपले हक्क
सोडून
देण्यास तयार
असेल
त्याबाबतीत
कार्यरीति.

५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ४४ मध्ये,—

(१) पोट-कलम (१) यांतील शेवटच्या पूर्णविराम चिन्हाऐवजीं अर्धविराम चिन्ह दाखल करण्यांत यावें आणि त्या पोट-कलमांत पुढील मजकूर त्याचे परंतुक म्हणून दाखल करण्यांत यावा :—

“परंतु, हैदराबाद कूळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५५, अंमलांत आल्यानंतर, अशा कोणत्याहि भूमिधारकास ह्या पोट-कलमान्वये जमीन परत घेण्याचा हक्क चालवितां येणार नाही, परंतु जर त्यानें उक्त अधिनियमाच्या प्रारंभापासून एक वर्षाच्या मुदतींत, विहित केलेल्या रीतीने डेप्युटी कलेक्टरकडे, त्याने ह्या कलमान्वये जी जमीन परत घेण्याचा हक्क कळविण्यासाठीं राखून ठेवली असेल त्या राखीव जमिनीच्या सीमांकनासंबंधींचे निवेदन सादर केले असेल तर त्यास असा हक्क चालवितां येईल. असें निवेदन सादर केल्यानंतर, डेप्युटी कलेक्टरनें राख्यतो लवकर आवश्यक अशी चौकशी केल्यानंतर भूमिधारकास अशा रीतीने जमीन राखून ठेवली आहे म्हणून त्याबाबत त्याप्रमाणें विहित केलेल्या पद्धतीने भूमिधारकास प्रमाणपत्र दिले पाहिजे. कूळवहिवाट रद्द करण्यासंबंधीचा हक्क हा, अशा रीतीने राखून ठेवण्यांत आलेल्या व प्रमाणपत्रांत निर्दिष्ट केलेल्या जमिनीच्या संबंधांतच चालविण्यांत आला पाहिजे. तो इतर कोणत्याहि जमिनीच्या बाबतींत चालवितां येणार नाही.

(२) पोट-कलम (४) मधील कंडिका (२) ते (४) यांचे अनुक्रमे कंडिका (३) ते (५) असें पुनरांकन करण्यांत यावें आणि अशा पुनरांकित कंडिका (३) पूर्वी पुढील कंडिका दाखल करावी :—

“(२) राखून ठेवलेली जमीन परत घेण्याच्या संबंधांत जे निवेदन सादर करणें असेल त्याची आणि डेप्युटी कलेक्टरनें द्यावयाच्या प्रमाणपत्राची पद्धती”; आणि

(३) पोट-कलम (६) मध्ये, “संरक्षित कुळानें” या शब्दापूर्वी “पोट-कलम (१) अन्वये ताबा परत घेण्यासाठीं जी कोणतीहि जमीन राखून ठेवण्यांत आली असेल त्या जमिनीच्या” हा मजकूर दाखल करावा.

६. मुख्य अधिनियमाचे कलम ४८ यात,—

(१) कंडिका (अ) यांतील “किमान क्षेत्राच्या” हा मजकूर वगळण्यांत यावा.

(२) “किमान क्षेत्राच्या” याऐवजी “कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या” हा मजकूर दाखल करावा.

७. मुख्य अधिनियमाचे कलम ५०-अ ऐवजीं पुढील कलम दाखल करावें :—

“५०-अ. ह्या विभागांतील कोणतीहि गोष्ट, विभाग ४ च्या उपबंधानुसार ह्या विभागा-
केलेल्या शेतजमिनीच्या विक्रीस लागू असणार नाही.”
चे उपबंध
लागू नसणें.

सन १९५०

चा हैदराबाद

अधिनियम

क्रमांक २१

याच्या कलम

४४ ची

सुधारणा.

सन १९५०

चा हैदराबाद

अधिनियम

क्रमांक २१

याच्या कलम

४८ ची

सुधारणा.

सन १९५०

चा हैदराबाद

अधिनियम

क्रमांक २१

याच्या कलम

५०-अ ऐवजीं

नवीन कलम

दाखल करणें.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ५१ ची सुधारणा.

८. मुख्य अधिनियमाचें कलम ५१, पोट-कलम (२) मध्ये, हैदराबाद दण्ड संहितेच्या उल्लेखाऐवजी भारतीय दण्ड संहिता, १८६० (सन १८६० चा अधिनियम क्रमांक ४५) चा उल्लेख दाखल करावा.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ८७-अ ची सुधारणा.

९. मुख्य अधिनियमाचें कलम ८७-अ, पोट-कलम (२) मधील, "तीन वर्षांच्या मुदतीपर्यंत पदधारण करतील" या मजकुराऐवजी "दोन वर्षांच्या मुदतीपर्यंत पद धारण करतील. सरकारला, ही मुदत वाढविणें आवश्यक वाटेल तर, त्यास अशी मुदत आणखी एक वर्षांपेक्षा अधिक नसेल इतक्या मुदतीपर्यंत वाढविण्याचा अधिकार आहे" हा मजकूर दाखल करावा.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ९७ ची सुधारणा.

१०. मुख्य अधिनियमाचें कलम ९७ मध्ये, पोट-कलम (२) नंतर पुढील पोट-कलम दाखल करावे:—

"(३) ह्या अधिनियमान्वये नियम करतांना सरकारास, त्यांत अशी तरतूद करण्याचा अधिकार आहे कीं, त्याचें उल्लंघन करणारास पराकाष्ठा ५०० रुपये दण्डाची शिक्षा होईल."

मुंबई (हैदराबाद प्रदेश) विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय)
आदेश, १९५६.

आदेश.

क्रमांक २५४००-ब.—ज्याअर्थी राज्य पुनर्रचना अधिनियम, १९५६ (सन १९५६ चा अधिनियम क्रमांक ३७) (ज्यास यांत या पुढे "उक्त अधिनियम" असे म्हटले आहे.) याच्या कलम २२० अन्वये समुचित सरकारास, उक्त अधिनियमाच्या भाग २ च्या उपबंधाद्वारे जीं राज्ये वनविषयांत आली किंवा ज्या राज्यांत प्रादेशिक फेरबदल करण्यांत आले, त्या राज्यापैकी कोणत्याहि राज्याच्या संबंधांत कोणताहि विधि लागू करणे सोयीचे जावे म्हणून असा प्रत्येक विधि अशा रीतीने केलेल्या अनुकूलनास आणि फेरफारास अधीन राहून अंमलांत आणण्यासाठी आवश्यक किंवा इष्ट वाटेल अशी त्यांतील बाब रद्द करून किंवा त्या प्रमाणे त्यांत सुधारणा करून आदेशाद्वारे विधीत अनुकूल आणि फेरफार करण्याचा अधिकार देण्यांत आला आहे ;

त्याअर्थी, उक्त अधिनियमान्वये त्यास देण्यांत आलेले अधिकार आणि त्यासाठी त्यास अधिकृत करणारे इतर सर्व अधिकार चालवून, मुंबई सरकार घाद्वारे पुढीलप्रमाणे आदेश देत आहे :—

१. (१) ह्या आदेशास मुंबई (हैदराबाद प्रदेश) विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९५६, असे म्हणावे.

(२) तो १ नोव्हेंबर १९५६ पासून अंमलांत येईल.

२. (१) ह्या आदेशांत—

(अ) "नेमलेला दिवस" या संज्ञेचा अर्थ १ नोव्हेंबर १९५६ असा समजावा ;

(ब) "विद्यमान राज्य विधि" या संज्ञेचा अर्थ, नेमलेल्या दिवसाच्या निकटपूर्वी विद्यमान हैदराबाद राज्यांत अंमलांत असलेला कोणताहि विधि असा समजावा, परंतु त्यांत केंद्र सूचीत समाविष्ट केलेल्या बाबीसंबंधीच्या कोणत्याहि विधीचा समावेश होत नाही ;

(क) "विधि" या संज्ञेचा अर्थ, त्या संज्ञेस उक्त अधिनियमाच्या कलम २ ची कडिका (ह) मध्ये जो अर्थ दिला असेल, तोच अर्थ असेल.

(२) सर्वसाधारण परिभाषा अधिनियम, १८९७, हा ज्याप्रमाणे केंद्रीय अधिनियमाचा अर्थ लावण्याच्या बाबतीत लागू होतो त्याप्रमाणेच तो, ह्या आदेशाचा अर्थ लावण्याच्या बाबतीतहि लागू होईल.

३. नेमलेल्या दिवसापासून ह्या आदेशाच्या अनसूचीत निर्दिष्ट केलेले विद्यमान राज्य विधि, सक्षम विधान संडळाकडून किंवा इतर सक्षम प्राधिकार्याकडून त्यांत बदल करण्यांत, ते रद्द करण्यांत किंवा त्यांत सुधारणा करण्यांत येईपर्यंत अनुसूचीद्वारे करण्यांत आलेल्या अनुकूलनास आणि फेरफारांस अधीन राहून, अंमलांत येतील किंवा तसा आदेश देण्यांत आल्यास ते रद्द होतील.

४. (१) जेव्हां जेव्हां यापुढे छापण्यांत आलेल्या तक्त्याच्या स्तंभ (१) मध्ये निर्दिष्ट केलेली संज्ञा (अधिनियमाची संज्ञा, किंवा प्रस्तावना किंवा त्याचे प्रोद्धरण (Citation) किंवा वर्णन यांत असेल त्याव्यतिरिक्त) एखाद्या विद्यमान राज्य विधीत, सग तो ह्या आदेशाच्या अनसूचीत निर्दिष्ट केलेला अधिनियम, विनियम किंवा आर्डिन असो किंवा नसो, येईल तेव्हां तेव्हां, ती संज्ञा, इतर रीतीने अनुकूलित किंवा रूपभेदित करण्याबाबत किंवा तीत फेरफार न करण्याबाबत किंवा ती बगळन टाकण्याबाबत या आदेशाद्वारे स्पष्टपणे निदेश

५३९

देष्यांत आला नसेल तर, त्या संज्ञेऐवजी, तिच्यासमोर उक्त तक्त्याच्या स्तंभ (२) मध्ये दिलेली संज्ञा दाखल करण्यांत आली पाहिजे आणि ज्या वाक्यांत ती संज्ञा येईल, त्या वाक्यांत, व्याकरणाच्या नियमानुसार आवश्यक असतील अशा परिणामभूत सुधारणा करण्यांत आल्या पाहिजेत :—

(१)	(२)
हैदराबाद संस्थान	} मुंबई राज्याचा हैदराबाद विभाग.
हैदराबाद राज्य	
{ मुमालिक्-ए-महसुसा	
{ सरकार-ए-अलि (उर्दू विधीतील)	
मुमालिक्-ए-महसुसा (उर्दू विधीतील)	
सरकार-ए-अलि (उर्दू विधीतील)	सरकार.
जरिदा आलामिया	} सरकारी राजपत्र.
जरिदा आलामिया सरकार-ए-अलि	
जरिदा	
तालुकदार	} कलेक्टर.
अव्वल तालुकदार	
दुव्वाम तालुकदार	उप-कलेक्टर किंवा सहाय्यक कलेक्टर.

(२) विशिष्ट विद्यमान राज्य विधि किंवा अशा विधिचें कलम किंवा भाग यांत बदल होणार नाही अशा आशयाच्या ह्या आदेशाच्या अनुसूचीतील निदेशाचा अर्थ, त्या विधीत किंवा त्याच्या कलमांत किंवा भागांत, ह्या परिच्छेदाच्या उपबंधानुसार फेरफार करण्यांत किंवा तो अनुकूलित करण्यांत येणार नाही, असा निदेश असा समजावा.

५. जेव्हां कोणत्याहि विशिष्ट विद्यमान राज्य विधीत किंवा त्याच्या कोणत्याहि कलमांत किंवा भागांत कोणत्याहि शब्दाऐवजी इतर विधक्षित शब्द दाखल करणे किंवा त्यांतून विवक्षित शब्द ह्या आदेशान्वये आवश्यक असेल तर असे प्रतिस्थापन (Substitution) किंवा यथास्थिति वर्जन हे, इतरत्र स्पष्टपणे तरतूद करण्यांत आली असेल तें खेरीज करून विवक्षित शब्द ज्या विधीत किंवा यथास्थिति ज्या कलमांत किंवा भागांत येतील, त्या विधीत किंवा कलमांत किंवा त्या भागांत, करण्यांत आले पाहिजे.

६. (१) जेव्हां, जो विद्यमान राज्य विधि, ह्या आदेशान्वये अनुकूलित करावयाचा आहे किंवा ज्यांत ह्या आदेशान्वये फेरफार करावयाचा आहे अशा विधीत, नेमलेल्या दिवसापूर्वी, सर्वसाधारणपणे किंवा कोणत्याहि विशिष्ट क्षेत्राच्या संबंधांत, अशा विधीत शब्द दाखल करून किंवा अशा विधीतून शब्द वगळून किंवा इतर शब्दाऐवजी कांहीं शब्द दाखल करून, सुधारणा करण्यांत आली असेल तर त्याबाबतीत पुढील उपबंध लागू करण्यांत आले पाहिजेत :—

(अ) ह्या आदेशाने परिच्छेद तीन आणि पांच अन्वये त्यांत जी अनुकूलने किंवा फेरफार दाखल करणे आवश्यक असेल अशी अनुकूलने किंवा फेरफार प्रथम सुधारणा विधीत करण्यांत आले पाहिजेत.

(ब) त्यानंतर, सुधारणा विधीत किंवा कंडिका (अ) अन्वये त्यांत कोणतेहि अनुकूलन किंवा फेरफार करण्यांत आले असेल तर अशा रीतीने अनुकूलन किंवा फेरफार केलेल्या विधीत समाविष्ट केलेल्या निदेशाची अंमलबजावणी करता यावी म्हणून सर्वसाधारणपणे किंवा यथास्थिति विशिष्ट क्षेत्रास ते विधि लागू करतांना मूळ विधीत सुधारणा केली पाहिजे; आणि

(क) ह्या आदेशान्वये मूळ विधीत करणे असलेलीं सर्व अनुकूलनें आणि फेरफार हे, अशा रीतीने सुधारणा केलेल्या मूळ विधीत, ज्या विशिष्ट क्षेत्राच्या बाबतीत ते लागू असणार नाहीत ते खेरीज करून, करण्यांत आले पाहिजेत.

(२) ह्या परिच्छेदांत, नवीन शब्द दाखल करून किंवा शब्द वगळून किंवा कांहीं शब्दांऐवजीं इतर शब्द दाखल करून विधीत केलेल्या सुधारणासंबंधीच्या उल्लेखांत, विवक्षित शब्दांचा अर्थ विशिष्ट रीतीने लावण्यांत आला पाहिजे, याबाबत निदेश देऊन त्या सुधारणा करण्यांत आल्या त्यांच्या उल्लेखाचा अंतर्भाव होत नाही.

७. विद्यमान राज्य विधीतील राज्याच्या विधानमंडळासंबंधीच्या (किंवा त्याच्या कोणत्याहि सभागृहासंबंधीच्या किंवा दोन्ही सभागृहासंबंधीच्या) कोणत्याहि उल्लेखाचा अर्थ तो, पुनर्रचित मुंबई राज्याच्या विधानमंडळाचा (किंवा त्याच्या तत्सम सभागृहाचा किंवा दोन्ही सभागृहांचा) उल्लेख आहे असे समजण्यांत आले पाहिजे.

८. ह्या आदेशान्वये कोणतेहि अनुकूलन केलेले असले तरीहि नेमलेल्या दिवसाच्या निकटपूर्वी अंमलांत असलेल्या विद्यमान राज्य विधीच्या व्याप्तीत किंवा तो लागू करण्याच्या बाबतीत केवळ अशा अनुकूलनामुळे मुंबई राज्याचा उल्लेख आला असेल तर अशा उल्लेखांत, ज्या भागास नेमलेल्या दिवसांच्या निकटपूर्वी तो विधी लागू नव्हता अशा राज्यातील कोणत्याहि भागासंबंधीच्या उल्लेखाचा समावेश असणार नाही.

९. ह्या आदेशान्वये अन्यथा जी कोणतीहि तरतूद करण्यांत आली असेल ती खेरीज करून, नेमलेल्या दिवसांच्या निकटपूर्वी, विद्यमान राज्य विधिअन्वये जे अधिकार कोणत्याहि इसमाकडे किंवा प्राधिकाऱ्याकडे निहित होते किंवा जे कोणत्याहि इसमास किंवा प्राधिकाऱ्यास चालवितां येत होते असे सर्व अधिकार हे, ह्या अधिनियमान्वये किंवा तदनुसार किंवा एखाद्या विधानमंडळाद्वारे किंवा संबंधीत बाबींचे नियमन करण्याचा अधिकार असणाऱ्या इतर प्राधिकाऱ्याकडून इतर रीतीने तरतूद करण्यांत येईपर्यंत त्यास निहित असण्याचे चालू राहिल किंवा ते त्यास चालवितां येतील.

१०. (१) जर कोणत्याहि विद्यमान राज्य विधिअन्वये किंवा तदनुसार कोणतेहि हक्क, अधिकार किंवा क्षेत्राधिकार चालविण्याचा किंवा कोणतीहि कर्तव्ये करण्याचा किंवा कोणतीहि कामे पार पाडण्याचा किंवा कोणतीहि मालमत्ता धारण करण्याचा हक्क असलेली कोणतीहि संस्था किंवा प्राधिकारी संस्था किंवा कोणताहि इसम यांची, नेमलेल्या दिवशी, कोणतेहि क्षेत्र विद्यमान हैदराबाद राज्यांतून पुनर्रचित मुंबई राज्यांत घालण्यांत आल्याच्या कारणास्तव योग्य रीत्या रचना किंवा नेमणूक करण्यांत आली नसेल किंवा होऊ शकत नसेल तर अशा अधिनियमांत कांहींहि असले तरीहि, ह्या अधिनियमान्वये किंवा तदनुसार स्पष्टपणे तरतूद केली असेल ते खेरीज करून, असे सर्व हक्क, अधिकार आणि क्षेत्राधिकार राज्य सरकारकडून चालविण्यांत आले पाहिजेत, अशीं सर्व कर्तव्ये आणि सर्व कामे राज्य सरकारकडून करण्यांत व पारपाडण्यांत आलीं पाहिजेत आणि अशीं सर्व मालमत्ता राज्य सरकारमध्ये निहित केली पाहिजे.

(२) उप-परिच्छेद (१) मधील कोणत्याहि गोष्टीमुळे असे सर्व किंवा कोणतेहि हक्क, अधिकार किंवा क्षेत्राधिकार चालविण्याकरितां किंवा अशीं सर्व किंवा कोणतीहि कर्तव्ये करण्याकरितां किंवा कामे पार पाडण्याकरितां किंवा पूर्वोक्त अशीं सर्व मालमत्ता किंवा तिचा कोणताहि भाग राज्य सरकारकडे निहित करण्याकरितां, नेमलेल्या दिवसानंतर अशी कोणतीहि संस्था, प्राधिकारी संस्था योग्य रीत्या स्थापन करण्यास किंवा अशा इसमाची नेमणूक करण्यास राज्य सरकारास प्रतिबंध केला जातो असे समजतां कामां नये.

११. ज्या रीतीने, ज्या प्राधिकाऱ्याने किंवा ज्या विधिअन्वये किंवा तदनुसार कोणतेहि अधिकार चालविण्यांत येतील ती रीत किंवा तो प्राधिकारी किंवा विधि यांच्या संबंधांत कोणत्याहि विधीत अनुकूलन किंवा फेरफार करण्याच्या या आदेशाच्या उपबंधांमुळे नेमलेल्या दिवसापूर्वी योग्यरीतीने काढलेली कोणतीहि अधिसूचना, किंवा दिलेला कोणताहि आदेश,

लैसेन्स किंवा दिलेली परवानगी, किंवा दिलेला कोणत्याहि निर्णय किंवा करावयाचें मान्य केलेली कोणतीहि गोष्ट, किंवा केलेली जप्ती किंवा केलेला कोणत्याहि उप-विधि, नियम किंवा विनियम याबाबी किंवा नेमलेल्या दिवसापूर्वी योग्य रीतीने केलेली कोणतीहि गोष्ट अवैध ठरणार नाहीत आणि जणू अशी कोणतीहि अधिसूचना, आदेश, लैसेन्स, परवानगी, निर्णय करावयाचें मान्य केलेली गोष्ट, जप्ती, उप-विधि, नियम, विनियम किंवा अशी योग्य रीतीने केलेली कोणतीहि गोष्ट ही, या आदेशाच्या प्रारंभानंतर सक्षम प्राधिकार्याने आणि अशा बाबतीत त्यावेळी लागू असलेल्या उपबंधान्वये व तदनुसार काढलेल्या, दिलेल्या किंवा केलेल्या गोष्टी आहेत असें समजून, त्या सर्व गोष्टी त्याच रीतीने, त्याच मर्यादेपर्यंत आणि त्याच परिस्थितीत रद्द करता येतील किंवा त्यांत फेरफार करता येईल किंवा त्या नाहीशा करता येतील.

१२. या आदेशातील कोणत्याहि उपबंधामुळे राज्याच्या कोणत्याहि विद्यमान विधीच्या पूर्वीच्या अंमलांस, किंवा तदन्वये योग्य रीतीने केलेल्या किंवा करून दिलेल्या कोणत्याहि गोष्टीस, किंवा अशा कोणत्याहि विधीअन्वये पूर्वीच संपादन केलेल्या किंवा प्राप्त झालेल्या कोणत्याहि अधिकारास, विशेष हक्कास, किंवा प्राप्त झालेल्या किंवा पत्करलेल्या कोणत्याहि बंधनास किंवा जबाबदारीस, किंवा अशा कोणत्याहि विधिविरुद्ध केलेल्या कोणत्याहि अपराधाच्या संबंधांत झालेली कोणतीहि शास्ति, जप्ती किंवा शिक्षा यांस बाध येणार नाही.

* * *

हैदराबाद कुळबहिवाद व मोसलमानी अधिनियम, १९५०.

(सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१).

कलम १.—पोट-कलम (२) मध्ये "हैदराबाद राज्यास" या ऐवजी "मुंबई राज्याच्या हैदराबाद प्रदेशास" हा मजकूर दाखल करावा.

कलम २.—पोट-कलम (१) ची कडिका (क) मध्ये "हैदराबाद ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५१" याऐवजी "हैदराबाद ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५६ (सन १९५६ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक १७)" हा मजकूर दाखल करावा.

कलम ४.—पोट-कलम (२) मध्ये—

(एक) "राज्यासाठी" याऐवजी "हा अधिनियम ज्या प्रदेशास लागू असेल अशा प्रदेशासाठी" हा मजकूर दाखल करावा ;

(दोन) "विधानसभेचे अधिवेशन चालू असल्यास तिच्यापुढे आणि तिचे अधिवेशन चालू नसल्यास, नंतर तिचे अधिवेशन भरेल तेव्हा तिच्यापुढे" या मजकुराऐवजी "विधानमंडळाच्या सभागृहाचे अधिवेशन चालू असल्यास, त्यापुढे आणि त्याचे अधिवेशन चालू नसल्यास, नंतर त्याचे अधिवेशन भरेल तेव्हा त्यापुढे" हा मजकूर दाखल करावा.

कलम २६-अ.—परंतुकातील "विधानसभेपुढे" याऐवजी "विधानमंडळाच्या सभागृहापुढे" हा मजकूर दाखल करावा.

कलम ८७-अ.—(१) पोट-कलम (१) मधील "हैदराबाद" हा शब्द वगळण्यांत यावा.

(२) पोट-कलम (४) मध्ये "राज्यांत" याऐवजी "ज्या प्रदेशास हा अधिनियम लागू आहे त्या प्रदेशांत" हा मजकूर दाखल करावा.

(३) पोट-कलम (६) मधील "हैदराबाद" हा शब्द वगळण्यांत यावा.

६

हैदराबादचा जमिनीचे कुकडे घाडण्यास प्रतिबंध करण्याबाबत आणि त्यांचे एकत्रीकरण करण्याबाबत अधिनियम, १९५६.

(सन १९५६ चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक ४०).

शेतजमिनीचे कुकडे करण्यास प्रतिबंध करणे आणि त्यांचे एकत्रीकरण करणे यासाठी तरतूद करण्याबाबत अधिनियम.

*

*

*

४८. हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० (सन १९५० चा सन १९५०चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१) यातील :—

- (१) कलम २, पोट-कलम (१) च्या कडिका (ड) आणि (हह) गाळण्यांत याव्या ;
 (२) कलम ४४, पोट-कलम (४) ची कडिका (३) ऐवजी पुढील कडिका दाखल याची करावी :—

“(३) सक्य असेल तेथवर भूमिधारकास किंवा संरक्षित कुळास सलग जमिनी मिळवून देणे; ”

(३) विभाग ७ गाळण्यांत यावा :

परंतु उक्त विभाग गाळण्यामुळे त्या विभागाच्या पूर्वीच्या अंमलांस बाध येतां कामा नये आणि या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी त्यान्वये करण्यांत आलेली कोणतीही उपाययोजना ही ती जेथवर या अधिनियमाच्या उपबंधांशी विसंगत नसेल तेथवर या अधिनियमान्वये करण्यांत आलेली उपाययोजना आहे असे समजले पाहिजे आणि ती, या अधिनियमान्वये निष्प्रभावित करण्यांत येईपर्यंत, अंमलांत असण्याचे चालू राहिल.

yuo

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७.

(सन १९५८ चा मुंबई अधिनियम, क्रमांक ३२)

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०,
आणखी सुधारण्याबाबत अधिनियम.

ज्याअर्थी, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, हा यांत पुढे दिलेल्या कारणांसाठी आणखी सुधारणे इष्ट आहे ; त्याअर्थी, भारतीय गणराज्याच्या आठव्या वर्षी याद्वारे पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यांत येत आहे :—

लघु संज्ञा व प्रारंभ.

१. (१) या अधिनियमास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७, असे म्हणावे.

(२) तो राज्य सरकार राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे नेमील अशा तारखेस अंमलांत येईल.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ कलम २ ची सुधारणा.

२. हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० (ज्याचा यांत पुढे "मुख्य अधिनियम" असा उल्लेख केला आहे) याचे कलम २, पोट-कलम (१) यांत,—

(१) कडिका (कक) नंतर, पुढील कडिका दाखल करावी :—

“(कड) ‘कलेक्टर’ या संज्ञेत हैदराबाद जमीन महसूल अधिनियमान्वये कलेक्टरची कर्तव्ये पार पाडणारा आणि त्याचे अधिकार चालविणारा साहाय्यक किंवा प्रति कलेक्टर, किंवा या अधिनियमान्वये कलेक्टरची कामे करण्यास राज्य सरकारने खासरीत्या अधिकृत केलेला कोणताहि इतर अधिकारी यांचा समावेश होतो.”

(२) कडिका (म) नंतर, पुढील नवीन कडिका दाखल करावी :—

“(मम) ‘सामान्य कूळ’ या संज्ञेचा अर्थ संरक्षित कुळाव्यतिरिक्त इतर कूळ असा समजावा;”

(३) कडिका (र) मध्ये, “३७” या आंकडाऐवजी, “३७-अ” हा आंकडा व अक्षर दाखल करावे.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१, कलमे ६, ७ व ८ यांऐवजी नवीन कलमे दाखल करणे.

३. मुख्य अधिनियमाची कलम ६, ७ व ८ यांऐवजी पुढील कलमे दाखल करावी :—

भुज संघर्षा-सुळे कुळ-वहिवाट रद्द न होणे.

“६. कबुलायतीवरून किंवा अन्य प्रकारे ठरविलेली कोणत्याहि जमिनीच्या कुळवहिवाटीची मुदत संपली आहे, याच केवळ कारणावरून अशी कोणतीहि कुळवहिवाट रद्द करता कामा नये.

७. या अधिनियमान्वयेच्या प्रत्येक कुळाचे हक्क हे हक्कनोंदणीपत्रकांत किंवा जर कोणतेहि हक्कनोंदणीपत्रक नसेल तर, विहित करण्यांत येईल अशा गांवाच्या दप्तरांत नोंदण्यांत आले पाहिजेत.

हक्कनोंदणी-
पत्रकांत किंवा
गांवाच्या इतर
दप्तरांत कुळ-
बहिमतटीचे
हक्क नोंदणें.

८. कोणताहि इसम कूळ आहे किंवा कसें असा कोणताहि प्रश्न उपस्थित झाल्यास, तहसिलदारानें, चौकशी केल्यानंतर अशा प्रश्नाचा निर्णय केला पाहिजे.

एखादा इसम
कूळ आहे
किंवा कसें हे
तहसिलदारानें
ठरविलें
पाहिजे.

४. मुख्य अधिनियमाची कलमें ९ व १० गाळण्यांत यावीत.

सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याची कलम
९ व १०
गाळणें.

५. मुख्य अधिनियमाचें कलम ११ मध्ये, पोट-कलम (२) नंतर, पुढील पोट-कलम दाखल करावी :—

सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१च्या
कलम ११ ची
सुधारणा.

“(३) जर कोणत्याहि जमिनीच्या बाबतीत कोणत्याहि वर्षासाठीं एखाद्या कुळानें द्यावयाची खंडाची रक्कम ही, त्या वर्षाच्या अशा जमिनीच्या उत्पन्नाच्या एक-षष्ठ्यास किमतीपेक्षा अधिक असेल तर कुळास त्या वर्षाच्या खंडांतून अशी अधिक रक्कम वजा करण्याचा हक्क असेल आणि कुळानें द्यावयाचें खंडाचें प्रमाण अशा रीतीनें वजा केलेल्या रकमेच्या मर्यादपर्यंत कमी करण्यांत आलें आहे असें समजलें पाहिजे.

(४) पोट-कलम (३) च्या कारणासाठीं जमिनीच्या उत्पन्नाची किमत विहित केलेल्या रीतीनें ठरविली पाहिजे.

(५) पोट-कलम (३) खालील कपातीसंबंधीच्या कोणत्याहि वादाचा निर्णय तहसिलदारानें केला पाहिजे.”

६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १२ मधील परंतुक गाळण्यांत यावें.

सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
कलम १२ ची
सुधारणा.

७. मुख्य अधिनियमाचें कलम १९ यांत,—

(१) पोट-कलम (१) यांत, “परंतु पोट-कलम (३) च्या उपबंधांस अधीन राहून” आणि “ज्या मुदतीसाठीं जमीन पट्ट्यानें दिली असेल किंवा दिली आहे असें समजण्यांत येत असेल ती मुदत संपण्यापूर्वी” हे शब्द गाळण्यांत यावे ;

सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
कलम १९ ची
सुधारणा.

(२) पोट-कलम (३) गाळण्यांत यावें.

सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
यांत नवीन
कलम १९-अ
दाखल करणे.

स्वाधीन
केल्यानंतर जी
जमीन किंवा
तिचा जो भाग
ठेवून घेण्याचा
भूमिधारकास
हक्क नाही ती
जमीन किंवा
तिचा असा
भाग अधिक
आहे असे
समजणे.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
कलम ३२ ची
सुधारणा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याचे कलम
३३ ऐवजी
नवीन कलम
दाखल करणे.

कुळाचे हक्क
व विशेषाधि-
कार यांस बाध
न येणे.

८. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १९ नंतर पुढील नवीन कलम दाखल करावे :—

“१९-अ. (१) या कलमाच्या उपबंधांस अधीन राहून, जेव्हा कलम १९ चे पोट-कलम (१), कडिका (अ) अन्वये कुळवहिवाट स्वाधीन करून संपविण्यांत आली असेल तेव्हा भूमिधारकास, जी जमीन ठेऊन घेतल्याने तो जातीने—मग ते मालक या नात्याने असो किंवा कूळ या नात्याने असो किंवा दोन्ही नात्यांनी असो—कशीत असलेले एकूण क्षेत्र त्या स्थानिक क्षेत्रासाठीच्या तीन कुटुंबांना धारण करता येईल इतक्या भूमिपेक्षा अधिक होणार नाही इतकीच जमीन ठेवून घेण्याचा हक्क असेल.

(२) स्वाधीन करण्यांत आलेली संबंध जमीन किंवा तिचा कोणता भाग (कोणताहि असल्यास) पोट-कलम (१) अन्वये ठेवून घेण्याचा भूमिधारकास हक्क आहे किंवा कसे हे तहसिलदाराने चौकशी करून जाहीर केले पाहिजे, आणि त्या पोट-कलमांत काहीहि असले तरी, त्यास, ठेवून घ्यावयाच्या अशा कोणत्याहि भागाच्या क्षेत्रांत, तो भाग हैदराबादचा जमिनीचे तुकडे पाडण्यास प्रतिबंध करण्याबाबत व त्यांचे एकत्रीकरण करण्याबाबत अधिनियम, १९५६, याच्या अर्थानुसार तुकडा होणार नाही अशा रीतीने तो कमी करून किंवा वाढवून बदल करण्याचा अधिकार आहे. स्वाधीन केलेली जी कोणतीहि जमीन उपरोक्त उपबंधान्वये ठेवून घेण्याचा भूमिधारकास हक्क नाही अशी जमीन ही अधिक जमीन आहे असे तहसिलदाराने जाहीर केले पाहिजे.”

९. मुख्य अधिनियमाचे कलम ३२ यांत,—

(१) पोट-कलम (१) मध्ये, “तहसिलदाराकडे लेखी अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.” या शब्दांऐवजी हैदराबाद व कुळवहिवाट शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७, याच्या प्रारंभाच्या तारखेपासून किंवा अशा रीतीने ताबा असण्याचा हक्क त्यास ज्या तारखेस प्राप्त झाला असेल त्या तारखेपासून—यांपैकी जी तारीख नंतरची असेल, त्या तारखेपासून दोन वर्षे मुदतीच्या आंत “तहसिलदाराकडे, लेखी अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.” हे शब्द दाखल करावे ;

(२) पोट-कलम (२) मध्ये, “बिहित केलेल्या नमुन्यांत” या मजकुरापूर्वी “हैदराबाद व कुळवहिवाट शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७, याच्या प्रारंभाच्या तारखेपासून किंवा अशा रीतीने ताबा असण्याचा हक्क त्यास ज्या तारखेस प्राप्त झाला असेल त्या तारखेपासून—यांपैकी जी तारीख नंतरची असेल त्या तारखेपासून दोन वर्षे मुदतीच्या आंत” हे शब्द दाखल करावे.

१०. मुख्य अधिनियमाचे कलम ३३ ऐवजी पुढील कलम दाखल करावे :—

“३३. या अधिनियमांत जी कोणतीहि तरतूद केली असेल ती खेरीज करून, कोणत्याहि सहीअन्वये किंवा त्या त्या वेळी असलेल्या कायद्यान्वये असलेले किंवा कोणताहि करार, अनुदान, न्यायालयाचा हुकूमनामा किंवा आदेश यांतून किंवा इतर रीतीने संभवणारे कुळाचे हक्क व विशेषाधिकार अर्थात किंवा कमी होणार नाहीत.”

११. मुख्य अधिनियमाचें कलम ३५ यांत, पोट-कलम (२) मधील "पहिल्या सन १९५० अपिलावर" या शब्दांनीं सुरू होणाऱ्या व "दुसऱ्या अपिलावर" या शब्दांनीं संपणाऱ्या चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१, कलम ३५ ची सुधारणा.

१२. मुख्य अधिनियमाचें कलम ३७ यांत, पोट-कलम (२) मधील "पहिल्या सन १९५० अपिलावर किंवा महसूलमंडळाचें दुसऱ्या अपिलावर" या शब्दांऐवजीं, "अपिलावर" चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१, कलम ३७ ची सुधारणा.

१३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ३७-अ नंतर, पुढील शीर्षक दाखल करावें :— सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१, कलम ३७-अ नंतर शीर्षक दाखल करणें.

"प्रकरण ४-अ.

संरक्षित कुळें, सामान्य कुळें व भूमिधारी यांचे हक्क."

१४. मुख्य अधिनियमाचें कलम ३८ यांत,—

(१) पोट-कलम (१) मध्ये जेथें जेथें "संरक्षित कुळास" हे शब्द येतात तेथें तेथें त्या शब्दांनंतर, "किंवा यथास्थिति, सामान्य कुळास" हे शब्द आणि "संरक्षित कुळ" या शब्दांनंतर "किंवा यथास्थिति सामान्य कुळ" हे शब्द दाखल करावे; आणि शेवटीं पुढील परंतुक जादा दाखल करावें :— सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१, कलम ३८ ची सुधारणा.

"परंतु असें कुळ हें सामान्य कुळ असेल व भूमिधारी हा पुढील वर्गातील म्हणजे—

(अ) अवयस्क,

(ब) विधवा,

(क) भारतातील नौदल, लष्कर किंवा विमानदळ यांत नोकरी करणारा इसम, किंवा

(ड) शारीरिक किंवा मानसिक दौर्बल्य जडलेला इसम; असेल तर त्या बाबतीत अशा कुळास—

(१) (अ) वर्गाचा भूमिधारी ज्या तारखेला वयस्क होईल,

(२) (क) वर्गाचा भूमिधारी ज्या तारखेला अशा दलांत नोकरी करण्याचे बंद होईल,

(३) (ड) वर्गाच्या भूमिधारकाचें असें दौर्बल्य ज्या तारखेला नाहीसें होईल आणि

(४) (ब) वर्गाच्या भूमिधारकाचा त्या जमिनीतील हितसंबंध ज्या तारखेला नष्ट होईल,

त्या तारखेपासून, दोन वर्षांची मुदत संपल्यानंतर या कलमान्वये भूमिधारकास हितसंबंध खरेदी करण्याचा हक्क राहिल.

स्वधरीकरण.—जेव्हा, संयुक्तपणे दोन किंवा अधिक भूमिधारकाच्या अधिकाराखाली जमीन धारण केली असेल त्या बाबतीत निदान एक संयुक्त धारक हा उक्त परंतुकांत निर्दिष्ट केलेल्या वर्गातील नसेल तर पोट-कलम (१) चें परंतुक लागू होणार नाही.” ;

(२) पोट-कलम (२) नंतर पुढील नवीन पोट-कलम दाखल करावे :—

“(२-अ) (अ) जें सामान्य कूळ आणि पोट-कलम (२) मध्ये काहीहि असले तरी, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७ च्या प्रारंभानंतर, जें संरक्षित कूळ पोट-कलम (१) अन्वये मिळालेला हक्क बजावू इच्छित असेल, त्या कुळानें ज्या किमतीला तें भूमिधारकाचा त्या जमिनीतील हितसंबंध खरेदी करण्यास तयार असेल ती किंमत नमूद करणारा प्रस्ताव जमीन धारण करणारास सादर केला पाहिजे, परंतु अशी किंमत त्यानें बावयाच्या खंडाच्या बारा पर्टीहून अधिक असतां कासा नये.

(ब) जेव्हां कुळास, त्यानें कूळ म्हणून धारण केलेल्या जमिनीच्या भागाच्या बाबतीत भूमिधारकाचा हितसंबंध खरेदी करण्याचा हक्क असेल तेव्हां, जो भाग खरेदी करण्याचा त्यास हक्क असेल तो भाग त्यानें प्रस्तावांत नमूद केला पाहिजे.” ;

(३) पोट-कलम (३) ते (७), दोन्ही धरून यांत, “संरक्षित कुळास”, “संरक्षित कुळाचा”, “संरक्षित कुळानें”, “संरक्षित कूळ” व “संरक्षित कुळाकडून” या शब्दानंतर अनुक्रमे “किंवा, यथास्थिति, सामान्य कूळास”, “किंवा यथास्थिति, सामान्य कुळाचा”, “किंवा यथास्थिति सामान्य कुळानें”, “किंवा यथास्थिति, सामान्य कूळ” व “किंवा यथास्थिति, सामान्य कुळाकडून” हे शब्द दाखल करावे ;

(४) पोट-कलम (४) मध्ये,—

(१) “(२)” या कंस व आंकड्यानंतर “किंवा (२-अ)” हा शब्द, कंस, आंकडा व अक्षर हीं दाखल करावी ;

(२) “ठरविली पाहिजे” या शब्दानंतर “आणि त्यानें, कलम ३८-अ-१ मध्ये तरतूद केलेल्या रीतीनें, उक्त जमिनीवर कायदेशीर रीतीनें असलेल्या बोजांची रक्कम ठरविली पाहिजे” हा मजकूर दाखल करावा ;

(५) पोट-कलम (५) मधील पहिल्या परंतुकाऐवजीं, पुढील मजकूर दाखल करावा :—

“पोट-कलम (२-अ) अन्वये केलेल्या प्रस्तावाच्या संबंधांत न्यायाधिकरण ठरविलेला अशा बारापेक्षां अधिक नाहीत इतक्या वार्षिक हप्त्यांनीं व अशा तारखांना किंवा तारखांपूर्वी ;

अनामत ठेवली पाहिजे :

परंतु कलम १८ अन्वये ज्या कोणत्याहि मुदतीसाठीं खंडाची तहकुबी किंवा सूट देण्यांत आली असेल त्या मुदतींत खरेदीची किंमत टोक रकमेत देणे किंवा या कलमान्वये ठरविण्यांत आलेल्या कोणत्याहि हप्त्यांची रक्कम किंवा त्यावरील कोणतेहि व्याज कांहीं असल्यास देणे कुळास बंधनकारक असणार नाही.” ;

(६) पोट-कलम (६) मध्ये,—

(१) कंडिका (अ) मध्ये, “आणि न्यायाधिकरणास” या शब्दांनीं सुरु होणारा व “निदेश देण्याचाहि अधिकार आहे” या शब्दांनीं संपणारा मजकूर गाळण्यांत यावा ;

(२) कंडिका (क) ऐवजी पुढील कंडिका दाखल करावी:—

“(क) वाजवी किंमत ठोक रकमेत अनामत ठेवण्यांत आल्यावर किंवा पोट-कलम (५) अन्वये अशा किंमतीच्या कोणत्याहि हप्त्याची रक्कम अनामत ठेवण्यांत आल्यावर, किंवा अशा (वाजवी) किंमतीपैकी कोणतीहि रक्कम कंडिका (ड) च्या परंतुकान्वये वसूल करण्यांत आल्यावर, न्यायाधिकरणाने, भारधारकास अशा रीतीने अनामत ठेवलेल्या किंवा वसूल केलेल्या रकमेपैकी पोट-कलम (४) अन्वये त्याच्या हक्काची जी किंमत ठरविण्यांत आली असेल ती त्यास परत केली पाहिजे व शिल्लक राहिलेली रक्कम, कोणतीहि असल्यास, ती भूमिधारकास दिली पाहिजे :

परंतु, भारधारक इसम एकाहून अधिक असतील तर त्या बाबतीत त्यांना पदास्थिति अगतेच्या क्रमानुसार किंवा दराप्रमाणे रकमा दिल्या पाहिजेत :

तसेच, अशा भारधारकास कोणतीहि रक्कम दिल्यामुळे इतर कोणत्याहि रीतीने किंवा त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेल्या इतर कोणत्याहि कायदान्वये बोजाच्या संबंधात जमीनमालकाविरुद्ध कामकाज चालविण्याच्या त्याच्या हक्कास बाध येणार नाही.” ;

(३) कंडिका (ड) नंतर पुढील कंडिका जादा दाखल कराव्या:—

“(इ) पोट-कलम (२-अ) अन्वये पुरेशा कारणामुळे कुळाकडे चार हप्त्यांची थकबाकी राहिली असेल त्या बाबतीत, शेवटचा हप्ता भरण्यांत कसूर केल्याच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आंत कुळास न्यायाधिकरणाकडे अर्ज करता येईल व अशा अर्जाद्वारे त्यास, पुरेशा कारणामुळे हप्ते भरण्यास आपण असमर्थ होतो या मुद्यावर कसुरीची साफी मिळावी अशी विनंती करता येईल आणि न्यायाधिकरणाची त्यास योग्य वाटेल अशी चौकशी केल्यानंतर तशी खात्री झाली तर न्यायाधिकरणास, थकबाकीची रक्कम भरण्याकरिता आपण मूदत देण्याचा व त्या कारणाकरिता हप्त्यांची संख्या सोळापर्यंत वाढविण्याचा अधिकार आहे. त्यानंतर कोणत्याहि वेळीं कुळाकडे चार हप्त्यांची थकबाकी राहिली तर किंवा अशा रीतीने वाढविलेल्या मूदतीत कुळाने खरेदीची किंमत देण्यांत कसूर केली तर अशी खरेदी निरर्थक होईल व कंडिका (ड) चे उपबंध लागू होतील.

(फ) कोणत्याहि जमिनीची खरेदी निरर्थक झाल्याच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आंत कुळाने दिलेल्या रकमेतून त्याने देणे असलेला खंड वजा करून उरलेली रक्कम त्यास देण्यांत जमीनधारक कसूर करील तर ती रक्कम जमीन-महसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणे त्याजकडून वसूल करण्यांत येईल व ती अशा कुळास देण्यांत येईल.” ;

(७) पोट-कलम (६) नंतर पुढील पोट-कलमे दाखल करण्यांत यावीत:—

“(६-अ). उक्त किंमत ज्यावर्षी न्यायाधिकरणाकडे ठोक रकमेत अनामत ठेवण्यांत आली असेल त्या वर्षीपासून किंवा उक्त किंमत हप्त्यांनी देण्यास कुळास परवानगी देण्यांत आली असेल त्या बाबतीत पहिला हप्ता ज्यावर्षी देणे झाला असेल त्या वर्षीपासून उक्त कूळ, पोट-कलम (६) ची कंडिका (फ) लागू असेल त्या बाबतीत खेरीजकरून, भूमिधारकास अशा जमिनीचा खंड देण्यास पात्र असणार नाही” ;

(८) पोट-कलम (७) मध्ये,—

(१) कंडिका (ब) मधील पहिल्या परंतुकाऐवजी पुढील परंतुक दाखल करावे:—

“परंतु, अशा खरेदीनंतर कुळाकडे कूळ या नात्याने राहिलेल्या जमिनीच्या बाबतीत, स्थानिक क्षेत्रातील बाजारांत जमिनीची जी किंमत असेल त्या किंमतीला जमीन खरेदी करण्याची प्रथम परतती ही, प्रकरण ५ च्या उपबंधास अधीन राहून कुळाकडे निहित होईल.” ;

(२) कंडिका (क) ऐवजी पुढील कंडिका दाखल करावी :—

“ (क) कुळानें जमीन खरेदी केल्यानंतर, मग ती त्यानें जातीनें कसण्यासाठीं किंवा इतर रीतीनें कसण्यासाठीं खरेदी केलेली असो, जमीनधारकाजवळ राहिलेल्या जमिनीचें क्षेत्र संबंधित स्थानिक क्षत्रासाठींच्या एका कुटुंबास धारण करता येईल इतक्या भूमिपेक्षा कमी असतां कामा नये. ” ;

(९) पोट-कलम (८) मध्ये,—

(१) “ संरक्षित ” हा शब्द जेथें जेथें येतो तेथें तेथें त्या शब्दाऐवजी “ संरक्षित किंवा यथास्थिति सामान्य ” हे शब्द दाखल करावे ;

(२) शेवटीं पुढील परंतुक जादा दाखल करावें :—

“ परंतु, कुळानें खरेदी करावयाचें क्षेत्र हें, शक्यतोवर भूमापन क्रमांक किंवा भूमापन क्रमांकाचा पोट-विभाग असावें. ” ;

(१०) पोट-कलम (८) नंतर पुढील पोट-कलम जादा दाखल करावें :—

“ (९) या कलमान्वये जमीन खरेदी करण्यांत आल्यानंतर कोणत्याहि वेळीं ती जमीन जातीनें कसण्यांत खरेदीदार कसुर करील तर, पुरेशा कारणांमुळे अशा कसुरीस कलेक्टर माफी देईल तो प्रसंग खरीजकरून, खरेदीदारास काढून लावण्यांत येईल आणि ती जमीन अधिक जमीन आहे असें जाहीर करण्यांत येईल. ”

सन १९५०
चा हेंदराबाद
अधिनियम
२१ यांत
कलम ३८-
अ-१ दाखल
करणे.

१५. मुख्य अधिनियमाच्या ३८ व्या कलमानंतर पुढील कलम दाखल करावें :—

कलम ३८
अन्वये कुळानें
खरेदी केलेल्या
जमिनीवर
असलेले बोजे
ठरविण्याचा
न्यायाधिकर-
णाचा
अधिकार.

“ ३८-अ-१. (१) कलम ३८, पोट-कलम (४) अन्वये चौकशी करतांना न्यायाधिकरणानें विहित केलेल्या रीतीनें एक नोटीस प्रसिद्ध केली पाहिजे व त्या नोटीसीद्वारे, उक्त जमिनीच्या संबंधांत जमीनधारकाविरुद्ध कायदेशीरपणे असलेले बोजे धारण करणाऱ्या सर्व इसमांस आपापले दावे, नोटीस प्रसिद्ध केल्याच्या तारखेपासून दोन महिन्यांच्या आंत न्यायाधिकरणाकडे लेखी कळविण्यास फर्माविलें पाहिजे.

(२) जर पोट-कलम (१) अन्वये कोणतेहि दावे कळविण्यांत आले असतील तर, न्यायाधिकरणानें अशा दाव्यांच्या संबंधांत करावयाच्या चौकशीची नोटीस भूमिधारकास व भारधारकास दिली पाहिजे आणि चौकशी करून अशा दाव्यांची रक्कम ठरविली पाहिजे :

परंतु जेव्हां कोणत्याहि अशा दाव्यांत,—

- (अ) दाव्याचा कायदेशीरपणा,
- (ब) अशा दाव्याच्या संबंधांत येणें असलेली रक्कम,
- (क) भारधारकाचा असा दावा सांगण्याचा हक्क,
- (ड) जेव्हां असे भारधारक दोन किंवा अधिक असतील तेव्हां,

अशा दाव्याचा अग्रतेचा क्रम.

यासंबंधीचा विधिविषयक प्रश्न असेल तेव्हां, कलमें ९९ व ९९-अ यांत कोणत्याहि सजकूर असला तरीहि, न्यायाधिकरणानें ज्या अधीन न्यायाधिकाऱ्याच्या अधिकार-क्षेत्राच्या प्रादेशिक हद्दींत उक्त जमीन असेल त्या अधीन न्यायाधिकाऱ्याकडे असा प्रश्न विहित केलेल्या रीतीनें निर्णयासाठीं लिहून पाठविला पाहिजे.

(३) अशा लिहून पाठविलेला प्रश्न मिळाल्यावर, अधीन न्यायाधिकाराने, संबंधित पक्षकारांना नोटीस दिल्यानंतर निर्णयासाठी लिहून पाठविलेल्या प्रश्नांची न्याय्य चौकशी केली पाहिजे आणि त्यावरील त्याच्या निर्णयाची नोंद करून ते न्यायाधिकारणाकडे पाठविले पाहिजेत. नंतर न्यायाधिकारणाने अशा निर्णयाप्रमाणे दाव्याची रक्कम ठरविली पाहिजे. ”

१६. मुख्य अधिनियमाचे कलम ३८-अ यांत—

- (१) “संरक्षित कुळाने”, “संरक्षित कुळाला” किंवा “संरक्षित कुळाचा” हे शब्द जेथे जेथे येतात तेथे तेथे त्या शब्दानंतर “किंवा, यथास्थिति, सामान्य कुळाने”, “किंवा, यथास्थिति, सामान्य कुळाला” व “किंवा, यथास्थिति, सामान्य कुळाचा” हे शब्द अनुक्रमे दाखल करावे ;
- (२) “(५), (६) व (८)” हा मजकूर जेथे प्रथम येतो तेथे त्याऐवजी “(४), (५), (६), (६-अ), (८) व (९)” हा मजकूर दाखल करावा ;
- (३) दुसऱ्यादा येणारा “(५), (६) व (८)” हा मजकूर गाळण्यांत यावा.

सन १९५०

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या
कलम ३८-अ
ची सुधारणा.

१७. मुख्य अधिनियमाची कलमे ३८-ब, ३८-क व ३८-ड यांत “संरक्षित कुळाने”, “संरक्षित कुळाला”, “संरक्षित कुळाचा”, “संरक्षित कुळाच्या”, “संरक्षित कुळाकडून” व “संरक्षित कूळ” हे शब्द जेथे जेथे असतील तेथे तेथे त्या शब्दानंतर “किंवा, यथास्थिति, सामान्य कुळाने”, “किंवा यथास्थिति, सामान्य कुळाला”, “किंवा यथास्थिति, सामान्य कुळाचा”, “किंवा, यथास्थिति, सामान्य कुळाच्या”, “किंवा यथास्थिति, सामान्य कुळाकडून” व “किंवा, यथास्थिति, सामान्य कूळ” हे शब्द अनुक्रमे दाखल करावे.

सन १९५०

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलमे
३८-ब, ३८-क
व ३८-ड यांची
सुधारणा.

१८. मुख्य अधिनियमाचे कलम ३८-इ यांत—

(१) पोट-कलम (१) मधील “अधिनियमाचे कलम ३८, पोट-कलम (७) याच्या उपबंधांना अधीन ठेवून” हा मजकूर गाळण्यांत यावा आणि पोट-कलम (१) यांत पुढील परंतुके जावा दाखल करावी :—

सन १९५०

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या
कलम ३८-ई
ची सुधारणा.

“परंतु, ह्या पोट-कलमान्वयेचे हस्तांतरण, हे कलम ३८, पोट-कलम (७) यांत निविष्ट केलेल्या शर्ती (अ) व (ब) यांस आणि संरक्षित कुळाने जमीन खरेदी केल्यानंतर, सग ती जातीने कसण्यासाठी किंवा इतर रीतीने कसण्यासाठी खरेदी केलेली असो, जमीनधारकाकडे राहिलेल्या जमिनीचे क्षेत्र हे संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठीच्या एका कुटुंबास धारण करता येईल. इतक्या क्षेत्राच्या दुप्पट क्षेत्राहून कमी असतां कामा नये, या आणखी शर्तीस अधीन असेल :

तसेच, जेव्हा अशा कोणत्याहि जमिनीच्या संबंधांत अशा रीतीने अधिसूचित केलेल्या तारखेस कलम १९, १९-अ किंवा ३२ अन्वये कोणतेहि कामकाज अर्निषित असेल, तेव्हा अशा जमिनीच्या मालकीहक्काचे हस्तांतरण ज्या तारखेस असे कामकाज अर्चरेचें निकालांत काढण्यांत येईल त्या तारखेस परिणामक्षम होईल आणि अशा कामकाजातील निर्णयाप्रमाणे जमीन कुळाच्या कबजांत राहील.”

(२) “व त्यानंतर” या शब्दाऐवजी पुढील मजकूर दाखल करावा, आणि तो मजकूर हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५४ च्या प्रारंभापासून दाखल करण्यांत आला होता असें समजले पाहिजे :—

“आणि जर भूमिधारकाने अशा मुदतींत असा अर्ज दाखल केला नसेल परंतु पोट-कलम (२) अन्वये प्रमाणपत्र देण्यांत आले असेल तर, न्यायाधिकारणास स्वतः होऊन अशी किंमत ठरविण्याच्या काभास लागता येईल व त्यानंतर”.

(३) “(८)” हा कंस व आंकडा याऐवजी “(९)” हा कंस व आंकडा दाखल करावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
मध्ये कलमें
३८-फ, ३८-ग
व ३८-ह
दाखल करणें.

१९. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ३८-इ नंतर पुढील कलमें दाखल करावीत :—

कलम ३७-अ
अन्वये संर-
क्षित कुळें
म्हणून
समजल्या
जाणाऱ्या
कुळांकडे
जमिनीची
मालकी हस्तां-
तरित करणें.

“ ३८-फ. (१) हा विभाग किंवा विभाग ४-ब यांत किंवा त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेला कोणताहि विधि किंवा कोणतीहि रूढि, वहिवाट, हुकूमनामा, करार किंवा इनामपत्र यांत एतद्विरुद्ध कांहींहि असले तरी, राज्य सरकारला, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७ च्या प्रारंभानंतर कोणत्याहि वेळीं राजपत्रांतील अधिसूचनेद्वारे, कोणत्याहि क्षेत्राच्या बाबतींत व अशा अधिसूचनेत निर्दिष्ट करण्यांत येईल अशा तारखेपासून असे घोषित करण्याचा अधिकार आहे की, कलम ३७-अ अन्वये संरक्षित कुळ म्हणून समजल्या जाणाऱ्या सर्व कुळांनी धारण केलेल्या अशा क्षेत्रातील ज्या जमिनी, या विभागाच्या उपबंधांपैकी कोणत्याहि उपबंधान्वये त्यांच्या जमीनधारकांकडून खरेदी करण्याचा त्यांना हक्क आहे अशा सर्व जमिनीची मालकी ही, अशा संरक्षित कुळांकडे हस्तांतरित झालेली आहे आणि अशा तारखेपासून अशीं सर्व संरक्षित कुळां अशा जमिनीचे संपूर्ण मालक आहेत असे समजले पाहिजे.

(२) कलम ३८-इ चे उपबंध आवश्यक त्या फेरफारांसह पोट-कलम (१) अन्वये संरक्षित कुळांकडे जमिनीची मालकी हस्तांतरित करण्याच्या बाबतींत लागू होतील.

अधिसूचित
तारखेपासून
कुळांकडे
जमिनीची
मालकी हस्तां-
तरित करणें.

३८-ग. (१) हा विभाग किंवा विभाग ४-ब यांत किंवा त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेला कोणताहि कायदा किंवा कोणतीहि रूढि, वहिवाट, हुकूमनामा, करार किंवा इनामपत्र यांत एतद्विरुद्ध कांहींहि असले तरी, राज्य सरकारला, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७ च्या प्रारंभापासून तीन वर्षांची मुदत संपल्यानंतर कोणत्याहि वेळीं राजपत्रांतील, अधिसूचनेद्वारे कोणत्याहि क्षेत्राच्या बाबतींत व अशा अधिसूचनेत निर्दिष्ट करण्यांत येईल अशा तारखेपासून असे घोषित करण्याचा अधिकार आहे की, सामान्य कुळांनी धारण केलेल्या ज्या जमिनी या विभागाच्या उपबंधांपैकी कोणत्याहि उपबंधान्वये अशा क्षेत्रातील त्यांच्या जमीनधारकांकडून खरेदी करण्याचा त्यांस हक्क आहे अशा सर्व जमिनीची मालकी, अशा कुळांकडे हस्तांतरित करण्यांत आली आहे, व त्यांच्याकडे निहित असेल आणि अशा तारखेपासून अशीं कुळां त्या जमिनीचे पूर्ण मालक आहेत असे समजले पाहिजे :

परंतु असे कोणतेहि कुळ अशा तारखेला, पुढील वर्गातील म्हणजे :—

- (अ) अवयस्क,
- (ब) विधवा,
- (क) भारतातील नौदल, लष्कर किंवा विमानदल यांत नोकरी करणारा इसम, किंवा
- (ड) कोणतेहि शारीरिक किंवा मानसिक दौर्बल्य जडलेला इसम, असेल तर, त्या जमिनीची मालकी,—

(१) (अ) वर्गाचे कुळ वयात आल्याच्या तारखेपासून, (क) वर्गाचे कुळ ज्या तारखेस अशा दलांत नोकरी करण्याचे बंद करील त्या तारखेपासून, (ड) वर्गाच्या कुळांचे असे दौर्बल्य ज्या तारखेस नाहीसे होईल त्या तारखेपासून एक वर्षानंतर कुळांकडे हस्तांतरित झाली आहे असे समजले पाहिजे ; आणि

(२) विधवा स्त्रीच्या बाबतीत, ज्या तारखेस अशा स्त्रीचा जमिनीतील हितसंबंध नष्ट होईल त्या तारखेपासून एक वर्षानंतर तिच्या उत्तर स्वत्वाधिकार्याकडे हस्तांतरित झाली आहे असें समजले पाहिजे.

(२) कलम ३८-इ चे उपबंध आवश्यक या फेरफारासह पोट-कलम (१) अन्वये सामान्य कुळांकडे जमिनीची मालकी हस्तांतरित करण्यास लागू होतील.

३८-ह. कलम ३८-ग अन्वये कोणत्याहि क्षेत्राबाबत अधिसूचित केलेल्या तारखेनंतर अधिसूचित अशा क्षेत्रांत निर्माण केलेल्या कुळवहिवाटीच्या बाबतीत, अशा कुळवहिवाटीखाली तारखेनंतर जमीन धारणकरणाऱ्या प्रत्येक कुळास कुळवहिवाट सुरू झाल्यापासून एक वर्षाच्या निर्माण आंत अशा जमिनीपैकी, कलम ३८ अन्वये जितकीच जमीन खरेदी करण्याचा त्यास हक्क केलेल्या कुळ-असेल, तितकी जमीन खरेदी करण्याचा हक्क राहिल आणि कलम ३८ चे उपबंध आवश्यक वहिवाटी-त्या फेरफारांसह अशा खरेदीस लागू होतील."

खाली जमीन धारणकरणाऱ्या कुळाचा जमीन खरेदी करण्याचा हक्क.

२०. मुख्य अधिनियमाचे कलम ३९ यांत,—

(१) जेथे जेथे "संरक्षित कुळे" व "संरक्षित कुळांपैकी" हे शब्द येतील तेथे तेथे त्या शब्दानंतर "किंवा, यथास्थिति, सामान्य कुळे" व "किंवा, यथास्थिति, सामान्य कुळांपैकी" हे शब्द अनुक्रमे दाखल करावे ;

(२) पोट-कलम (४) नंतर, पुढील पोट-कलम दाखल करावे :—

"(५) या कलमाच्या मागील उपबंधांतील कोणत्याहि गोष्टींमुळे संरक्षित कुळ व सामान्य कुळ यांच्यांत कुळवहिवाटीची अदलाबदल करण्यास अधिकार मिळतो असें समजता कामा नये."

सन १९५०

चा हदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ३९ ची

२१. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ४० ऐवजी पुढील कलम दाखल करावे :—

सन १९५० चा हदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ४० ऐवजी नवीन कलम दाखल करणे.

"४०. (१) कूळ मरण पावेल तेव्हां, अशा कुळाने त्याच्या मृत्यूच्या वेळी ज्या अटीवर व शर्तीवर कुळवहिवाट धारण केली होती त्याच अटीवर व शर्तीवर,—

(अ) जर असे कूळ अविभक्त हिंदु कुटुंबातील इसम असेल तर, उक्त कुटुंबातील जिवंत असलेल्या इसमांकडे, आणि

(ब) जर असे कूळ अविभक्त हिंदु कुटुंबातील इसम नसेल तर, त्याच्या वारसांकडे जमीन धारणकरणाराने ती चालू ठेवली आहे असें समजले पाहिजे.

(२) ज्या ह्यात असलेल्या इसमांकडे किंवा यथास्थिति ज्या वारसांकडे पोट-कलम (१) अन्वये कुळवहिवाट चालू ठेवण्यांत आली असेल त्या इसमांस किंवा वारसांस विभागणी करण्याचा हक्क असेल आणि त्यांनी पट्ट्याने दिलेल्या जमिनीची पुढील शर्तीस अधीन राहून पोट-विभागणी केली पाहिजे :—

(अ) प्रत्येक हिस्सेदाराने आपला हिस्सा स्वतंत्र कूळ म्हणून धारण केला पाहिजे,

कुळांचे हक्क वंशपरंपरेने प्राप्त होण्याजोगे असणे.

(ब) पट्ट्याने दिलेल्या जमिनीच्या संबंधांत देण्याजोग्या खंडाची, हिस्सेदारांमध्ये त्यांना नेमून देण्यांत आलेल्या हिश्यांनुसार विभागणी केली पाहिजे,

(क) प्रत्येक हिस्सेदारास नेमून दिलेलें क्षेत्र, राज्य सरकार, जमिनीची उत्पादनक्षमता व जमिनीचा शेतीसाठी पूर्णतः व कार्यक्षम रीतीने उपयोग होण्यासंबंधीची इतर परिस्थिति लक्षांत घेऊन, सामान्य किंवा खास आदेशाद्वारे या संबंधांत निर्दिष्ट करील अशा घटकापेक्षा (युनिट) कमी असता कामा नये,

(ड) जर असे क्षेत्र कांडिका (क) मध्ये उल्लेख केलेल्या घटकाहून (युनिटाहून) कमी असेल तर, हिस्सेदारांना उत्पन्न संयुक्तपणे उपभोगण्याचा हक्क असेल, परंतु जमिनीची मोजून मापून विभागणी करता कामा नये,

(इ) हिस्सेदारांनी द्यावयाच्या खंडाच्या वांटणीसंबंधी कोणताहि प्रश्न उद्भवल्यास त्याचा तहसिलदाराने निकाल केला पाहिजे व तहसिलदाराचा निकाल अखेरचा असेल.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१ ची
कलमें ४१,
४२ व ४३
बांची
सुधारणा.

२२. मुख्य अधिनियमाची कलम ४१, ४२ व ४३ यांत, जेथे जेथे "संरक्षित कुळां" व "संरक्षित कुळाला" हे शब्द असतील तेथे तेथे त्या शब्दांनंतर "किंवा यथास्थिति, सामान्य कुळां" व "किंवा यथास्थिति, सामान्य कुळाला" हे शब्द अनुक्रमे दाखल करावे.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
च्या कलम ४४
एवजी नवीन
विभाग दाखल
करणे.

२३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ४४ एवजी पुढील विभाग दाखल करावा:—

" विभाग ४-ड.

भूमिधारकांनी जातीने जमीन कसण्यासाठी कुळबहिवाट संपविणे.

जातीने जमीन
कसण्यासाठी
भूमिधारकांनी
कुळबहिवाट
संपविणे.

४४. (१) कलम ६ किंवा १९ मध्ये काहीहि असले तरी, परंतु पोट-कलमें (२) ते (६) च्या उपबंधांस अधीन राहून, जमीन धारणकरणाराला जातीने कसण्यासाठी जमीन खरोखरच आवश्यक असेल तर त्यास, पोट-कलम (२) मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे कुळास नोटीस देऊन आणि कबजा मिळण्यासाठी अर्ज करून कोणत्याहि जमिनीची कुळबहिवाट संपविण्याचा अधिकार आहे.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये देणे आवश्यक असलेली नोटीस लेखी असली पाहिजे व तींत ज्या कारणासाठी भूमिधारकास ती जमीन आवश्यक असेल तें कारण नमूद केले पाहिजे व पोट-कलम (३) मध्ये इतर रीतीने तरतूद केली असेल तें खेरीज करून, ती कुळावर तारीख ३१ डिसेंबर १९५८ रोजी किंवा त्यापूर्वी बजाविली पाहिजे. त्याचवेळी अशा नोटीसीची एक प्रत तहसिलदाराकडे पाठविली पाहिजे. कलम ३२ अन्वये कबजा मिळण्यासाठी करावयाचा अर्ज तहसिलदाराकडे तारीख ३१ मार्च १९५९ रोजी किंवा त्यापूर्वी केला पाहिजे.

(३) जेव्हां जमीन धारण करणारा पुढील वर्गातील म्हणजे :—

- (अ) अवयस्क,
(ब) विधवा,
(क) भारतातील नौदल, लष्कर किंवा विमानदल यांत नोकरी करणारा इसम,
किंवा

(ड) कोणतेही शारीरिक किंवा मानसिक दौर्बल्य जडलेला इसम,
असेल तेव्हां, जर त्यानें पोट-कलम (२) वरून आवश्यक असल्याप्रमाणें नोटीस दिली नसेल व अर्ज केला नसेल तर, व कूळ हे संरक्षित कूळ नसेल तेव्हां—(अ) जमीन धारण करणाराला—

(१) (अ) वर्गाच्या बाबतींत, तो वयांत आल्याच्या तारखेपासून एक वर्षाच्या मुदतीत,

(२) (क) वर्गाच्या बाबतींत, तो ज्या तारखेस अशा दलांत नोकरी करण्याचे बंद करील त्या तारखेपासून एक वर्षाच्या मुदतीत,

(३) (ड) वर्गाच्या बाबतींत त्याचे असे शारीरिक किंवा मानसिक दौर्बल्य ज्या तारखेस नाहीसे होईल त्या तारखेपासून एक वर्षाच्या मुदतीत,

जमीन धारणकरणारास अशी नोटिस देतां येईल व असा अर्ज करतां येईल, आणि

(ब) विधवा स्त्रीच्या बाबतींत, ज्या तारखेस अशा स्त्रीचा जमिनीतील हीतसंबंध नष्ट होईल त्या तारखेपासून एक वर्षाच्या मुदतीत तिच्या उत्तर स्वत्वाधिकार्यास अशी नोटीस देतां येईल व असा अर्ज करतां येईल :

परंतु, जेव्हां दोन किंवा अधिक संयुक्त जमीन धारणकरणारांनी जमीन धारण केली असेल तेव्हां अशा धारणकरणारांपैकी निदान एक ह्या पोट-कलमाच्या कंडिका (अ) ते (ड) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या वर्गातील नसेल तर ह्या पोट-कलमाचे उपबंध लागू होणार नाहीत.

(४) ज्या तारखेस नोटीस दिली असेल त्या तारखेस व ज्या तारखेस नोटीसीची मुदत संपते त्या तारखेस—

(अ) जमीनधारक हा जमीनधारक म्हणून किंवा कूळ म्हणून कोणतीही जमीन अगोदरच जातीनें कशीत नसेल तर, त्यास पोट-कलम (५) व (६) च्या उपबंधांस अधीन राहून संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठीं ठरविलेल्या, कुटुंबांना धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या तीनपट क्षेत्रातक्या क्षेत्राचा कबजा घेण्याचा हक्क असेल ;

(ब) जमीनधारक हा जमीनधारक म्हणून किंवा कूळ म्हणून कशीत असलेली जमीन संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठीं ठरविलेल्या कुटुंबांना धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या तीनपटींहून कमी असेल तर त्यास पोट-कलम (५) व (६) च्या उपबंधांस अधीन राहून, त्याच्या कबजातील जमिनीचे क्षेत्र हे कुटुंबांना धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या तीन पट होण्यासाठीं पट्ट्यानें दिलेल्या जमिनीपैकी जितकी जमीन पुरेशी असेल तितक्या जमिनीचा कबजा मिळण्याचा हक्क असेल.

(५) पोट-कलम (१) अन्वये कोणत्याही कुळाची कुळवहिवाट संपविण्याचा जमीन धारकाचा हक्क हा पुढील शर्तीस अधीन असेल :—

(अ) त्यास अशा जमिनीच्या लागवडीमुळे मिळणारे उत्पन्न त्याच्या उपजीविकेसाठीं लागणाऱ्या उत्पन्नाचे मुख्य साधन नसेल तर कुटुंबांना धारण करतां येईल इतक्या जमिनीहून अधिक जमीन स्वतःकडे घेण्याचा हक्क असणार नाही.

(ब) जमीनधारकाच्या मालकीची जमीन, मग ती मालक या नात्यानें असो किंवा कूळ या नात्यानें असो, मूलभूमीहून अधिक होत नसेल तर त्यास त्यानें पट्ट्यानें दिलेल्या सबंध जमिनीची कुळवहिवाट संपविण्याचा हक्क असेल.

(क) जमीनधारकानें धारण केलेली जमीन, मग ती मालक या नात्याने असो किंवा कूळ या नात्याने असो, मूलभूमीपेक्षा अधिक होईल तेव्हां त्यास, कुळास पट्ट्याने दिलेल्या क्षेत्रांपैकी फक्त इतकेच क्षेत्र स्वतःकडे घेण्याचा हक्क असेल की, अशा रीतीने कुळवहिवाट संपविण्यांत आल्यानंतर, कुळाकडे, एकतर, त्याच्या मालकीची जमीन किंवा कूळ म्हणून त्याने धारण केलेली जमीन मिळून मूलभूमीइतके क्षेत्र राहिल, किंवा, जर अशा रीतीने कुळाकडे राहिलेले क्षेत्र मूलभूमीपेक्षा कमी असेल तर त्याने कुळास पट्ट्याने दिलेल्या जमिनीच्या निम्म्याइतके क्षेत्र राहिल.

(६) या कलमातील कोणत्याहि मजकुरामुळे, जें कूळ एखाद्या सहकारी कृषि संस्थेचा त्यावेळीं सदस्य असेल त्याची कुळवहिवाट संपविण्याचा जमीनधारकास अधिकार असणार नाही.

(७) या कलमान्वये कुळवहिवाट संपविण्यांत आल्यानंतर कुळाकडे राहिलेल्या कोणत्याहि जमिनीबाबतची कुळवहिवाट जमीन धारण करणारास ती जमीन जातीने कसण्यासाठी खरोखरच आवश्यक आहे या कारणावरून त्यानंतर पुन्हा केव्हाहि संपविली जाण्यास पात्र असणार नाही. आणि हदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७ च्या प्रारंभापूर्वी अंमलांत असलेले अधिनियमाचे कलम ४४, पोट-कलम

(५) अन्वये कुळवहिवाट संपविण्यासंबंधीहि हा उपबंध लागू असेल.

(८) या कलमान्वये कुळवहिवाट संपविल्यामुळे, पट्ट्याने दिलेल्या जमिनीचा कोणताहि भाग कुळाकडे रहात असेल तर, कुळाकडे राहिलेल्या जमिनीच्या क्षेत्राच्या प्रमाणांत विहित केलेल्या रीतीने कुळाकडे राहिलेल्या जमिनीच्या खंडाची विभागणी केली पाहिजे.

(९) जमीनधारकानें, जातीने कसण्यासाठी त्यास जमीन आवश्यक आहे या मुद्यावर कोणत्याहि जमिनीची कुळवहिवाट संपविण्यासाठी दाखल केलेले आणि हदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७ ज्या तारखेस अंमलांत आला त्या तारखेस अनिर्णित असलेले कोणतेहि कामकाज हे ह्या कलमान्वये कुळवहिवाट संपविण्यासाठीचे कामकाज आहे असे समजले पाहिजे आणि ह्या कलमाचे उपबंध अशा कामकाजास लागू असतील.

(१०) राज्य सरकारने नियमाद्वारे पुढील गोष्टींसाठी तरतूद केली पाहिजे :-

(१) पोट-कलम (२) अन्वये जमिनीचा कबजा मिळण्यासाठी केलेल्या अर्जासंबंधी चौकशी करण्याची रीत ;

(२) कबजा घेण्यासाठी जमिनीची निवड करणे ;

(३) जमीनधारकास किंवा कुळास शक्य असेल तेथवर सलग जमिनी मिळवून देण्यासाठी तुकड्यांची अदलाबदल व त्यांचे एकत्रिकरण ;

(४) कुळवहिवाट ज्यावेळी संपेल ती वेळ ; आणि

(५) ह्या कलमाचे उपबंध अंमलांत आणण्यासाठी आवश्यक वाटेल अशी इतर कोणतीहि बाब.

कलम ४४
च्या उपबंधा-
मुळे कुळाच्या
जमीन खरेदी
करण्याच्या
हक्कास बाध
न येणे.

४४-अ. (१) कलम ४४ मधील कोणत्याहि मजकुरामुळे कुळाने कूळ म्हणून धारण-केलेली जमीन कलम ३८ अन्वये खरेदी करण्याच्या त्याच्या हक्कास बाध येतो असे समजता कामा नये :

परंतु जेव्हा कूळ कलम ३८, पोट-कलम (२) किंवा (२-अ) अन्वये अशा कोणत्याहि जमिनीच्या बाबतीत जमीन धारण करणाराकडे प्रस्ताव करील तेव्हा, जमीन धारण करणारास, असा प्रस्ताव मिळाल्याच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आंत, जातीने कसण्यासाठी जमीन निवडण्याचा व अशा जमिनीची कुळवहिवाट संपविण्याचा आपला इरादा असल्याची लेखी सूचना कुळास देण्याचा अधिकार आहे :

तसेच, कुळवहिवाट संपविण्याचा जमीन धारण करणाराचा हक्क कलम ४४ च्या उपबंधांना अधीन असेल.

(२) जमीन खरेदी करण्याच्या कुळाच्या हक्कापेक्षां त्या जमिनीची कुळवहिवाट संपविण्याच्या हक्कास प्राधान्य देण्याचा जमीन धारण करणारास हक्क आहे किंवा कसें हे तहसिलदारानें ठरविलें पाहिजे."

२४. मुख्य अधिनियमाचें कलम ४५ यांत,—

(१) पोट-कलम (१) मध्ये "४४" या आंकड्याऐवजीं "४४ किंवा कलम ४४-अ" हे आंकडे, शब्द व अक्षर दाखल करावें.

(२) ज्या दोन ठिकाणीं "संरक्षित" हा शब्द येतो तेथें तो गाळण्यांत यावा.

(३) स्पष्टीकरणांत "यांतील स्पष्टीकरणांत उल्लेख केलेल्या" या मजकुरा-ऐवजीं "अन्वयें ज्याच्याकडे कुळवहिवाट चालू ठेवण्यांत आली असेल अशा कुळाच्या" हा मजकूर दाखल करावा.

सन १९५०

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
कलम ४५ ची
सुधारणा.

२५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ४६ मधील "संरक्षित" हा शब्द गाळण्यांत यावा.

सन १९५०

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
कलम ४६ ची
सुधारणा.

२६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ४८ मध्ये जेथें जेथें "संरक्षित" हा शब्द येतो तेथें तेथें तो गाळण्यांत यावा.

सन १९५०

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
कलम ४८ ची
सुधारणा.

२७. मुख्य अधिनियमाचें कलम ५०-अ यांत,—

(१) "या विभागांतील" या शब्दाऐवजीं "या विभागाच्या मागील, उपबंधांतील" हे शब्द दाखल करावे; आणि

(२) "विभाग ४" हा शब्द व आंकडा याऐवजीं, "विभाग ४-अ आणि विभाग ६ व कलम ९८-क" हे शब्द, आंकडे व अक्षरे हीं दाखल करावीत.

सन १९५०

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
कलम ५०-अ
ची सुधारणा.

२८. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५०-अ नंतर, पुढील कलम दाखल करावीत :—

सन १९५०

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
यांत कलम
५०-ब व
५०-क दाखल
करणें.

"५०-ब. (१) कुळानें कलम ३८, ३८-अ, ३८-ड, ३८-इ, ३८-फ, ३८-ग, किंवा या अधि-
३८-ह अन्वयें खरेदी केलेली किंवा कलम ५३-फ, ५३-ग, ५३-ह किंवा ९८-क अन्वयें नियमान्वयें
कोणत्याहि इसमास विकलेली कोणतीहि जमीन, कलेक्टरच्या पूर्वं संजुरीवांचून, तिची खरेदी केलेल्या
विक्री करून, देणगी देऊन, अदलाबदल करून, गहाण ठेवून, पट्ट्याने देऊन किंवा अमि- किंवा विक-
हस्तांकन करून, हस्तांतरित करतां कामा नये किंवा तिची विभागणी करतां कामा नये.
लेल्या
जमिनीच्या

(२) पोट-कलम (१) चें उल्लंघन करून कोणत्याहि जमिनीचें केलेलें हस्तांतरण हस्तांतरणांवर
किंवा केलेली विभागणी अवैध असेल. निबंध.

जमिनीची
विक्री किंवा
खरेदी कर-
ण्यासाठी
तिची वाजवी
किंमत.

५०-क. (१) या अधिनियमांत अन्यथा स्पष्टपणे जी तरतूद केली असेल ती खेरीज-
करून, या अधिनियमाच्या उपबंधान्वये विकलेल्या किंवा खरेदी केलेल्या कोणत्याहि
जमिनीची किंमत पुढील रकमा मिळून होईल. त्या रकमा अशा :—

- (अ) कलम ११ च्या व कलम १७, पोट-कलम (३) च्या उपबंधानुसार
ठरविण्यांत आलेल्या जमिनीच्या खंडाच्या बारापटीहून अधिक नसलेली रक्कम ;
(ब) अशा जमिनीवर बांधलेले कोणतेहि इमले, विहिरी व बंधारे आणि लावलेली
झाडे यांची किंमत ;

(२) या अधिनियमान्वये कोणत्याहि जमिनीच्या कोणत्याहि विक्रीच्या किंवा
खरेदीच्या बाबतीत न्यायाधिकरणाने, तहसिलदाराने किंवा इतर कोणत्याहि अधि-
काऱ्याने या अधिनियमान्वये अशा जमिनीची खरेदीची किंमत ठरवावयाची असेल
तेव्हा, यथास्थिति, न्यायाधिकरणाने, तहसिलदाराने किंवा अशा अधिकाऱ्याने, पोट-कलम
(१) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या प्रमाणास अधीन राहून, पुढील गोष्टी विचारांत घेऊन अशी
किंमत ठरविली पाहिजे. त्या गोष्टी अशा :—

- (अ) जमीनधारकाने किंवा कुळाने अशा जमिनीवर बांधलेले इमले व विहिरी व
कायमची बसविलेली जोडकामे व लावलेली झाडे ;
(ब) संबंधित विभागातील तशाच प्रकारच्या जमिनीच्या शेतीपासून होणारा
फायदा ;
(क) जमीनधारकाने किंवा कुळाने अशा जमिनीत केलेल्या सुधारणा ;
(ड) संबंधित विभागातील पिकांच्या व जिनसांच्या किंमती ;
(इ) विहित करण्यांत येतील अशा इतर गोष्टी.

(३) या अधिनियमाची कलमे ४७ ते ५० अन्वये केलेल्या कोणत्याहि विक्रीस
या कलमांतील कोणताहि मजकूर लागू होणार नाही."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याचे
कलम ५३-क
याची सुधा-
रणा.

२९. मुख्य अधिनियमाचे कलम ५३-क यांत,—

(१) पोट-कलम (१) ऐवजी पुढील मजकूर दाखल करावा :—

"(१) त्या त्या वेळी अंमलांत असलेला कोणताहि धिधि, किंवा कोणताहि रिवाज
किंवा रूढी किंवा कोणत्याहि कराराच्या किंवा अनुदानाच्या शर्ती यांत विरुद्ध अर्थाचा
कोणताहि मजकूर असला तरीहि, सरकारला राजपत्रांतील अधिसूचनेद्वारे, अधिसूचनेत
निर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याहि क्षेत्राच्या संबंधांत, अशा क्षेत्रांत जमीनधारकांनी धारण
केलेल्या सर्व अधिक जमिनीची व्यवस्था सार्वजनिक कारणासाठी व नुकसानभरपाई
देण्यासंबंधी पोट-कलम (७) ला अधीन राहून, अधिसूचनेत निर्दिष्ट केलेल्या तारखेपासून
हार्ती घेण्याचा आपला इरादा जाहीर करण्याचा अधिकार आहे.

(१-अ) पोट-कलम (१) अन्वये सरकारने जाहीर करणे हे, अधिक जमिनीची
सार्वजनिक कारणासाठी अशा रीतीने आवश्यकता असल्याचा निर्णायक पुरावा असेल.

स्पष्टीकरण १.—ह्या कलमाच्या कारणाकरिता, जमीन धारण करण्याच्या बाबतीत
"अधिक जमीन" या संज्ञेचा अर्थ, जमीनधारकाने धारण केलेल्या जमिनीपैकी जितकी
जमीन त्याच्या कुळाच्या कबज्यांत नसेल व जी संबंधित स्थानिक क्षेत्रांत साडेचार कुटुंबांना
धारण करता येईल इतक्या भूमिपेक्षा अधिक असेल तितकी जमीन असा समजावा.

स्पष्टीकरण २.—ह्या कलमांत "सार्वजनिक कारण" या संज्ञेत भूमीहीन शेतकऱ्यांची
वसाहत स्थापन करणे, सहकारी संघटनांचा विकास करणे आणि लागवड व व्यवस्था
यांतील कार्यक्षमता वाढविणे यांचा समावेश होतो."

(२) पोट-कलम (२) यांत,—

(अ) "किंवा प्राधिकार्याच्या" या शब्दाऐवजी "किंवा सरकारने अधिकृत केलेल्या प्राधिकार्याच्या" हे शब्द दाखल करावे;

(ब) "पोट-कलमें (७) व (८) यांच्या" या मजकुराऐवजी "पोट-कलम (७) च्या" हा मजकूर दाखल करावा;

(क) पहिले परंतुक गाळण्यांत यावे;

(ड) दुसऱ्या परंतुकांत, "तसेच" या शब्दाऐवजी "परंतु" हा शब्द दाखल करावा;

(३) पोट-कलमें (३) यांत "संरक्षित" हा शब्द गाळण्यांत यावा;

(४) पोट-कलमें (४), (५) व (६) याऐवजी पुढील पोट-कलमें दाखल करावीं—

"(४) पोट-कलम (१) अन्वये अधिसूचना प्रसिद्ध केल्यावर, तहसिलदाराने, पोट-कलम (१) अन्वये व्यवस्था हाती घेण्यासाठी उपलब्ध असलेल्या अधिक जमिनीच्या संबंधांत संक्षिप्त रीतीने चौकशी करविली पाहिजे आणि चौकशीच्या निकालाचे प्रतिवृत्त अधिक जमिनीच्या व त्या भारण करणारांच्या यादीसह कलेक्टर-कडे पाठविले पाहिजे.

(५) प्रतिवृत्त मिळाल्यावर कलेक्टरने अशा प्रत्येक जमीनधारकास विहित केलेल्या रीतीने नोटीस देऊन त्यास, नोटीस मिळाल्याच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आंत त्या कारणासाठी विहित करण्यांत येईल अशा तपशील विहित करण्यांत येईल अशा नमुन्यांत कलेक्टरला पुरविण्याविषयी आणि अधिक जमिनीची व्यवस्था हाती घेण्यास त्याच्या कांहीं हरकती असल्यास त्या उक्त मुदतीच्या आंत सादर करण्याविषयी निदेश दिला पाहिजे.

(५-अ) कलेक्टरने त्यानंतर, जमीनधारकाने कोणताहि तपशील पुरविला असल्यास तो तपशील व कोणत्याहि हरकती सादर केल्या असल्यास त्या हरकती विचारांत घेतल्या पाहिजेत आणि त्यास योग्य वाटेल अशी चौकशी केल्यानंतर अधिक जमिनीची व्यवस्था हाती घेण्यासाठी आदेश दिला पाहिजे:

परंतु, कलम ५३-ब अन्वये विहित केलेल्या प्रमाणानुसार जर एखाद्या सलग गटातील कोणत्याहि अधिक जमिनीची लागवड आणि व्यवस्था इतक्या कार्यक्षम रीतीने करण्यांत येत असेल की, तिचे तुकडे केल्यास उत्पादनांत घट येईल असे कलेक्टरचे मत असेल तर, अशा गटातील कोणत्याहि अधिक जमिनीची व्यवस्था हाती घेतां कांसा नये.

(५-ब) कलेक्टरने दिलेला आदेश जमीनधारकास कळविला पाहिजे आणि तो विहित केलेल्या रीतीने प्रसिद्ध केला पाहिजे.

(६) व्यवस्था हाती घेण्यासाठी आदेश प्रसिद्ध केल्यावर, कलेक्टरने जमिनीचा ताबा घेण्यासाठी एखादा व्यवस्थापक नेमला पाहिजे आणि त्यानंतर कलम ५२ चे उपबंध अशा जमिनींना योग्य त्या फेरफारांसह लागू होतील."

(५) पोट-कलम (७) यांत,—

(अ) "आवर्तक खर्चासाठी" या शब्दापूर्वी "वाजवी खंडाइतक्या रकमेच्या" हे शब्द दाखल करण्यांत यावेत; आणि

(ब) "आणि आवश्यक वाटतील अशा, कोणत्याहि असल्यास, इतर रकमा" या शब्दाऐवजी "आणि अशा खंडाच्या निम्म्याइतकी असणारी आणखी रक्कम" हे शब्द दाखल करण्यांत यावेत;

(६) पोट-कलम (८) गाळण्यांत यावे.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ यांचे
कलम ५३-फ
ची सुधारणा.

३०. मुख्य अधिनियमाचे कलम ५३-फ यांत,—

(१) पोट-कलम (१) यांत "संरक्षित" हा शब्द गाळण्यांत यावा ;

(२) पोट-कलम (२) ऐवजी पुढील मंजूर दाखल करण्यांत यावा :—

"(२) एखाद्या इसमानें पोट-कलम (१) अन्वये खरेदी केलेल्या जमिनीची वाजवी किंमत, कलम ५०-क च्या उपबंधांस अनुसरून ठरविण्यांत आली पाहिजे."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ यांत
कलम ५३-ह
दाखल करणे.

३१. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५३-ग नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे :—

अधिक जमिनीची व्यवस्था हाती घेणे.

"५३-ह. या अधिनियमाच्या उपबंधांपैकी कोणत्याहि उपबंधान्वये अधिक म्हणून जाहीर केलेल्या कोणत्याहि जमिनीच्या बाबतीत सरकारने, सार्वजनिक कारणासाठी अशा जमिनीची व्यवस्था आपल्याकडे घेतलेली आहे असें समजले पाहिजे आणि कलमें ५२, ५३ आणि ५३-ब ते ५३-ग (दोन्ही धरून) यांचे उपबंध, योग्य त्या फेरफारांसह, अशा जमिनीस लागू होतील."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ६६ ची
सुधारणा.

३२. मुख्य अधिनियमाचे कलम ६६ यांतील "संरक्षित" हा शब्द गाळण्यांत यावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ यांत
कलम ८८-अ
दाखल करणे.

३३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ८८ नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावे—

कामकाजाची सुद्धात.

"८८-अ. या अधिनियमावरून किंवा त्याअन्वये स्पष्टपणे तरतूद केली असेल तें खेरीजकरून, तहसीलदार किंवा न्यायाधिकरण यांजपुढील सर्व चौकशीचे काम आणि इतर कामकाज ही अर्जाच्या द्वारे सुरू केली पाहिजेत आणि अशा अर्जात पुढील तपशील असला पाहिजे :—

(अ) अर्जदाराचे नांव, वय, व्यवसाय आणि रहाण्याचे ठिकाण ;

(ब) ज्या मालमत्तेचा कबजा मिळवावयाचा असेल त्या मालमत्तेचे थोडक्यांत बर्णन व ती कोठे आहे तें किंवा यथास्थिति, दाव्याची रक्कम ;

(क) ज्या परिस्थितीतून दाव्याचें कारण उद्भवलें ती परिस्थिति ;

(ड) अर्जदाराजवळील दस्तऐवज, कोणतेहि असल्यास, त्यांची व त्याच्या साक्षीदारांची यादी आणि अशा साक्षीदारांस सुनावणीच्या दिवशीं हजर राहण्यासाठीं समन्स काढून बोलवावयाचें किंवा कसें किंवा अर्जदार त्यांना हजर करील किंवा कसें ;

(इ) विहित करण्यांत येईल असा इतर तपशील. ”

३४. मुख्य अधिनियमाचें कलम ९० यांत,—

(१) “ किंवा डेप्युटी कलेक्टरने ” हे शब्द जेथें जेथें येतात तेथें तेथें ते गाळण्यांत यावे ;

(२) पोट-कलम (२) यांत “ महसूल मंडळाकडे अपील करतां येईल आणि अशा अपिलावरील महसूल मंडळाचा आदेश ” या मजकुराऐवजीं “ मुंबई महसूल न्यायाधिकरण अधिनियम, १९३९, यांत कोणताहि मजकूर असला तरीहि त्या अधिनियमान्वये रचना केलेल्या मुंबई महसूल न्यायाधिकरणाकडे अपील करतां येईल आणि अशा अपिलावरील मुंबई महसूल न्यायाधिकरणाचा आदेश ” हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा ;

(३) पोट-कलम (३) नंतर पुढील पोट-कलम दाखल करण्यांत यावें :—

“(४) पोट-कलम (२) अन्वयेचीं अपिले निकालांत काढतांना, मूळ न्यायालयाच्या हुकुमनाम्यावर किंवा आदेशावर केलेलीं अपिले व्यवहार प्रक्रिया संहिता, १९०८, अन्वये निकालांत काढतांना न्यायालयास जे अधिकार असतात ते सर्व अधिकार मुंबई महसूल न्यायाधिकरणानें चालविले पाहिजेत आणि न्यायालय जी कार्यरीति अनुसरते तीच कार्यरीति अनुसरली पाहिजे. ”

३५. मुख्य अधिनियमाचें कलम ९१ याऐवजीं पुढील कलम दाखल करण्यांत यावेंत :—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ याच्या
कलम ९१
ऐवजीं नवीन
कलम दाखल
करणे.

“९०-ब. (१) अपिलासाठी दिलेल्या मुदतींत कोणतेहि अपील करण्यांत आले नसेल त्या बाबतींत, कलेक्टरला स्वतः होऊन किंवा या बाबतींत, प्रमुख नियंत्रक प्राधिकार्याने किंवा राज्य सरकारने लिहून कळविल्यावर, कोणत्याहि वेळीं,—

(अ) कोणताहि तहसिलदार किंवा न्यायाधिकरण चालवीत असलेल्या कोणत्याहि चौकशीचें किंवा कामकाजाचें दप्तर, यथास्थिति, अशा तहसिलदारानें किंवा न्यायाधिकरणानें दिलेल्या कोणत्याहि आदेशाच्या वैधतेविषयी किंवा औचित्याविषयी आणि अशा तहसिलदाराच्या किंवा न्यायाधिकरणाच्या कामकाजाच्या नियमिततेविषयी स्वतःची खात्री करून घेण्याच्या कारणासाठीं मागविण्याचा, आणि

(ब) त्यावर, त्याला योग्य वाटेल असा आदेश देण्याचा अधिकार आहे :

परंतु, अशा तहसिलदाराच्या किंवा न्यायाधिकरणाच्या कोणत्याहि आदेशांत, असा आदेश दिलेल्या तारखेपासून एक वर्षाच्या मुदतीनंतर आणि हितसंबंधित पक्षकारांस हजर राहण्याची आणि आपली बाजू मांडण्याची संधि देण्यांत आल्याखेरीज, फेरफार करतां किंवा तो रद्द करतां किंवा फिरवितां कामा नये.

फेरतपासणी
करण्याचे
कलेक्टरचे
अधिकार.

(२) जेव्हां कलेक्टरचीं कर्तव्ये पार पाडणाऱ्या किंवा त्याचे अधिकार चालविणाऱ्या साहाय्यक किंवा उप-कलेक्टरने किंवा या अधिनियमान्वये कलेक्टरची कामे पार पाडण्यासाठीं राज्य सरकारने खास अधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याने कलम ५३-क अन्वये कोणताहि आदेश दिला असेल तेव्हां, असा आदेश कलेक्टरकडून फेरतपासणी केला जाण्यास अधीन असेल आणि पोस्ट-कलम (१) चे उपबंध तहसिलदाराच्या किंवा न्यायाधिकरणाच्या कामकाजास ज्याप्रमाणे लागू होतात त्याप्रमाणे ते साहाय्यक किंवा उप-कलेक्टरच्या किंवा संबंधित अधिकाऱ्याच्या कामकाजास लागू होतील.

फेरतपासणी.

११. (१) मुंबई महसूल न्यायाधिकरण अधिनियम, १९३९, यांत कोणताहि मजकूर असला तरी, कलेक्टरने अपिलावर किंवा कलम ९०-ब अन्वये दिलेल्या कोणत्याहि आदेशाविरुद्ध, उक्त अधिनियमान्वये रचना केलेल्या मुंबई महसूल न्यायाधिकरणाकडे फक्त पुढील मुद्द्यांवर फेरतपासणीसाठीं अर्ज करण्याचा अधिकार आहे :—

(अ) कलेक्टरने दिलेला आदेश विधिविरुद्ध होता;

(ब) कलेक्टरने, कोणत्याहि महत्त्वाच्या विधिविषयक प्रश्नाचा निर्णय करण्यांत कसूर केली आहे, किंवा

(क) या अधिनियमावरून तरतूद केलेली कार्यरीति अनुसरण्यांत महत्त्वाचा दोष होता व त्यामुळे न्यायदानाचे काम बरोबर झाले नाही.

(२) या कलमान्वयेचे अर्ज निकालांत काढतांना, मुंबई महसूल न्यायाधिकरणाने, राज्य सरकारने मुंबई महसूल न्यायाधिकरणाच्या सल्ल्याने या अधिनियमान्वये केलेल्या नियमांवरून विहित करण्यांत येईल ती कार्यरीति अनुसरली पाहिजे.”

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
२१ यांत
कलम ९५-अ
आणि ९५-ब
दाखल करणे.

३६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ९५ नंतर पुढील कलम दाखल करण्यांत यावी :—

चीकशी व
कामकाज
न्यायालयीन
कामकाज
असणे.

“९५-अ. तहसिलदार, न्यायाधिकरण, कलेक्टर आणि मुंबई महसूल न्यायाधिकरण यांपुढील सर्व चीकशीचे काम आणि कामकाज, भारतीय दंड संहितेची, कलम १९३, २१९ आणि २२८ यांच्या अर्थानुसार न्यायालयीन कामकाज आहे असे समजले पाहिजे.

वकील, वगैरेना
हजर राह-
ण्याचा हक्क
नसणे.

९५-ब. या अधिनियमांत किंवा त्या त्या वेळीं अंमलांत असलेल्या कोणत्याहि विधींत कोणताहि मजकूर असला तरीहि, तहसिलदार, न्यायाधिकरण किंवा कलेक्टर यांजपुढे या अधिनियमान्वये चालू असलेल्या कोणत्याहि कामकाजांत कोणत्याहि वकिलास कोणत्याहि पक्षकारातर्फे हजर राहण्याचा हक्क असणार नाही :

परंतु तहसिलदार, न्यायाधिकरण किंवा कलेक्टर यांस, न्यायदानाच्या दृष्टीने लेखी नमूद करावयाच्या कारणांसाठीं स्वखर्चाने वकिलाभागत आपली बाजू मांडण्याची पक्षकारांस परवानगी देण्याचा अधिकार आहे :

तसेच, वकीलाची फी ही अशा कोणत्याहि कामकाजांत वकील हजर राहिल्याबद्दल त्याला आलेल्या खर्चाचा भाग म्हणून मंजूर करतां कामा नये :

आणखी असे की, ज्यास वैध अपात्रता प्राप्त झाली असेल किंवा जो व्यवस्था पाहण्यास किंवा काम करण्यास अक्षम किंवा असमर्थ असेल अशा इसाच्या मालमत्तेचा संरक्षक, प्रशासक किंवा व्यवस्थापक म्हणून कोणत्याहि सरकारी अधिकाऱ्यास सक्षम न्यायालयाने

नेमले असेल किंवा जाहीर केले असेल किंवा त्या त्या वेळी अंमलांत असलेल्या कोणत्याहि विधिअन्वये अधिकृत केले असेल तर, अशा अधिकाऱ्यास, तहसिलदार, न्यायाधिकरण किंवा कलेक्टर यांजपुढे चालू असलेल्या कोणत्याहि कामकाजात त्याने त्याबाबत लेखी अधिकृत केलेल्या प्रतिनिधिमाफत हजर राहण्याचा हक्क असेल. त्याचप्रमाणे अशा प्रतिनिधीस अशा कोणत्याहि कामकाजात अशा अधिकाऱ्याच्या वतीने कोणताहि अर्ज सादर करण्याचा व इतर रीतीने कोणतेहि काम करण्याचा अधिकार असेल.

स्पष्टीकरण—या कलमाच्या कारणासाठी, 'वकील' या शब्दांत, अधिवक्ता न्यायवादी, वकील किंवा इतर कोणताहि विधि व्यवसायी यांचा समावेश होतो."

३७. मुख्य अधिनियमाचे कलम ९६ यांत,—

- (१) कोष्टकांत कलम ६ व ८ यांसंबंधीच्या नोंदी गाळण्यांत याव्या ;
 (२) पोट-कलम (२) मध्ये, "कलम १६" या मजकूरानंतर "किंवा कलम २९, पोट-कलम (२) किंवा कलम ३२, पोट-कलम (२)" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा.

सन १९५०
 चा हैदराबाद
 अधिनियम
 २१ याच्या
 कलम ९६ ची
 सुधारणा.

३८. मुख्य अधिनियमाचे कलम ९६-अ यास त्या कलमाचे पोट-कलम (१) असा नवा क्रमांक देण्यांत यावा आणि अशा रीतीने नवा क्रमांक दिलेल्या पोट-कलम (१) नंतर पुढील पोटकलम दाखल करण्यांत यावे:—

"(२) पोट-कलम (१) मधील कोणताहि मजकूर, ज्याला कलम ९८-अ, ९८-ब, ९८-क किंवा ९८-ड चे उपबंध लागू होतात अशा कोणत्याहि उल्लंघनास लागू होणार नाही"

३९. मुख्य अधिनियमाचे कलम ९८ नंतर पुढील कलमे दाखल करण्यांत यावीत:—

सन १९५०
 चा हैदराबाद
 अधिनियम
 २१ यांत
 कलमे ९८-अ
 ९८-ब, ९८-क
 आणि ९८-ड
 दाखल करणे.

"९८-अ. (१) हैदराबाद कूळवहिवाट आणि शेतजमीन (सुधारणा), अधिनियम, १९५७ (ज्याचा यांत पुढे 'सुधारणा करणारा अधिनियम, १९५७' असा उल्लेख केलेला आहे) याच्या प्रारंभापूर्वी असल्याप्रमाणेच्या विभाग ५ च्या उपबंधांपैकी कोणत्याहि उपबंधाचे उल्लंघन करून केलेले कोणत्याहि जमिनीचे कायमचे अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण,—

(अ) जर ते तारीख १० जून १९५० रोजी किंवा त्यानंतर परंतु तारीख २६ जानेवारी १९५६ पूर्वी केलेले असेल तर, हस्तांतरिती राज्य सरकारला—

- (१) तो जमीन ताब्यांत असलेले कूळ असेल त्या बाबतीत १ रुपया,
 (२) कोणत्याहि इतर बाबतीत रुपये ५,
 दंडादाखल देईल तर, असे अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण उक्त उपबंधाचे उल्लंघन करून करण्यांत आले होते याच केवळ मुद्दावर अवैध असल्याचे जाहीर करता कामा नये.

(ब) जर ते तारीख २६ जानेवारी १९५६ रोजी किंवा त्यानंतर परंतु तारीख १ डिसेंबर १९५७ पूर्वी केलेले असेल तर, हस्तांतरिती राज्य सरकारला मागेवेल्याच्या एक टक्क्याएवढी रक्कम किंवा रुपये १०० यांपैकी जी कमी असेल ती रक्कम दंडा-

तारीख १
 डिसेंबर
 १९५७ पूर्वी
 केलेले अन्य
 संक्रामण,
 इत्यादि

वैध ठरविणे.

दाखल देईल तर, असें अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण उक्त उपबंधाचें उल्लंघन करून करण्यांत आले होतें याच केवळ मुद्यावर अवैध असल्याचें जाहीर करतां कामा नये.

(२) असा दंड दिल्यावर, तहसिलदारानें असें हस्तांतरण अवैध नाहीं असें प्रमाणपत्र अभिहस्ताकितीस किंवा हस्तांतरितीस दिलें पाहिजे:

(३) अभिहस्ताकिती किंवा हस्तांतरिती पोट-कलम (१) मध्ये उल्लेख केलेला दंड, विहित करण्यांत येईल अशा मुदतींत देण्यांत कसूर करील त्या बाबतींत, तहसिलदारानें हस्तांतरण अवैध असल्याचें जाहीर केले पाहिजे आणि त्यानंतर कलम ९८-क, पोट-कलम (३) ते (५) यांचे उपबंध लागू होतील.

(४) या कलमान्वये कोणतेहि कायम अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण वैध ठरविल्यामुळे कलम ३७-अ किंवा कलम ३८-इ अन्वये कोणत्याहि इसमास मिळालेल्या हक्कास बाध येणार नाही.

(५) ह्या कलमान्वये कोणत्याहि जमिनीचें कायम अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण कायदेशीर ठरविल्यानें कलम ५३-क अन्वये सरकारनें अशा जमिनीची व्यवस्था हातीं घेण्यास प्रतिबंध होणार नाही.

(६) या कलमाच्या वरील उपबंधातील कोणताहि मजकूर, कलम ४७, पोट-कलम (१) च्या पहिल्या परंतुकाच्या उपबंधांनुसार वैध ठरविण्यांत आलेल्या कायम अन्यसंक्रामणास किंवा हस्तांतरणास लागू होणार नाही.

तारीख १
डिसेंबर
१९५७ आणि
सुधारणा
करणारा
अधिनियम,
१९५७ याच्या
प्रारंभाच्या
दरम्यानच्या
मुदतींत
केलेले कांहीं
अन्यसंक्रामण,
इत्यादि
अवैध
प्रसंगे.

९८-ब. (१) तारीख १ डिसेंबर १९५७ रोजी किंवा त्यानंतर परंतु सुधारणा करणारा अधिनियम, १९५७ याच्या प्रारंभापूर्वी केलेल्या कोणत्याहि जमिनीच्या कायम अन्यसंक्रामणाच्या, हस्तांतरणाच्या किंवा संपादनाच्या बाबतींत तहसिलदारास स्वतः होऊन किंवा अशा जमिनींत हितसंबंध असलेल्या कोणत्याहि इसमाच्या अर्जावरून, असें अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण किंवा संपादन—

(अ) सुधारणा करणारा अधिनियम, १९५७ याच्या प्रारंभापूर्वी असल्या-प्रमाणेच्या विभाग ५ च्या उपबंधांपैकी कोणत्याहि उपबंधाचें उल्लंघन करून करण्यांत आले होतें, किंवा

(ब) सुधारणा करणारा अधिनियम, १९५७ अन्वये सुधारल्याप्रमाणेच्या या अधिनियमाच्या उपबंधांपैकी कोणत्याहि उपबंधाशी विसंगत आहे, असें वाटण्यास कारण असेल तर तहसिलदारानें; अन्यसंक्रामण, हस्तांतरण किंवा संपादन अवैध आहे असें जाहीर करण्यांत कां येऊं नये याचें कारण दर्शविण्यासाठीं, यथास्थिति, हस्तांतरकर्ता, हस्तांतरिती किंवा अशी जमीन संपादन करणारा इसम यास; विहित केलेल्या नमुन्यांत नोटीस दिली पाहिजे आणि चौकशी केली पाहिजे आणि अन्यसंक्रामण, हस्तांतरण किंवा संपादन अवैध आहे किंवा नाही याचा निर्णय दिला पाहिजे.

(२) जर अशी चौकशी केल्यानंतर असें तहसिलदार, असें अन्यसंक्रामण, हस्तांतरण किंवा संपादन अवैध आहे असे जाहीर करील तर, त्यानें, ज्या इसमाकडून जमीन संपादन करण्यांत आली होती त्या इसमास तो परत करण्यांत यावी आणि मोबदल्याबद्दल दिलेली रक्कम, कोणतीहि असल्यास, ती हस्तांतरकर्त्याकडून, जमीनमहसुलाची थकबाकी असल्या-प्रमाणे वसूल करण्यांत यावी व हस्तांतरितीस देण्यांत यावी असा निदेश दिला पाहिजे आणि ती रक्कम अशा रीतीनें पूर्णपणे देण्यांत येईपर्यंत, ती अशा जमिनीवर बोजा राहिल :

परंतु अन्यसंक्रामण, हस्तांतरण किंवा संपादन, जमीन कबज्यांत असणाऱ्या कुळाच्या नांवें करण्यांत आले असेल त्याबाबतींत, जर कुळानें राज्य सरकारला १ रुपया दंडादाखल दिला असेल तर असें अन्यसंक्रामण, हस्तांतरण किंवा संपादन अवैध असल्याचें जाहीर करतां कामा नये.

959

(३) ज्या इसमास जमीन परत करण्याचा निदेश देण्यांत आला असेल, तो इसम जमिनीचा कबजा घेण्यास नकार देईल तर, तहसीलदाराने ती जमीन अधिक जमीन आहे असे जाहीर केले पाहिजे.

(४) पोट-कलम (३) अन्वये अधिक जमीन म्हणून जाहीर केलेल्या जमिनीच्या संबंधांत मिळालेली आवतक खर्चाबद्दलच्या नुकसानभरपाईची किंवा वाजवी किमतीची रक्कम हस्तांतरितीस देण्याजोगी असेल.

(५) जर हस्तांतरिती, पोट-कलम (२) किंवा (४) अन्वये त्यास दिलेली रक्कम स्वीकारण्याचे नाकारील तर, ती रक्कम सरकारजमा होईल.

९८-क. (१) सुधारणा करणारा अधिनियम, १९५७ याच्या प्रारंभाच्या वेळी किंवा जिचे प्रारंभानंतर केलेल्या कोणत्याहि जमिनीच्या कायम अन्यसंक्रामणाच्या, हस्तांतरणाच्या अन्यसंक्रामण किंवा संपादनाच्या बाबतींत, तहसीलदारांस स्वतः होऊन किंवा अशा जमिनीत अवैध आहे हितसंबंध असलेल्या कोणत्याहि इसमाच्या अर्जावरून, असे अन्यसंक्रामण, हस्तांतरण अशा जमि- किंवा संपादन या अधिनियमाच्या उपबंधांपैकी कोणत्याहि उपबंधांन्वये अवैध आहे नीची विल्हे- किंवा होते असे वाटण्यास कारण असेल त्या बाबतीत, तहसीलदाराने नोटीस दिली वाट लावणे. पाहिजे व कलम ९८-ब यांत तरतूद केलेल्या रीतीने चौकशी केली पाहिजे आणि असे अन्यसंक्रामण, हस्तांतरण किंवा संपादन अवैध आहे किंवा नाही याचा निर्णय दिला पाहिजे.

(२) जर अशी चौकशी केल्यानंतर असे अन्यसंक्रामण, हस्तांतरण किंवा संपादन अवैध आहे असे तहसीलदारास वाटेल तर त्याने असे अन्यसंक्रामण, हस्तांतरण किंवा संपादन अवैध आहे असे जाहीर करणारा आदेश दिला पाहिजे.

(३) तहसीलदाराने पोट-कलम (२) अन्वये जाहीर केल्यावर,—

(अ) जमीन राज्य सरकारकडे निहित झाली आहे असे समजण्यांत येईल आणि ती अशा रीतीने निहित झाल्याच्या तारखेस तिजवर वैध रीत्या असलेल्या सर्व बोजांपासून मुक्त असेल व पोट-कलम (४) मध्ये तरतूद केलेल्या रीतीने तिची विल्हेवाट लावली पाहिजे; भोगवट्याच्या किमतीतून बोजांची विहित केलेल्या रीतीने फेड केली पाहिजे, परंतु आपल्या हक्काची कोणत्याहि इतर प्रकारे अंमल- बजावणी करण्यासाठी, पात्र इ समाविरुद्ध कार्यवाही करण्याच्या अशा बोजेदाराच्या हक्कास बाध येणार नाही.

(ब) हस्तांतरकत्यास जमिनीची किंमत म्हणून मिळालेली रक्कम राज्य सरकारकडे जमा झाली आहे असे समजले पाहिजे आणि ती जमीन महसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणे वसूल करण्यांत येईल.

(क) तहसीलदाराने, कलम ५०-क च्या उपबंधानुसार, अशा जमिनीची वाजवी किंमत ठरविली पाहिजे.

(४) वाजवी किंमत ठरविल्यानंतर, तहसीलदाराने अशा जमिनीची पोट-कलम (३) अन्वये ठरविलेल्या वाजवी किमतीइतकी भोगवट्याची किंमत दिल्यावर विहित केलेल्या रीतीने अप्रहक्कांच्या पुढील क्रमाने विक्री करून विल्हेवाट लावली पाहिजे :—

(१) अशी जमीन प्रत्यक्ष कबजांत असलेले कूळ;

(२) कलम ५३-इ मध्ये दिलेल्या क्रमांतील इसम किंवा मंडळ्या;

परंतु, जमीनधारकाने कुळास केलेल्या जमिनीच्या हस्तांतरणाच्या बाबतीत—

(१) जमीनधारकास जमिनीची किंमत म्हणून मिळालेली रक्कम वाजवी किमतीइतकी किंवा तीहून कमी असेल त्याबाबतीत, पोट-कलम (३) व (४) यांत कोणताहि मजकूर असला तरीहि, तहसीलदाराने पोट-कलम (३) अन्वये आदेश दिल्यानंतर त्याने, एक रुपया भोगवट्याची किंमत दिल्यावर कुळास जमीन दिली पाहिजे;

(२) जमीनधारकास जमिनीची किंमत म्हणून मिळालेली रक्कम वाजवी किंमतीहून अधिक असेल त्या बाबतीत तहसीलदाराने, कुळास, वाजवी किंमतीच्या एक-दशांशाइतकी भोगवट्याची किंमत दिल्यावर, जमीन दिली पाहिजे आणि पोट-कलम (३) अन्वये सरकारजसा केलेल्या रकमेतून वाजवी किंमतीच्या नऊ-दशांशाइतकी रक्कम जमीनधारकास परत दिली पाहिजे.

(५) पोट-कलम (४) अन्वये मिळालेली भोगवट्याच्या किंमतीची रक्कम, वर सांगितल्याप्रमाणे जमिनीवर असलेल्या कोणत्याही बोजांची फेड करण्यास अधीन ठेवून, राज्य सरकारच्या खाती जमा केली पाहिजे :

परंतु, जेव्हा देणगी दिल्यामुळे किंवा मृत्युपत्रदानामुळे कोणतीही जादा जमीन संपादन करण्यात आली असेल त्याबाबतीत, अशा जमिनीच्या संबंधात पोट-कलम (४) अन्वये मिळालेली भोगवट्याच्या किंमतीची रक्कम, तीवरील बोजांची फेड करण्यास अधीन ठेवून, अशा संपादनामुळे ज्याच्या ताब्यांत जमीन आली असेल त्या देणगी घेणाऱ्यास किंवा मृत्युपत्रदानाधिकार्यास दिली पाहिजे.

कलम ९८-क अन्वये विल्हेवाट लावली जाण्यास पात्र असलेल्या जमिनीचे तात्पुरते पट्टे.

९८-ड. (१) कोणतीही जमीन कलम ९८-क अन्वये विल्हेवाट लावली जाण्यास पात्र झालेली असेल आणि अशा रीतीने विल्हेवाट लावण्यास वेळ लागण्याचा संभव आहे आणि जमीन पडित राहू नये, म्हणून अशी उपाययोजना करणे आवश्यक आहे असे तहसीलदारास वाटत असेल त्याबाबतीत, त्यास, ज्या शेतकऱ्याकडे तो ज्ञातीने कशात असलेली जमीन दोन कुटुंबांना धारण करता येईल इतक्या जमिनीहून कमी असेल, अशा कोणत्याही शेतकऱ्यास कसण्यासाठी, पुढील अटीस अधीन ठेवून जमीन पट्ट्याने देण्याचा अधिकार आहे :—

(१) पट्टा एक वर्ष मुदतीसाठी असेल ;

(२) पट्ट्याने घेणाऱ्या इसमाने, कलम ११ आणि कलम १७, पोट-कलम

(३) च्या उपबंधानुसार, ठरविलेला खंड दिला पाहिजे ;

(३) पट्ट्याने घेणारा इसम, जमीन महसूल आणि इतर उपकर देण्यास पात्र असेल ;

(४) पट्ट्याने घेणारा इसम, पट्ट्याची मुदत संपल्यानंतर जमीन सोडून जाण्यात कसूर करील तर, तो तहसीलदाराकडून संक्षिप्त रीतीने चौकशी करून काढून लावला जाण्यास पात्र असेल :

(२) पोट-कलम (१) अन्वये जमीन पट्ट्याने धारण करणारा इसम या अधिनियमाच्या अर्थाप्रमाणे कूळ आहे असे समजता कामा नये.

(३) पोट-कलम (१) अन्वये वसूल झालेली खंडाची रक्कम सरकारजमा होईल."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१ यांत
कलम ९९-अ
दाखल करणे.

४०. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ९९ नंतर पुढील नवीन कलम दाखल करण्यांत यावे :—

या अधिनियमान्वये निर्णय घ्यावयाचे मुद्दे ज्यांत अंतर्भूत असतील असे दाने.

"९९-अ. (१) कोणत्याही दिवाणी न्यायालयांत दाखल केलेल्या कोणत्याही दाव्यांत, या अधिनियमान्वये जे मुद्दे ठरविण्यास, त्यांवर निर्णय देण्यास किंवा त्यांची न्यायचौकशी करण्यास सक्षम असलेल्या कोणत्याही प्राधिकार्याने (ज्याचा यांत पुढे 'सक्षम प्राधिकारी' असा उल्लेख केलेला आहे) ठरविणे, निर्णय देणे किंवा न्यायचौकशी करणे आवश्यक असलेले कोणतेही मुद्दे अंतर्भूत असतील तर, दिवाणी न्यायालयाने असा दावा स्थगित केला पाहिजे व असे मुद्दे निकालात काढण्यासाठी अशा सक्षम प्राधिकार्याकडे लिहून पाठविले पाहिजेत.

(२) दिवाणी न्यायालयाकडून असे लिहून पाठविलेले मुद्दे मिळाल्यानंतर, सक्षम प्राधिकार्याने या अधिनियमाच्या उपबंधानुसार अशा मुद्द्यांची न्यायचौकशी केली पाहिजे आणि त्यांवर निर्णय दिला पाहिजे आणि आपला निर्णय दिवाणी न्यायालयास कळविला पाहिजे आणि त्यानंतर अशा न्यायालयाने असा दावा त्यास लागू असलेल्या कार्यरीतीनुसार निकालांत काढला पाहिजे.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या कारणासाठी, 'दिवाणी न्यायालय' या संज्ञेत, मामलतदार न्यायालय अधिनियम, १९०६ अन्वये रचना केलेल्या मामलतदार न्यायालयाचा समावेश होतो."

४१. मुख्य अधिनियमाचे कलम १००-अ यांत "महसूल मंडळाकडे" या शब्दांऐवजी "साहाय्यक किंवा प्रति कलेक्टरच्या दर्जाहून कमी दर्जाचा नसलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे" हे शब्द दाखल करण्यांत यावेत.

११३

सन १९५०चा
हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
१००-अ ची
सुधारणा.

४२. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १०२ ऐवजी पुढील कलम दाखल करण्यांत यावीत :—

कलम १०२
ऐवजी नवीन
कलम १०२,
१०२-अ व
१०२-ब
दाखल करणे.

"१०२. (१) या कलमांत जी तरतूद केली असेल ती खेरीज करून, विभाग ६ अ व ४-ब मधील कोणताही मजकूर पुढील प्रकारच्या जमिनींस लागू होणार नाही:—

(१) विभाग ६ अन्वये राज्य सरकारने आपल्या व्यवस्थेखाली घेतलेल्या जमिनी ;

(२) कोर्ट ऑफ वॉर्ड्सच्या व्यवस्थेखाली घेतलेल्या जमिनी ;

(३) गार्डियन व वॉर्ड्स अधिनियम, १८९० अन्वये सरकारी अधिकारी या नात्याने पालक म्हणून नेमलेल्या सरकारी अधिकाऱ्याच्या व्यवस्थेखाली घेतलेल्या जमिनी ; किंवा

(४) दिवाणी, महसुली किंवा फौजदारी न्यायालयानी स्वतः किंवा कायदेशीर कांहीं उपबंध धारकाच्या हक्काचा निर्णय होईपर्यंत त्यांनी नेमलेल्या राजस्वारकामार्फत तात्पुरत्या लागू नसणे. व्यवस्थेखाली घेतलेल्या जमिनी ;

आणि या अधिनियमातील कोणत्याही मजकुरामुळे, अशा जमीन ज्या विधि अन्वये व्यवस्थेखाली घेण्यांत आली असेल तो विधि धरून कोणत्याही विधि अन्वये येणे असलेल्या रकमेच्या वसुलीसंबंधी कोर्ट ऑफ वॉर्ड्स असा सरकारी अधिकारी किंवा न्यायालय किंवा राजधारक याकडे निहित असलेले अधिकार व अशा विधीमध्ये तरतूद केलेली वसुलीची रीत यांस बाध येणार नाही.

(२) परंतु कोणतीही जमीन अशा व्यवस्थेतून मुक्त झाल्याच्या तारखेस अशा जमिनीसंबंधी कोणतीही कुळवहिवाट अस्तित्वांत असेल तर, अशा तारखेपासून एक वर्षाच्या आंत तीन महिन्यांके नोटीस देऊन जमीनधारकास कलम ४४ अन्वये अशी कुळवहिवाट संपविण्याचा हक्क असेल ; आणि कुळाला जर त्याने कलम ५३-फ अन्वये खरेदीचा हक्क आधीच बजावला नसेल तर ज्या मुदतीत जमीनधारकाला वर सांगितल्याप्रमाणे कुळवहिवाट संपविण्याचा हक्क होता ती मुदत संपवल्यापासून एक वर्षाच्या आंत कलम ३८ अन्वये जमीन खरेदी करण्याचा हक्क असेल.

विवक्षित
जमिनी या
अधि-
नियमाच्या
कक्षेतून वग-
ळणें आणि
माफीसंब-
धीच्या अटी,
इत्यादि.

१०२-अ. या अधिनियमाच्या पूर्वोक्त उपबंधांतील कोणताहि मजकूर पुढील जमिनीस लागू होणार नाही:—

(अ) स्थानिक प्राधिकारी संस्था, सहकारी संस्था किंवा विद्यापीठ, राज्यांत कायद्याने स्थापन करण्यांत आलेले सरकार, यानें पट्ट्याने दिलेल्या, किंवा धारण केलेल्या जमिनी;

(ब) राज्य सरकारच्या मते, जो कोणताहि औद्योगिक किंवा वाणिज्यविषयक उपक्रम, औद्योगिक व वाणिज्यिक कामें खरोखर चालवीत असेल आणि ज्यास राज्य सरकारने मान्यता दिलेली असेल असा (सहकारी संस्था सोडून) कोणताहि औद्योगिक किंवा वाणिज्यविषयक उपक्रम यास पट्ट्याने दिलेल्या किंवा त्याने धारण केलेल्या जमिनी;

(क) चाकरी इनाम जमिनी;

(ड) राज्य सरकारने याबाबतींत मान्यता दिलेल्या भूदान समितीला हस्तांतरण करून दिलेल्या, किंवा तिने हस्तांतरित केलेल्या जमिनी;

(इ) शैक्षणिक कारण, स्मृणालय, पांजरपोळ, गोशाळा किंवा सांस्कृतिक पूजे-अर्चेसाठीच्या संस्था यासाठी असलेल्या विश्वस्तव्यवस्थेची मालमत्ता असलेल्या जमिनी; परंतु, अशा जमिनीपासून मिळणाऱ्या सबंध प्राप्तीचा अशा विश्वस्तव्यवस्थेच्या कारणासाठी विनियोग करण्यांत आला पाहिजे;

(फ) सरकार राजपत्रांतील अधिसूचनेद्वारे अकृषिक किंवा औद्योगिक विकासासाठी राखून ठेवलेले म्हणून वेळोवेळी जें क्षेत्र निर्दिष्ट करील असे कोणतेहि क्षेत्र.

स्पष्टीकरण.—कंडिका (इ) च्या कारणांकरिता उक्त कडिकेत उल्लेख केलेल्या शर्ती विश्वस्तव्यवस्थेने पूर्ण केलेल्या आहेत अशा अर्थाचे क्लेवटरने चौकशी केल्यानंतर दिलेले प्रमाणपत्र, त्याबाबतींत निर्णायक पुरावा असेल.

१०२-ब. (१) कलम १०२-अ यांत कोणताहि मजकूर असला तरीहि, जर—

(१) भूदान समितीने हस्तांतरित केलेल्या जमिनी हस्तांतरिती जातीने कशीत नाही किंवा हस्तांतरितीने दुसऱ्याच्या नावे करून दिल्या आहेत;

(२) कलम १०२-अ, कंडिका (इ) मध्ये उल्लेख केलेल्या जमिनीच्या बाबतींत, विश्वस्तव्यवस्था मालमत्तेची काळजी घेण्यास असमर्थ आहे किंवा विश्वस्तांनी मालमत्तेची गरजवस्था लावली आहे किंवा विश्वस्तव्यवस्था आणि कुळें यांत मतभेद आहेत; आणि

(३) कलम १०२-अ, कंडिका (फ) मध्ये उल्लेख केलेल्या क्षत्राच्या बाबतींत, अकृषिक किंवा औद्योगिक विकासाचा संभव कमी आहे किंवा अशा क्षत्रातील कोणत्याहि जमिनीतून कुळांस काढून लावल्यानंतर, जमिनी अकृषिक किंवा औद्योगिक कारणासाठी उपयोगांत आणलेल्या नाहीत;

अशी राज्य सरकारची खात्री होईल तर, राज्य सरकारला, विहित केलेल्या रीतीने प्रसिद्ध केलेल्या आदेशाद्वारे, आदेशांत निर्दिष्ट करण्यांत येईल अशा तारखेपासून, यथास्थिति अशी जमीन किंवा क्षेत्र, उपरोक्त कलमापैकी कोणत्याहि कलमान्वये या अधिनियमाच्या उपबंधांपैकी ज्या उपबंधांच्या कक्षेतून वगळण्यांत आल्या होत्या त्या सर्व किंवा कोणत्याहि उपबंधांच्या कक्षेतून वगळल्या जाण्याचे बंद होईल आणि कलम १०२-अच्या स्पष्टीकरणान्वये दिलेले कोणतेहि प्रमाणपत्र रद्द होईल असा निदेश देण्याचा अधिकार आहे.

माफी काढून
घेण्याचा सर-
कारचा
अधिकार.

(२) अशी कोणतीहि जमीन किंवा क्षेत्र अशा रीतीने वगळले जाण्याचे बंद झाले असेल त्याबाबतीत, अशा कोणत्याहि जमिनीच्या संबंधांत अशा तारखेस अस्तित्वांत असलेल्या कुळवहिवाटीच्या बाबतीत, जमीन धारण करणाऱ्यास अशा तारखेपासून एक वर्षाच्या आंत कुळास तीन महिन्यांची नोटीस देऊन अशी कुळवहिवाट कलम ४४ अन्वये संपविण्याचा अधिकार आहे आणि कुळाला, जमीन धारण करणाऱ्यास, कलम ४४ अन्वये ज्या मुदतीत कुळवहिवाट संपविण्याचा हक्क असेल ती मुदत संपल्यापासून एक वर्षाच्या आंत जमीन कलम ३८ अन्वये खरेदी करण्याचा हक्क असेल."

488

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५९.

(सन १९५९ चा मुंबई अधिनियम क्रमांक ३२.)

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, सुधारण्याबाबत अधिनियम.

ज्याअर्थी, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० हा, यांत यापुढे दिलेल्या कारणासाठी सुधारणे इष्ट आहे ; त्याअर्थी, भारतीय गणराज्याच्या दहाव्या वर्षी याद्वारे पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यांत येत आहे :—

लघु संज्ञा. १. या अधिनियमास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५९, असे म्हणावे.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याचे कलम ३८-क गाळणे. २. हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० (ज्याचा यापुढे "मुख्य अधिनियम" असा उल्लेख केला आहे), याचे कलम ३८-क हें गाळण्यांत यावे.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याचे कलम ५०-अ याऐवजी नवीन कलम दाखल करणे.

३. मुख्य अधिनियमाचे कलम ५०-अ याऐवजी पुढील कलम दाखल करावे :—

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याचे कलम ५०-अ याऐवजी नवीन कलम दाखल करणे.

विभाग ५ चे उपबंध निव-क्षित बाबतीत लागू नसणे.

"५०-अ. या विभागाच्या भागील उपबंधांतील कोणतीही गोष्ट पुढील उपबंध व कलम यांचेवरील केलेल्या शेतजमिनीच्या विक्रीस लागू होणार नाहीत :—

(१) कलम ३८-ड खेरीजकरून विभाग ४-अ याचे उपबंध,

(२) कलम ३८-ड, जर अशी विक्री, अशा जमिनीच्या कुळांच्या नांवें असेल आणि अशा विक्रीमुळे अशा रीतीने विकलेल्या जमिनीचे व कूळ जातीने कशीत असलेल्या, कोणतीही असल्यास, इतर जमिनीचे एकूण क्षेत्र हें तीन कुटुंबांस धारण करतां येईल इतक्या जमिनीच्या क्षेत्रापेक्षा अधिक नसेल तर,

(३) विभाग ६ चे उपबंध, किंवा

(४) कलम ९८-क."

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याचे कलम ८७ याऐवजी नवीन कलम दाखल करणे.

४. मुख्य अधिनियमाचे कलम ८७ याऐवजी पुढील कलम दाखल करावे :—

“८७. (१) या अधिनियमाच्या प्रयोजनांकरिता, प्रत्येक तालुक्यासाठी किंवा न्यायाधि-
राज्य सरकारला योग्य वाटेल अशा क्षेत्रासाठी शेतजमीन न्यायाधिकरण या नांवाचे करण.
एक न्यायाधिकरण असेल.

(२) राज्य सरकारास, न्यायाधिकरण म्हणून व एखाद्या तालुक्यांत किंवा
पोट-कलम (१) मध्ये उल्लेख केलेल्या कोणत्याही क्षेत्रांत ह्या अधिनियमान्वये
न्यायाधिकरणाचे अधिकार चालविण्यासाठी व त्याची कर्तव्ये व कामे पार पाडण्यासाठी
तहसीलदाराच्या दर्जाहून कमी दर्जाचा नाही असा अधिकारी नेमण्याचा अधिकार आहे:

परंतु, राज्य सरकारास, कोणत्याही क्षेत्रासाठी तीन सदस्यांहून कमी नाहीत इतक्या
सदस्यांच्या न्यायाधिकरणाची रचना करण्याचा अधिकार आहे, अशा सदस्यांपैकी—

(अ) निदान एक सदस्य हा, जो दिवाणी न्यायाधीशाच्या दर्जाहून कमी दर्जा
नसलेले न्यायिक पद धारण करित असेल किंवा ज्याने असे पद धारण केले असेल
किंवा मुंबई राज्यांत वकिलीचा व्यवसाय करण्यास जो पात्रताप्राप्त असेल असा
इसम असला पाहिजे, आणि

(ब) एक सदस्य न्यायाधिकरणाचा अध्यक्ष म्हणून नेमला पाहिजे;
आणि अशा रीतीने रचना करण्यांत आलेल्या न्यायाधिकरणाने ह्या अधिनियमान्वये
न्यायाधिकरणाचे अधिकार चालविले पाहिजेत व त्याची कर्तव्ये व कामे पार पाडलीं
पाहिजेत.

स्पष्टीकरण.—ह्या कलमांत, “वकील” या संज्ञेचा अर्थ, राज्यातील न्यायालयांत
दुसऱ्याच्या वतीने हजर राहून त्याच्यासाठी वाद-प्रतिवाद करण्याचा ज्यास हक्क आहे असा
कोणताही इसम असा समजावा व तीत अधिवक्ता, वकील व मुंबई उच्च न्यायालयाचा
न्यायवादी यांचा समावेश होतो.

५. मुख्य अधिनियमाचे कलम ८९ याऐवजी पुढील कलमे दाखल करावीत:—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याचे कलम
८९ याऐवजी
नवीन कलमे
दाखल करणे.

“८९. कलम ८८ अन्वये अर्ज सादर करण्यांत आल्यावर सुरू झालेल्या चौकशीच्या
सर्व कामांत व इतर कामांत तहसीलदार किंवा न्यायाधिकरण याने, मामलतदार
न्यायालय अधिनियम, १९०६ अन्वये मामलतदार न्यायालयास असलेले अधिकार
चालविले पाहिजेत. तसेच त्याने, कलम ३२ मध्ये जी तरतूद केली असेल
ती खेरीजकरून, जणू असा तहसीलदार किंवा न्यायाधिकरण हे, उक्त अधिनियमा-
न्वये मामलतदाराचे न्यायालय आहे व सादर करण्यांत आलेला अर्ज हा, उक्त
अधिनियमाचे कलम ७ अन्वये सादर केलेले वादपत्र आहे असे समजून, उक्त अधि-
नियमाच्या उपबंधानुसार चालले पाहिजे. ज्याच्यासंबंधी उक्त अधिनियमांत तरतूद
केलेली नाही अशा गोष्टीबाबत तहसीलदाराने किंवा न्यायाधिकरणाने राज्य सरकार
विहित करील अशी कार्यरिती अनुसरली पाहिजे. तहसीलदाराचा किंवा न्याया-
धिकरणाचा प्रत्येक निर्णय आदेशाच्या स्वरूपांत नमूद करण्यांत आला पाहिजे व त्यांत
अशा निर्णयाची कारणे नमूद केली पाहिजेत.

८९-अ. कोणत्याही तालुक्यांत जमीन महसूल अधिनियमाचे कलम ९, पोट-कलम तहसीलदारां-
(१) अन्वये नेमलेल्या तहसीलदाराशिवाय या अधिनियमान्वये तहसीलदाराचे मध्ये कामकाज
अधिकार चालविण्यासाठी किंवा त्याची कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी राज्य सरकारने वाटून देणे.

उक्त कलम ९ अन्वये एक किंवा अनेक तहसीलदारांची किंवा नायब तहसीलदारांची किंवा एक किंवा अनेक अधिकाऱ्यांची नेमणूक केली असेल त्या बाबतीत अशा प्रत्येक तहसीलदाराने किंवा नायब तहसीलदाराने किंवा अधिकाऱ्याने, तहसीलदार, कलेक्टरच्या नियंत्रणास अधीन राहून सामान्य किंवा विशेष आदेशाद्वारे त्याजकडे सांपवील अशी कलम ८८-अ अन्वये तहसीलदारापुढे मुरू झालेली चौकशी किंवा कामकाज निकालांत काढले पाहिजे.

काज
यासाठी
वेण्याचा
टरचा
कार.

८९-ब. कलेक्टर यास, पक्षकारांस योग्य नोटीस दिल्यानंतर, लेखी आदेशाद्वारे, आपल्या जिल्ह्यातील तहसीलदारापुढे अनिर्णीत असलेले कोणतेही कामकाज अशा तहसीलदाराकडून काढून ते आपल्या जिल्ह्यातील इतर कोणत्याही तहसीलदाराकडे निर्णयासाठी पाठविण्याचा अधिकार आहे आणि त्यानंतर, ज्याच्याकडे कामकाज अशा रीतीने निर्णयासाठी पाठविण्यांत आले असेल त्या तहसीलदाराने अशा कामकाजाच्या संबंधांत या अधिनियमान्वये क्षेत्राधिकार चालविला पाहिजे :

परंतु, कलम ९४ अन्वये ग्राम अधिकाऱ्यांस द्यावयाचा कोणताही आदेश, असे अधिकारी ज्यास अधीन असतील अशा तहसीलदाराने दिला पाहिजे."

१९५०
इंदराबाद
नियम
क
याच्या
१९० ची
रण.

६. मुख्य अधिनियमाचे कलम ९० यांत, पोट-कलम (३) नंतर पुढील पोट-कलम दाखल करावे :—

"(३-अ) या अधिनियमांत अन्यथा जी तरतूद केली असेल ती खेरीज करून जमीन महसूल अधिनियमाच्या विभाग ११ चे उपबंध, जणू कलेक्टर हा तहसीलदार किंवा न्यायाधिकरण यांचा निकटवर्ती वरिष्ठ अधिकारी आहे असे समजून या अधिनियमान्वये कलेक्टरकडे केलेल्या अपिलास लागू होतील. कलेक्टरला, अपिलांत निर्णय करून खर्च देण्याचा अधिकार असेल."

१९५०
इंदराबाद
नियम
क
याचे
१९०-अ
वजी
न कलम
ल करणे.

७. मुख्य अधिनियमाचे कलम ९०-अ याऐवजी पुढील कलम दाखल करावे :—

"९०-अ. कलेक्टर यास, पक्षकारांस योग्य नोटीस दिल्यानंतर, लेखी आदेशाद्वारे पुढील गोष्टी करण्याचा अधिकार आहे :—
(अ) आपणापुढे किंवा आपणास अधीन असलेला कोणताही साहाय्यक किंवा प्रति कलेक्टर याजपुढे अनिर्णीत असलेले कोणतेही अपील, जो कोणताही साहाय्यक किंवा प्रति कलेक्टर, कलेक्टरची कर्तव्ये पार पाडीत असेल व अधिकार चालवीत असेल व ज्यांचे नांव अशा आदेशांत निर्दिष्ट केले असेल त्याजकडे निर्णयासाठी पाठविणे ; आणि असे अपील अशा रीतीने निर्णयासाठी पाठविण्यांत आल्यावर, यथास्थिति साहाय्यक कलेक्टर किंवा प्रति कलेक्टर यास, जणू असे अपील प्रारंभतः त्याजकडे करण्यांत आले होते असे समजून, त्याची सुनावणी करून निर्णय देण्याचा अधिकार असेल ; अथवा
(ब) कोणताही साहाय्यक किंवा प्रति-कलेक्टर याजपुढे अनिर्णीत असलेले कोणतेही अपील काढून घेऊन त्याची स्वतः सुनावणी करून निर्णय देणे."

ले
यासाठी
विण्याचा
गडून
ाचा
क्टरचा
कार.

८. मुख्य अधिनियमाचें कलम ९०-ब, पोट-कलम (१) यांतील परंतुकाएवजी सन १९५० पुढील परंतुक दाखल करावें:—

“परंतु अशा आदेशाच्या तारखेपासून एक वर्षाची मुदत संपल्यानंतर असें कोणतेंहि कागदपत्र मागवितां कामा नये, आणि हितसंबंध असलेल्या पक्षकारास हजर राहण्याची व आपली बाजू मांडण्याची संधि दिल्याशिवाय अशा तहसिलदाराच्या किंवा न्यायाधिकरणाच्या कोणत्याहि आदेशांत फरफार करतां कामा नये, तो रद्द करतां कामा नये किंवा फिरवितां कामा नये.”

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम ९०-ब
ची सुधारणा.

९. मुख्य अधिनियमाचें कलम ९२ यांतील “आणि त्यास, कलम ८९ पोट-कलम सन १९५० (२) अन्वये प्रारंभीच्या प्राधिकार्यास मिळालेले अधिकार असतील.” हा मजकूर गाळण्यांत यावा.

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम ९२ ची
सुधारणा.

१०. मुख्य अधिनियमाचें कलम ९४ यांत, “विहित केलेल्या रीतीने त्याची अंमलबजावणी केली पाहिजे.” या शब्दांएवजी पुढील मजकूर दाखल करावा:—

“जणू तो उक्त अधिनियमान्वये तहसिलदारानें दिलेला निर्णय आहे असें समजून, मामलतदार न्यायालय अधिनियम, १९०६ याच्या २१ व्या कलमांत तरतूद केलेल्या रीतीने त्याची अंमलबजावणी केली पाहिजे:

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम ९४ ची
सुधारणा.

परंतु, कलम ९३ मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणेची अपिलाची किंवा यथास्थिति फेरतपासणीसाठीं करावयाच्या अर्जाची मुदत संपेपर्यंत अशा आदेशाची अंमलबजावणी करतां कामा नये.”

११. मुख्य अधिनियमाचें कलम ९८-ब यांत,—

(१) पोट-कलम (४) यांत “हस्तांतरितीस” या शब्दांएवजी “हस्तांतर करणारास” हे शब्द दाखल करावे;

(२) पोट-कलम (५) मध्ये “किंवा (४) अन्वये त्यास दिलेली रक्कम स्वीकारण्याचें नाकारील तर” या मजकुराएवजी “अन्वये त्यास दिलेली रक्कम स्वीकारण्याचें नाकारील किंवा हस्तांतर करणारा पोट-कलम (४) अन्वये त्यास दिलेली रक्कम स्वीकारण्याचें नाकारील तर” हा मजकूर दाखल करावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याचें
कलम ९८-ब
याची
सुधारणा.

१२. मुख्य अधिनियमाचें कलम ९८-क यांत,—

(१) पोट-कलम (२) यांत पुढील परंतुक जादा दाखल करावें:—

“परंतु, भूमिधारकांनें जमीन कबजांत असलेल्या कुळाच्या नांवें जमीन केली असेल किंवा त्याजकडे ती हस्तांतरित केली असेल व अशा रीतीने दुसऱ्याच्या नांवें करून दिलेल्या किंवा हस्तांतरित करण्यांत आलेल्या जमिनीचें क्षेत्र व कूळ जातीनें कशीत असलेल्या कोणतीहि असल्यास, इतर जमिनीचें क्षेत्र हें तीन कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीहून अधिक नसेल तेव्हां, तहसिलदारानें—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याचें
कलम ९८-क
याची
सुधारणा.

(एक) भूमिधारकास मिळालेली अशा जमिनीची किंमत, कलम ५०-क अन्वये ठरविलेल्या तिच्या वाजवी किंमतीहून अधिक होत नसेल आणि ज्याच्या नांवें जमीन करण्यांत आली असेल किंवा ज्याच्याकडे ती हस्तांतरित करण्यांत आली असेल त्या इसमानें राज्य सरकारास तहसिलदार ठरवील त्याप्रमाणें तीन महिन्यांहून अधिक नाही अशा मुदतीच्या आंत एक रुपया दंड दिलास, किंवा

(दोन) भूमिधारकास मिळालेली जमिनीची किंमत, कळम ५०-क अन्वये ठरविलेल्या तिच्या वाजवी किंमतीहून अधिक असेल व दुसऱ्याच्या नावे करून देणारा किंवा हस्तांतर करणारा तसेच जमीन ज्याच्या नावे करण्यांत आली किंवा ज्याच्याकडे ती हस्तांतरित करण्यांत आली तो इसम यांच्यापैकी प्रत्येकाने राज्य सरकारास तहसिलदार ठरवील अशा मुदतीच्या आंत वाजवी किंमतीच्या एक-दशांश रकमे इतका दंड दिल्यास,

असे अन्य संकामण किंवा हस्तांतरण अवैध आहे असे जाहीर करतां कामा नये.”

(२) पोट-कलम (४) मधील परंतुकापेवजीं पुढील परंतुक दाखल करावे:—

“परंतु, भूमिधारकाने जमीन कबजांत असलेल्या कुळाच्या नावे जमीन केली असेल किंवा त्याजकडे ती हस्तांतरित केली असेल व अशा रीतीने दुसऱ्याच्या नावे करून दिलेल्या किंवा हस्तांतरित करण्यांत आलेल्या—जमिनीचे क्षेत्र व कुळ जातीने कशीत—असलेल्या, कोणतीहि असल्यास, इतर जमिनीचे क्षेत्र हे तीन कुटुंबास धारण करतां येईल इतक्या जमिनीहून अधिक नसेल तेव्हा—

(अ) दुसऱ्याच्या नावे करून देणाऱ्या किंवा हस्तांतरण करणाऱ्या इसमास मिळालेली जमिनीची किंमत वाजवी किंमतीहून अधिक नसेल तर, पोट-कलम (३) अन्वये सरकारजमा केलेली रक्कम, दुसऱ्याच्या नावे करून देणाऱ्या किंवा हस्तांतरण करणाऱ्या इसमास परत करण्यांत आली पाहिजे व राज्य सरकारास एक रुपया दंड दिल्यावर, जमीन ज्याच्या नावे करण्यांत आली होती किंवा ज्याच्याकडे ती हस्तांतरित करण्यांत आली होती, त्या इसमास जमीन परत दिली पाहिजे; आणि

(ब) दुसऱ्याच्या नावे करून देणाऱ्या किंवा हस्तांतरण करणाऱ्या इसमास मिळालेली जमिनीची किंमत वाजवी किंमतीहून अधिक असेल तर, तहसिलदाराने अशी जमीन, वाजवी किंमतीच्या एक-दशांशाइतकी किंमत दिल्यावर ज्याच्या नावे ती करण्यांत आली होती किंवा ज्याच्याकडे ती हस्तांतरित करण्यांत आली होती त्या इसमास दिली पाहिजे आणि पोट-कलम (३) अन्वये सरकारजमा केलेल्या रकमतून, दुसऱ्याच्या नावे करून देणाऱ्या किंवा हस्तांतरण करणाऱ्या इसमास वाजवी किंमतीच्या नऊ-दशांशाइतकी रक्कम परत दिली पाहिजे.”

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१ याच्या
कलम १०२
ची सुधारणा.

१३. मुख्य अधिनियमाचे कलम १०२ यांत,—

(१) पोट-कलम (१) मधील कंडिका (१) गाळण्यांत यावी.

(२) पोट-कलम (२) मध्ये—

(१) “अशा जमिनीसंबंधी कोणतीहि कुळवहिवाट अस्तित्वांत असेल” या मजकुरानंतर “आणि भूमिधारकाने कलम ४४ अन्वये कुळवहिवाट रद्द करण्याचा हक्क बजावण्यापूर्वी अशी व्यवस्था हाती घेण्यांत आली असेल” हा मजकूर दाखल करावा, आणि

(२) “जर त्याने कलम ५३-फ अन्वये खरेदीचा हक्क आधीच बजावला नसेल तर,” हा मजकूर गाळण्यांत यावा.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक
२१, यांत
कलम १०२-क

१४. मुख्य अधिनियमाचे कलम १०२-ब यानंतर पुढील कलम दाखल करावे:—

“ १०२-क. (१) विभाग ६ चे व कलमें १५-ब, १६-अ, १७, १८, १९, २०, व्यवस्थेखाली घेतलेल्या १००-अ व १०१ चे उपबंध खेरीजकरून, या अधिनियमाचे पूर्ववर्ती उपबंध— जमिनीस अधिनियमाचे विवक्षित उपबंध लागू नसणें.

(१) ज्या जमिनीची व्यवस्था कलम ५१ अन्वये हातीं घेण्यांत आली आहे अशा जमिनीस, आणि

(२) ज्या जमिनीची व्यवस्था कलम ५३-क किंवा ५३-ह अन्वये हातीं घेण्यांत आली आहे अशा अधिक जमिनीस,

अशी व्यवस्था चालू असेपर्यंत लागू होणार नाहीत.

(२) अशा कोणत्याहि जमिनीची किंवा अधिक जमिनीची व्यवस्था संपविण्यांत आल्यावर, ह्या अधिनियमाचे मागील उपबंध, पुढील फेरफारांस अधीन राहून, अशा जमिनीस लागू होतील :—

(अ) व्यवस्था संपविण्यांत आल्याच्या तारखेस, पोट-कलम (१), कंडिका (१) मध्ये उल्लेख केलेली कोणतीहि जमीन व्यवस्थेखाली घेण्याच्या निकटपूर्वी भूमिधारकाकडून ती धारण करणाऱ्या कुळाच्या कबजांत असेल किंवा असे कळ मरण पावले असेल त्याबाबतीत त्याच्या उत्तरस्वत्वाधिकाऱ्याच्या कबजांत असेल आणि भूमिधारकानें कलम ४४ अन्वये कुळवहिवाट रद्द करण्याचा हक्क बजावण्यापूर्वी अशी व्यवस्था हातीं घेण्यांत आली असेल तर भूमिधारकास अशा तारखेपासून एक वर्षाच्या आंत तीन महिन्यांची नोटीस देऊन कलम ४४ अन्वये कुळवहिवाट रद्द करण्याचा हक्क असेल आणि कुळास, ज्या मुदतींत वर सांगितल्याप्रमाणे कुळवहिवाट रद्द करण्याचा भूमिधारकास हक्क होता ती मुदत संपल्यापासून एक वर्षाच्या आंत कलम ३८ अन्वये ती जमीन खरेदी करण्याचा हक्क असेल ;

(ब) पोट-कलम (१), कंडिका (१) मध्ये उल्लेख केलेल्या कोणत्याहि जमिनीची किंवा पोट-कलम (१), कंडिका (२) मध्ये उल्लेख केलेल्या कोणत्याहि अधिक जमिनीची व्यवस्था संपविण्यांत आल्याच्या तारखेस, अशी जमीन किंवा यथास्थिति, अधिक जमीन व्यवस्थापकानें विलेच्या पट्ट्यान्वये ती धारण करणाऱ्या पट्टेदाराच्या ताब्यांत असेल तर, आणि अशा पट्टेदारानें कलम ५३-फ अन्वये (जमीन) खरेदी करण्याचा हक्क आधीच बजावला नसेल तर, पट्ट्याची मुदत संपल्यावर, ज्या इसमास कलम ५३ अन्वये जमिनीचा किंवा अधिक जमिनीचा कबजा देण्यांत आला त्या इसमास उक्त पट्टेदारानें पट्ट्याची मुदत संपल्यापासून तीन महिने मुदतीच्या आंत, ती जमीन खरेदी करण्याची तयारी दर्शविली नसल्यास, अशा जमिनीचा कबजा घेण्याचा हक्क असेल. कलम ३८ मध्ये तरतूद केलेल्या रीतीने अशी तयारी दर्शविण्यांत आली पाहिजे व त्यानंतर उक्त पट्टेदार हा कलम ३८ अन्वये अर्ज करणारें कळ आहे असे समजून त्या कलमाचे उपबंध आवश्यक त्या फेरफारांसह अशा खरेदीस लागू होतील :

परंतु, अशा खरेदीद्वारे, भूमिधारकाचा हितसंबंध, तसेच भूमिधारकाकडून धारण करणाऱ्या, कोणतेहि असल्यास, कुळाचा हितसंबंध पट्टेदारानें संपादन केला असेल त्या बाबतीत, कलम ३८ अन्वये भूमिधारकास द्यावयाची रक्कम न्यायाधि-
करणानें भूमिधारक व कळ यांच्यांत विभागून देऊन त्याप्रमाणे दिली पाहिजे.”

३०२

९

मुंबई सहकारी संस्था (व्याप्त वाढविणें) अधिनियम, १९६०.

(सन १९६० चा मुंबई अधिनियम क्रमांक २०.)

* * * *

सन १९२५
चा मुंबई
अधिनियम
क्रमांक ७
यांत द्वितीय
अनुसूची जादा
दाखल करणे.

२४. मुख्य अधिनियमाच्या अनुसूचीनंतर पुढील नवीन अनुसूची जादा दाखल करावी :-

द्वितीय अनुसूची.

आणखी रद्द केलेले अधिनियम.

(कलम ७४ पहा.)

वर्ष.	क्रमांक.	संज्ञा.	कोठवर रद्द केले तें.
(१)	(२)	(३)	(४)

* * * *

१९५० २१ मुंबई राज्याच्या हैदराबाद प्रदेशास लागू असलेला हैदराबाद कूलवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०. "सहकारी कृषि संस्थांच्या नोंदणीची तरतूद करणे" हें प्रस्तावनेतील शब्द, कलम २, पोट-कलम (१), कडिका (डड) आणि (इ), विभाग ८ आणि कलम ९७ चें पोट-कलम (२).

* * * *

१०

महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६०.

क्रमांक १३१०४-बी.—ज्याअर्थी मुंबई पुनर्रचना अधिनियम, १९६० (ज्यास यांत यापुढे 'उक्त अधिनियम' असे म्हटले आहे) याच्या कलम ८८ अन्वये समुचित सरकारास, महाराष्ट्र राज्याच्या संबंधांत कोणताहि विधि लागू करणे सुकर व्हावे म्हणून असा प्रत्येक विधि, अशा रीतीने केलेल्या अनुकूलनांस आणि फेरफारांस अधीन राहून अंमलांत यावा म्हणून आवश्यक किंवा इष्ट वाटेल अशी त्यांतील बाबतरह करून किंवा अशी त्यांत सुधारणा करून, आदेशाद्वारे विधीत अनुकूलने आणि फेरफार करण्याचा अधिकार देण्यांत आला आहे ;

त्याअर्थी आतां, उक्त अधिनियमान्वये त्यास देण्यांत आलेले अधिकार आणि त्यासाठी त्यास देण्यांत आलेले इतर सर्व अधिकार चालवून, महाराष्ट्र सरकार याद्वारे पुढील प्रमाणे आदेश देत आहे :—

१. (१) ह्या आदेशास महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६० असे म्हणावे.

(२) तो १ मे १९६० पासून अंमलांत येईल.

२. (१) ह्या आदेशांत—

(अ) "नेमलेला दिवस" या संज्ञेचा अर्थ १ मे १९६० असा समजावा ;

(ब) "विद्यमान राज्य विधि" या संज्ञेचा अर्थ, ज्यांचा सध्या महाराष्ट्र राज्यांत अंतर्भाव झाला आहे, अशा सर्व प्रदेशांत किंवा त्यांच्या कोणत्याहि भागांत, नेमलेल्या दिवसाच्या निकटपूर्वी अंमलांत असलेला कोणताहि विधि असा समजावा, परंतु त्यांत, केंद्र सूचीत समाविष्ट केलेल्या बाबीसंबंधीच्या कोणत्याहि विधीचा समावेश होत नाही ;

(क) 'विधि' या संज्ञेचा अर्थ, त्या संज्ञेस उक्त अधिनियमाच्या कलम २ ची कंडिका,

(ड) मध्ये जो अर्थ दिला असेल, तोच अर्थ असेल.

(२) सर्वसाधारण परिभाषा अधिनियम, १८९७ हा ज्याप्रमाणे केंद्रीय अधिनियमाचा अर्थ लावण्याच्या बाबतीत लागू होतो त्याप्रमाणेच तो, ह्या आदेशाचा अर्थ लावण्याच्या बाबतीतही लागू असेल.

३. नेमलेल्या दिवसापासून, ह्या आदेशाच्या अनुसूचीत निर्दिष्ट केलेले विद्यमान राज्य विधि, सक्षम विधानमंडळाकडून किंवा इतर सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून त्यांत बदल करण्यांत, ते रद्द करण्यांत किंवा त्यांत सुधारणा करण्यांत येईपर्यंत, अनुसूचिद्वारे करण्यांत आलेल्या अनुकूलनांस आणि फेरफारांस अधीन राहून अंमलांत येतील किंवा तसा आदेश देण्यांत आल्यास ते रद्द होतील.

४. (१) जेव्हां जेव्हां यापुढे छापण्यांत आलेल्या तक्त्याच्या स्तंभ (१) मध्ये निर्दिष्ट केलेली संज्ञा, (अधिनियमाची संज्ञा, किंवा प्रस्तावना किंवा त्याचे प्रौढरण (Citation) किंवा वर्णन यांत असेल त्या व्यतिरिक्त) एखाद्या विद्यमान राज्य विधीत मग तो, ह्या आदेशाच्या अनुसूचीत निर्दिष्ट केलेला अधिनियम, अध्यादेश किंवा विनियम असो किंवा नसो येईल, तेव्हां तेव्हां, तो विधि महाराष्ट्र राज्यास किंवा यथास्थिति त्याच्या कोणत्याहि भागास लागू करतांना, ती संज्ञा, इतर रीतीने अनुकूलित किंवा स्पष्टीकरण करण्याबाबत किंवा तीत फेरफार न करण्याबाबत किंवा ती वगळून टाकण्याबाबत या आदेशाद्वारे स्पष्टपणे निदेश देण्यांत आला नसेल तर, त्या संज्ञेऐवजी, तिच्या समोर उक्त तक्त्याच्या स्तंभ (२) मध्ये दिलेली संज्ञा, दाखल करण्यांत आली पाहिजे, आणि ज्या वाक्यांत ती संज्ञा येईल, त्या

वाक्यांत, व्याकरणाच्या नियमानुसार आवश्यक असतील अशा परिणामभूत सुधारणा करण्यांत आल्या पाहिजेत :—

(१)

(२)

(१) मुंबई राज्य	....	....	....	....	महाराष्ट्र राज्य.
(२) इतर राज्यांत घालण्यांत आलेले प्रदेश	वगळून	महाराष्ट्र राज्याचा मुंबई	पुनर्रचनेपूर्वीचे मुंबई राज्य.	प्रदेश.	
(३) मुंबईचे राज्यपाल	....	....	....	....	महाराष्ट्राचे राज्यपाल.
(४) मुंबई सरकार	....	....	....	....	महाराष्ट्र सरकार.
(५) मुंबई उच्च-न्यायालय	....	....	....	....	महाराष्ट्र उच्च-न्यायालय.

(२) विशिष्ट विद्यमान राज्य विधि किंवा अशा विधीचे कलम किंवा भाग यांत बदल होणार नाही अशा-आशयाच्या ह्या आदेशांच्या अनुसूचीतील निदेशाचा अर्थ, केवळ ज्यामुळे त्या विधीत किंवा त्याच्या कलमांत किंवा भागांत, ह्या परिच्छेदाच्या उपबंधानुसार फेरफार करण्यांत किंवा तो अनुकूलित करण्यांत यावयाचा नाही असा निदेश असा समजावा.

५. जेव्हां कोणत्याहि विशिष्ट विद्यमान विधीत किंवा अशा विधीच्या कोणत्याहि कलमांत, किंवा भागांत कोणत्याहि शब्दांऐवजी इतर विवक्षित शब्द दाखल करण्यांत यावेत किंवा विवक्षित शब्द गाळण्यांत यावेत, असे ह्या आदेशान्वये करणे आवश्यक असेल तर असे शब्द दाखल करणे (Substitution) किंवा यथास्थिति वर्जन हे, इतरत्र स्पष्टपणे तरतूद करण्यांत आली असेल तें खेरीज करून, विवक्षित शब्द ज्या विधीत किंवा यथास्थिति ज्या कलमांत किंवा त्याच्या भागांत येतील त्या विधीत किंवा त्या कलमांत किंवा त्या भागांत करण्यांत आले पाहिजे.

६. (१) जेव्हां, ह्या आदेशान्वये, जो विद्यमान विधि अनुकूलित करावयाचा आहे किंवा ज्यांत फेरफार करावयाचा आहे अशा विधीत, नेमलेल्या दिवसापूर्वी सर्वसाधारणपणे किंवा कोणत्याहि विशिष्ट क्षेत्राच्या संबंधांत अशा विधीत शब्द दाखल करून किंवा अशा विधीतून शब्द वगळून किंवा इतर शब्दांऐवजी कांहीं शब्द दाखल करून सुधारणा करण्यांत आली असेल तर पुढील उपबंध अमलांत येतील—

(अ) ह्या आदेशाचे परिच्छेद ३, ४ आणि ५ अन्वये सुधारणा विधीत दाखल करणे आवश्यक असेल अशा अनुकूलनाची किंवा फेरफारांची अशा सुधारणा विधीत प्रथम अंमलबजावणी करण्यांत आली पाहिजे ;

(ब) त्यानंतर, सुधारणा विधीत, किंवा कडिका (अ) अन्वये त्यांत कोणत्याहि अनुकूलन किंवा फेरफार करण्यांत आला असेल तर अशा रीतीने अनुकूलन किंवा फेरफार केलेल्या विधीत समाविष्ट केलेल्या निदेशांची अंमलबजावणी करता यावी म्हणून सर्वसाधारणपणे किंवा यथास्थिति विशिष्ट क्षेत्रांस तो विधि लागू करतांना मूळ विधीत सुधारणा केली पाहिजे ; आणि

(क) ह्या आदेशान्वये मूळ विधीत त्यानंतर करावयाचीं सर्व अनुकूलने आणि फेरफार हे अशा रीतीने सुधारणा केलेल्या विधीत ज्या विशिष्ट क्षेत्राच्या बाबतीत ते लागू असणार नाहीत तें खेरीज करून करण्यांत आले पाहिजेत.

(२) ह्या परिच्छेदांत, नवीन शब्द दाखल करून किंवा शब्द वगळून किंवा कांहीं शब्दांऐवजी इतर शब्द दाखल करून, विधीत केलेल्या सुधारणासंबंधीच्या उल्लेखांत, विवक्षित शब्दांचा अर्थ विशिष्ट रीतीने लावण्यांत आला पाहिजे. केवळ असाच निदेश देण्याबाबतच्या सुधारणांच्या उल्लेखाचा अंतर्भाव नाही.

७. विद्यमान राज्य विधीतील राज्याच्या विधानमंडळासंबंधीच्या (किंवा त्याच्या कोणत्याही सभागृहासंबंधीच्या किंवा दोन्ही सभागृहांसंबंधीच्या) कोणत्याही उल्लेखाचा अर्थ, तो महाराष्ट्र राज्याच्या विधानमंडळाचा किंवा त्याच्या तत्सम सभागृहाचा किंवा दोन्ही सभागृहांचा उल्लेख आहे असा लावण्यांत आला पाहिजे.

८. ह्या आदेशान्वये कोणतेही अनुकूलन केलेले असले तरीही, नेमलेल्या दिवसाच्या निकटपूर्वी अंमलांत असलेल्या विद्यमान राज्य विधीच्या व्याप्तीत किंवा तो लागू करण्याच्या बाबतीत, केवळ अशा अनुकूलनामुळे, महाराष्ट्र राज्याचा उल्लेख आला असेल तर, अशा उल्लेखांत, ज्या भागास, नेमलेल्या दिवसाच्या निकटपूर्वी तो विधि लागू नव्हता अशा राज्यांतील कोणत्याही भागासंबंधीच्या उल्लेखाचा समावेश असणार नाही.

९. (१) जर, कोणत्याही विद्यमान राज्य विधीअन्वये किंवा तदनुसार कोणतेही हक्क, अधिकार किंवा क्षेत्राधिकार चालविण्याचा किंवा कोणतीही कर्तव्ये करण्याचा किंवा कोणतीही कामे पार पाडण्याचा किंवा कोणतीही मालमत्ता धारण करण्याचा हक्क असलेली कोणतीही संस्था किंवा प्राधिकारी संस्था किंवा कोणताही इसम याची, नेमलेल्या दिवशीं मुंबई पुनर्रचना अधिनियम, १९६०, याद्वारे प्रदेशांत फेरबदल केल्याच्या कारणामुळे, योग्य रीत्या रचना किंवा नेमणूक झाली नसेल किंवा होऊ शकत नसेल तर, ह्या अधिनियमान्वये किंवा तदनुसार, किंवा अशा विधीत केलेल्या कोणत्याही अनुकूलनांत स्पष्टपण तरतूद केली असेल ते खेरीज-करून, असे सर्व हक्क, अधिकार आणि क्षेत्राधिकार राज्य सरकारकडून चालविण्यांत आले पाहिजेत, अशीं सर्व कर्तव्ये आणि सर्व कामे राज्य सरकारकडून करण्यांत व पार पाडण्यांत आली पाहिजेत आणि अशीं सर्व मालमत्ता राज्य सरकारमध्ये निहित केली पाहिजे.

(२) उप-परिच्छेद (१) मधील कोणत्याही गोष्टीमुळे, असे सर्व किंवा कोणतेही हक्क, अधिकार किंवा क्षेत्राधिकार चालविण्याकरिता किंवा अशीं सर्व किंवा कोणतीही कर्तव्ये करण्याकरिता किंवा कामे पार पाडण्याकरिता किंवा पूर्वोक्त अशीं सर्व मालमत्ता किंवा तिचा कोणताही भाग राज्य सरकारकडे निहित करण्याकरिता, नेमलेल्या दिवसानंतर अशी कोणतीही संस्था, प्राधिकारी संस्था, योग्य रीत्या स्थापन करण्यास किंवा अशा इसमाची नेमणूक करण्यास, राज्य सरकारास प्रतिबंध होतो, असे समजतां कामा नये.

१०. ज्या रीतीने, ज्या प्राधिकाऱ्याने किंवा ज्या विधिअन्वये किंवा तदनुसार कोणतेही अधिकार चालविण्यांत येतील ती रीत किंवा तो प्राधिकारी किंवा विधि यांच्या संबंधांत कोणत्याही विधीत अनुकूलन किंवा फेरफार करणाऱ्या या आदेशाच्या उपबंधांमुळे, नेमलेल्या दिवसापूर्वी योग्य रीतीने काढलेली कोणतीही अधिसूचना, किंवा दिलेला कोणताही आदेश, लैसेन्स, किंवा दिलेली परवानगी, किंवा दिलेला कोणताही निर्णय, किंवा करावयाचे मान्य केलेली कोणतीही गोष्ट, किंवा केलेली जप्त किंवा केलेला कोणताही उप-विधि, नियम किंवा विनियम हीं किंवा नेमलेल्या दिवसापूर्वी योग्य रीतीने केलेली कोणतीही गोष्ट हीं अवैध ठरणार नाहीत आणि जणू अशी कोणतीही अधिसूचना, आदेश, लैसेन्स, परवानगी, निर्णय, करावयाचे मान्य केलेली गोष्ट, जप्त, उप-विधि, नियम, विनियम किंवा अशी योग्य रीतीने केलेली कोणतीही गोष्ट हीं, या आदेशाच्या प्रारंभानंतर सक्षम प्राधिकाऱ्याने आणि अशा बाबतीत त्यावेळीं लागू असलेल्या उपबंधांन्वये व तदनुसार काढलेल्या, दिलेल्या किंवा केलेल्या गोष्टी आहेत, असे समजून, त्या सर्व गोष्टी त्याच रीतीने, त्याच मयदिपर्यंत आणि त्याच परिस्थितीत रद्द करता येतील किंवा त्यांत फेरफार करता येतील किंवा त्या नाहीशा करता येतील.

११. या आदेशातील कोणत्याही उपबंधांमुळे, राज्याच्या कोणत्याही विद्यमान विधीच्या पूर्वीच्या अंमलास, किंवा तदन्वये योग्य रीतीने केलेल्या किंवा कळविलेल्या कोणत्याही गोष्टीस, किंवा अशा कोणत्याही विधिअन्वये पूर्वीच संपादन केलेल्या किंवा प्राप्त झालेल्या कोणत्याही अधिकारास, विशेष अधिकारास, किंवा प्राप्त झालेल्या किंवा पत्करलेल्या कोणत्याही बंधनास किंवा जबाबदारीस, किंवा अशा कोणत्याही विधिविरुद्ध केलेल्या कोणत्याही अपराधाच्या संबंधांत झालेली कोणतीही शास्ति, जप्त किंवा शिक्षा यांस बाध येणार नाही.

११

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अध्यादेश, १९६०.

(सन १९६० चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक ४.)

* * * * *

२. सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१, यांच्या कलम ५ ची सुधारणा व अर्थविवरण.—(१) हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, याच्या कलम ५ मध्ये शेवटी पुढील मजकूर ज्यादा दाखल करण्यांत यावा :—

“तसेच, जर कोणताहि इसम, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७, याच्या प्रारंभाच्या तारखेस दुसऱ्या इसमाच्या मालकीची जमीन जातीने कशीत असेल आणि अशी जमीन, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अध्यादेश, १९६०, याच्या प्रारंभाच्या तारखेस त्याच्या ताब्यांत असेल तर, अशा बाबतींत, तो इसम उक्त अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या निकटपूर्वी कलमें ६, ७, ८ किंवा ९ हीं या स्वरूपांत अंमलांत होती त्यांच्या उपबंधानुसार अशी जमीन पट्ट्याने धारण करीत नसला तरीहि त्या इसमास, या कलमाच्या प्रयोजनाकरितां कूळ म्हणून समजण्यांत आलें पाहिजे.”

(२) तदनुसार, या अध्यादेशाच्या प्रारंभाच्या वेळीं कोणत्याहि न्यायालयांत, न्यायाधिकरणापुढे किंवा प्राधिकाऱ्यापुढे अनिर्णित असलेल्या कोणत्याहि दाव्यांतील किंवा कामकाजांतील असा कोणताहि इसम दुसऱ्याच्या मालकीची कोणतीहि जमीन जातीने कशीत असेल आणि अशी जमीन उपरनिर्दिष्ट तारखेस याच्या ताब्यांत असेल तर त्या इसमास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, याच्या कलम ५ च्या प्रयोजनाकरितां कूळ म्हणून समजण्यांत आलें पाहिजे.

१२

३०६

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९६०.

(सन १९६० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २८.)

हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, यांत आणखी सुधारणा करण्याबाबत अधिनियम.

ज्याअर्थी, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०, हा यांत यापुढे दिलेल्या कारणांसाठी आणखी सुधारणे इष्ट आहे; त्याअर्थी, भारतीय गणराज्याच्या अकराव्या वर्षी, याद्वारे, पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यांत येत आहे:—

१. या अधिनियमास हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, लघु संज्ञा. १९६०, असे म्हणावे.

२. हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५० (ज्याचा यांत यापुढे सन १९५० "मुख्य अधिनियम" असा उल्लेख करण्यांत आला आहे), याचे कलम २, पोट-कलम (१) चा हैदराबाद मधील कंडिका (डब्ल्यू) ऐवजी, पुढील कंडिका दाखल करण्यांत यावी:—

"(डब्ल्यू) 'न्यायाधिकरण' या संज्ञेचा अर्थ, कलम ८७ अन्वये रचना केलेले शेतजमीन न्यायाधिकरण, असा समजावा;"

अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
२ ची सुधा-
रणा.

३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ४ मध्ये, पुढील पोट-कलम जादा दाखल करण्यांत यावे:—

"(३) जर एकाच स्थानिक क्षेत्रांत निरनिराळ्या वर्गाची जमीन धारण करण्यांत आली असेल, किंवा निरनिराळ्या स्थानिक क्षेत्रांमध्ये कोणत्याहि वर्गाची किंवा अनेक वर्गाची जमीन धारण करण्यांत आली असेल तर, अशा बाबतींत, कुटुंबास धारण करता येईल एवढ्या जमिनीची मोजणी ही नियमांनी विहित केलेल्या रीतीनुसार करण्यांत आली पाहिजे."

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
४ ची
सुधारणा.

४. मुख्य अधिनियमाच्या विभाग ३ मधील, "सामान्य उपबंध" या उप-शीर्षका-खाली, कलम ५ पूर्वी पुढील नवीन कलम जादा दाखल करण्यांत यावे:—

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
यांत नवीन
कलम ४-अ
जादा दाखल
करणे.

"४-अ. मालमत्ता हस्तांतरण अधिनियम, १८८२, याच्या विभाग ५ चे उपबंध हे जेथवर या अधिनियमाच्या उपबंधांशी विसंगत नसतील तेथवर ते हा अधिनियम लागू होणाऱ्या जमिनीच्या कुळवहिवाटीच्या व पट्ट्यांच्या संबंधांत लागू होतील."

मालमत्ता
हस्तांतरण
अधिनियम,
१८८२, याचा
विभाग ५
लागू होणे.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ५ ची सुधारणा.

५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५ मध्ये, शेवटी पुढील मजकूर जादा दाखल करण्यांत यावा:—
 "आगळी असे की, जर कोणताहि इसम हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अधिनियम, १९५७, याच्या प्रारंभाच्या तारखेस दुसऱ्या इसमाच्या मालकीची कोणतीहि जमीन जातीने कधीत असेल आणि अशी जमीन, हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अध्यादेश, १९६०, याच्या प्रारंभाच्या तारखेस (म्हणजे दिनांक १८ ऑक्टोबर १९६० रोजी) त्याच्या ताब्यांत असेल तर, अशा बाबतीत, तो इसम उक्त तारखेच्या निकटपूर्वी कलमें ६, ७, ८ किंवा ९ हीं ज्या स्वरूपांत अंमलांत होती त्या स्वरूपांतील त्याच्या उपबंधानुसार अशी जमीन पट्ट्याने धारण करीत नसला तरीहि त्या इसमास, या कलमाच्या प्रयोजनांकरितां कूळ म्हणून समजण्यांत आले पाहिजे."

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ११-अ ची सुधारणा.

६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ११-अ मध्ये, पोट-कलम (१) मधील "त्या स्थानिक क्षेत्रासाठी ठरविलेल्या" हे शब्द गाळण्यांत यावेत आणि ते नेहमी गाळण्यांत आले होते असे समजले पाहिजे.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम २८ ची सुधारणा.

७. मुख्य अधिनियमाचे कलम २८ यांत, पोट-कलम (१) मध्ये परंतुकांतील "खंड न भरल्याबद्दल रद्द झाली असेल" या शब्दानंतर, "आणि त्यास भूमिधारकाचे अशा प्रत्येक कसुरीबद्दल, ती जावेळीं करण्यांत आली त्यावेळेपासून सहा महिन्यांच्या मुदतीच्या आंत त्याबाबत सूचना दिली असेल" हे शब्द जादा दाखल करण्यांत यावेत.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याची कलमें ३७-अ, ३८, ३८-अ, ३८-ब, ३८-ई, ४४, ४८, ५३-क व ५३-फ यांची सुधारणा.

८. मुख्य अधिनियमांतील,—

(अ) कलमें ३७-अ, ३८ [पोट-कलम (७)], ३८-अ (दुसरे परंतुक), ३८-ब (दुसरे परंतुक), ३८-ई [पोट-कलम (१)], (पहिले परंतुक), ४४ [पोट-कलम (४)], ४८ व ५३-फ यांमधील "संबंधित स्थानिक क्षेत्रासाठी ठरविलेल्या" हे शब्द; आणि
 (ब) कलमें ३८-अ (तिसरे परंतुक), ३८-ब (पहिले परंतुक) व ५३-क [पोट-कलम (१-अ), स्पष्टीकरण १, व पोट-कलम (२)] यांमधील अनुक्रमे, "संबंधित स्थानिक क्षेत्रांतील", "संबंधित स्थानिक क्षेत्रांतील", "संबंधित स्थानिक क्षेत्रांत", "संबंधित स्थानिक क्षेत्रांतील" हे शब्द,

गाळण्यांत यावेत आणि ते नेहमीच गाळण्यांत आले होते असे समजले पाहिजे.

सन १९५० चा हैदराबाद अधिनियम क्रमांक २१ याच्या कलम ३८-ह ची सुधारणा.

९. (अ) मुख्य अधिनियमाचे कलम ३८-ह यास त्या कलमाचे पोट-कलम (१) असा नवीन क्रमांक देण्यांत यावा आणि अशा रीतीने नवीन क्रमांक देण्यांत आलेल्या पोट-कलम (१) मधील "अशा क्षेत्रांत" या शब्दानंतर " (भारतातील नौदलांत, लष्करांत, किंवा विमानदलांत नोकरी करणारा इसम नसेल अशा) भूमिधारकांने" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा;
 (ब) अशा रीतीने नवीन क्रमांक देण्यांत आलेल्या पोट-कलम (१) नंतर पुढील नवीन पोट-कलम जादा दाखल करण्यांत यावे:—

"(२) भारतातील नौदलांत, लष्करांत किंवा विमानदलांत नोकरी करणाऱ्या इसमाने पोट-कलम (१) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या तारखेनंतर निर्माण केलेल्या कुळवहिवाटीच्याबाबतीत, कलम ४४ मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या रीतीने व मर्यादित अशा इसमाने

कुळवहिवाट रद्द करणे हे विधिसंमत असेल, आणि कोणतीही कबुलायत किंवा वहिवाट यांत तद्विह्वद काहीही असले तरी, त्याचे जे कूळ जातीने जमीन कशीत असेल त्या कुळास, उपरोक्त मुदत संपल्यापासून एक वर्षांच्या आत, अशा कुळाने धारण केलेली जमीन, कलम ३८ अन्वये त्यास धारण करता येईल इतक्या क्षेत्राइतकी होण्यास, जितकी जमीन किंवा तितका जितका भाग आवश्यक असेल तितकी जमीन किंवा तितका भाग खरेदी करण्याचा त्यास अधिकार असेल, आणि त्यानंतर कलम ४४ व ३८ चे उपबंध जेथवर ते लागू करता येतील तेथवर ते, अशा रद्द करण्यास व अशा खरेदीस लागू होतील."

१०. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ४४ मध्ये, पोट-कलम (६) नंतर पुढील नवीन सन १९५०
पोट-कलम जादा दाखल करण्यांत यावे :—
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
४४ ची
सुधारणा.
- "(६-अ) ज्या भूमिधारकास, तो यथास्थिति भारतातील नौदलांत, लष्करांत किंवा विमानदलांत नोकरी करण्याचे बंद झाल्यावर, पोट-कलम (३) मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे जमिनीचा कबजा मिळण्यासाठी अर्ज केला असेल त्या भूमिधारकास पोट-कलम (५) व (६) चे उपबंध लागू असणार नाहीत."
११. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५०-क नंतर पुढील विभाग दाखल करण्यांत सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
भांत ५-अ
हा नवीन
विभाग दाखल
करणे.
- याचा :—

"विभाग ५-अ.

दुसऱ्याच्या जमिनीमधून पाट बांधणे.

५०-ड. (१) एखाद्या पाण्याच्या साधनांतून पाणी घेण्याचा ज्यास हक्क आहे दुसऱ्या अशा कोणत्याही इसमाची त्यामधून शेतीच्या कारणांकरिता पाणी घेण्यासाठी पाट इसमाच्या बांधण्याची इच्छा असेल, परंतु असा पाट दुसऱ्या इसमाच्या (ज्यास या विभागांत यापुढे मालकीच्या "शेजारची जमीन धारण करणारा इसम" असे म्हटले आहे) मालकीच्या किंवा कबजात जमिनीमधून असलेल्या जमिनीमधून बांधावयाचा असेल आणि असा पाट बांधण्यासाठी असा इसम पाट बांधणे व शेजारची जमीन धारण करणारा इसम यांच्यामध्ये कोणतीही कबुलायत झाली नसेल तर, असा पाट बांधण्याची इच्छा असलेल्या इसमास विहित केलेल्या नमुन्यांत तहसीलदाराकडे अर्ज करण्याचा अधिकार आहे.

स्पष्टीकरण.—या विभागाच्या कारणांकरिता, "शेजारची जमीन धारण करणारा इसम" या शब्दप्रयोगांत ज्याच्या मालकीची जमीन असेल त्या इसमाचा व त्याच्यामार्फत किंवा त्याच्या वतीने ती धारण करणाऱ्या सर्व इसमांचा समावेश होतो.

(२) अर्ज मिळाल्यावर, चौकशी केल्यानंतर व शेजारची जमीन धारण करणाऱ्या इसमास व जमिनीत हितसंबंध असलेल्या इतर सर्व इसमांना अर्जासंबंधी त्यांच्या ज्या कोणत्याही हरकती असतील त्या मांडण्याची संधि दिल्यानंतर, अर्जदाराच्या मालकीच्या जमिनीचा शेतीसाठी पूर्णतः व कार्यक्षम रीतीने उपयोग करण्यासाठी असा पाट बांधणे आवश्यक आहे अशी तहसीलदाराची खात्री झाली तर, लेखी आदेशाद्वारे पुढील शर्तीवर पाट बांधण्याची अर्जदारास परवानगी देण्याविषयी, शेजारची जमीन धारण करणाऱ्या इसमास निदेश देण्याचा त्यास अधिकार आहे. त्या शर्ती अशा,—

(एक) असा पाट, पक्षकार कबुलायत करून ठरवितील अशा जमिनीमधून, अशा दिशेने व रीतीने बांधला पाहिजे, किंवा कबुलायत झाली नसेल तर, पाट ज्या जमिनीमधून बांधावयाचा असेल त्या जमिनीचे शक्य तितके कमी नुकसान होईल अशा प्रकारे तहसीलदार निदेश देईल त्याप्रमाणे बांधला पाहिजे ;

(दोन) असा पाट नळ टाकून बांधावयाचा असेल तेव्हां असे नळ-जमिनीच्या पळभागपासून दीड फुटांपेक्षा कमी नाही इतकें खोल टाकलें पाहिजेत ;

(तीन) असा पाट नाला काढून बांधावयाचा असेल तेव्हां नाल्याची रुंदी पांच फुटांपेक्षा अधिक असतां कामा नये ;

(चार) अर्जदारानें शेजारची जमीन धारण करणाऱ्या इसमास पुढील रकमा दिल्या पाहिजेत :—

(अ) असा पाट बांधल्यामुळें अशा जमिनीवर हानिकारक परिणाम होऊन, अशा जमिनीचें जें कोणतेंहि नुकसान झालें असेल त्याबद्दलची नुकसानभरपाई ;

(ब) तहसीलदार वाजवी ठरविल अशी वार्षिक खंडाची रक्कम ;

(पांच) अर्जदारानें पाट चांगल्या दुरुस्त स्थितीत ठेवला पाहिजे ;

(सहा) अर्जदारानें विहित केलेल्या मुदतीच्या आंत विहित केलेल्या नमुन्या-प्रमाणें शेजारची जमीन धारण करणाऱ्या इसमाच्या नांवें कबुलायत केली पाहिजे ;

(सात) तहसीलदारास ज्या शर्ती लादणें योग्य वाटेल अशा इतर शर्ती.

(३) पोट-कलम (२) अन्वये दिलेल्या आदेशांत, शेजारची जमीन धारण करणारा इसम व अशा जमिनीत हितसंबंध असलेले सर्व इसम यांच्यामध्ये नुकसानभरपाईची रक्कम कशी विभागून द्यावयाची तें निर्दिष्ट केलें पाहिजे.

(४) अर्जदारानें पोट-कलम (२) ची कडिका (सहा) अन्वये आवश्यक असलेली कबुलायत केल्यानंतर, पोट-कलम (२) अन्वये दिलेल्या कोणत्याहि आदेशावरून त्याला किंवा त्याच्या कोणत्याहि अभिकत्याला किंवा त्या कारणाकरितां त्यानें कामांवर लावलेल्या इतर इसमाला, मदतनीस किंवा कामगार घेऊन, आदेशांत निर्दिष्ट केलेल्या जमिनीवर प्रवेश करण्यासाठीं आणि पाट बांधण्याकरितां व तो नव्यानें बांधण्याकरितां किंवा दुरुस्त करण्याकरितां आवश्यक असें सर्व काम करण्यासाठीं संपूर्ण अधिकार मिळेल.

खंड भरण्यांत व पाट चांगल्या दुरुस्त स्थितीत ठेवण्यांत कसूर करणें.

५०-इ. कलम ५०-इ, पोट-कलम (२) अन्वये ज्याच्या नांवें आदेश देण्यांत आला असेल असा इसम जर,—

(अ) नुकसानभरपाईची रक्कम किंवा खंडाची रक्कम देण्यांत कसूर करील तर अशी रक्कम मिळण्याचा ज्यास हक्क आहे अशा इसमानें तहसीलदाराकडे अर्ज केल्यावर ती जमीनमहसुलाची थकबाकी असल्याप्रमाणें वसूल करतां येईल ;

(ब) पाट चांगल्या दुरुस्त स्थितीत ठेवण्यांत कसूर करील तर, तो अशा कसुरीमुळें झालेल्या कोणत्याहि नुकसानीबद्दल तहसीलदारानें जी कोणतीहि नुकसानभरपाईची रक्कम ठरविली असेल ती देण्यास पात्र होईल.

पाट काढून टाकणें किंवा बंद करणें.

५०-फ. (१) कलम ५०-इ अन्वये एखाद्या इसमास दिलेल्या अधिकारावरून त्यानें बांधलेला पाट काढून टाकण्याचा किंवा बंद करण्याचा त्याचा इरादा असेल तर, त्यास, तहसीलदारास व शेजारची जमीन धारण करणाऱ्या इसमास नोटीस दिल्यानंतर तसे करण्याचा अधिकार आहे.

(२) असा पाट काढून टाकल्यास किंवा बंद केल्यास, त्यांतून पाणी नेणाऱ्या इसमानें, शक्य तितका कमी विलंब लावून, जमीन आपल्या खर्चानें भरून पूर्ववत् केली पाहिजे. तसें करण्यांत तो कसूर करील तर, शेजारची जमीन धारण करणाऱ्या इसमास तहसीलदाराकडे त्याबाबत अर्ज करण्याचा अधिकार आहे. ब. तहसीलदारानें अशा इसमास जमीन भरून ती पूर्ववत् करून देण्यास भाग पाडलें पाहिजे.

५०-ग. शेजारची जमीन धारण करणाऱ्या इसमास किंवा त्याच्या वतीने शेजारची कोणत्याही इसमास, पक्षकारांमध्ये कबुलायत करून ठरविण्यांत येतील असे दर जमीन धारण देऊन आणि अशी कबुलायत झाली नाही तर तहसीलदार ठरवील असे दर देऊन करणाऱ्या पाटांमधून कोणत्याही जादा पाण्याचा उपयोग करण्याचा हक्क असेल. पाटांमध्ये इसमाचा जादा पाणी आहे किंवा नाही याबद्दल वादविवाद उद्भवल्यास त्याचा निर्णय पाण्याचे दर तहसीलदाराने केला पाहिजे व तहसीलदाराचा निर्णय अखेरचा असेल."

दिल्यानंतर
जादा पाणी
वापरण्याचा
हक्क.

१२. मुख्य अधिनियमाचे कलम ८७-अ गाळण्यांत यावे.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याचे कलम
८७-अ गाळणे.

१३. मुख्य अधिनियमाचे कलम ९०-ब यांत पोट-कलम (१) मध्ये, "प्रमुख नियंत्रक अधिकाऱ्याने" या शब्दाऐवजी "कमिशनरने" हे शब्द दाखल करण्यांत यावेत.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
९०-ब ची
सुधारणा.

१४. मुख्य अधिनियमाचे कलम ९६ यांत, पोट-कलम (१) मध्ये,—

(अ) "पोट-कलमांच्या" या शब्दानंतर "किंवा तदन्वये केलेल्या कोणत्याही आदेशाच्या" हे शब्द दाखल करण्यांत यावे ;

(ब) स्पष्टीकरणामध्ये—

(१) "पोट-कलमांत" हा शब्द ज्या ज्या ठिकाणी येईल तेथे त्यानंतर, आणि "पोट-कलमांचा" या शब्दानंतर, अनुक्रमे "आदेशांत" आणि "आदेशांचा" हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा ;

(२) "ज्याचे क्रमांक दिले आहेत" या शब्दाऐवजी "ज्याचा उल्लेख करण्यांत आला आहे" हे शब्द दाखल करण्यांत यावे ;

(क) कोष्टकांत—

(१) "करतां येईल असा दंड" या शब्दानंतर "रुपये" हा शब्द जादा दाखल करण्यांत यावा.

(२) कलम ३२ संबंधीच्या नोंदीनंतर पुढील नोंदी अनुक्रमे दाखल कराव्या :—

"कलम ५०-ड, कलम ५०-ड, पोट-कलम (२) अन्वये दिलेल्या १००
पोट-कलम (२) आदेशाचे पालन करण्यांत शेजारची
अन्वये दिलेला जमीन धारण करणाऱ्याने कसूर केली
आदेश. असेल त्याबाबतीत.

कलम ५०-फ, कलम ५०-फ, पोट-कलम (२) अन्वये १००"
पोट-कलम (२) दिलेल्या आदेशाचे पालन करण्यांत पाणी
अन्वये दिलेला घेणाऱ्या इसमाने कसूर केली असेल त्या-
आदेश. बाबतीत.

सन १९५०
चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
९६ ची
सुधारणा.

सन १९५०
चा हंदाबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
९७ ची
सुधारणा.

१५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ९७ मध्ये,—

(अ) पोट-कलम (२) यांत कडिका (अ) पूर्वी पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा :—

“(१-अ) कलम ५०-ड अन्वये ज्या नमुन्याप्रमाणे अर्ज केला पाहिजे तो नमुना व ज्या मुदतीच्या आंत व ज्या नमुन्याप्रमाणे कबुलायत केली पाहिजे ती मुदत व तो नमुना ;” ;

(ब) पोट-कलम (३) नंतर, पुढील पोट-कलम दाखल करण्यांत यावीत :—

“(४) या कलमान्वये केलेले नियम, ते आगाऊ प्रसिद्ध करण्याच्या अर्तीस अधीन असतील,

(५) या कलमान्वये केलेले सर्व नियम, ते करण्यांत आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे ठेवण्यांत आले पाहिजेत आणि ज्या अधिवेशनांत ते अशा रीतीने ठेवण्यांत आले असतील त्या अधिवेशनांत किंवा त्याच्या लगतनंतरच्या अधिवेशनांत राज्य विधानमंडळ त्यांत जे फेरफार करील व राजपत्रांत प्रसिद्ध करील त्या फेरफारांस ते अधीन असतील.

सन १९५०
चा हंदाबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
९८-अ ची
सुधारणा.

१६. मुख्य अधिनियमाचे कलम ९८-अ, पोट-कलम (१) यांत,—

(अ) “उपबंधांपैकी कोणत्याहि उपबंधाचे उल्लंघन करून” या शब्दापूर्वी “किंवा कलम ३८-ड च्या” हे शब्द दाखल करण्यांत यावेत आणि ते दिनांक ८ जून १९५८ रोजी दाखल करण्यांत आले होते असे समजण्यांत आले पाहिजे ;

(ब) कडिका (अ) मधील “राज्य सरकारला—

(१) ती जमीन ताब्यांत असलेले कूळ असेल, त्याबाबतींत १ रुपये ; आणि

(२) इतर कोणत्याहि बाबतींत ५ रुपये”

या मजकुराऐवजी “राज्य सरकारला ५ रुपये” हा मजकूर दाखल करण्यांत यावा आणि तो दिनांक ८ जून १९५८ रोजी दाखल करण्यांत आला होता असे समजण्यांत आले पाहिजे ;

(क) कडिका (ब) नंतर पुढील मजकूर दाखल करण्यांत यावा आणि तो दिनांक ८ जून १९५८ रोजी दाखल करण्यांत आला होता असे समजण्यांत आले पाहिजे :—

“परंतु असे अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण प्रत्यक्ष कबजा असलेल्या कुळाच्या नावे करून दिले असेल तर, शास्ति फक्त एक रुपया असेल :

तसेच, कोणतेहि कायमचे अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण प्रत्यक्ष कबजा असलेल्या कुळाव्यतिरिक्त इतर कोणत्याहि इसमाच्या नावे करून दिले असेल आणि असे अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण एकतर अशा कुळास अवैधरीत्या काढून टाकल्यानंतर करण्यांत आले असेल किंवा त्याचा परिणाम अशा कुळास काढून टाकण्यांत झाला असेल तर, असे अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण वर सांगितल्याप्रमाणे वैध ठरविता कामा नये ; परंतु जर कुळाने कलम ३२ अन्वये त्या कलमांत तरतूद केलेल्या मुदतीत जमिनीचा कबजा मिळण्यासाठी अर्ज करण्यांत कसूर केली असेल तर, असे अन्यसंक्रामण किंवा हस्तांतरण वैध ठरविण्याचा अधिकार असेल.”

सन १९५०
चा हंदाबाद
अधिनियम
क्रमांक २१
याच्या कलम
९९ ची
सुधारणा.

१७. मुख्य अधिनियमाचे कलम ९९ यांत, “महसूल मंडळ” हे शब्द या दोन ठिकाणी येतात तेथे त्याऐवजी “कमिशनर” हा शब्द दाखल करण्यांत यावा.

३१३

१८. मुख्य अधिनियमाचे कलम १०० यांत "महसूल मंडळ" या शब्दांऐवजी सन १९५० "कमिशनर" हा शब्द दाखल करावा.

चा हैदराबाद
अधिनियम
क्रमांक २१,
याच्या कलम
१०० ची
सुधारणा.

१९. हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन (सुधारणा) अध्यादेश, १९६०, हा याद्वारे सन १९६० रद्द करण्यांत येत आहे; आणि मुंबई सर्वसाधारण परिभाषा अधिनियम, १९०४, याच्या चा महाराष्ट्र कलम ७ चे उपबंध, असा अध्यादेश जणू अधिनियम होता असे समजून तो रद्द करण्याच्या अध्यादेश बाबतीत लागू होतील.

क्रमांक ४
रद्द करणे.

(True translation)

P. S. THORAT,

Examiner of Books and Publications, Bombay.

MAHARASHTRA ACT No. XLVI OF 1961.

THE MAHARASHTRA (THIRD SUPPLEMENTARY) APPROPRIATION ACT, 1961.

महाराष्ट्र विधानसभेच्या पुढील अधिनियमास राज्यपाल यांची संमति दिनांक १६ डिसेंबर १९६१ रोजी मिळालेली असल्यामुळे तो याद्वारे सर्व लोकांच्या माहितीसाठी प्रसिद्ध करण्यांत येत आहे.

बी. पी. दलाल,

महाराष्ट्र सरकारचे सचिव,
विधि व न्याय विभाग.

MAHARASHTRA ACT No. XLVI OF 1961.

AN ACT TO AUTHORISE PAYMENT AND APPROPRIATION OF CERTAIN FURTHER SUMS FROM AND OUT OF THE CONSOLIDATED FUND OF THE STATE TO THE SERVICE OF THE YEAR ENDING ON THE THIRTY-FIRST DAY OF MARCH 1962.

सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४६.

[राज्यपाल यांची संमति मिळाल्यानंतर, " महाराष्ट्र सरकारच्या राजपत्रांत " दिनांक १८ डिसेंबर १९६१ रोजी प्रथम (इंग्रजीत) प्रसिद्ध केलेला.]

राज्याच्या संघित निर्धीत दिनांक ३१ मार्च १९६२ रोजी संपणाऱ्या वर्षाच्या कामी आणखी विवक्षित रकमा देण्याच्या व त्यांचा विनियोग करण्याचा अधिकार देण्याबाबत अधिनियम.

ज्याअर्थी, भारताच्या संविधानाचा अनुच्छेद २०४ व अनुच्छेद २०५ यांन्वये, राज्याच्या संघित निर्धीत दिनांक ३१ मार्च १९६२ रोजी संपणाऱ्या वर्षाच्या कामी आणखी रकमांचा विनियोग करण्यासाठी विनियोग अधिनियम संमत करून देण्याकरिता आणि उक्त रकमा देण्याबाबत अधिकार देण्याच्या प्रयोजनाकरिता तरतूद करणे आवश्यक आहे; त्याअर्थी, भारतीय गणराज्याच्या बाराव्या वर्षी, याद्वारे, पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यांत येत आहे:—

१. ह्या अधिनियमास महाराष्ट्र (तृतीय पुरवणी) विनियोग अधिनियम, १९६१, लघु संज्ञा असे म्हणावे.

सन
१९६१-६२
या वर्षासाठी
राज्याच्या
संचित
निधीतून
४ कोटी
६५ लक्ष
५४ हजार
दोनशे बासष्ट
रुपये देणे.

२. राज्याच्या संचित निधीतून, या अधिनियमास जोडलेल्या अनुसूचीच्या २ व्या स्तंभात विदिष्ट केलेली कामे व कारणे यांच्या संबंधात, दिनांक ३१ मार्च १९६२ रोजी संपणाऱ्या वर्षात रकमा देते वेळी करावयाच्या कित्येक खर्चाकडे उक्त अनुसूचीच्या ४ थ्या स्तंभात निर्दिष्ट केलेल्या रकमापेक्षा अधिक नसतील इतक्या चार कोटी पासष्ट लक्ष चौपन्न हजार दोनशे बासष्ट रुपये एकूण बेरीज होणाऱ्या रकमा देण्याचा व त्यांचा विनियोग करण्याचा अधिकार असेल.

विनियोग.

३. या अधिनियमान्वये राज्याच्या संचित निधीतून ज्या रकमा देण्याचा व ज्यांचा विनियोग करण्याचा अधिकार देण्यांत आला आहे त्या रकमांचा विनियोग दिनांक ३१ मार्च १९६२ रोजी संपणाऱ्या वर्षासंबंधाने अनुसूचीत नमूद केलेली कामे व कारणे याकरिता करण्यांत आला पाहिजे.

अनुसूची

(कलम २ व ३ मधील)

अनुक्रमांक	कार्ये व कारणे	अधिक नसतील अशा			एकूण रकमापेक्षा
		विधानसभेने मत देऊन मंजूर केलेल्या रकमापेक्षा	संचित निधीवर बोधा टाकलेल्या रकमापेक्षा	सपये	
(१)	(२)	(३)	(४)	सपये	सपये
१	जमीन महसूल	७, जमीन महसूल	१,२०,८५१	१,२०,८५१	१,२०,८५१
२	राज्य उत्पादन-शुल्क	८, राज्य उत्पादन-शुल्क	१०	१०	१०
३	जंगल	१०, जंगल	१०	१०	१०
४	वाहनांवरील कर	१२, वाहनांवरील कर	१०	१०	१०
५	सामान्य प्रशासन	२५, सामान्य प्रशासन	१८,३९,५६०	१८,३९,५६०	१८,३९,५६०
६	न्यायदानाची अंमलबजावणी	२७, न्यायदानाची अंमलबजावणी	२०	२०	२०
७	तुला	२८, तुला	१२,०००	१२,०००	१२,०००
८	पोलीस	२९, पोलीस	१३,७१,८६८	१३,७१,८६८	१३,७१,८६८
९	बंदरे व बंदरवाटड्यांचे वेतन	३०, बंदरे व बंदरवाटड्यांचे वेतन	१०	१०	१०
१०	शिक्षण	३७, शिक्षण	६४,४४०	३३५	६४,७७५
११	वैद्यकीय	३८, वैद्यकीय	२५,०१०	...	२५,०१०
१२	सार्वजनिक आरोग्य	३९, सार्वजनिक आरोग्य	१६,०२०	...	१६,०२०
१३	शेतकी	४०, शेतकी	६०,०६०	...	६०,०६०
१४	पशुसंवर्धन	४१, पशुसंवर्धन	३,१९,२१४	...	३,१९,२१४
१५	सहकार	४२, सहकार	३,५०,०२०	...	३,५०,०२०

अनुसूचि-बाल.

अधिक नसतील अशा

अनुक्रमांक कामे व कारणे

हिवेबाचीं सर्वे

विधानसभेने
मत देऊन मंजूर
केलेल्या रकमापेक्षा

संचित निधीवर
बोजा टाकलेल्या
रकमापेक्षा

एकूण रकमापेक्षा.

(१)

(२)

(३)

(४)

अनुक्रमांक	कामे व कारणे	हिवेबाचीं सर्वे	अधिक नसतील अशा	एकूण रकमापेक्षा.
(१)	(२)	(३)	(४)	
१६	उद्योगधंदे व पुरवठा	४३, उद्योगधंदे व पुरवठा	रुपये २०	रुपये २०
१७	मजूर व रोजगार	४६, मजूर व रोजगार	६०	६०
१८	किरकोळ खाती	४७, किरकोळ खाती	१०	१०
१९	नागरी कामे	५०, नागरी कामे	४०	४०
२०	दुष्काळ	५४, दुष्काळ	१,८२,००,०००	१,८२,००,०००
२१	लेखन-सामग्री व छपाई	५६, लेखन-सामग्री व छपाई	७४,९७०	७४,९७०
२२	किरकोळ	५७, किरकोळ	८,०८,८०८	८,०८,८०८
		महसूल खात्यावरील एकूण खर्च	२,३२,६२,९५१	२,३२,७६,५६३

२३ पाटबंधारे ... ६८, पाटबंधारे बांधणे, नौपरिवहन, बांध बांधणे व जलनिस्सारणाचीं कामे (नाणित्वाविषयक) आणि १६,०१० १६,०१०

२४ शेतकी ... ७१, शेतकीविषयक सुधारणा व संशोधन बांधणे व जलनिस्सारणाचीं कामे (बिगर नाणित्वाविषयक). ६,००,००० ६,००,०००

यांवरील भांडवली खर्च.

